

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ
СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА,
ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА
ДЛУГОША (UJD), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ.
А. С. МАКАРЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК ТЕЗ
XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
24-25 квітня 2025 р.

Тернопіль, 2025

УДК 364 (477): 005.745

С 70

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(протокол № 12 від 27 травня 2025 року).*

Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2025. 275с.

У випуску вміщено матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, проведеної кафедрою соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в м. Тернопіль 24–25 квітня 2025 року.

УДК 364 (477): 005.745

© ТНПУ імені В. Гнатюка, 2025

Організатори конференції:

кафедра соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка.

Партнери конференції:

Вища лінгвістична школа (WSL), м. Ченстохова, Польща;
Гуманітарно-природничий університет імені Яна Длугоша (UJD),
м. Ченстохова, Польща; Університет Humanitas, м. Сосновець, Польща;
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка;
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди; Волинський національний університет імені Лесі
Українки; Хмельницький національний університет; Дрогобицький
державний педагогічний університет імені Івана Франка; ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»; Мукачівський державний
університет.

Організаційний комітет:

Ольга Сорока – докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту
соціокультурної діяльності Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Світлана Калаур – докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи та менеджменту
соціокультурної діяльності Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка;

Галина Лещук – кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної
діяльності Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка.

ЗМІСТ

I. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....

Александрович Володимир

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....11

Бзовський Тарас

ПОТЕНЦІАЛ ДИСТАНЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....14

Василенко Олена

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ АБИТУРІЄНТІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....19

Гарбич Ярослав

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.....23

Глядик Богдан

РОЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....26

Іскерський Іван

ПРОФЕСІЙНІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ І САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....29

Калаур Світлана

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У МАГІСТРАТУРІ.....34

Кравчина Тетяна

РЕФЛЕКСИВНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ.....39

Лещук Галина

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ....43

Маловічко Сергій

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ФАСИЛІТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ
ВETERANІВ У ГРОМАДІ: ПЕРСОНАЛІЗОВАНА МОДЕЛЬ
НАВЧАННЯ.....46

Михайленко Оксана

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗВО.....50

Окаєвич Анастасія

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ
ПРАЦІВНИКАМ ВВНЗ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ
ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІД ЧАС
НАВЧАННЯ У ВВНЗ.....56

Петришин Людмила, Головацький Петро

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА.....60

Сорока Ольга

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ.....64

Стечишин Ігор

СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....69

Ушаков Андрій

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....72

Цибуліна Ірина, Головка Ілля

ПЕРЕШКОДИ В СУЧАСНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ Й ШЛЯХИ ЇХ
ПОДОЛАННЯ.....76

Щербина Костянтин

КОРПОРАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
МЕНЕДЖЕРІВ.....79

Ящищак Ірина

РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОЇ СЛУЖБИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗІЇ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА
ХАРАКТЕРИСТИКАМИ В УНІВЕРСИТЕТАХ США.....82

Hnatyshyn Yurii

LEVELS OF FORMATION OF MEDIATOR COMPETENCE OF
FUTURE SOCIAL WORKERS.....86

Kalaur Svitlana, Naholiuk Mykola

USING ICT TOOLS TO ENHANCE TRAINING OF JUNIOR
BORDER GUARD SERVICE INSPECTORS.....89

Romanovska Lyudmyla, Novak Mykola

ANXIETY OF FUTURE SOCIAL WORKERS: PSYCHO-
EMOTIONAL STRESS AND ADAPTATION.....92

II. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ.....

Атряскіна Анастасія, Іонова Ірина

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЮНАКІВ І ЮНОК.....97

Білоус Олександр, Чернета Світлана

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА В СІМ'ЯХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....101

Бойчук-Дульгер Наталія

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В
УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....105

Варваринець Юлія

ПРОБЛЕМИ ДІТЕЙ-СИРІТ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....109

Васильєва-Халатникова Марина

ПЕРСПЕКТИВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ У РОБОТІ
ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ
КЛІЄНТІВ.....113

Гелецька Ірина

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК МЕХАНІЗМ ДОТРИМАННЯ ПРАВ
ЛЮДИНИ.....117

Готич Оксана, Гелецька Ірина

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ І ПСИХОЛОГІВ У
ПОПЕРЕДЖЕННІ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....122

Гринчук Соломія

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ
ВETERANІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ.....126

Головатюк Іван

ІПОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЕМОЦІЙНОГО
РОЗВАНТАЖЕННЯ130

Завацька Людмила

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЩОДО РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОГО
КОНФЛІКТУ.....134

Калаур Світлана, П'єцова Тетяна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
ВІЙНИ.....139

Калаур Світлана, Стельмах Юліана

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З
БАГАТОДІТНИМИ РОДИНАМИ.....146

Кокоцький Юрій

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ
ЕФЕКТИВНИХ ПРАКТИК В УКРАЇНСЬКОМУ
КОНТЕКСТІ.....151

Конончук Антоніна

СТАН ТА НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАЛІАТИВНОЇ
ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ.....154

Коржова Олександра

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ ДЕННОГО ВІДДІЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ
ЦЕНТРАХ.....158

Костіна Валентина, Шопіна Олена

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ І ПІДТРИМКИ ДЛЯ
ПОБУДОВИ ДРУЖНИХ СТОСУНКІВ З ДІТЬМИ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....165

Кравченко Інна

НОВІ СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ У ВІДПОВІДЬ НА
ПОТРЕБИ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ (НА
ПРИКЛАДІ КЗ «ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА ЗАВОДСЬКОЇ
МІСЬКОЇ РАДИ».).....171

Кульчицький Тарас, Ганджа Степан	
ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ КРИЗИ.....	176
Купенко Олена	
ЖИТЛО ДЛЯ ЛЮДИНИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: ВНЕСОК РІЗНИХ СУБ'ЄКТІВ	180
Курас Софія-Анастасія	
СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВОЄННІ КОНФЛІКТИ.....	183
Лещук Галина, Ворітна Соломія	
ДЕКОНСТРУКЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ: НОВЕ БАЧЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУСПІЛЬСТВІ.....	187
Лещук Галина, Гринчишин Ігор	
РИЗИКИ СОЦІАЛЬНОГО ВИКЛЮЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНУ ПІДТРИМКУ.....	190
Лещук Галина, Задоріжна Наталія	
КОУЧИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СУПРОВОДУ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	193
Лещук Галина, Ремез Ірина	
ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....	196
Мацюк Віктор, Рапінда Роман	
ІНТЕРАКТИВНІ ФІЗИЧНІ СИМУЛЯЦІЇ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	198
Мельничук Діана	
РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ПРОЕКТУ ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ЛУЦЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....	202
Олексюк Наталія	
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ОСІБ, ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ ЯК ТРЕТЯ МІСІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	206

Олійник Галина, Гурей Олександр	
СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ОДИНОКИХ МАТЕРІВ.....	210
Олійник Галина, Золотун Вікторія	
ХАРАКТЕРИСТИКА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНОЇ РОДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	215
Олійник Галина, Славська Марія	
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ.....	219
Ординович Віктор	
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ.....	222
Петришин Людмила, Блащак Ольга	
РОЛЬ КРЕАТИВНИХ РІШЕНЬ В АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІН.....	227
Петришин Людмила, Мацьків Анастасія	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	230
Плітін Дмитро	
МЕХАНІЗМИ НАЛАГОДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ.....	236
Рижкова Олександра, Сорока Ольга	
ДІАГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ МАЛЮНКУ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	240
Савка Володимир	
СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ПРАВА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ.....	245
Сахно Крістіна, Завадська Катерина	
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ГРУП САМОДОПОМОГИ ДЛЯ ВПЛИВУ НА ПРОБЛЕМУ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	248
Федоров Михайло	
ЧИННИКИ І ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	252

Чернета Світлана

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ
ПОСЛУГ.....255

Ding Ming

STRESS RESISTANCE AS AN INDICATOR OF MENTAL
HEALTH OF MANAGERS.....259

Oliynyk Kateryna

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN IN
SITUATIONS OF PARENTAL LOSS OR DIVORCE.....262

Voloshenko Maryna

PROFILAKTYKA UZALEŻNIENÍ WŚRÓD DZIECI I
MŁODZIEŻY.....266

Volf Oleksandr, Connor Stephen

INNOVATIVE EDUCATIONAL PROGRAMS IN THE FIELD OF
HEALTHCARE.....271

СЕКЦІЯ 1

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Володимир Александрович
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО- ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Автор піднімає питання домінантності впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на формування відповідальності. Зосереджено увагу на важливості урахування соціальних чинників у ході військово-професійної підготовки військовослужбовців Збройних сил України. Виокремлено основні групи факторів, що впливають на військово-професійну підготовку військовослужбовців. Сформовано авторське бачення щодо соціальних чинників, які впливають на формування військово-професійної відповідальності.

Ключові слова: *відповідальність, військово-професійна відповідальність, соціальні чинники, військовослужбовці.*

Реалії ведення російсько-української війни та умови організації військово-професійної підготовки військовослужбовців акцентують нагальну потребу зміни підходів та урахування усіх необхідних аспектів, що сприятимуть формуванню та становленню військовослужбовця як бойової одиниці підрозділу, яка об'єктивно оцінює власні дії та вчинки, а також усвідомлює наслідки та їх вплив на інших військовослужбовців. Саме військово-професійна відповідальність наразі постає домінуючою рисою для військовослужбовця з огляду на покладені на нього службово-бойові завдання щодо захисту держави, як перед самим собою та іншими військовослужбовцями його підрозділу, так і перед соціумом взагалом.

Насамперед вбачаємо доцільним взяти за основу нашого дослідження наукову категорію «відповідальність», яку через призму трактування

О. Капінуса ми розглядаємо як «моральне надбання людини, що характеризується розкриттям її духовного потенціалу» [3, с. 6]. Враховуючи особливості умов військової служби та завдань, які покладають на військовослужбовців, то дефініцію «військово-професійна відповідальність» трактуємо як специфічну характеристику особистості військовослужбовця, що формується в результаті об'єднання набору усіх його моральних рис відповідно до спеціалізації та роду військ військовослужбовця.

Освітньо-виховний процес формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців детермінується різними рівнями та чинниками, що здійснюють вплив. Щодо градації рівнів ми вбачаємо такий умовний поділ, що відображає саме особливості військової професії:

- макрорівень (соціальна структура суспільства, потреби та інтереси Збройних сил України на рівнях Міністерства оборони України та Генерального штабу, правові норми, моральні принципи держави, організації та державних установ);

- мікрорівень (соціальна структура бригади, підрозділу, професійного рівня, побутові питання на рівні підрозділу – цінності та традиції);

- індивідуальний рівень (внутрішні чинники, що визначають моделі поведінки).

Беззаперечно, системне перебування військовослужбовця в умовах бойових дій здійснює вплив на психологічну готовність та формування відповідальності як негативно, так і позитивно, виступаючи каталізатором до прояву ініціативності щодо ухвалення рішень.

Важливою є думка В. Бойка і Р. Хомчака [1, с. 20], які у своєму дослідженні «Психологічна підготовка військових фахівців у конфліктах сучасності» визначають ключові групи чинників, що впливають на військово-професійну підготовку військовослужбовців – фізіологічні, психоемоціональні, соціальні, інформаційно-когнітивні, інтенсивність і тривалість дії стресогенних факторів. Проте, для проведення нашого подальшого дослідження, ми вирішили деталізовано зосередити увагу на соціальних, які включають в себе: нерозуміння та неприйняття цілей бойових дій, підвищена відповідальність за свої дії, утрата соціального статусу, відсутність контакту з близькими, неможливість змінити умови свого існування, морально-етичний зсув, зміна морально-етичних цінностей і стосунків у соціальному оточенні.

Вважаємо, що основою формування військово-професійної відповідальності військовослужбовців є середовище в якому знаходиться військовослужбовець, що й обумовлює сформованість його системи моральних та етичних цінностей, а також створює передумови до перейняття ним моделей поведінки як командирів, так й інших військовослужбовців.

Враховуючи особливості військово-професійної діяльності військовослужбовців та досвід російсько-української війни, ми сформуvalи авторське бачення щодо соціальних чинників, які впливають на формування військово-професійної відповідальності та поділяються на дві основні групи – зовнішні та внутрішні.

До домінантних зовнішніх соціальних чинників формування військово-професійної відповідальності нами відносяться такі:

- Етос окремого роду (виду) військ (наприклад, етос піхотинця [2]);
- соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей;
- моральні принципи, традиції та цінності бригади та підрозділу, де перебуває військовослужбовець;
- система дисциплінарної практики або її відсутність;
- модель поведінки командира (сержанта);
- відсутність контакту з близькими, неприйняття військових цінностей членами сім'ї;
- громадянська позиція територіальної громади;
- утрата цивільного соціального статусу (для мобілізованих);
- неприйняття думок та поглядів підрозділом (бойовою командою);
- відсутність належних соціально-побутових умов та медичного забезпечення;
- довіра на усіх рівнях.

Серед провідних внутрішніх соціальних чинників формування військово-професійної відповідальності визначаємо такі як:

- нерозуміння та неприйняття цілей бойових дій;
- підвищена відповідальність за свої дії;
- неможливість змінити умови свого існування;
- морально-етичний зсув через поведінку під час бойових дій;

- відсутність бажання бути залученим до виконання завдань підрозділом;
- рівень знань та військової підготовки;
- впевненість в отриманні зворотного зв'язку після виконання завдання;
- високий рівень сформованої волі;
- аналіз моделей поведінки та прояву професійно-важливих якостей, як особистих, так й інших військовослужбовців.

Отже, враховуючи вищезазначене можемо дійти висновку, що військово-професійне середовище та діяльність військовослужбовців зумовлена чинниками, зокрема соціальними, які впливають на формування військово-професійної відповідальності. Поряд з тим, провідними зовнішніми соціальними чинниками ми вважаємо – Етос окремого роду (виду) військ, соціально-правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей, моральні принципи, традиції та цінності бригади та підрозділу, де перебуває військовослужбовець; а внутрішніми соціальними чинниками – підвищену відповідальність за свої дії, рівень знань та військової підготовки, нерозуміння та неприйняття цілей бойових дій. Подальшим напрямком нашого наукового пошуку вбачаємо дослідження та аналіз методів формування військово-професійної відповідальності з огляду на виокремлені чинники.

Список використаних джерел

1. Бойко В., Хомчак Р. Психологічна підготовка військових фахівців у конфліктах сучасності. *Військова освіта*. 2017. № 2. С. 19–27.
2. Етос піхотинця. URL: <https://landforces.mil.gov.ua/infantry-ethos> (дата звернення: 14.04.2025).
3. Капінус О. С. Соціальна відповідальність офіцера: Монографія. Львів: НАСВ, 2019. 213 с.

Тарас Бзовський

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ПОТЕНЦІАЛ ДИСТАНЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Автор піднімає питання щодо важливості дистанційної освіти для здобувачів освіти. Увагу зосереджено на можливостях дистанційних освітніх технологій, до яких віднесено кейс-технології, TV-технології (телевізійну технологію), мережеві технології.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційні освітні технології, здобувачі освіти, освітній процес.

Інформатизація процесу навчання, яку розглядають як пріоритетний напрям розвитку вітчизняної освіти, передбачає використання нових інформаційних технологій, зокрема й дистанційних.

Згідно з Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні, «головною метою створення СДО (системи дистанційної освіти) є забезпечення загальнонаціонального доступу до освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж і надання умов для реалізації громадянами своїх прав на освіту» [4, с. 4].

У наукових дослідженнях Х. Алієва, І. Блощинського, А. Дем'янук, О. Кучай, Г. Лиходєєвої, Л. Ребухи та інших розкриваються особливості використання дистанційних технологій у закладах різного рівня акредитації.

Дистанційне навчання не може бути абсолютно автономною системою. Воно будується відповідно до тих самих цілей, що й очне навчання, того самого змісту. Але форма подачі матеріалу, форма взаємодії викладача й здобувачів освіти будуть іншими. Базові дидактичні принципи дистанційної освіти в основі своїй є такими самими, як і в будь-якому іншому навчанні, але принципи організації – інші, вони специфічні для дистанційної освіти, оскільки зумовлені специфікою форм, можливостями інформаційного середовища, його послугами (чати, форуми, пошта, відеоконференції). Характерними рисами дистанційного навчання є модульність, зміна ролі викладача (значною мірою пов'язана з розподілом функцій розробників курсів), розділеність суб'єктів освітнього процесу відстанню, віртуальна кооперативність навчання, переважання самоконтролю над контролем з боку викладача, використання сучасних спеціалізованих технологій і засобів навчання тощо.

Відмінність дистанційної від очної форми навчання полягає в тому, що значна частина матеріалу засвоюється не в аудиторіях, а за допомогою Інтернет-технологій, тобто в дистанційній освіті робота студентів є

організованою і в основі своїй самостійною. До основних відмінностей дистанційного навчання можна віднести:

- навчання за місцем проживання або роботи, отже, розподілений характер освітнього процесу;
- гнучкий графік освітнього процесу, що може бути або повністю вільним за відкритої освіти, або бути прив'язаним до обмеженої кількості контрольних позицій (складання іспитів, on-line сеансів із викладачем), або до групових занять, а також до виконання лабораторних робіт на обладнанні (можливо, віддаленому);
- контакти з викладачем, які здебільшого відбуваються за посередництвом телекомунікацій.

Перевагами дистанційного навчання О. Кучай, А. Дем'янчук називають «забезпечення доступу до освіти тих, хто не має інших можливостей для її здобуття; гнучкість освітнього процесу завдяки застосуванню онлайн-сервісів; додаткове залучення до освітнього процесу експертів з різних країн і закладів вищої освіти; наочність та візуалізація навчальних матеріалів для набуття практичних навиків» [5, с. 83].

Дистанційне навчання реалізується через навчальне середовище Moodle з використанням дистанційних освітніх технологій. Г. Лиходєєва зазначає, що «платформа Moodle містить велику кількість різноманітних навчальних елементів (так званих «модулів»), які забезпечують діалог та співпрацю між викладачами та студентами» [6, с. 6].

Дистанційні освітні технології Х. Алієв визначає, як «освітні технології, реалізовані в навчально-виховному процесі вищої школи шляхом застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій при опосередкованій (на відстані) або в повному обсязі опосередкованій взаємодії студента і викладача» [2, с. 6]. У нашому розумінні, «дистанційні освітні технології» – це такі освітні технології, що реалізуються в освітньому процесі із застосуванням засобів інформатизації й телекомунікації або під керівництвом викладача, або без його безпосередньої участі, та підвищують ефективність навчання.

Слід зазначити, що на сьогоднішній день широко використовують різноманітні технології дистанційного навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Види дистанційних освітніх технологій

Види дистанційних технологій	Сутнісна характеристика
------------------------------------	-------------------------

Кейс-технологія	«дистанційна освітня технологія, що ґрунтується на самостійному вивченні мультимедійних навчально-методичних матеріалів, поданих студенту в спеціальній формі (кейс)» [2, с. 6]
TV-технологія (телевізійна технологія)	«дистанційна освітня технологія, яка базується на використанні системи телебачення і супутникових каналів зв'язку для надання студентам навчально-методичних матеріалів, організації консультацій у викладачів-консультантів та передбачає застосування у процесі навчання різних систем телебачення (мережевого, кабельного, супутникового тощо) та спеціальних освітніх програм» [2, с. 6]
Мережева технологія	«дистанційна освітня технологія, яка базується на використанні мереж телекомунікації для забезпечення студентів навчально-методичними матеріалами та інтерактивної взаємодії між викладачем, адміністратором та студентом [2, с. 7]

Окрім зазначених технологій, нині дедалі частіше використовують гібридну модель, що поєднує очні та дистанційні періоди (сесії) навчання.

Погоджуємося із вітчизняними дослідниками в тому, що «дистанційні технології створюють інформаційний простір, в якому студент працює за складеною з урахуванням рівня підготовки кожного індивіда програмою навчання, яка пристосована для комп'ютера. Процес оволодіння знаннями приходить самостійно. Рівень знань студент визначає самостійно, тому, врешті-решт, відповідальність за якість набутих знань лягає на нього самого» [3, с. 395].

Головну перевагу дистанційних освітніх технологій для студентів і педагогів ми вбачаємо в організації практичної роботи (лекції, книжки, сторінки, файли, папки, посилання, пояснення тощо), що дає змогу розподілити теоретичний матеріал на дидактичні одиниці в лекціях, організовувати покроковий контроль засвоєння теоретичного матеріалу, використовувати різноманітні форми контролю: тести, есе, практичні завдання (у вигляді тексту чи файлу з можливістю рецензування, доопрацювання та налаштування за датами), опитування, голосування, wiki, глосарії. Moodle створює і зберігає портфоліо кожного студента, всі його дії в системі (дає змогу контролювати «відвідуваність»), повний звіт щодо проходження курсу (всі здані роботи, журнал оцінок і можливість коментування і студентами, і викладачем), повний звіт про спроби здачі

тестування. У такий спосіб це дає змогу викладачеві з легкістю контролювати якість навчання.

Корисними є навчальні матеріали, адаптовані до використання в умовах дистанційного навчання. Йдеться про «лекційний матеріал містить гіперпосилання, ілюстрації, графіки та схеми; практичні завдання та віртуальні лабораторні роботи забезпечуються методичними рекомендаціями щодо їх виконання, звуковими файлами тощо; питання тестових завдань мають чіткий зв'язок із представленим лекційним матеріалом, не виходячи за межі програми та навчально-тематичних планів» [1, с. 38].

Підтримуємо Х. Алієва в тому, що «використання дистанційних освітніх технологій сприяє зростанню динаміки зворотного зв'язку між викладачем і студентом, надає необмежений у часі і просторі доступ до цифрових освітніх ресурсів, створює передумови для підвищення ефективності самостійної роботи студентів, у тому числі й завдяки можливості поза навчальною лабораторією оволодівати навичками управління фізичними об'єктами, дозволяє цілеспрямовано використовувати предметно адаптовані цифрові ресурси для індивідуалізації навчальної роботи студентів, стимулює внутрішню мотивацію студентів до навчання» [2, с. 7].

Список використаних джерел

1. Алієв Х. М. Дистанційні освітні технології: сутність, ознаки, особливості. *Педагогічний альманах*. 2017. Випуск 35. С. 36–40. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e11d10eb-b501-45fb-b580-22e238b44324/content>
2. Алієв Х. М. Підготовка студентів педагогічних університетів до професійної діяльності засобами дистанційних освітніх технологій: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2018. 22 с.
3. Безносьок О.О., Лукін В. Є. Нові інформаційні технології навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: Зб. наук. пр. Випуск 5 / Редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. 745 с., С. 394–397.

4. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Постанова Міністерства освіти і науки України від 20 грудня 2000 р. URL: <http://uiite.kpi.ua/2019/06/03/1598/>
5. Кучай О., Дем'янюк А. Сучасні технології дистанційного навчання. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 2. С. 77–85. URL : <http://gsip.wunu.edu.ua/index.php/gsipua/article/view/52/31>
6. Лиходєєва Г. В. Інноваційні технології в дистанційному навчанні: відкриті ресурси, онлайн- курси та інші можливості. *Академічні візії*. 2023. Випуск 20. С. 1–10. URL : <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8125109>

Олена Василенко

*кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Хмельницького національного університету
докторантка кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ АБІТУРІЄНТІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Авторкою розглядаються проблеми професійного самовизначення молоді та шляхи підвищення ефективності профорієнтаційної роботи. Аналізуються причини неусвідомленого вибору професії та пропонуються практичні підходи до вдосконалення профорієнтаційної діяльності в освітньому середовищі. Окрема увага приділена формуванню особистісного ставлення до праці та розробці методик з урахуванням індивідуальних особливостей.

Ключові слова: професійне самовизначення, профорієнтація, молодь, освіта, трудова діяльність.

Професійне самовизначення є тривалим процесом становлення особистості, який охоплює формування цілісної системи знань про світ праці, позитивної професійної спрямованості, а також практичних умінь і навичок у соціально значущій діяльності. Нині питання профорієнтації є

надзвичайно актуальним. Це зумовлено, передусім, тим, що багато молодих людей не мають чіткого уявлення про те, ким хочуть стати у майбутньому, і обирають фах не відповідно до власних уподобань, а, швидше, під впливом моди на ті чи інші професії чи спеціальності. Згодом, здобувши освіту, вони розчаровуються у виборі й влаштовуються на роботу, не пов'язану з отриманою у ЗВО спеціальністю. Часто на вибір професії також впливає авторитарна думка батьків чи родичів, що, здебільшого, обумовлено економічними чинниками, яких притримуються в сім'ї.

Дослідження, проведені серед молоді – випускників, свідчать про те, що більшість молодих фахівців не працевлаштовуються за отриманим фахом. Зокрема, у ході констатувального етапу експериментального дослідження, яке ми проводили із випускниками бакалаврату та магістратури 2023 – 2024 р.р. спеціальностей соціономічного профілю було виявлено наступні факти:

- на посадах, що не відповідають отриманій спеціальності, працюють 27,0 % опитаних;
- вагомим труднощі із працевлаштуванням відчували 28,0 %;
- низький рівень заробітної плати, які чинник незадоволення професією зазначили 30,5 %;
- усвідомлення того, що обрана сфера діяльності більше не приваблює або не підходить визнали 21,0 %.

Доволі вагомим був той факт, що бажання здобути освіту в іншій сфері висловили майже 80,0 % опитаних нами респондентів, і лише 20,0 % не замислювалися над питанням професійної перепідготовки.

Виходячи з наведених фактів, можна зробити висновок, що значна частина абітурієнтів обирає майбутню спеціальність недостатньо усвідомлено. Це призводить до того, що після отримання диплома багато молодих дипломованих фахівців не працюють за обраною спеціальністю, а також займають посади, які не відповідають їхній кваліфікації та не відповідають особистісним і професійним якостям.

Для розв'язання цієї проблеми, у нашому баченні, слід переглянути існуючі форми профорієнтаційної роботи та внести суттєві корективи. На сьогодні профорієнтація найчастіше реалізується у формі виступів представників закладів вищої освіти (студентів старших курсів, викладачів) перед учнями загальноосвітніх шкіл або закладів фахової передвищої освіти.

Ефективність такої форми профорієнтаційної роботи є сумнівною з кількох причин, як-от:

1) комунікатор (студент) не завжди володіє навичками публічного виступу і не може утримати увагу великої аудиторії;

2) подана інформація, здебільшого, охоплює лише ту спеціальність, яку здобуває сам виступаючий;

3) багато учнів ще не мають сформованої внутрішньої установки на працю, а отже – не повністю усвідомлюють важливість проведеної для них профорієнтаційної роботи.

З огляду на вищезазначене, при підготовці та проведенні профорієнтаційної діяльності слід звернути увагу на три головні аспекти.

По-перше, необхідно цілеспрямовано працювати над підвищенням обізнаності учнів у сфері планування своєї майбутньої кар'єри. Для формування стійких мотиваційних цінностей трудової діяльності необхідно починати з раннього віку, а сам з початкової школи. При цьому, як радять науковці [2], подавати інформацію необхідно в доступній формі та поступово ускладнювати зміст відповідно до віку й особистісного розвитку особистості.

По-друге, варто дослухатися до порад фахівців [1] і системно підвищувати рівень поінформованості учнів щодо професій, не лише популярних на ринку праці, а й інших суміжних професійних напрямів. Такий підхід дасть змогу більш глибоко ознайомити здобувачів освіти з різними групами професій і допоможе їм зробити власний обґрунтований та усвідомлений вибір.

По-третє, варто робити акцент на формування особистісного ставлення до майбутньої професії [3]. Здобувач освіти має усвідомлено розуміти значущість вибору професії, відчувати потребу в самовихованні, саморозвитку, бути спрямованим та захоплюватися обраною сферою майбутньої професійної діяльності.

Для ефективної профорієнтаційної роботи важливо враховувати особливості особистості, на яку спрямована ця діяльність. Профорієнтаційні заходи не повинні бути поодинокими й безсистемними. Кожна людина має таланти у певній сфері, тож необхідно створити для школяра максимальні можливості для виявлення і розвитку його нахилів і здібностей, а також вчасно їх помітити, скоригувати та спрямувати у потрібне русло. Такий підхід до профорієнтаційної діяльності вимагає виховання в молоді

здатності та прагнення активно працювати на благо українського суспільства.

Наголосимо на тому, що у процесі підготовки особистості до усвідомленого й самостійного вибору майбутньої професії потрібно надати їй відповідні знання, навчити брати участь у суспільно корисній та продуктивній праці, й проявляти соціальну активність у соціальних відносинах. Це, своєю чергою, вимагає від закладів загальної середньої освіти та структур, що залучені до профорієнтаційної роботи, впровадження таких форм діяльності, які б містили елементи спеціалізації й виробничої практики, озброювали абітурієнтів сучасними знаннями про професію та професіогенез, розширювали б соціальні, економічні та моральні аспекти у площині обраної професії.

Нині основне завдання – сформувати у школярів, які стануть абітурієнтами, загальну готовність до майбутньої праці, надати ґрунтовні теоретичні знання про професії соціономічного профілю та їх потенційні можливості для самореалізації. Для цього необхідне активне використання різноманітних форм і методів профорієнтаційної роботи, таких як: бесіди, тренінги, ігри, відвідування закладів вищої освіти з метою ознайомлення із спектром освітніх програм, проведення екскурсій в соціальні установи та заклади, запрошення фахівців різних профілів, які реалізують соціальну політику тощо. Такі форми профорієнтаційної діяльності, у нашому баченні, дадуть змогу майбутнім абітурієнтам «перевтілитися» і «стати» студентом на день або тиждень і при цьому більш глибоко ознайомитись із майбутньою професією. На нашу думку, комплекс таких профорієнтаційних заходів має на меті активно впливати на професійне самовизначення учнів, ознайомлюючи їх із різними видами професійної діяльності й тими процесами, які відбуваються нині в соціальній сфері, де у майбутньому зможуть працювати фахівці соціальної сфери. Це, у свою чергу, сприятиме зменшенню імпульсивності та неусвідомленості у виборі майбутніх професій, які належать до соціономічного типу (спеціальності: А1 Освітні науки; С4 Психологія; І10 Соціальна робота та консультування; І11 Дитячі та молодіжні служби).

Список використаних джерел

1. Буяльська Т. Б., Прищак М. Д. Теоретичні аспекти адаптації студентів І курсу до навчання у ВНЗ. *Гуманізм та освіта : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ВНТУ*, 2008. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Buyalska.php>

2. Грабчак О. Формування професійних домагань старшокласників у процесі профорієнтаційної роботи : автореф. дис. ... канд. пед наук : 13.00.07. Вінниця, 2012. 20 с.

3. Зборовська Н. Профорієнтаційна робота як чинник формування професійних домагань старшокласників. *Збірник наукових праць молодих вчених*. 2018. № 2. С. 274–281.

Ярослав Гарбич

*аспірант кафедри інформатики та методики її навчання
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ У ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Зосереджено увагу на аналізі методичних засад організації освітнього процесу майбутніх фахівців сфери туризму, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти. Проаналізовано соціально-психологічні особливості фахових молодших бакалаврів спеціальності 242 Туризм і рекреація на які зроблено акцент під час організації професійної підготовки у Галицькому фаховому коледжі імені В'ячеслава Чорновола.

Ключові слова: *майбутні фахові молодші бакалаври, сфера туризму, освітньо-професійна програма, соціально-психологічні особливості.*

Специфіка становлення та розвитку особистості професіонала в освітньому середовищі закладів фахової передвищої освіти визначаються, на наш погляд, не лише змістом їхньої освітньої діяльності та вимогами, що висуваються конкретно професією, а й у значній степені залежать від соціально-психологічних особливостей, які мають бути сформованими у майбутнього фахівця.

У рамках нашого наукового пошук нас безпосередньо цікавить питання специфіки соціально-психологічних характеристик майбутніх фахівців сфери туристського сервісу, які опановують у коледжах фах молодших бакалаврів за спеціальністю 242 Туризм і рекреація. Наголосимо, що науковці (С. Літовка-Деменіна [1]; П. Лузан, О. Титова, І. Мося, Т. Пашенко [2], Л. Польова [3]) доволі ґрунтовно розглядають питання щодо удосконалення професійної підготовки фахівців сфери туризму, а також

аналізують методику організації якісного освітнього процесу для здобувачів освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація у закладах фахової передвищої освіти.

Однак, ще й нині є чимало питань, які потребують уточнення та додаткового висвітлення. До такого спектру питань належить й питання дослідження тих соціально-психологічних особливостей, якими мають оволодіти майбутні фахові молодші бакалаври, що прийдуть на роботу у сферу туризму і рекреації. Важливо відзначити, що в цьому випадку йдеться не так про професійно важливі якості, властиві, насамперед, кваліфікованому фахівцю, що відбувся у професії, скільки про особистісні характеристики, які виступають своєрідним соціально-психологічним потенціалом майбутніх фахівців, що навчаються у коледжах. У даній публікації ми зупинимо свою увагу на такій чутливій складовій соціально-психологічних особливостей майбутніх фахівців спеціальності 242 Туризм і рекреація як соціальний інтелект, що передбачає здатність до розуміння поведінки партнерів зі спілкування та взаємодії.

У нашому розумінні соціальний інтелект – інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування та дозволяє ефективно адаптовуватися у соціумі. У методичному контексті соціальний інтелект об'єднує та регулює пізнавальні процеси, які безпосередньо пов'язані із відображенням соціальних об'єктів (маємо на увазі людини як партнера зі спілкування). Соціальний інтелект тісно пов'язаний із соціальною чутливістю, соціальною перцепцією та соціальним мисленням. Наголосимо, що з практичної точки зору соціальний інтелект виступає вагомим стимулом соціально-корисної адаптації.

У ході вивчення етимології наукового поняття «соціальний інтелект» було встановлено, що його вперше вжив у 1920 р. Є. Торндайк, позначивши далекоглядність у міжособистісних відносинах і прирівнявши цей термін до здатності мудро поступати в людських відносинах, розуміти людей та налагоджувати ефективну міжособистісну взаємодію з ними. Дещо пізніше, а саме у 1937 р. Г. Оллпорт визначає соціальний інтелект як особливу здатність («соціальний дар») правильно розуміти людей, прогнозувати їхню поведінку та забезпечувати адекватне пристосування під час налагодження міжособистісної взаємодії. Цінним для нас є те, що автором було виокремлено конкретний набір якостей, які забезпечують краще розуміння інших людей. У баченні науковця соціальний інтелект включений в структуру цих якостей як окрема здатність особистості. Лише згодом

з'являються фундаментальні роботи про цінність соціальних умінь та комунікативну компетентність.

Соціальний інтелект, виконуючи регулюючу функцію у міжособистісному спілкуванні, забезпечує соціальну адаптацію особистості. Саме тому особи з високим соціальним інтелектом здатні отримувати максимум інформації про поведінку людей, розуміти мову невербального спілкування, висловлювати швидкі та точні судження про людей, успішно прогнозувати їх реакції у заданих обставинах, виявляти далекоглядність у відносинах з іншими, що сприяє їхній успішній соціальній адаптації. При цьому рівень розвитку соціального інтелекту ще не є гарантією продуктивності соціальної поведінки. В основі соціальної дезадаптації можуть бути невротизація особистості, акцентуації характеру, особливості мотиваційної сфери, негативні установки та інші психологічні особливості. Люди з високим соціальним інтелектом, як правило, бувають успішними комунікаторами, їм властиві контактність, відкритість, тактовність, доброзичливість та сердечність, тенденція до психологічної близькості у спілкуванні.

На основі вивчення освітньо-професійної програми зі спеціальності 242 Туризм і рекреація галузі знань 24 Сфера обслуговування, що функціонує у Галицькому фаховому коледжі імені В'ячеслава Чорновола (https://gi.edu.ua/images/document/professional_junior_bachelor/242/Опис%20ОПП%202024.pdf) було встановлено перелік обов'язкових освітніх компонентів, що формують спеціальні компетентності та мають вагомий вплив на формування у здобувачів освіти соціального інтелекту, а саме: «Вступ до гостинності та історія туризму» (ОК 10); «Туристичне краєзнавство і країнознавство» (ОК 13); «Організація готельного обслуговування» (ОК 15); «Організація ресторанного обслуговування» (ОК 16); «Організація екскурсійної та музейної справи» (ОК 18); «Економіка, організація і планування діяльності туристичних підприємств» (ОК 19).

Отже, у нашому баченні соціальний інтелект забезпечує розуміння вчинків та дій людей, розуміння мовної продукції людини, а також її невербальних реакцій (міміки, поз, жестів). Він є когнітивною складовою комунікативних здібностей особистості та професійно важливих якостей в професіях. Відзначимо, що соціальний інтелект виділений нами як професійно важлива якість фахівця соціально-культурного сервісу та туризму, яку доцільно розвивати у процесі професійної підготовки у закладах фахової передвищої освіти. Майбутніми нашими науковими

пошуками будуть питання щодо дослідження практичних механізмів вдосконалення соціального інтелекту у здобувачів освіти, які навчаються в коледжах.

Список використаних джерел

1. Літовка-Деменіна С. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців сфери туризму до екскурсійної діяльності в процесі професійної підготовки. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 27. С. 189–192.
2. Лузан П., Титова О., Мося І., Пашенко Т. Методика оцінювання якості підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти. *Професійна педагогіка*. 2021. № 1 (22). С. 169–184.
3. Польова Л. В. Особливості практичної підготовки фахівців з туризму. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 4 (239). Ч. II. С. 169–175.

Богдан Глядик

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

РОЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Розглядається значення практичної підготовки у формуванні соціокомунікативної компетентності студентів соціальних спеціальностей. Підкреслено необхідність практики в умовах сучасних соціальних викликів та зазначено, що безпосередня взаємодія з клієнтами сприяє розвитку емпатії, критичного мислення, впевненості у своїх діях, адаптивності та комунікативних навичок. Окрему увагу приділено етапам організації практичної діяльності та рефлексії як чиннику професійного зростання. У статті обґрунтовано потребу в подальших дослідженнях щодо практичної складової підготовки фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: *практична підготовка, соціокомунікативна компетентність, соціальні виклики, рефлексія, емоційний інтелект.*

Постановка проблеми. У сучасному світі соціальна сфера стикається з багатьма випробуваннями, зокрема, війна, пандемія, насильство, бідність, алкоголізм та наркоманія, інвалідність тощо. Соціальні працівники не завжди є достатньо готовими до таких викликів і не можуть швидко та компетентно обрати план дій у тій чи іншій ситуації через відсутність необхідного практичного досвіду. Тому можемо стверджувати, що варто приділяти особливу увагу саме практичній підготовці під час формування соціокомунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Спілкуючись безпосередньо з окремими особами та громадами, Здобувачі освіти можуть застосовувати теоретичні знання, розвивати навички міжособистісного спілкування, емпатію та здатність до адаптації та швидкого приймання різноманітних рішень, які в подальшому будуть необхідними в їхній професійній діяльності (особливо в критичних ситуаціях зазначених вище). У нашому дослідженні аналізується ключова роль практичної підготовки, яка відіграє важливу роль у формуванні соціально-комунікативної компетентності фахівців соціальної сфери, підкреслюючи її вплив як на академічне зростання, так і на професійну готовність.

Проаналізувавши наукові джерела ми виявили, що існує не достатня кількість досліджень присвячених питанню практичної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Інформація щодо теоретико-методологічних особливостей підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до надання послуг висвітлюється у працях К. Дубич, В. Жукова, М. Кравченко, О. Карпенко, Л. Ільчук, В. Нікітіна, В. Сидорова, А. Сидорчук, Є. Холостової, С. Чернети та інших. Проте практична складова формування соціокомунікативної компетентності потребує подальшого дослідження.

Якісна практична підготовка майбутнього фахівця гарантує конкурентоспроможність, впевненість у своїх діях, здатність швидко адаптовуватись та ефективно вирішувати складні ситуації, формування професійних зв'язків (через наставництво, поради, рецензії), професійне виконання обов'язків, реалізацію та вдосконалення теоретичних знань на практиці тощо. Варто теж зазначити, що практика у підготовці фахівців соціальної сфери необхідна не лише для покращення уже наявних вмінь та навичок, але й для оволодіння новими [3, с. 123; 4, с. 181-184].

Під час практичної підготовки здобувачі освіти працюють з різними групами населення та соціальним середовищем, що допомагає їм розвинути культурну чутливість, емоційний інтелект і міжособистісну адаптивність,

які вважаються ключовими компонентами соціокомунікативної компетентності. Вони вчать інтерпретувати соціальні сигнали, реагувати на потреби окремих людей і груп і вдосконалювати свої вербальні та невербальні стратегії спілкування [1, с. 16-17].

Наголосимо. Що практична підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери може здійснюватися за такими етапами:

1) підготовчий: теоретичний аналіз проблеми, дискусія з викладачем/ наставником щодо розуміння проблеми та подальших дій спрямованих на її вирішення. Згодом, студент знайомиться з клієнтом, вивчає його середовище, діагностує, які саме послуги потрібно надати, зв'язується з необхідними установами;

2) організаційний: збір та аналіз отриманих даних, визначення ефективних методів та цілей для допомоги конкретному клієнту у вирішенні соціальної проблеми, складання плану дій тощо;

3) виконавчий: студент надає необхідну соціальну послугу базуючись на індивідуальній характеристиці проблеми конкретного клієнта [4, с. 189].

Однією з головних переваг практичної підготовки фахівців соціальної сфери є те, що вона заохочує здобувачів освіти розмірковувати про свій досвід та оцінювати свій особистий розвиток. Рефлексія покращує самосвідомість, розвиває здатність критично оцінювати свій стиль спілкування, упередження та ефективність, а також поглиблює їхнє розуміння соціальних процесів.

Окрім того, практична підготовка часто передбачає роботу в команді, вимагаючи від здобувачів освіти співпраці з колегами та професіоналами за різним фахом. Цей аспект співпраці зміцнює кооперативне спілкування, вирішення конфліктів та досягнення консенсусу.

У процесі практичної підготовки, здобувачі освіти вчать активно слухати, виявляти співчуття та захищати маргіналізовані голоси, узгоджуючи свої цінності з обов'язками своєї професії. Ця інтеграція знань, практики та етики зміцнює їхню соціокомунікативну компетентність і готує їх стати ефективними у своїй професійній сфері [2, с. 27-34; 4, с. 187-188].

Висновки. Підсумовуючи, практична підготовка фахівців соціальної сфери – це не просто додатковий аспект освіти в галузі соціальних наук, а фундаментальний компонент для формування соціокомунікативної компетентності, необхідної для особистого та професійного успіху. Вона забезпечує розвиток важливих професійних навичок, адаптивності,

емоційного інтелекту та здатності швидко та ефективно діяти в умовах сучасних соціальних викликів. Занурюючи здобувачів освіти у реальний життєвий досвід, сприяючи рефлексії та заохочуючи до співпраці, а також практичне навчання озброює їх інструментами для розуміння, залучення та впливу на соціальний світ. Перспективами подальших досліджень є формування емоційного інтелекту як складника соціокомунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Горішна Н. М. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Педагогіка, соціальна робота.* 2009. Вип. 16 –17.

2. Карпенко О. Професійні функції соціального працівника як складова професійної компетентності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи.* 2007. Вип. 20. С. 27–34.
URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_20_6

3. Поліщук В. А. Удосконалення професійної підготовки соціальних працівників: виклики сучасності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. Вип. 22. С.121–125.

4. Чернета С. Ю. Практична спрямованість підготовки фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. The system of social services of Ukraine amidst transformation: modern trends and challenges : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 180 –191.

Іван Іскерський,

кандидат технічних наук,

викладач кафедри машинознавства і транспорту,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ПРОФЕСІЙНІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ І САМОСВІДОМІСТЬ ЯК ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Автор піднімає питання щодо розгляду професійної самоідентифікації і самосвідомості як чинників особистісно-професійного розвитку майбутніх фахівців соціономічного профілю. Увага зосереджена на визначенні понять «самоідентифікація» і «самосвідомість», визначенні складових самосвідомості.

Ключові слова: *самоідентифікація, самосвідомість, професійна підготовка, майбутні фахівці соціономічних професій, особистісно-професійний розвиток.*

Стійке суспільство, що динамічно розвивається, можуть побудувати люди сучасно освічені, здатні гнучко й розумно реагувати на постійні зміни, які володіють розвиненим почуттям відповідальності за свою долю і майбутнє своєї країни. Для цього сучасна вища освіта має формувати у здобувачів вищої освіти вміння швидко орієнтуватися в потоках інформації, правильно формувати цілі, ухвалювати рішення в складних умовах, планувати і правильно розподіляти час.

На думку вчених, які досліджували проблему професійного становлення фахівців соціономічних професій (О. Біла, Т. Браніцька, Л. Буркова, С. Гвоздій, В. Корнєшук, С. Наход, О. Пришляк та ін.), в основі особистісного й професійного розвитку закладено принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, що зумовлює появу вищої форми життєдіяльності особистості – її творчу самореалізацію.

Визнання наявності у професійній підготовці чинника особистісної самоідентифікації пропонують враховувати вітчизняні дослідники (К. Матвєєв, О. Самойленко, О. Самодумська, Т. Чаусова), пояснюючи це тим, що, оскільки зарахування себе до тієї чи іншої професії, усвідомлення своєї тотожності з нею завжди втілюється в оцінках «кращий – найгірший», «добре – погано», тобто містить емоційно-оціночний аспект, тому професійна самосвідомість студентів і набуває різних форм вираження залежно від полюса ідентифікації зі своєю професійною роллю. Цей чинник слід брати до уваги, щоб формувати впевненість здобувачів вищої освіти у майбутній успішній роботі та кар'єрному зростанні [9; 10].

У період навчання в університеті відбувається становлення студента як фахівця, коли йому необхідно вчитися працювати в певній професійній царині, удосконалюватися у своїй професійній діяльності та набувати компетентностей, які забезпечуватимуть можливість справлятися з

різноманітними ситуаціями, що неможливо передбачити й змодельовати під час навчання у ЗВО. Нова економіка (економіка знань та інформації) наразі розвивається за рахунок формування, підготовки та постійного перенавчання працівників, які здатні відповідати на виклики часу та відповідати новим критеріям, які висувають роботодавці й стейкхолдери.

Процеси загального розвитку майбутніх фахівців соціономічного профілю і професійної підготовки багато в чому подібні. Вони функціонують на ідентичних принципах, у них застосовують здебільшого однакові методи підготовки. Але процес професійної підготовки значно ширший, тому що поряд із комплексом методів і форм теоретичного навчання в ньому застосовують численні форми й методи практичної підготовки.

Слід зазначити, що професійна підготовка може охоплювати такі фундаментальні практичні, загальнопрофесійні вміння, як уміння працювати з науковою літературою в пошуку спеціальної інформації; уміння ощадливо витрачати сировину, матеріали та енергію; вміння використовувати передовий професійний досвід і критично оцінювати результати власної праці. Окрім цього, можна доповнити цей перелік зі стандартів професійної підготовки різних спеціальностей (стандарт вищої освіти за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, стандарт вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти): «здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій; здатність працювати в команді» [7, с. 7–8]; «прагнення до збереження навколишнього середовища; навички міжособистісної взаємодії; здатність планувати та управляти часом; здатність працювати в команді та автономно» [8, с. 7].

І тут, розглядаючи загальні компетентності, не можна не відзначити наявність професійної самосвідомості, а отже, характеризувати компоненти професійної освіти і становлення потрібно як усвідомлення професійної діяльності, її психолого-педагогічних особливостей, тотожності зі своєю професійною діяльністю, власних психолого-педагогічних характеристик, які проявляються в індивідуальному стилі професійної діяльності; усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності, як суб'єкта професійної освіти і становлення тощо.

Під професійною самосвідомістю фахівця І. Донченко розуміє «складний інтегративний феномен, який полягає у відображенні у

професійній Я-концепції суб'єкта особливостей його професійної самоорганізації та їх усвідомлення на основі професійної рефлексії» [2, с. 14]. Я. Катюк вважає, що «це складне особистісне утворення, що формується під впливом професійного середовища й активної участі суб'єкта в професійній діяльності, тобто усвідомлене ставлення людини до своїх професійних потреб, мотивів, здібностей і поведінки» [3, с. 23]. О. Нежельченко вважає професійну самосвідомість «складною інтегральною структурою, що забезпечує відображення у професійній Я-концепції особливостей професійної самоорганізації та їхнє усвідомлення на основі професійної рефлексії» [6, с. 101].

На глибоке переконання С. Митрофанової, «змістом професійної самосвідомості є стійкі уявлення про відповідну професійну, психологічну, соціальну й моральну ідентичність членів групи. Усвідомлення спільності інтересів виражається у професійній самосвідомості групи, зміст і сенс якої активізують механізми соціально-психологічної консолідації групи й підтримки стабільності її соціального статусу» [5, с. 56]. Дослідниця наголошує на важливості «безумовного впливу професійного навчання, а згодом і професійної діяльності на формування самосвідомості» [5, с. 56].

Складовими компонентами професійної самосвідомості можуть бути:

- «поєднання професійної Я-концепції, професійної самоорганізації у професійній діяльності та професійної рефлексії» [2, с. 14];
- «незалежні інтегральні фактори: «емоційної компетентності» (емоційний компонент); «навчально-професійної мотивації» (мотиваційний компонент); «вольової саморегуляції» (вольовий компонент); «ціннісного розвитку» (ціннісний компонент); «особистісного розвитку» (особистісний компонент)» [1, с. 130];
- «когнітивний, емоційний і поведінковий» [4, с. 117].

Повністю розділяємо точку зору Р. Любар у тому, що для формування професійної самосвідомості фахівців соціономічних професій слід активно застосовувати в процесі їхньої професійної підготовки «творчі проєкти, особистісно-розвивальні тренінги, спеціалізовані спецкурси, «що передбачатиме формування здатності до програмування своєї діяльності, самовираження й самореалізації особистісного потенціалу» [4, с. 117].

Список використаних джерел

1. Губа Н. О., Павлюк О. Г. Емпіричне дослідження структури професійної самосвідомості майбутніх фахівців поліції. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 1 (17). С. 125–131.
2. Донченко І. А. Структура професійної самосвідомості фахівця. *Теорія і практика сучасної психології*. 2010. Випуск 1. С. 12–16.
3. Катюк Я. Л. Особистісно-орієнтовані засади розвитку професійної самосвідомості майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти / Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти : посібник / П. В. Лушин, Н. Ю. Волянчук, О. В. Брюховецька та ін.; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. К., 2015. С. 127–152. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11438/1/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8E%D0%BA_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf
4. Любар Р. Структурні компоненти професійної самосвідомості майбутніх фахівців. Збірник наукових праць *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021 Вип. 2(6). С. 112–118.
5. Митрофанова С. С. Становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів як освітня проблема. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3, Т. 2. С. 54–59.
6. Нежельченко О. І. Психологічні особливості розвитку професійної самосвідомості студентів – майбутніх корекційних педагогів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 2(1). С. 96–101. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2016_2%281%29__19
7. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 241 «Готельно-ресторанна справа» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 384 від 04.03.2020. Київ, 20 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/241-Hotel-restor.sprava-bakalavr-VO.18.01.pdf>
8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 1068 від 04.10.2018. Київ, 18 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/242-Turizm-bakalavr.21.01.22.pdf>

9. Самодумська О. Л., Самойленко О. А., Матвєєв К. М. Самоідентифікація у професійній підготовці майбутніх педагогів. Імідж сучасного педагога. 2023. № 2 (209). С. 55–61.
10. Чаусова Т. Особливості самоідентифікації фахівців у системі післядипломної педагогічної освіти. 2016. URL : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/%D0%A7%D0%90%D0%A3%D0%A1%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf

Світлана Калаур

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У МАГІСТРАТУРІ

У публікації розкрито теоретичні та методичні аспекти формування у майбутніх магістрантів соціономічного профілю конфліктологічної компетентності. Досліджено потенціал освітніх програм другого (магістерського) рівня професійної підготовки у площині формування готовності до розв'язування професійних конфліктів у майбутніх соціальних працівників, психологів та соціальних педагогів.

Ключові слова: *конфліктологічна компетентність, майбутні фахівці соціономічного профілю, магістранти, освітньо-професійні програми.*

Акцентуємо, насамперед, увагу на тому, що соціальна сфера є найбільш складною з усього спектру сфер у соціумі будь якої країни, адже вона «є безпосереднім і опосередкованим відтворенням людського буття, сутність якого становлять різноманітні зв'язки, у яких перебувають члени соціуму, задовольняючи свої матеріальні, духовні та інші види потреб» [9, с. 11]. Повністю поділяємо думку О. Столярчук [11], що завдяки соціальній сфері суспільство має змогу якісно зреалізувати соціальну політику, тому фахівці соціономічного профілю (соціальні працівники, соціальні педагоги,

психологи) повинні бути компетентними у площині надавання якісних послуг відповідно до сфери своєї професійної діяльності. Нині Україна живе у час повномасштабної війни, спостерігається суттєве збільшення кількості соціально незахищених категорій населення, зросло число тих українських громадян, які не можуть самотійно впоратися із складними життєвими ситуаціями, а тому потребують від фахівців соціономічного профілю кваліфікованої соціальної допомоги та соціального захисту.

У нашому баченні [6] компетентність майбутніх фахівців, що прийдуть на роботу у соціальну сферу має бути ґрунтовною й у площині розв'язування доволі широко спектру як особистісних конфліктів клієнтів, так і професійних. Нині термін конфлікт є надзвичайно поширений у житті пересічного українця, а у професійній діяльності фахівців соціономічного профілю конфлікти є «нормою» професійної діяльності, яку необхідно фахово та компетентно розв'язувати.

Наголосимо на тому, що науковці (Г. Антонов [1], Н. Довгань [5], С. Калаур та З. Фалинська [8]) обґрунтовано доводять вагомість ґрунтовних знань про конфлікти та способи їх попередження й розв'язку. З'ясовано, що у публікаціях конфліктологів (І. Власенко [2], С. Гіренко [3], Т. Дзюба [4], Н. Пов'якель [10]) наголошено на потребі системного підходу до формування конфліктологічної компетентності у фахівців, які працюватимуть у соціальній сфері. Підтримуємо позицію М. Трухан [7; 12] у доцільності використання педагогічного моделювання під час формування у майбутніх соціальних педагогів готовності до розв'язання професійних конфліктів.

На основі дедуктивного аналізу можемо констатувати, що конфліктологічна компетентність базується на сформованій соціально-психологічній готовності майбутніх фахівців соціономічного профілю до вирішення професійних конфліктів, яка формується під впливом внутрішніх суб'єктивних та зовнішніх об'єктивних умов. Причому, варто акцентувати увагу на тому, що соціально-психологічна готовність до конструктивного вирішення конфліктів виступає ефективним показником їхньої професійної компетентності. З методологічної точки зору до структури соціально-психологічної готовності майбутніх фахівців соціономічного профілю до конструктивного вирішення професійних конфліктів варто віднести такі компоненти, як: мотиваційний (включає мотивацію, установки, товариськість, соціально-психологічну спостережливість, толерантність і емпатію); когнітивний (систему знань про конфлікти та способи їх

вирішення); операційний (практичні уміння налагодження ефективного і неконфліктного спілкування під час професійної діяльності).

На основі контент-аналізу професіограми фахівця соціальної сфери [6] ми проаналізували чи є можливість магістрантам, які опановують професії соціономічного профілю в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, отримати належний рівень конфліктологічної компетентності під час вивчення обов'язкових освітніх компонент (ОК) професійної підготовки. Зокрема, було досліджено такі освітньо-професійні програми (ОПП), як-от: «Соціальне адміністрування в громаді», «Соціальна педагогіка», «Психологія», «Психологія бізнесу і управління», «Психологія конфлікту та практична медіація» другого (магістерського) рівня вищої освіти. Результати представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Перелік освітніх компонент, які забезпечують магістрантам
формування конфліктологічної компетентності**

Назва ОПП	Перелік ОК
Соціальне адміністрування в громаді	– Соціальне партнерство – Психологічне консультування в соціальній сфері
Соціальна педагогіка	– Соціальна медіація – Теорія і практика роботи соціального педагога в громаді
Психологія	– Психологічне консультування в соціальній сфері; – Сімейне психологічне консультування; – Психологічна допомога в кризових ситуаціях
Психологія бізнесу і управління	– Теорія і практика консультування в бізнесі і управлінні
Психологія конфлікту та практична медіація	– Психологія конфлікту – Психологія переговорів – Теорія та практика медіації – Кризове психологічне консультування

Як видно із даних таблиці, саме майбутні психологи, які опановують ОПП «Психологія конфлікту та практична медіація», мають найбільше шансів отримати ґрунтовні теоретичні знання з теорії конфліктів та сформуванати належний рівень конфліктологічної компетентності. Цей факт є цілком об'єктивним. Однак, і майбутні фахівці інших ОПП під час навчання в магістратурі мають змогу вдосконалити готовність до розв'язання професійних конфліктів.

Практична готовність майбутніх фахівців соціономічного профілю до розв'язання конфліктів у соціальній сфері є доволі складною інтегративною характеристикою властивостей його особистості, що включає в себе мотиви, наявність позитивних установок, розуміння цінності професії, базується на ґрунтовній системі теоретичних знань про природу міжособистісних конфліктів, зміст та механізми управління ними, охоплює сформовані практичні вміння й навички застосовувати конструктивні стилі поведінки під час розв'язування професійних конфліктів та здатність прогнозувати майбутні події, а також досвід у ефективному вирішенні професійних конфліктологічних проблем.

На наше переконання, формування компетентних фахівців, які будуть працювати в соціальній сфері України, можливе за умови розробки спеціальної технології, що передбачає поєднання теоретичної й методологічної підготовки з різними формами практичних занять, які проводяться в інноваційній та активній формі. У методичній площині пропонуємо в якості провідної педагогічної технології активне використання тренінгових занять. Так, основна мета застосування тренінгових технологій під час формування конфліктологічної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх магістрів соціономічного профілю полягає у формуванні у них практичної готовності до конструктивного спілкування, яке може бути конкретизоване у низці завдань, пов'язаних з набуттям знань, формуванням умінь та розвитком позитивних установок у сприйнятті конфлікту, розумінні цінності щодо налагодження неконфліктних міжособистісних відносин. Виходимо з того, що саме перцептивні здібності варто розглядати у якості невід'ємної частини роботи фахівця соціальної сфери з клієнтами по наданню їм різного спектру соціальних послуг.

Відзначимо, що сьогодні для України проблема соціальних конфліктів надзвичайно актуальна, однак для майбутніх фахівців соціономічного профілю вона має стати професійно вагомою. Кожному магістру, який прийде на роботу у соціальні структури та установи соціальної сфери, необхідні ґрунтовні теоретичні знання про конфлікти та практичні вміння й навички їхнього конструктивного вирішення.

У подальшому, вважаємо за доцільне прослідкувати практичні механізми формування конфліктологічної компетентності у процесі неперервної професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю у системі бакалаврат – магістратура – аспірантура.

Список використаних джерел

1. Антонов Г. В. Педагогічні засади запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Геннадій Валентинович Антонов. Харків, 2006. 195 с.
2. Власенко І. А. Формування конфліктологічної компетентності студентів в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачєво, 17-18 травня 2017 р.). Мукачєво : Вид-во МДУ, 2017. С. 19–21.
3. Гіренко С. П. Конфліктологічна компетентність фахівця як чинник їх психологічної безпеки. *Актуальні проблеми роботи з персоналом у правоохоронних органах МВС України* : матеріали наук.-практ. конф., 27 листоп. 2008 р., м. Харків / ХНУВС. Х., 2008. С. 41–46.
4. Дзюба Т. М. Конфліктологічна компетентність як складова професійної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2002. Спецвипуск. С. 91–96.
5. Довгань Н. Конфлікт – феномен суспільного розвитку, його суть, складові. *Збірник наукових праць УАДУ*. К., 2002. Вип. 2. С. 291–297.
6. Калаур С. М. Контент-аналіз професіограми фахівця соціальної сфери, компетентного у розв'язанні професійних конфліктів. *Social Work and Education*. 2018, Vol. 5, No. 1., pp. 18–28.
7. Калаур С. М., Трухан М. А. Теоретичні та практичні основи підготовки соціальних педагогів до розв'язання конфліктів в освітніх закладах: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Вектор, 2015. 148 с.
8. Калаур С. М., Фалинська З. З. Соціальна конфліктологія : [навч. посібник]. Тернопіль : Астон, 2010. 360 с.
9. Калаур С. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності: монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 456 с.
10. Пов'якель Н. І. Психологічні засади формування когнітивних умінь продуктивного розв'язання конфліктних ситуацій у педагогічних системах. *Конфлікти в педагогічних системах* : матеріали наук.-практ. конф. Вінниця : ВДТУ, 1997. С. 255–258.

- 11.Столярчук О. А. Професійні пріоритети майбутніх фахівців соціономічної сфери. *Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Мукачево, 17-18 травня 2017 р.). Мукачево : Вид-во МДУ, 2017. С. 182–184.
- 12.Трухан М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв’язання професійних конфліктів у закладах освіти : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 / Марія Андріївна Трухан; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2016. 278 с.

Тетяна Кравчина

*кандидат психологічних наук, доцент,
докторантка кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

РЕФЛЕКСИВНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Авторка представляє різноманітні моделі професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Особлива увага зосереджена на рефлексивній моделі, представлені принцип її реалізації у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Ключові слова: *моделі професійно-педагогічної освіти, рефлексивна модель, професійна підготовка, майбутні фахівці соціономічного профілю, освітній процес.*

Одним із напрямів державної політики підтримки інноваційної діяльності, представленим у Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року, є «розвиток людського капіталу, адже забезпечення якісної освіти у сфері науки, технологій та інженерії є важливим елементом політики підтримки інновацій, оскільки навчені та кваліфіковані фахівці, їх креативність та здатність мислити системно є передумовою інноваційного розвитку» [4].

Сучасний підхід до організації освітнього процесу в педагогічних закладах вищої освіти полягає в орієнтації на рефлексивну діяльність усіх

його учасників, створенні умов, що сприяють набуттю професійних рефлексивних знань, виробленню зацікавленого відношення до рефлексивної діяльності, рефлексивної поведінки майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Сьогодні в наукових психолого-педагогічних дослідженнях представлені різні моделі професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців соціономічного профілю. Так, О. Дубасенюк характеризує системну, когнітивну, ступеневу й компетентнісну моделі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, виходячи з її структури [2, с. 63]. І. Воротникова представляє класифікацію сучасних моделей професійного розвитку вчителів, а саме: пролонговану, особистісно-орієнтовану, компетентнісну, наставництва або коучингу, диверсифіковану, міжгалузеву, соціально-професійну тощо [1, с. 24]. На думку О. Єжової, «прогностичні моделі дозволяють готувати фахівців, здатних виконувати професійні завдання на високому рівні не лише в сучасних, а й прогнозованих умовах діяльності» [3, с. 206].

Окрім названих вище, доволі поширеними є такі моделі професійно-педагогічної освіти:

- проєктивна модель – передбачає інтегративність і детермінованість знання, побудову нових механізмів, що мають системний характер;
- експериментально-теоретична модель – зосереджена на деталізації наукових концепцій, реалізації дослідницьких аспектів практики, використанні об'єктивних форм знання та встановленні зв'язків між ними;
- особистісно-центрована модель – акцентована на значущості особистісного знання та способу професійної й життєвої діяльності здобувачів вищої освіти, розвитку їхніх індивідуальних здібностей;
- рефлексивна модель – «розглядає освіту як дослідження» [5].

Педагогічна освіта має бути спрямована на засвоєння знань у єдності з набуттям досвіду їх практичного застосування і відповідно, формування практичних умінь і навичок. Відповідно до цього побудова освітнього процесу передбачає пізнання навколишнього світу шляхом проєктування, моделювання, конструювання, дослідження, всебічного оцінювання результатів з погляду якісного й кількісного аспектів і застосування в реальній практиці. Осмислення важливості освіти можна набути тільки в результаті рефлексивного аналізу. Звернення до рефлексії, як способу діяльності, є невіддільним елементом змісту вищої освіти.

Структурними елементами освітнього процесу в ЗВО є:

- створення теоретичної бази знань;
- набуття досвіду здійснення способів педагогічної діяльності та застосування знань на практиці;
- розвиток досвіду творчої активності за допомогою рефлексивної діяльності, що передбачає самостійне перенесення знань та умінь у нову практичну ситуацію;
- формування норм відношення до соціономічної професії, усвідомлення себе суб'єктом майбутньої професійної діяльності завдяки виконанню завдань творчого (дослідницького) характеру, що передбачають синтезування наукових знань і досвіду розв'язання педагогічних завдань;
- рефлексія та оцінювання власної діяльності, що складаються з покрокового самооцінювання на кожному етапі заняття.

Конструювання знань відбувається на основі комплексу стандартних процедур, що застосовуються в рамках традиційних форм організації навчання, а саме: ідентифікації (зіставлення спостереження або опису і конструкту теоретичного знання); проблематизації (формулювання узагальнюючої проблеми, що впливає зі спостережень і фактів); концептуалізації (вироблення узагальненої концепції, яка дає змогу розв'язувати безліч конкретних проблем, інтерпретувати різноманітні ситуації та стратегії діяльності); проєктування (побудови алгоритму передбачуваних дій); схематизації (установлення відношень відповідності, додатковості та логічних зв'язків між елементами знання); рефлексії (узагальнювальної процедури в системі конструювання знань, яка являє собою побудову схеми пізнавальної діяльності та аналіз її результатів і перспектив).

Особливу увагу у процесі формування педагогічної рефлексії майбутніх фахівців соціономічного профілю ми приділяємо саме рефлексивній моделі, «регулюючими ідеями якої, на думку К. Ступака, є «розумність, креативність і демократія» [5, с. 58]. Підтримуємо І. Воротникову в тому, що означена модель «стає домінуючою у навчанні вчителів. Рефлексивна модель ґрунтується на припущенні, що вчителі розвивають професійну компетентність через відображення власної практики» [1, с. 23].

До принципів реалізації рефлексивної моделі педагогічної освіти можна віднести: предметність: діяльність студента розглядається як

феномен, що саморозвивається, який передбачає суб'єкта як носія певного особистого досвіду в його взаємодії із зовнішніми умовами, формами й засобами; рефлексивність: осмислення діяльності завдяки актуалізації здатності до її теоретичного моделювання, аналізу та реконструкції; дослідницька спрямованість: набуття знань являє собою, як їх засвоєння, так і вироблення; моделювання рефлексивного середовища: становлення й розвиток професійної та особистісної самосвідомості здобувача вищої освіти в рефлексивному середовищі шляхом використання всіх видів пізнавальної активності – від самостійної роботи до самопізнання і саморозвитку.

Отже, рефлексивна модель педагогічної освіти орієнтована на засвоєння знань у єдності з набуттям досвіду їх практичного застосування. Вона дає змогу операціоналізувати зміст фахової підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій шляхом введення рефлексивної складової. У цьому випадку освітній процес будується на основі рефлексивного усвідомлення суб'єктом навчання смислових особливостей і способів діяльності. Результатом реалізації рефлексивної моделі стає сформованість рефлексивного компоненту діяльності, що слугує джерелом внутрішнього досвіду, способом самопізнання та необхідним інструментом мислення майбутніх фахівців соціономічного профілю.

Список використаних джерел

1. Воротникова І. Моделі професійного розвитку вчителя в умовах реформи післядипломної педагогічної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика* (Серія: педагогічні науки). 2018. Вип. № 3–4 (56–57). С. 21–27.
2. Дубасенюк О. А. Концептуальні моделі професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів, реалізовані у діяльності Житомирської наукової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 4 (95). С. 62–70. URL : <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/164277/163286>
3. Єжова О. Класифікація моделей в педагогічних дослідженнях. *Наукові записки*. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Випуск 5. С. 202–207. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/228636549.pdf>
4. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного

плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: розпорядження КМУ від 31 грудня 2024 р. № 1351-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2024-%D1%80#Text>

5. Ступак К. Реалізація рефлексивної моделі практики освіти у сучасній фінській школі. *Освітній вимір*. 2020. Випуск 3 (55). С. 46–59. URL : https://www.researchgate.net/publication/352250068_Realizacia_refleksivnoi_modeli_praktiki_osviti_u_sucasnij_finskij_skoli

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

У статті обґрунтована необхідність оновлення підходів до навчання іноземних мов студентів з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Окреслені методи навчання для студентів з різними видами порушень здоров'я та їхня специфіка. Проаналізовані інтерактивні методи навчання та їх потенціал для навчання студентів з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: *особливі освітні потреби, студенти з особливими освітніми потребами, іноземні мови, методи навчання.*

У контексті розвитку інклюзивної освіти в Україні та інтеграції у європейський освітній простір, питання ефективного навчання іноземних мов студентів з особливими освітніми потребами (ООП) набуває особливої актуальності. Іноземна мова є не лише навчальним предметом, а й важливим інструментом соціалізації, професійної реалізації та розширення можливостей міжкультурної комунікації. Водночас традиційні методи навчання часто не враховують індивідуальні особливості, потреби та можливості цієї категорії студентів, що призводить до зниження їх мотивації, самовпевненості та успішності.

Актуальність окресленої проблеми підтверджують наукові розвідки І. Іванової, А. Колупаєвої, М. Супрун, О. Таранченко, С. Чиж, Ч. Шапочки та інших. Попри значні напрацювання в цьому напрямку, все ще потребують поглибленого вивчення методи, форми, інструменти, які можуть бути ефективними при навчанні іноземних мов студентів з ООП.

Слід підкреслити, що в навчанні студентів з ООП використовуються загальні дидактичні методи, подібні до тих, що застосовуються у роботі зі студентами з типовим розвитком. Водночас психофізичні особливості таких здобувачів освіти зумовлюють необхідність специфічного підходу до реалізації цих методів. Зокрема, методи навчання мають носити корекційно-розвивальний характер. Саме ця особливість становить ключову відмінність спеціальних дидактичних методів: кожен метод чи прийом, окрім виконання дидактичної функції, повинен також сприяти психічному, мовленнєвому чи фізичному розвитку студента, корекції виявлених порушень та формуванню компенсаторних механізмів [3].

Навчити студента з ООП іноземної мови – це складний і тривалий процес, зокрема, й через різноманітність порушень здоров'я, кожне з яких може створювати специфічні бар'єри при засвоєнні іноземної мови. Приміром, за всіх типів порушень слуху спостерігається зниження ефективності процесів сприймання, обробки, зберігання та подальшого використання інформації. Особливості як довільного, так і мимовільного запам'ятовування зорового матеріалу безпосередньо впливають на стійкість і тривалість його збереження в пам'яті. В роботі з такими студентами доцільно активно використовувати наочність: зображення, ілюстрації, інтерактивні презентації, схеми, опорні таблиці, комікси, відеоуроки [1].

Студентам із порушеннями зору підходять методи, де акцент зроблений на слуховому сприйнятті матеріалу: аудіотексти, пісні, лічилки. Ефективним також є метод Пімслера, який ґрунтується на принципі аудіювання з активним залученням слухача до побудови та відтворення фраз за пам'яттю під час прослуховування аудіозапису. Кожен урок передбачає подачу речень із перекладом, а також паузи для самостійного повторення. Аудіоматеріали озвучені носіями мови, що сприяє формуванню автентичної вимови та засвоєнню інтонаційних особливостей мовлення. Тривалість одного заняття становить близько 30 хвилин і супроводжується текстовою опорою. Такий формат навчання стимулює активну участь у комунікації, що, у свою чергу, сприяє покращенню вимови та закріпленню лексичних і граматичних структур [1].

Перспективними в роботі зі студентами з ООП є інтерактивні методи навчання іноземної мови [2]. Інтерактивне навчання передбачає активну участь студентів у процесі засвоєння мови та дозволяє адаптувати інтерактивні методи навчання під індивідуальні потреби здобувачів освіти, приміром, через зменшення обсягу матеріалу, але збільшення кількості повторень, використання візуальних, аудіо й тактильних каналів сприйняття одночасно, доступність інструкцій, наприклад, через піктограми. Доцільним при цьому є використання таких цифрових інструментів як інтерактивні презентації (Canva, PowerPoint); платформи типу Quizlet, Kahoot, які дозволяють закріплювати лексику, граматику через ігрові форми роботи; програми з синтезом мовлення для студентів з порушенням зору чи мовлення; групові та парні форми роботи (метод проєктів, рольові ігри); візуальні та мовленнєві опори (картки з ілюстраціями, символами, малюнками, субтитрування відео); гейміфікація (навчальні квести, віртуальні пригоди, лінгвістичні ігри); рефлексія в інтерактивній формі (використання смайлів, піктограм або простих опитувальників для зворотного зв'язку, цифрових дошок, наприклад, Padlet, для візуалізації відповідей або результатів роботи).

Сучасні підходи до навчання, які базуються на принципах диференціації, персоналізації, використання інформаційно-комунікаційних технологій та інклюзивної педагогіки, створюють передумови для подолання бар'єрів у засвоєнні іноземної мови. Актуальність теми також зумовлена необхідністю підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзивного середовища, а також розробки ефективних методик і навчально-методичних матеріалів, адаптованих до різних форм порушень здоров'я у здобувачів вищої освіти.

Таким чином, дослідження сучасних підходів до навчання іноземних мов студентів з ООП сприяє не лише підвищенню якості освітнього процесу, а й забезпеченню рівного доступу до освіти, що відповідає гуманістичним та європейським цінностям.

Список використаних джерел

1. Супрун М. Навчання іноземних мов студентів з особливими освітніми потребами у ВНЗ. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка*. 2022. Вип. 52. Т. 3. С. 213–218.
2. Чиж С.Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. *Збірник наукових*

праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2017. Вип. 75(3). С. 149–153.

3. Шапочка К.А. Підготовка вчителів іноземної мови до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. [Електронний ресурс]. URL: <http://int-konf.org/ru/2014/suchasnij-sotsiokulturnij-prostir-2014-17-19-09-2014-r/877>

Сергій Маловічко

*аспірант кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ФАСИЛІТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ У ГРОМАДІ: ПЕРСОНАЛІЗОВАНА МОДЕЛЬ НАВЧАННЯ

Автор представляє результати дослідження, присвяченого розробці та апробації персоналізованої моделі підготовки фахівців соціальної сфери до фасилітаційного супроводу ветеранів у громаді. У тезах обґрунтовано необхідність диференціації навчального процесу на основі вхідного діагностування рівня знань і професійної готовності слухачів. Висвітлено результати вхідного тестування, проведеного серед представників територіальних громад Запорізької області, яке засвідчило суттєву нерівномірність обізнаності щодо ключових аспектів соціального супроводу ветеранів. На основі отриманих результатів здійснено адаптацію навчального контенту до потреб слухачів. Підкреслено ефективність персоналізованої моделі у формуванні фахової готовності до міжсекторальної взаємодії, кризового консультування та ініціювання локальних соціальних ініціатив на рівні громади. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі розширення інструментів моніторингу професійного зростання та запобігання вигоранню фахівців.

Ключові слова: *персоналізована модель навчання, фасилітаційний супровід, фахівці соціальної сфери, ветерани, громада, професійна компетентність, адаптація, післядипломна освіта, вхідне тестування, міжвідомча взаємодія.*

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила не лише стрімке зростання кількості ветеранів війни, але й загострила потребу в їх повноцінній соціальній інтеграції в громади. У цих умовах перед фахівцями соціальної сфери постає завдання надання не лише стандартних соціальних послуг, а й здійснення фасилітаційного супроводу – процесу, що вимагає глибокого розуміння потреб ветеранів, застосування індивідуального підходу, а також здатності координувати міжвідомчу взаємодію в громаді. Проте вітчизняна система професійної підготовки соціальних працівників здебільшого не враховує складність цього завдання та різний рівень вхідних компетентностей фахівців, які залучаються до роботи з ветеранами.

Особливої гостроти проблема набуває в умовах, коли до навчання долучаються представники різних фахових груп (соціальні працівники, психологи, керівники служб, посадовці органів місцевого самоврядування), які мають різні вихідні професійні установки та досвід. Відсутність адаптації освітніх програм до цього різноманіття знижує ефективність навчання і не дозволяє належним чином сформувати комплекс компетентностей, необхідних для реалізації моделі фасилітаційного супроводу.

Класичні підходи до навчання, зорієнтовані на стандартизовану передачу знань, не здатні забезпечити індивідуалізоване реагування на потреби здобувачів освіти та не відповідають вимогам сучасного ветеранського середовища. Ситуацію ускладнює також відсутність широкого впровадження систем вхідного оцінювання компетентностей, що мало б слугувати підґрунтям для побудови персоналізованої навчальної траєкторії.

Ключова проблема, що постає в межах нашого дослідження, полягає в наявності об'єктивної суперечності між зростаючими вимогами до якості підготовки фахівців соціальної сфери, складністю їхніх професійних завдань у сфері ветеранської політики та відсутністю адаптивних освітніх моделей, здатних враховувати рівень початкової компетентності слухачів. Саме ця суперечність і зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та практичного впровадження персоналізованої моделі навчання фахівців соціальної сфери до фасилітаційного супроводу ветеранів у громаді.

У межах проведеного нами дослідження було розроблено та апробовано персоналізовану модель навчання фахівців соціальної сфери, яка базується на попередньому оцінюванні їхнього професійного рівня. Запропонований підхід дозволив адаптувати зміст навчального процесу до

індивідуальних потреб кожного слухача, виходячи з результатів вхідного тестування. Це дозволило подолати типову проблему – суттєву диференціацію рівнів підготовки учасників, які долучаються до навчання з різним досвідом та освітнім бекграундом.

Пілотна програма підготовки була реалізована на базі Центру професійних кваліфікацій Запорізького національного університету. До навчання було залучено слухачів із різних територіальних громад Запорізької області, зокрема представників Центру надання соціальних послуг, Бердянського міського центру соціальних служб, Приморської міської військової адміністрації, Центру надання соціальних послуг Якимівської селищної ради, виконавчого комітету Бердянської міської ради. Учасниками стали фахівці із соціальної роботи, практичні психологи, соціальні педагоги, посадові особи, відповідальні за координацію надання соціальних послуг, а також керівники секторів з питань опіки, піклування та усиновлення.

Вхідне тестування проводилось за тематичними блоками, зміст яких відповідав структурі професійного стандарту фахівця із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Зокрема, оцінювались знання у напрямках: нормативно-правове регулювання статусу ветеранів, соціально-правовий супровід, особливості ветеранського підприємництва, медичне забезпечення та реабілітація, соціокультурна інтеграція, цифрові сервіси та діловодство, етика взаємодії, психологічна підтримка та робота із запитом на кризове консультування.

Найменший рівень знань слухачі продемонстрували в питаннях, пов'язаних із забезпеченням житлом, механізмами розвитку ветеранського спорту, підтримкою ветеранського підприємництва, взаємодією з органами державної влади у питаннях зниклих безвісти, а також пенсійним забезпеченням ветеранів за кордоном. Водночас достатній рівень обізнаності був зафіксований щодо етики комунікації, посадових обов'язків фахівця, основ цифрової взаємодії з клієнтом і загальних принципів соціальної роботи.

Урахування отриманих результатів дозволило адаптувати освітню програму відповідно до рівня підготовленості слухачів. Для осіб з нижчим рівнем компетентностей були розроблені модулі, що передбачали покроковий інструктаж, застосування кейсів, інтерактивних вправ і фокусування на нормативно-правових засадах соціального супроводу. Слухачам з вищим рівнем обізнаності пропонувалися завдання, пов'язані з

розробкою моделей міжвідомчої взаємодії, реалізацією інноваційних підходів до соціального супроводу ветеранів, а також розбудовою партнерських зв'язків у громаді.

Результати підсумкових оцінювань засвідчили зростання рівня професійної готовності слухачів до фасилітаційної діяльності. Представники громад, які мали обмежений рівень знань на старті, виявили здатність надавати консультації з питань встановлення соціального статусу ветерана, доступу до пільг та компенсацій. Також було зафіксовано зростання навичок кризового консультування, ініціативність у створенні груп самопомоги, залучення ветеранів до місцевих програм зайнятості, налагодження взаємодії з профільними медичними установами та громадськими організаціями.

Проведене дослідження підтвердило актуальність упровадження персоналізованих моделей навчання у процесі підготовки фахівців соціальної сфери до фасилітаційного супроводу ветеранів у громаді. Виявлена суттєва диференціація початкового рівня професійної компетентності слухачів засвідчила об'єктивну потребу в адаптації змісту, форм і методів навчання до індивідуального профілю кожного учасника освітнього процесу.

Розроблена нами модель, що базується на вхідному діагностуванні знань і компетентностей здобувачів, забезпечила можливість адресного коригування освітнього змісту, гнучкого використання ресурсів, а також цілеспрямованого нарощування професійних навичок. Результати підсумкових оцінювань, фахова активність випускників програми та зміни в їхній практичній роботі з ветеранами підтверджують ефективність персоналізованого підходу до підвищення професійної готовності до фасилітаційної діяльності в громаді.

У процесі реалізації моделі вдалося поєднати нормативну, психологічну, соціокультурну, медичну та управлінську складові підготовки, що відповідає вимогам до комплексної підтримки ветеранів у контексті сучасної соціальної роботи.

Перспективи подальших наукових розробок у цій сфері полягають, насамперед, у поглибленому вивченні механізмів моніторингу динаміки професійного розвитку слухачів після завершення навчання, а також у створенні критеріїв ефективності фасилітаційного супроводу в умовах громади. Важливим напрямом досліджень є також формування системи

підтримки самих фахівців, зокрема у частині подолання професійного вигорання та підвищення психологічної стійкості при роботі з ветеранами.

Окремої уваги потребує інтеграція адаптивної моделі підготовки у контекст післядипломної освіти, що дозволить забезпечити сталість і системність професійного розвитку фахівців соціальної сфери в умовах суспільної трансформації, викликаній війною та її наслідками.

Список використаних джерел

1. Професійний стандарт «Фахівець із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб» затверджений наказом Міністерством у справах ветеранів України від 31 грудня 2024 року № 508 (URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/706-ilovepdf_merged_13.pdf)

Михайленко Оксана

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шеченка

м. Чернігів

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ В ЗВО

У сучасному світі стрімких змін і глобалізації вища освіта зіштовхується з необхідністю адаптації до нових вимог ринку праці. Однією з ключових змін є збільшення значущості soft skills, тобто міжособистісних і когнітивних навичок, які допомагають ефективно взаємодіяти з іншими людьми та адаптуватися до нових умов. На сьогоднішній день традиційні методи навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) України все ще акцентують увагу на теоретичних знаннях і технічних навичках (hard skills), що не завжди відповідає сучасним вимогам роботодавців і ринку праці. Проблема підготовки фахівців із розвиненими soft skills є надзвичайно важливою як з наукової, так і з практичної точки зору. Наукові дослідження підтверджують, що ефективне використання soft skills сприяє підвищенню продуктивності праці, креативності, інноваційності та командної роботи. З практичної точки зору роботодавці все частіше висувають вимоги щодо наявності у кандидатів розвинених міжособистісних навичок, таких як комунікація, лідерство, адаптивність й емоційний інтелект. На разі

володіння «м'якими» навичками відіграє ключову роль і у професійній діяльності, і у побудові відносин на виробництві, оскільки підвищує рівень фахівця, робить його конкурентоспроможним на ринку праці та сприяє успішній професійній кар'єрі. Таким чином, завданням вищої освіти є виховання фахівця, здатного реалізувати себе в умовах високої конкуренції, що потребує впровадження технологій, які формують «м'які» навички у здобувачів вищої освіти.

Сама дефініція «soft skills» розпочала своє життя у 60-х роках минулого століття у США, у 1971-1991 роках було проведено дослідження компетенцій з метою підбору співробітників до дипломатичної служби Держдепартаменту США. Як результат, з'явилося поняття «компетенція» та методики її оцінки. Проте з кожним роком вимоги до формування та розвитку гнучких, м'яких навичок набуває актуальності і необхідності. У своїх наукових дослідженнях сучасні вчені прагнуть якнайширше розкрити компетентність

Термін «soft skills» є одним з треків динамічно мінливого світу. Однак, незважаючи на його популярність, універсального розуміння поки що не існує. У перекладі з англійської soft skills позначають «м'які» навички, або «гнучкі» навички. В Оксфордському словнику зазначено, що «м'які» навички – це «особисті якості, які дозволяють ефективно і гармонійно взаємодіяти з іншими людьми» [5], наприклад здійснювати продуктивну комунікацію.

«Гнучкі» навички (англ. soft skills) – «комплекс неспеціалізованих, важливих для кар'єри надпрофесійних навичок, які відповідають за успішну участь у виробничому процесі, високу продуктивність і є наскрізними, тобто не пов'язані з конкретною предметною областю» [9].

Значення «soft skills» підкреслюють і аналітики World Economic Forum, називаючи ключові компетенції майбутнього: вміння вирішувати складні завдання, критичне мислення, креативність, управління людьми, навички координації та взаємодії, емоційний інтелект, судження та ухвалення рішень, ведення переговорів та когнітивна гнучкість [6].

Soft skills – уніфіковані навички та особистісні якості, які підвищують ефективність роботи та взаємодії з іншими людьми. До таких навичок можна віднести управління особистим розвитком, вміння надати першу допомогу, вміння грамотно керувати своїм часом, вміння переконувати, навички ведення переговорів, лідерство тощо.

У багатьох контекстах «soft skills» прирівнюють до таких термінів як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non- professional skills» (непрофесійні навички), «key skills» (основні 32 навички), «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), «life skills» (життєві навички). Розвивати ці навички і можна і навіть потрібно [8].

Дослідження проблем та перспектив розвитку soft skills в Україні охоплюють широкий спектр питань. Ю. Ямполь, Н. Стаценко й І. Адамович досліджують менеджмент освітньої діяльності під впливом теперішніх тенденцій навчання в Україні, акцентуючи увагу на впливі нових освітніх технологій на управління освітніми закладами [4]. І. Демченко та інші аналізують вплив освітнього простору ЗВО на формування ключових компетенцій та соціальних скілів студентів, висвітлюючи значення інтерактивних методів і сучасних освітніх підходів для розвитку soft skills [3]. О. Башкір та О. Каданер досліджують інтерактивні методи формування soft skills майбутніх фахівців, підкреслюючи важливість активних методів навчання для розвитку комунікативних і лідерських якостей [1]. Г. Шевчук зосереджується на формуванні та розвитку soft skills як складника освітнього процесу в ЗВО, підкреслюючи необхідність інтеграції цих навичок у навчальні програми [7]. О. Гульбс розглядає формування професійних планів студентської молоді через розвиток soft skills, підкреслюючи значення цих навичок для професійного становлення [2].

Слід зазначити, що якщо розвиток hard skills у професійній підготовці здійснюється під час вивчення навчальних дисциплін та проходження практики, то розвиток soft skills відбувається стихійно і залежить більшою мірою від особистісних якостей та індивідуальної роботи кожного над власним розвитком.

Ряд дослідників зазначає, що обсяг знань, умінь і практичного досвіду майбутнього випускника ЗВО на сьогоднішній день недостатній для того, щоб в повному обсязі успішно виконувати трудові функції відповідно до отриманої кваліфікації. В першу чергу це стосується представників соціономічних професій, зокрема фахівців соціальної сфери

Слід зазначити, що процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери відрізняється багатоаспектністю, тривалістю та складністю.

Його цілі спрямовані не тільки на професійний, але й на соціальний, особистісний та когнітивний розвиток здобувачів. Такі особливості

підготовки майбутніх фахівців у соціальній сфері сприяють актуалізації розвитку у них системи охарактеризованих вище м'яких навичок. Особливо це важливо сьогодні, коли більшість процесів, що відбуваються в суспільстві, характеризуються непередбачуваною динамікою, а кількість категорій населення, що потребують кваліфікованої соціальної допомоги та підтримки постійно збільшується і набуває різноманіття. Таким чином, наявність у фахівця соціальної сфери сформованої системи soft skills збільшить його шанси на успіх у професійній та інших видах діяльності, що здійснюється у таких умовах.

На думку більшості дослідників у процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери soft skills можна розділити на чотири групи.

Базові комунікативні навички, або комунікативна грамотність (уміння слухати, переконувати і аргументувати, вести переговори, проводити презентації, публічні виступи, самопрезентація, командна робота, спрямованість на результат, ділове листування тощо.), які сприяють розвитку взаємин з людьми, допомагають підтримувати розмову, ефективно поводитися у критичних, конфліктних ситуаціях у процесі взаємодії.

Навички self-менеджменту (управління емоціями, стресом, власним розвитком, планування та цілепокладання, тайм-менеджмент, ентузіазм, ініціативність, наполегливість, рефлексія, використання зворотного зв'язку), які допомагають ефективно контролювати свій стан, час, процеси.

Навички ефективного мислення, або інтелектуального мислення (системне, креативне, структурне, логічне, проєктне, тактичне та стратегічне мислення, пошук та аналіз інформації, вироблення та прийняття рішень), які відповідають за управління власними розумовими процесами, допомагають зробити власне життя та роботу більш системними.

Управлінські навички, або форсайт-управління (управління виконанням, планування, постановка цілей, мотивування, контроль реалізації завдань, менторинг, коучинг, подання зворотного зв'язку, управління проєктами, змінами), які відповідають за планування, мотивування, управління власними змінами тощо.

Розглядаючи процес розвитку та саморозвитку soft skills майбутніх фахівців соціальної сфери в освітньому процесі ЗВО, ключовою складовою цих процесів вважаємо наявність індивідуальної траєкторії професійного становлення (або індивідуального плану розвитку). Така власна програма пріоритетних цілей розвитку, кроків та заходів, необхідних для досягнення

заявлених цілей, демонструє самодостатність випускника як фахівця, який володіє метакомпетенціями.

На нашу думку, корисним методами розвитку soft skills у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери можна вважати:

- Самонавчання – самостійне вивчення інформації про моделі успішної поведінки (читання літератури, самостійне вивчення різних матеріалів (статті, блоги, методики проведення тренінгів), прослуховування вебінарів.

- Пошук зворотного зв'язку – отримання зворотного зв'язку від однокурсників, викладачів, наставників та роботодавців щодо успішності розвитку конкретної навички.

- Навчання на досвіді інших та ментворкінг – виділення та вивчення моделей успішної поведінки того, хто має високий рівень розвитку даної компетенції, робота з наставником.

- Спеціальні завдання (фонові тренінги) – самостійні вправи, що розвивають певні компетенції, які виховують певні особистісні якості або, навпаки, мінімізують, нейтралізують небажані звички.

- Розв'язання кейсів – дослідження конкретних ситуацій із пропозицією оптимальних шляхів вирішення.

- Розвиток у процесі роботи – пошук та освоєння більш ефективних моделей поведінки у процесі вирішення завдань, що входять до професійного функціоналу.

В перспективах подальших досліджень передбачається вивчення ефективності конкретних методик і підходів до опанування soft skills майбутніми фахівцями соціальної сфери, а також дослідження можливостей подальшої співпраці з міжнародними освітніми інституціями для впровадження передового досвіду у вітчизняну систему освіти

Список використаних джерел

1. Башкір О., Каданер О. Інтерактивні методи формування soft skills майбутніх фахівців. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. №1(3). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/897>.

2. Гульбс О. «Soft skills» і формування професійних планів студентської молоді. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №1(35). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/11644>.

3. Демченко І. та ін. Вплив освітнього середовища закладів вищої освіти на формування ключових компетентностей та соціальних навичок здобувачів. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. №2(16). URL:

<http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/3670>

4. Кондрашова О.В., Дещенко О.М., Ходикіна Ю.Ю. Передові інновації в навчанні soft skills: перспективи та прогнози для вищої освіти України. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. №8. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/249/133>

5. Oxford English Dictionary. Clarendon Press, 1989. 624 с. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-ukrainian/>

6. M. M. Robles, «Executive Perceptions of the Top 10 soft skills needed in today's workplace», *Business Communication Quarterly*, № 75(4), p. 453– 465, 2012. URL: <https://doi.org/10.1177/1080569912460400>.

7. Шевчук Г. Формування й розвиток soft skills як складник освітнього процесу в закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. №5(39). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/11644>

8. Чаусов І.А., Брюховецька О.В. Визначення і зміст понять «soft skills» майбутніх фахівців. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць*. 2024. Т. 28. № 57. С. 136-153. URL: <https://ojs.uem.edu.ua/index.php/spn/article/view/723/1513>.

9. Ясенчук Ю.В., Боднарук Л.В. Особливості розвитку та застосування soft skills як складової конкурентоспроможності майбутніх менеджерів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 6. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4221>.

Анастасія Окаєвич

доктор філософії з професійної освіти

доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства

Інституту психологічної підтримки персоналу

Національна академія сухопутних військ

імені гетьмана Петра Сагайдачного

м. Львів

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМ
ПРАЦІВНИКАМ ВВНЗ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ТРЕНІНГОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВВНЗ**

У статті розкрито особливості використання тренінгових технологій щодо формування професійних якостей майбутніх офіцерів.

Акцентовано увагу на розробці поетапних методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам ВВНЗ щодо використання тренінгових технологій у формуванні професійних якостей майбутніх офіцерів під час навчання у ВВНЗ.

Ключові слова: *професійні якості, тренінгові технології, навчання, вищий військовий навчальний заклад, науково-педагогічні працівники, майбутні офіцери.*

Військово-професійна підготовка майбутніх офіцерів передбачає здатність курсантів демонструвати окремі моделі професійної діяльності під час вирішення актуальних завдань професійної діяльності через впровадження та використання активних форм і методів навчання.

Так, авторитетний погляд О. Капінуса під час дослідження професійної суб'єктності майбутніх офіцерів був зосереджений на впровадженні тренінгових технологій задля її формування, адже їх використання сприяє «виробленню індивідуального стилю поведінки, суттєво розширює діапазон моделей поведінки в імовірних проблемних ситуаціях, забезпечує інтенсифікацію розвитку професійного мислення та має наслідком сприйняття майбутнім офіцером себе повноцінним суб'єктом військово-професійної діяльності» [2, с. 71]. Військовий педагог О. Бойко також вказує, що «для підвищення ефективності роботи щодо формування лідерських якостей курсантів ВВНЗ розроблено серію тренінгових вправ, які значною мірою підвищують пізнавальний інтерес до навчання і роблять освітній процес більш результативним» [1, с. 405].

Ми поділяємо думку дослідників та стверджуємо, що «впровадження тренінгових технологій у систему професійної підготовки майбутніх офіцерів Збройних сил України у вищих військових навчальних закладах створить передумови до підвищення ефективності їхньої підготовки через розвиток додаткових можливостей, здібностей і мотивації, сприятиме формуванню готовності до адекватної реакції на зміни під час службової діяльності, виконання бойових завдань, ухвалення самостійних рішень під час екстремальних ситуацій» [3, с. 193].

Враховуючи вищенаведену актуальність використання тренінгових технологій, можемо виокремити, розроблені нами методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам ВВНЗ щодо використання тренінгових технологій у формуванні професійних якостей майбутніх офіцерів під час

навчання у ВВНЗ, що вбачаємо необхідним розподілити на три умовні етапи – етап підготовки, етап проведення та етап після проведення тренінгу.

Основними заходами на етапі підготовки науково-педагогічних працівників ВВНЗ до використання тренінгових технологій у формуванні професійних якостей майбутніх офіцерів вважаємо такі:

- виокремити основні професійні якості відповідно до спеціалізації, (саме ті, які можливо сформувати під час викладання вашої дисципліни) та під час складання робочої програми дисципліни врахувати в кожне заняття формування однієї або декількох професійних якостей;
- під час кожного заняття один із очікуваних результатів заняття спрямувати на формування професійної (професійних) якостей;
- підібрати методи навчання та виховання відповідно до виду заняття (лекція, групове, практичне чи семінарське заняття) та професійної якості, яку необхідно на даному занятті сформувати;
- підібрати техніки навчання та виховання, а також матеріали, для групових і практичних занять із урахуванням досвіду як власного, так і успішного досвіду офіцерів відповідно до професії;
- продіагностувати вхідний рівень сформованості особистісних та професійних якостей майбутніх офіцерів;
- встановити найбільш притаманні стресори відповідно до професії та включити їх у групові та практичні заняття (обмежений час, замало\забагато інформації, неочікуваність і т.д.);
- замінити міні-лекції на групові дискусії або інтерактивні лекції, зокрема технічні заняття також організувати через інтерактив (виставка техніки, встановлення відповідності тактико-технічних характеристик озброєння чи техніки);
- кейс-метод, аналіз ситуаційних завдань та критичних випадків проводити із використанням не лише успішних моделей поведінки офіцерів за спеціалізацією під час російсько-української війни, але й «провальних операцій», щоб навчити методом від супротивного;
- врахувати аудиторні можливості (розміщення групи, зміни їх посадки та забезпечення простору між учасниками) та необхідні допоміжні матеріали (дошка, проєктор, фліп-чарт, роздаткові матеріали);
- провести одну із тренінгових вправ або методів для однієї із навчальних груп, щоб перевірити результативність та скорегувати певні особливості.

Під час проведення тренінгу науково-педагогічному працівнику, на нашу думку, слід дотримуватися такого алгоритму дій:

- розмістити військовослужбовців колом (це найоптимальніший варіант посадки для підтримання зорового контакту з усіма учасниками та для утримання їхньої уваги);
- встановити правила роботи групи;
- синхронізувати Ваш очікуваний результат заняття із запитам кожнього учасника, що він (вона) прагне дізнатися, засвоїти, отримати під час проведення даної теми заняття (можливий варіант через вправу «Дерево очікувань»);
- використовувати на початку діагностики чи перевірки рівня знань мозковий штурм для активізації роботи групи;
- встановлювати чіткі часові межі виконання завдань (вправ) та доповідей (виступів), а також встановлювати критерії за якими буде оцінюватись виконання завдань (вправ) до початку їх проведення;
- ділити великі групи на мікрогрупи, а малим групам – готувати більше індивідуальних завдань з включенням елементів змагальності;
- чергувати вибір виступаючих (доповідаючих) від підгруп та «тасування» мікрогруп;
- зміна стилів поведінки та ролей тренера для активізації роботи групи та зменшення психологічної напруги, зокрема включення в роботу, як учасника, в окремих вправах для дотримання правила рівності;
- на завершення тренінгу – зворотний зв'язок щодо знань, умінь та навичок, здобутих під час тренінгу, через співставлення з вихідними очікуваннями на початку тренінгу, також основний акцент на розумінні як застосовувати їх на практиці (вправа «Мішень», стандартизований опитувальник, анкета, проєктивна методика).

На етапі після проведення тренінгу основу складатиме перевірка ефективності методів та організації вашого тренінгу через визначення рівня професійних якостей учасників, а саме на даному етапі науково-педагогічному працівнику необхідно:

- дати на відпрацювання додаткову вправу для аналізу себе чи вправа для практичного відпрацювання теми, що допоможе закріпити вміння;
- дати обов'язкову вправу для аналізу професійних якостей – виберіть одну професійну якість та напишіть, що вона означає для вас, а

також виокремить 3 дії, які потрібно вам зробити, щоб її розвинути та 3 дії, які мають або ж демонструють інші люди, що володіють такою якістю;

- оцінка (формальна чи неформальна) діяльності через певний проміжок проведення тренінгу щодо рівня отриманих знань та вмінь;

- перевірка (формальна чи неформальна) окремих професійних якостей через зріз діяльності із залученням безпосереднього командира.

Підсумовуючи наведені особливості впровадження тренінгових технологій у ВВНЗ, нами був розроблений ряд поетапних методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам щодо використання тренінгових технологій під час навчання у ВВНЗ, що є уніфікованими і можуть бути використані як під час проведення дисциплін гуманітарного блоку, так і технічного блоку. Розробка авторської тренінгової програми підготовки науково-педагогічних працівників Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного щодо використання тренінгових технологій у формуванні професійних якостей майбутніх офіцерів стане подальшим вектором наших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с.

2. Капінус О. С. Потенціал тренінгових технологій у формуванні професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. *Педагогічні науки: теорія та практика*. (1). 2020. С. 67–72.

3. Окаєвич А. В. Потенціал тренінгових технологій у військово-професійній підготовці майбутніх офіцерів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Випуск 67. 2019. С. 193–196.

Людмила Петришин,
*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Петро Головацький,
*магістрант кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності,
спеціальності 011 освітні, педагогічні науки,
ОПП Соціальна педагогіка
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті аналізуються соціально-психологічні чинники формування комунікативної компетентності, які в студентському віці сприяють розвитку важливих особистісних і професійних якостей, що є основою ефективної діяльності майбутнього соціального педагога. Розглядається процес формування комунікативної компетентності, як один із найважливіших аспектів професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів, оскільки ефективне спілкування є основою фахової діяльності.

Ключові слова: *соціальний педагог, комунікативна компетентність, соціально-психологічні чинники, підготовка соціальних педагогів.*

Постановка проблеми. Соціально-психологічні чинники формування і розвитку комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога є важливим аспектом професійної підготовки, оскільки безпосередньо впливають на ефективність взаємодії з іншими людьми, зокрема, в умовах соціальної роботи. Комунікативна компетентність є не лише поєднанням певних навичок і знань, а й результатом розвитку особистісних і соціальних якостей, здатності адаптуватися до різних ситуацій спілкування. У процесі підготовки соціальних педагогів важливим є врахування впливу соціальних і психологічних факторів, які визначають рівень їхньої комунікативної ефективності в професійному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Індивідуально-особистісні чинники є важливою складовою формування комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога, адже психологічні якості студента значною мірою впливають на його здатність ефективно взаємодіяти з

іншими людьми. Самооцінка є одним із основних аспектів, що визначає рівень впевненості студента в своїх силах та здатність до адекватної комунікації. Якщо студент має високу самооцінку, він буде відчувати себе комфортно в різних комунікативних ситуаціях, не боячись виступати на публіці, приймати рішення або висловлювати свою думку. З іншого боку, низька самооцінка може призвести до нерішучості та труднощів у спілкуванні, що заважає встановленню конструктивного контакту з іншими людьми [6].

Самоусвідомлення є не менш важливим чинником, що впливає на комунікацію. Студенти, які здатні усвідомлювати свої емоції, мотивацію та поведінку, можуть краще управляти своїми реакціями в складних ситуаціях. Це дає їм можливість не лише краще контролювати свої емоції, а й більш гнучко реагувати на емоції інших людей. Психологічна готовність до самокорекції, здатність усвідомлювати свої помилки та працювати над ними, є важливим аспектом, що сприяє вдосконаленню комунікативних навичок. У процесі навчання майбутні соціальні педагоги повинні навчитися не лише визнавати свої помилки, а й знаходити способи їх виправлення, що є важливою складовою розвитку професійної комунікативної компетентності [6].

Емоційна стійкість є ще одним індивідуально-особистісним чинником, що має велике значення для комунікації. У професії соціального педагога важко уникнути стресових ситуацій, конфліктів і складних емоційних моментів. Тому студентам необхідно розвивати здатність до емоційного саморегулювання, що дозволить їм зберігати спокій і адекватно реагувати на емоційно насичені ситуації. Підвищення емоційної стійкості допомагає соціальним педагогам залишатися професіоналами навіть у стресових умовах, а також більш ефективно допомагати людям, які перебувають у складних життєвих ситуаціях. Рефлексія є важливим інструментом для самовдосконалення студентів у процесі їх навчання. Вона дозволяє аналізувати свої комунікативні стратегії, оцінювати їхню ефективність та коригувати їх відповідно до потреб конкретної ситуації. Здатність до рефлексії дає можливість не лише усвідомлювати свої сильні сторони в комунікації, але й виявляти слабкі місця, над якими необхідно працювати. Це допомагає студентам зростати як особистості, а також підвищує їх професіоналізм у подальшій практичній діяльності [2].

Соціальна підтримка та взаємодія з викладачами та одногрупниками є важливими соціально-психологічними чинниками, які сприяють

формуванню комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів в процесі їх освітньо-професійної підготовки. Студенти, які активно взаємодіють з викладачами та своїми одногрупниками, мають можливість практикувати і вдосконалювати свої комунікативні навички в реальних навчальних умовах. Постійна взаємодія з іншими людьми допомагає краще зрозуміти різноманітні аспекти комунікації, такі як вербальна та невербальна взаємодія, розвиває вміння правильно трактувати інформацію, що надходить від співрозмовників.

Соціально-психологічний клімат у навчальному середовищі також має важливе значення для розвитку комунікативної компетентності. Відкритість, взаємоповага та підтримка з боку викладачів і одногрупників створюють атмосферу, в якій студентам легше висловлювати свої думки, ділитися ідеями та отримувати конструктивну критику. Такі умови сприяють розвитку впевненості в собі, що є важливим компонентом ефективної комунікації. Якщо студенти відчують підтримку з боку оточуючих, вони більш охоче беруть участь в дискусіях, працюють в групах, обговорюють різноманітні питання, що дозволяє їм швидше опановувати необхідні навички взаємодії з іншими людьми [3].

Однією з важливих складових є здатність майбутнього соціального педагога враховувати вікові і культурні відмінності при комунікації з клієнтами, колегами чи керівниками. Зрозуміло, що для ефективної роботи з різними соціальними групами необхідно володіти знанням і вмінням використовувати різноманітні підходи до ситуації. Для цього студентам необхідно формувати навички адаптації стилю спілкування до потреб кожної окремої особистості. Наприклад, комунікація з підлітками буде суттєво відрізнятися від комунікації з дорослими людьми чи літніми громадянами, тому важливо розуміти, як будувати конструктивний діалог з представниками різних вікових категорій [4].

Адаптація до соціальних ролей також важлива у контексті роботи в команді. Студенти мають навчитися взаємодіяти з одногрупниками, а також викладачами та іншими учасниками освітнього процесу, враховуючи риси кожної особистості та її соціальну роль. Уміння працювати в колективі, бути уважними до потреб інших, дотримуватися норм соціальної взаємодії та сприяти створенню комфортної атмосфери в групі – все це допомагає в подальшій професійній діяльності соціального педагога, який часто працює в командах для вирішення складних соціальних проблем. Взаємодія з колегами та керівниками вимагає не лише професійних знань, але й

розуміння соціальних ролей кожної особистості в групі. Здатність адаптувати свою комунікацію до різних соціальних ролей дозволяє соціальному педагогу ефективно взаємодіяти з різними категоріями клієнтів, адже як зазначають науковці, сьогодні на комунікацію впливають «дії різних стрес-чинників патологічні процеси проявляються та охоплюють різні рівні організації організму: біохімічний, фізіологічний, психологічний» [5]. Робота з дітьми та молоддю вимагає одних підходів до комунікації, тоді як робота з людьми похилого віку або людьми з обмеженими можливостями потребує іншого стилю взаємодії. Це також стосується професійних відносин з колегами та керівниками, де важливо враховувати не лише індивідуальні особливості, а й рівень формальності або неформальності взаємодії в різних соціальних контекстах [1].

Висновки. Отже, соціально-психологічні чинники, що включають взаємодію в групі, розвиток мотивації, адаптацію до соціальних ролей, емоційну стійкість і критичне мислення, є ключовими для формування і розвитку комунікативної компетентності майбутнього соціального педагога. Вказані чинники активно проявляються в процесі освітньо-професійної підготовки і забезпечують високий рівень підготовки майбутнього професіонала для ефективної діяльності в соціально-педагогічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Абрамович Т. В. Базові компоненти професійної компетентності соціального педагога. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 1 (85). С. 35-37.
2. Бікус О.О., Волошина В.В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: *Психологічні науки*. 2015. Вип. 1(46). С. 17-23.
3. Ветров М.Д. Фактори впливу на комунікативну активність особистості при її формуванні в студентському віці. *Тези доповіді Четвертої міжнародної конференції молодих науковців*. Київ, 2011. С. 91-92.
4. Корніяк О.М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
5. Степаненко, В. В., Петришин, Л. Й., Степаненко, В. І., & Кульчицький, В. Й. Формування уявлень у здобувачів вищої освіти про

методологічні основи реабілітації осіб із посттравматичним стресовим розладом. *Медична освіта*. 2023. №3, 84–91. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.3.14274>

6. Філоненко М.М. Психологія спілкування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

Ольга Сорока

*професор, доктор педагогічних наук,
завідувачка кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Авторка піднімає питання щодо важливості формування у майбутніх фахівців із соціальної роботи управлінської компетентності. Проаналізовано сутність поняття «професійна компетентність керівника». Встановлено, що якість управління соціальною установою напряму залежить від управлінської компетентності менеджера. Визначено компоненти управлінської компетентності фахівця соціальної сфери.

Ключові слова: *управлінська компетентність, управлінські компетенції, майбутні фахівці соціальної сфери, бакалавр соціальної роботи, соціальні установи, професійна підготовка, освітні компоненти.*

Головною характеристикою ХХІ століття на сучасному етапі суспільного розвитку стає визначення світовим співтовариством гуманістичної спрямованості соціуму, його інтеграція й розвиток, перехід від управління за інтуїцією до наукового управління, яке стало потужним важелем у розвитку всіх сфер суспільства. Адже розвиток сучасного суспільства спирається на освіту, яка вважається основою прогресу людства. А це сприяє висуненню принципово нових вимог до всіх її структур, зокрема до керівника соціальної організації. Центальною фігурою управління соціального закладу є менеджер з його правом

приймати управлінські рішення. Конкурентоспроможність соціальної установи на ринку соціальних послуг та якість їх надання залежить саме від очільника та його професійної компетентності.

На сучасному етапі розвитку суспільства існує об'єктивна потреба у сприянні особистісному розвитку керівників соціальних закладів, їхніх особистісних і професійних якостей як неодмінної умови професійного вдосконалення, визначенні провідних соціально-психологічних механізмів і умов, що ініціюють особистісний розвиток управлінців на різних етапах професійної діяльності. Соціально-економічні умови розвитку держави висувають нові вимоги до рівня професійної кваліфікації, компетентності та управлінської культури керівних кадрів. Виникає гостра необхідність у формуванні високої кваліфікаційної майстерності керівників на державному рівні з метою забезпечення їхньої професійної самореалізації.

Управлінська діяльність є засобом впливу на суб'єкт управлінського процесу задля збереження специфіки установи, її розвитку та вдосконалення. Підтримку режиму функціонування й збереження відповідної структури соціальної організації, реалізацію державних і регіональних програм розвитку системи соціальної роботи забезпечує кваліфікована реалізація управлінських функцій.

У сучасній вітчизняній науці професійну компетентність управлінця визначають по-різному: як складну багаторівневу стійку структуру психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, які є значущими для керівника; інтегративну якість керівника, який виявляє готовність до ефективної професійної діяльності.

І. Саух визначає професійну компетентність керівника, «як найбільш загальну характеристику здатності фахівця ефективно виконувати професійні обов'язки (функції) у своїй професійній сфері діяльності (система освіти), своєрідний вимірник, індикатор, якісно-кількісну характеристику рівня професіоналізму» [4, с. 59]. Професійна компетентність керівника, на переконання Н. Дудник, «є складною, інтегральною характеристикою, складниками якої є: ефективність професійної практики, якість, мотивація, здібності, готовність керівника до самореалізації в професійній і педагогічній діяльності» [1, с. 44].

Грунтовніше підійшла до розкриття сутності терміну «професійна компетентність фахівця» В. Контимирова, пов'язуючи його з конкурентоспроможністю. Дослідниця вважає, що «це складне

багатовимірне утворення, яке формується в процесі набуття професійної освіти (теоретичні знання, навички, уміння, професійно важливі якості тощо), розвивається та вдосконалюється в процесі професійної діяльності (практичне застосування знань, навичок, умінь; здатність до ефективної соціальної взаємодії та спілкування, соціальної та професійної адаптації, самостійного розв'язування проблем, організації своєї роботи, самонавчання, саморозвитку, самоаналізу, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю тощо) та скеровує сприйняття цілей, цінностей, змісту, результатів та особливостей цієї діяльності» [2, с. 161].

Нам імпонує визначення, запропоноване І. Паскаловою: «професійна компетентність означає стійку здатність до діяльності зі знанням справи, що включає: глибоке розуміння сутності виконуваних задач і проблем, що розв'язуються; знання досвіду, що наявний у даній галузі, активне володіння його кращими досягненнями; уміння вибирати засоби і способи дії, адекватні конкретним обставинам; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і вносити корективи в процесі досягнення цілей» [3, с. 89].

Підкреслимо, що сьогодні «компетентність» розглядають, як оціночну категорію, що характеризує людину як суб'єкта діяльності, її здатність до успішного виконання своїх завдань і повноважень. Компетенцію ж розуміють, як загальну здатність, що ґрунтується на досвіді, знаннях, цінностях, здібностях, набутих у процесі навчання. Особливої уваги в процесі розвитку здібностей особистості до майбутньої професійної діяльності потребує формування базових фахових компетенцій у процесі вивчення фундаментальних дисциплін у закладах вищої освіти.

Відтак, ми можемо зауважити, що побудова організації управлінського процесу в соціальній установі залежить від компетенції керівника. А якість управління напрямку залежить від управлінської компетентності менеджера соціальної установи. Термін «компетенція» (від лат. Competentia) – це відповідність і загальне досягнення, сукупність повноважень (прав, обов'язків) керівника, що визначені не лише нормами права, а й нормами моралі.

Під управлінською компетентністю ми розуміємо рівень володіння науково обґрунтованими засобами розв'язання управлінських завдань. Основним складовим елементом управлінської компетентності є оволодіння спеціальними засобами для виявлення та вирішення управлінських проблем. Завдання формування таких засобів вирішуються в системі

підготовки фахівців соціальної сфери за допомогою професійно орієнтованих освітніх компонентів управлінського спрямування. Йдеться про «Менеджмент соціальної роботи», «Теоретичні і прикладні засади менеджменту», «Тайм-менеджмент», «Проектний менеджмент» тощо.

Управлінська компетентність передбачає складові елементи, які є взаємозалежними між собою. Так, у баченні В. Свистун, цими елементами є загальнонаукова, загальнопрофесійна, професійна, управлінсько-функціональна й особистісна компетентності [5].

Ми переконані, що управлінська компетентність майбутнього фахівця із соціальної роботи передбачає комплекс таких компонентів, а саме:

- когнітивний (сукупність знань з теорії та практики управління);
- діяльнісний (практичний досвід використання організаційних та управлінських знань і вмінь в усіх видах квазіпрофесійної діяльності, зокрема, у волонтерській діяльності);
- операційно-технологічний (комплекс умінь і навичок практичного розв'язання організаційно-управлінських завдань: організація управлінського циклу (планування, організація, стимулювання, контроль); уміння ухвалювати рішення; робота з інформацією; організація комунікацій; адміністративна робота; уміння застосовувати некомерційний маркетинг; уміння та навички ділової етики);
- особистісний (сукупність важливих для здійснення організаційно-управлінської діяльності індивідуально-психологічних якостей і здібностей, таких, як лідерські та креативні якості, стресостійкість, організованість);
- ціннісно-мотиваційний (усвідомлення цінності організаційно-управлінської компетентності для професійної діяльності й саморозвитку);
- рефлексивний (здатність осмислювати, оцінювати, прогнозувати організаційно-управлінські аспекти діяльності та її результати).

Таким чином, сьогодні найважливішим завданням підготовки фахівців соціальної сфери є переорієнтація на визначення комплексу управлінських компетенцій, що забезпечують якість освіти майбутніх керівників соціальних установ, адекватну вимогам часу. Важливим є те, що формування управлінських компетенцій майбутніх керівників соціальних установ в процесі професійної підготовки розглядаємо не як традиційну форму навчання, а як особистісний розвиток.

Список використаних джерел

1. Дудник Н. А. Професійна компетентність керівника сучасного закладу дошкільної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 82. С. 41–45.
2. Контимирова В. Професійна компетентність як чинник формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2019, №. 6 (98). С. 157–170.
3. Паскалова І. В. Професійна компетентність менеджера в освіті. *Освітній менеджмент: теорія і практика* : зб. наук. праць / за заг. ред. І. В. Соколової, О. Б. Проценко. Маріуполь : МДУ, 2013. 216 с., С. 77–91.
4. Саух І. Компетентнісний конструкт управлінської діяльності керівника закладу освіти: від теорії до практики моделювання. *Український педагогічний журнал*. 2023. № 5. С. 53–60. URL : <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/704>
5. Свистун В. І. Управлінська компетентність керівника як важливий чинник розвитку професійно-технічного навчального закладу в умовах ринкової економіки. 2014. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9176/1/Svystun.pdf>

Ігор Стечишин

*аспірант кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
м.Тернопіль*

СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НАВЧАННЯМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті розглядається питання впровадження систем управління навчанням (LMS) у процес професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Аналізується роль цифрових технологій у формуванні компетентностей майбутніх соціальних педагогів та працівників, а також визначаються перспективи використання LMS для підвищення ефективності освітнього процесу. Особлива увага приділяється адаптації навчального контенту в умовах інклюзивної освіти та впливу LMS на розвиток самостійності студентів.

***Ключові слова:** системи управління навчанням, LMS, цифрові технології, професійна освіта, соціальні педагоги, цифрові компетентності, дистанційне навчання.*

Сучасні виклики соціальної сфери потребують якісної підготовки фахівців, здатних ефективно працювати в умовах цифрової трансформації суспільства. Одним із ключових аспектів професійної освіти є інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, зокрема використання систем управління навчанням (LMS).

Традиційні методи навчання поступово втрачають ефективність у підготовці фахівців соціальної роботи, оскільки не завжди можуть забезпечити необхідний рівень інтерактивності, адаптивності та персоналізації навчального процесу. LMS, як інструмент цифрового освітнього середовища, сприяє розвитку самостійності студентів, оптимізації навчальних програм та вдосконаленню методів викладання.

Попри очевидні переваги впровадження LMS, існують проблеми адаптації технологій до специфіки соціальної роботи та професійної підготовки педагогів. Важливим аспектом є розробка методичних підходів до інтеграції LMS у навчальний процес, зокрема з урахуванням потреб інклюзивної освіти, що є актуальним питанням у сучасному суспільстві.

Таким чином, дослідження впливу систем управління навчанням на професійну підготовку фахівців соціальної сфери є важливим напрямом модернізації освітнього процесу та сприяє формуванню компетентностей, необхідних для ефективної роботи в умовах цифрової епохи.

Сучасний розвиток цифрових технологій кардинально змінює підходи до професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Інтеграція систем управління навчанням (LMS) у навчальний процес відкриває нові можливості для ефективного засвоєння матеріалу, формування ключових компетентностей та розвитку самостійності студентів. У сфері соціальної роботи впровадження LMS є не лише вимогою часу, а й необхідністю, що сприяє адаптації освітніх програм до сучасних викликів суспільства.

У зв'язку зі зростанням ролі дистанційного та змішаного навчання LMS перетворюється на потужний інструмент для організації освітнього процесу. Викладачі соціальних дисциплін отримують можливість не лише структурувати навчальний матеріал, а й сприяти розвитку самостійної роботи студентів, змінюючи традиційну роль наставника на роль фасилітатора. Як зазначає К. Бугайчук, завдяки LMS студенти мають доступ

до навчального контенту у зручний для них час, що значно покращує процес засвоєння знань та дозволяє навчатися у власному темпі [1].

Окрім організації навчального процесу, LMS суттєво впливають на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери. Зокрема, такі платформи допомагають розвивати навички аналітичного мислення, проблемно-орієнтованого підходу та взаємодії з різними категоріями клієнтів. Використання інтерактивних навчальних модулів, мультимедійних матеріалів та симуляцій сприяє більш глибокому розумінню специфіки роботи соціального педагога та дозволяє студентам моделювати реальні професійні ситуації.

LMS платформи сприяють не лише підвищенню ефективності навчального процесу, а й формуванню цифрової грамотності майбутніх фахівців. Як підкреслює І. Лисенко, оволодіння цифровими технологіями є важливим аспектом професійної підготовки, оскільки сучасний фахівець соціальної сфери повинен уміти користуватися електронними ресурсами, аналізувати великі масиви інформації та застосовувати онлайн-інструменти для організації роботи з клієнтами [2].

Особливо важливим аспектом використання LMS є підтримка інклюзивної освіти. Цифрові платформи дають можливість адаптувати навчальні матеріали під потреби різних категорій студентів, забезпечуючи доступність навчання для осіб із особливими освітніми потребами. Крім того, LMS сприяє активній взаємодії студентів через форуми, групові проекти та інтерактивні обговорення, що є важливим чинником для майбутніх фахівців соціальної сфери, які мають розвинуті комунікативні навички.

Попри очевидні переваги використання LMS у професійній підготовці, їх інтеграція стикається з низкою викликів. Одним із ключових питань є необхідність розробки якісних навчальних програм, які поєднуюватимуть теоретичні знання з практичними завданнями. А. Солодчук стверджує, що викладачі повинні адаптувати свої методики до роботи з LMS, що вимагає додаткового навчання та удосконалення педагогічних компетентностей [3]. Водночас важливим аспектом є технічна підтримка студентів, що гарантуватиме ефективне використання цифрових платформ у навчанні.

Таким чином, використання систем управління навчанням у професійній підготовці фахівців соціальної сфери є перспективним напрямом модернізації освітнього процесу. LMS не лише сприяють

розвитку цифрових компетентностей, але й забезпечують більш ефективно, доступне та інтерактивне навчання, що відповідає сучасним вимогам підготовки соціальних фахівців. Подальші дослідження у цьому напрямку дозволять розширити можливості LMS та вдосконалити освітні методики, адаптуючи їх до потреб студентів та викликів соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2016. Т. 54. № 4. С. 1–18.
2. Лисенко І. М. Організація дистанційного та змішаного навчання на платформі Moodle. Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Серія «Психолого-педагогічні науки». 2023. Вип. 2. С. 79–88.
3. Солодчук А. Система змішаного навчання в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 68. Т. 2. С. 265–271.

Андрій Ушаков
аспірант

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Автор піднімає питання щодо важливості комунікативної професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Увагу зосереджено на змісті поняття «комунікативна культура». Представлено напрями комунікативної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: *професійне спілкування, комунікативна культура, майбутні фахівці соціальної сфери.*

В умовах конкуренції, що склалася в соціальній сфері, під час підготовки майбутніх соціальних працівників, необхідно особливу увагу приділяти формуванню їхньої комунікативної культури. Спілкування у

професійній сфері має низку специфічних особливостей порівняно із побутовим, повсякденним спілкуванням. Клієнти, як правило, не надають значення, хто їм надає соціальні послуги. Іншими словами, «виконавець» і «клієнт» є один для одного якимись знеособленими фігурами. У результаті деякі працівники «контактної зони» не замислюються про враження, яке вони справляють на людей, які потребують допомоги. Поведінка клієнтів часто також нерідко виходить за рамки загальноприйнятих етичних норм. Це призводить до взаємної грубості, неуважності – всього того, що негативно відбивається на емоційному стані, як клієнтів, так і фахівців соціальної сфери.

Молоді фахівці із соціальної роботи, які погано розбираються в людях, зазнають труднощів у спілкуванні з клієнтами. Навіть знаючи, що потрібно сказати, вони не завжди вміють увійти в контакт із ними. Універсальних алгоритмів спілкування для всіх можливих ситуацій у соціальній сфері не існує. Майбутні фахівці соціальної сфери повинні оволодіти наукою і мистецтвом спілкування, приділяючи особливу увагу самовихованню і самовдосконаленню у взаєминах з людьми. Більшість соціальних працівників, володіючи достатніми знаннями про соціальні послуги, мають досить розпливчате уявлення про комунікативні вміння й навички, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності.

За кордоном при підготовці фахівців так званої «контактної зони» основний акцент робиться на процесі формування комунікативної підготовки професійного й міжособистісного спілкування. В Україні склалася інша ситуація, пов'язана з тим, що комунікативна підготовка довгий час виступала як компонент формування гармонійно розвиненої особистості. Це, у свою чергу, негативно позначилося на сфері управління професійною діяльністю.

У сучасних умовах потрібна всебічна комунікативна підготовка здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців соціальної сфери. Вона має здійснюватися за кількома напрямками.

1. Формування комунікативних умінь і навичок – передбачає оволодіння й удосконалення відповідних умінь і навичок: оперування певними фонетичними, лексичними та граматичними елементами мови; логічна побудова мовлення; вдосконалення монологічного мовлення; вміння вступати в діалог і підтримувати його; вміння використовувати різноманітні мовленнєві засоби переконання з метою впливу на співрозмовника або коректного спростування його аргументів;

трансформація мовного матеріалу, адаптування його до можливостей як мовця, так і слухача; консультування колег і клієнтів; навички асертивності: виконання зобов'язань; уміння ввічливо сказати «ні»; навички фасилітації: проведення зборів, дискусій, уміння вести суперечку тощо.

2. Розвиток комунікативного потенціалу особистості – можливості людини, що визначають якість її спілкування. Він полягає в єдності двох складових – комунікативних властивостей особистості, що характеризують потребу в спілкуванні, відношення до способу спілкування, і комунікативних здібностей – здібностей володіти ініціативою в спілкуванні, проявляти активність, емоційно відгукуватися на стан партнерів по спілкуванню, формувати й реалізовувати власну програму спілкування, здійснювати самостимуляцію та взаємну стимуляцію в спілкуванні.

3. Формування комунікативної компетентності акцентовано не тільки на вивченні норм і правил спілкування, а й на оволодінні технологіями спілкування – вміння використовувати знання про елементи спілкування в бесіді, суперечці, співбесіді, переговорах тощо.

4. Формування комунікативної культури. Найважливішою складовою людської діяльності, і культури зокрема, є спілкування, яке розуміють, як «процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності і містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини» [2, с. 72].

Підтримуємо Л. Варгу в тому, що «рівень комунікативної культури визначається як рівень усної сформованості комунікативної компетентності та мовної, мовленнєвої, соціолінгвістичної компетенції, а також здатності до самоосвіти [1, с. 310]. Доволі цікаво розглядає комунікативну культуру фахівця Л. Руденко, «під кутом зору культурологічного підходу культура саморегуляції у процесі міжособистісної взаємодії, культура діяльності у професійній сфері та культура мовної поведінки під час спілкування відображають сутність комунікативної культури фахівця у загальній культурі його особистості» [4, с. 36].

Комунікативна культура – це індивідуальна комунікативна поведінка людини, яка базується на культурних цінностях і нормах її народу. На переконання К. Резнік, «володіння комунікативною культурою забезпечує підвищення ступеню соціальної активності особистості, розширює соціальну значущість соціальних контактів і соціально-комунікативного середовища, захист від маніпуляції свідомості у процесі комунікації, що

безумовно впливає на соціальний розвиток особистості в інформаційному суспільстві» [3, с. 278].

Комунікативна культура особистості формується протягом усього життя на основі досвіду людського спілкування. Під формуванням комунікативної культури слід розуміти оволодіння вміннями й навичками спілкування за допомогою морально-етичного, історичного, культурного та соціального співвідношення поведінки окремої особистості з діями інших людей. Комунікативна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери передбачає вироблення мовленнєвих умінь і навичок для їх подальшого практичного використання. Це можливо лише на основі справжнього мовленнєво-культурного розвитку.

При цьому комунікативна підготовка активізує процес формування особистості майбутніх фахівців соціальної сфери, професійна діяльність яких передбачає здатність чітко висловлювати свої думки, оперативно підшукувати аргументи, запобігати виникненню конфліктних ситуацій в умовах значного психоемоційного навантаження. Таким чином, від майбутнього соціального працівника вимагається оволодіння всіма цими параметрами, уміння їх задавати, формувати, а, отже, керувати процесом спілкування. Цим зумовлена значущість комунікативної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи.

Слід зазначити, що майбутнім фахівцям соціальної сфери для здійснення професійної діяльності необхідно володіти різноманітними комунікативними навичками. Комунікативна підготовка неможлива без фундаменту, до якого ми відносимо формування комунікативної культури, ціннісних установок, пов'язаних із «людським фактором» у міжособистісному спілкуванні. Основу комунікативної культури становлять загальноприйняті моральні вимоги до спілкування, що полягають у визнанні неповторності та цінності кожної особистості. Соціальний працівник із високим рівнем комунікативної культури виявляє по відношенню до інших людей такі якості, як ввічливість, люб'язність, привітність, тактовність, стриманість, людяність, увагу, турботливість, коректність, скромність. Названі якості є особливо цінними для професії соціального працівника.

Список використаних джерел

1. Варга Л. І. Визначення сутності поняття «комунікативна культура» в науковій літературі. Збірник наукових праць *Педагогічні науки*. 2015. Том 1, № 67. С. 307–311.
2. Костю С., Марценюк М. До питання історії вивчення поняття спілкування. *Вісник Національного університету оборони України*. 2019. 2 (52). С. 72–78.
3. Рєзнік К. Комунікативна культура як складова культури спілкування особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 2 (9). С. 268–280.
4. Руденко Л. А. Розвиток комунікативної культури майбутніх фахівців: методологічні аспекти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 29–39.

Ірина Цибуліна,

*кандидатка наук з державного управління
старша викладачка кафедри соціальної роботи,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м.Харків*

Ілля Головки,

*здобувач вищої освіти,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м.Харків*

ПЕРЕШКОДИ В СУЧАСНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ Й ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Автори розглядають питання щодо визначення проблем та викликів, що заважають розвитку та розповсюдженню професії «Соціальна робота». Шляхами подолання цих перешкод вбачають у підвищенні престижу професії соціального працівника і розвитку системи професійної освіти.

Ключові слова: *соціальна робота, перешкоди, соціальний працівник, професійне вигорання, професійна освіта, шляхи подолання.*

Сьогодні соціальна робота є однією з ключових сфер надання допомоги громадянам кожної держави. Україна не є виключенням. Однак, як і у будь якій сфері, окрім перспектив та завдань, є й перешкоди. Нажаль, соціальна робота не є винятком, бо має певні проблеми й виклики, що заважають подальшому розвитку та розповсюдженню цієї сфери.

Значна кількість наукових робіт, присвячених соціальній роботі, розглядають її мету, цінності, завдання і принципи. Так наприклад науковиця Тетяна Семигіна розглядає сучасну соціальну роботу як : «Засновану на практиці професію та академічну дисципліну, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту» [3, с.13].

У роботі «Соціальна робота. Теорія і практика» [2, с.1] автори розкривають можливості соціальної роботи щодо співпраці з людьми, які потрапили в складні життєві обставини.

Питанню щодо визначення перешкод в сучасній соціальній роботі наукових праць присвячено недостатньо. Проте, з нашої точки зору, проблеми в соціальній сфері є досить значними й потребують нагального вирішення.

Однією з таких перешкод є фінансово-ресурсні обмеження. У будь-якій галузі фінансування є найголовнішим критерієм для ґрунтовної та якісної роботи. Через фінансові обмеження соціальним службам часто бракує фахівців, технічного забезпечення, сучасних методик. Через це страждає якість послуг, що їх надають фахівці соціальної роботи. Шляхи подолання цієї перешкоди вбачаємо в залучення різних джерел фінансування: підтримка партнерства з бізнесом, грантів, міжнародної допомоги. Це надасть змогу отримувати більше фінансів, для подальшого їх розподілу між ресурсними потребами. Також важливим є розвиток соціального підприємництва. «Соціальне підприємництво – підприємницька діяльність, спрямована на інновативну, суттєву та позитивну зміну у суспільстві. В той час коли бізнесмени концентровані на створенні фінансового прибутку, соціальні підприємці займаються збільшенням соціального капіталу» [1].

Наступною перешкодою в сучасній соціальній роботі є професійне вигорання та кадрові проблеми. Професійне вигорання є результатом того,

що соціальні працівники кожного дня стикаються з кризовими ситуаціями клієнтів, що вимагає значної емоційної витривалості. На швидкість вигорання також впливає зниження мотивації у роботі через низьку заробітну плату та відсутність можливості кар'єрного зростання. Впровадження системи супервізії та психологічної підтримки дозволять соціальним працівникам проопрацювати свої емоційні труднощі та поділитися своїми переживаннями. Подальше впровадження системи безперервної освіти і професійного розвитку сприятимуть запобіганню емоційного вигорання соціальних працівників. Незважаючи на важливість професії «Соціальна робота» для суспільства, професія соціального працівника потребує підвищення престижу на державному рівні.

Недосконале законодавство та бюрократія є ще однією важливою перешкодою в соціальній роботі. Часто соціальні працівники стикаються зі складними бюрократичними процедурами та суперечливістю законодавчих норм, які регулюють процес надання допомоги клієнтам. Через це страждає швидкість прийняття рішень та розгляд запитів громадян. Оновлення нормативно-правової бази, спрощення процедур щодо розгляду запитів клієнтів, цифровізація процесів обліку сприятимуть покращенню якості соціальної роботи.

Важливою перешкодою є стигматизація клієнтів і суспільна недовіра. У соціальній роботі стигматизація стосується не тільки клієнтів, що потребують соціальних послуг, а й самих соціальних працівників. Низька обізнаність громади про діяльність соціальних служб створює нерозуміння важливості їхньої роботи та упереджене ставлення. Заходами покращення обізнаності громади можуть бути активна просвітницька робота, проведення соціальних кампаній, залучення громадської до участі у вирішенні соціальних проблем, налагодження діалогу між фахівцями соціальної сфери й населенням.

Таким чином вважаємо, що усунення або мінімізація перешкод в сучасній соціальній роботі сприятимуть розвитку системи професійної освіти галузі «Соціальна робота» і підвищенню престижу професії соціального працівника у суспільстві.

З урахуванням виявлених перешкод у соціальній роботі, перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у розробці рекомендацій, спрямованих на їх подолання. Рекомендації мають охоплювати питання вдосконалення нормативно-правового, методичного, кадрового

забезпечення, розвиток послуг в територіальних громадах, які є необхідними для осіб, які потрапили в складні життєві обставини.

Список використаних джерел

1. Лукашевич М.П., Семигіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика). К.: Каравела, 2009. 368с.
2. Семигіна Т.В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275с.
3. Соціальне підприємництво. URL : <https://surli.cc/rtrbwjl>

Костянтин Щербина

аспірант

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Науковий керівник: Ольга Сорока

професор, доктор педагогічних наук,

завідувачка кафедри соціальної роботи та

менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

КОРПОРАТИВНИЙ ТРЕНІНГ ЯК ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Автор піднімає питання щодо важливості професійної підготовки майбутніх управлінців засобами тренінгу. Увагу зосереджено на можливостях корпоративного тренінгу, складовими якого є активні методи навчання, спрямовані на розвиток навичок командо утворення (обговорення бізнес-кейсів, рольові бізнес-ігри, проєктні методики).

Ключові слова: *командоутворення, команда, мала команда, тренінг, корпоративний тренінг, майбутні менеджери, робота в команді.*

На сучасному етапі стрімких змін у психолого-педагогічній та управлінській галузях особливої актуальності набуває формування компетентних фахівців-менеджерів, що виявляють активну життєву

позицію, здатність вибудовувати партнерські стосунки, вміння ефективно працювати не тільки індивідуально, але й у команді.

У процесі професійної підготовки майбутніх управлінців особливу увагу приділяють розвитку навичок роботи в команді. Затребуваним та ефективним стає не просто процес навчання знань у професійній управлінській сфері, а й формування здатності особистості гнучко реагувати на зміни довкілля, адекватно орієнтуватися в бізнес-просторі, уміло добираючи форми роботи та спілкування в колективі.

Науковці по-різному трактують «команду». Зокрема, В. Киричук запропонував «таке трактування команди як колективу (групи) осіб, що працюють для досягнення єдиної мети і розвитку через взаємодію» [1, с. 2]. Погоджуємося із Р. Мухом у тому, що «особливістю команд є спільне бачення мети, а також розуміння можливості доповнювати зусилля один одного на шляху до успіху» [2, с. 9].

Складовими команди, на думку В. Киричука, є: «єдина організаційна мета і цілі для досягнення яких була створена команда; самоорганізація в розподілі ролей та лідерства в команді; командна комунікація (взаємодія), що допомагає ефективно обмінюватись інформацією; командна робота як результат синергії членів команди та максимальна мобілізація на досягнення цілей; командна культура, що формує колектив, правила і норми поведінки в команді» [1, с. 2].

О. Хміляр наголошує на важливості для менеджерів саме малої команди, підкреслюючи, що «високоефективна мала команда – еталонна модель обдарованих і талановитих особистостей, які щоденно відточують свої навички, генерують безліч новаторських ідей, володіють навичками критичного мислення та зворотного зв'язку у процесі діяльності, уміють підвищувати моральний дух у кризових ситуаціях» [4, с. 57].

Для розвитку малої команди пропонуємо застосовувати тренінг, яку розглядаємо як технологію навчання, оскільки, на думку В. Помилуйко, «тренінговим заняттям притаманні всі ознаки технологій – проектованість, системність, керованість, ефективність, можливість відтворення тощо» [3, с. 472]. Погоджуємося із сучасними дослідниками в тому, що «тренінг як групова форма роботи дозволяє його учасникам свідомо переглянути сформовані раніше стереотипи поведінки та створює умови, коли кожен член групи оточений турботою, людською увагою і душевним теплом [3, с. 471]. Сьогодні можна назвати чотири основні групо-динамічні процеси, з

якими необхідно працювати тренеру: групове згуртування, груповий тиск, лідерство та ухвалення групових рішень.

Корпоративний тренінг розроблений для здобувачів фахової передвищої освіти спеціальності 073 Менеджмент і спрямований на розкриття потенціалу його учасників, розвиток здатності гнучкого спілкування з різними членами групи, знаходження компромісів, умінь взаємодіяти в команді з метою досягнення спільної мети.

Для першокурсників на початку навчального року пропонуємо провести триденний корпоративний тренінг, під час якого всі учасники мають змогу познайомитися один з одним, «зламати кригу», зняти зайву напругу і тривожність перед початком навчання в новому колективі. До тренінгу слід залучати як студентів старших курсів, так і викладачів циклових комісій, які не тільки проводять різноманітні завдання на командоутворення в групі, а й здійснюють спостереження, аналізують особистісні якості учасників тренінгу з метою подальшої ефективної побудови освітнього процесу.

Важливими, на нашу думку, формами й методами роботи з майбутніми управлінцями є завдання на спілкування, знайомство та командоутворення: «Снігова куля», «Компліменти», «Ми – одна команда», «Будівництво мосту», «Театр-експромт», «Плутанина», «Броунівський рух», «Побудувати цифру», «Шукаю друга» тощо.

Наприкінці тренінгу слід опитати всіх учасників, студентів і викладачів, які брали в ньому участь. Позитивним вважаємо той факт, що більшість майбутніх менеджерів – учасників тренінгу, відзначали позитивну динаміку в розвитку командоутворювальних якостей, корисність і ефективність проведених форм і методів роботи.

Студенти наголошували, що «Тренінг допоміг відчутти себе частиною команди...»; «Було приємно й цікаво перебувати в групі та виконувати завдання...»; «З'явилась більша довіра в групі...»; «Виникло бажання продовжити взаємодію в групі...» і т.п. У підсумку, студенти починають навчальну діяльність з підвищеним інтересом і мотивацією, плавно залучаючись до освітнього процесу.

Надалі, під час занять з майбутніми управлінцями, слід використовувати активні методи навчання, спрямовані на розвиток навичок командоутворення: обговорення бізнес-кейсів, рольові бізнес-ігри, проєктні методики тощо, де вони вчаться обстоювати свою точку зору і думку команди. Таким чином, процес навчання стає цікавішим та ефективнішим,

розвиваючи командоутворювальні компетенції майбутніх менеджерів, уміння делегувати повноваження, надавати зворотний зв'язок, розвиваючи затребувані компетенції майбутніх управлінців.

Список використаних джерел

1. Киричук В. Сутність та типологія команд. *Економіка та суспільство*. 2024. (62). С. 1–6. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-67>
2. Муха Р. А. Команда, її суть та особливості розвитку. *Ефективна економіка*. 2015. №8. С. 1–10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4253>
3. Помилуйко, В. (2019). Використання тренінгу в системі корпоративного навчання дорослих. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2019. (28). С. 469–480. URL : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-28.%p>
4. Хміляр О. Ф. Команда серед команд. Чому мала команда є ефективною бойовою одиницею? *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Психологія. 2024. Вип. 1. С. 53–59. URL : <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/275/353>

Ірина Ящищак,
менеджер відділу з Соціальної роботи
Sincere Care Agency (Нью Йорк, США);
випускниця аспірантури (ОНП «Соціальна робота»)
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль

Наталія Олексюк
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль

РОЛЬ СТУДЕНТСЬКОЇ СЛУЖБИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНКЛЮЗІЇ ДЛЯ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА

ХАРАКТЕРИСТИКАМИ В УНІВЕРСИТЕТАХ США

У статті розкрито зміст соціальної підтримки студентів з особливими освітніми потребами соціальними службами університетів США. Схарактеризовано основні напрями забезпечення безбар'єрності та інклюзії в них, зокрема для студентів, які приїхали в США навчатись з України. Розглянуто перспективи імплементації досвіду в Україні.

Ключові слова: університет; особливі освітні потреби; безбар'єрність; інклюзія; студентська служба; соціальна інтеграція; соціальна підтримка.

На сучасному етапі розвитку людства в розвинених країнах все більше уваги приділяється проблемам безбар'єрності та соціальної підтримки осіб з особливими освітніми потребами. Багато людей, незважаючи на наявність певних обмежень чи особливих потреб у отриманні вищої освіти, бажають працювати й мають потенціал для успішного набуття трудових навичок. Професійна діяльність для них має велике значення в економічному відношенні (покращує фінансове становище, допомагає підвищити рівень життя), соціальному (завдяки соціалізації та залученню до різних сфер життя суспільства забезпечує їх соціальну інтеграцію) і слугує поштовхом для реабілітації та подальшої самореалізації. Відповідно до міжнародних норм та стандартів університети прагнуть забезпечити рівність доступу до навчання усіх студентів з особливими освітніми потребами [3, с. 67; 4, с. 24].

Особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [2]. Це право реалізується шляхом створення в університеті інклюзивного освітнього середовища – сукупності умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахуванні багатоманітності, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників [2]. Метою інклюзивного навчання є забезпечення рівного доступу до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання та з урахуванням їх індивідуальних особливостей [1, с. 124-125].

Виходячи з означеного, інклюзивне навчання має ряд переваг над традиційним: усуває бар'єри в системі освіти та системі підтримки осіб з

особливими освітніми потребами; залучає батьків до процесу навчання; особи з особливими освітніми потребами отримують можливість соціалізації, розвитку своїх інтересів і талантів, подальшої інтеграції в суспільство, працевлаштування та налагодження позитивно-спрямованої життєдіяльності; особи з особливими освітніми потребами мають змогу налагодити дружні стосунки з однолітками в університеті та поза його межами та моделюють належні способи взаємодії з колективом; в інклюзивних класах створюється атмосфера спокійного прийняття відмінностей інших людей. Найбільш розвинені країни витрачають значні ресурси для залучення людей з обмеженими можливостями до суспільного життя, освіти, науки, спорту, мистецтва тощо [5, с. 1247-1248].

Нам імпонує вирішення проблеми безбар'єрності, забезпечення інклюзії для студентів з різними потребами та характеристиками студентськими службами в університетах США. Хочемо звернути увагу на подолання таких проблем у роботі зі студентами-вихідцями з України, які навчаються в університеті Фордгема (Fordham University). Цей заклад активно підтримує закордонних студентів і використовує різноманітні ресурси для студентів, що приїхали з інших країн, включаючи Україну. Звісно, конкретних програм, спеціально орієнтованих лише на українських студентів, в університеті не так багато, але він пропонує підтримку для закордонних студентів, а також ресурси для тих, хто переживає труднощі через війну в Україні:

1) офіс міжнародних студентів та віз (International Students and Scholars Services, ISSS) є основним ресурсом для всіх студентів з-за кордону, включаючи українських, та надає підтримку в таких питаннях, як: візова та імміграційна підтримка (допомога в оформленні віз, роз'яснення щодо вимог для студентів з міжнародними візами (наприклад, F-1 або J-1));

2) адаптація до нового культурного середовища: семінари та зустрічі, які допомагають міжнародним студентам адаптуватися до життя в США, включаючи питання академічної культури, соціальних норм та інтеграції в університетське середовище;

3) організація соціальних подій: для того, щоб українські студенти мали можливість познайомитися з іншими студентами, а також знайти однодумців серед інших міжнародних студентів;

4) програми підтримки студентів у складних обставинах – у зв'язку з війною в Україні, студентська служба університету може надавати додаткові ресурси та підтримку для українських студентів, які переживають

емоційні, психологічні або фінансові труднощі; організовує різноманітні культурні заходи, на яких українські студенти можуть поділитися своєю культурою та традиціями, а також знайти однодумців серед інших міжнародних студентів. Це можуть бути: святкування національних чи релігійних свят (День Незалежності України, Різдво, Великдень та інші традиційні свята, які можуть бути відзначені через культурні події, лекції або виставки) та культурні вечори (студенти з різних країн, в тому числі й українці, можуть продемонструвати свою музику, танці, кухню та інші елементи культури);

5) інформаційна та практична підтримка (студенти з України можуть отримати практичну допомогу з багатьох питань: поради з імміграційних питань; практичні рекомендації щодо житла);

6) підтримка для студентів, які мають родичів або друзів в Україні (студенти, які мають родичів в Україні, можуть звертатися за підтримкою до університетських служб, щоб отримати допомогу в подоланні стресу або психологічної напруги, пов'язаної з ситуацією в їхній країні);

7) участь в ініціативах допомоги Україні – університет Фордгема активно підтримує ініціативи, спрямовані на допомогу Україні під час війни. Це включає: збори коштів і організацію гуманітарної допомоги, а також проводить заходи на підтримку України: публічні лекції та панельні дискусії на яких обговорюється ситуація в Україні, глобальні наслідки війни та можливі шляхи допомоги [1, с. 126; 2].

Вартим уваги, на наш погляд, є також створення в університетах США інклюзивного навчального середовища, до якого входять студентські організації та клуби підтримки інклюзії, в яких культивується різноманіття та забезпечення можливості взаємодії усіх студентів, які мають схожі інтереси чи виклики [3, с. 80]. Ще однією важливою складовою інклюзивного середовища є викладачі й адміністрація університетів. Для них проводяться відповідні тренінги про основи взаємодії з різними студентами, про адаптацію методів викладання та про механізми задоволення потреб усіх студентів [4, с. 26].

Таким чином, інклюзія в університетах США охоплює широкий спектр ініціатив і програм, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для студентів з різними фізичними, психічними, соціальними та культурними потребами. Вона торкається не лише осіб з проблемами у здоров'ї. Це дозволяє створити середовище, де кожен студент може реалізувати свій потенціал незалежно від своїх особливостей.

У перспективі вважаємо за необхідне дослідити роботу студентських служб університетів США з іншими вразливими категоріями осіб та можливості імплементації позитивних практик у роботу закладів вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Давиденко Г. В. (2018). Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* № 2 (16). С. 123–128. URL: <https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2018/2/21.pdf> DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20>
2. Інклюзивне навчання. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya>
3. Лук'янова Л. (2023). Моделі підтримки осіб з інвалідністю у реалізації права на працю: зарубіжний досвід, українські реалії. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. № 23. С. 67–87. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/231>
4. Олексюк Н.С. Ящищак І.В. (2021). Соціальна підтримка студентів вразливих категорій в закладах вищої освіти: досвід і перспективи. *Scientific Collection «InterConf», (57): with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (May 18-19, 2021) Hamburg, Germany: pp. 21-27.* Available at: <https://www.interconf.top/archive.html>
5. Tohochynskyi, O.; Yermak, S.; Popryzhna, A.; Tvrdon, M. & Oleksiuk, N. (2021). Professionally oriented training of specialists to work in the conditions of the inclusive educational environment. *Cypriot Journal of Educational Science.* 16 (3), 1244–1254. <https://un-pub.eu/ojs/index.php/cjes/article/view/5845>

Yurii Hnatyshyn

PhD Student

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Ternopil

LEVELS OF FORMATION OF MEDIATOR COMPETENCE OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Abstract. *This publication analyzes the development of mediator competence in future social workers through the lens of its formation levels, aiming to prepare these professionals to perform mediation functions in conflict resolution. The main criteria for the levels of formation of mediator competence (cognitive, communicative, emotional, and practical) of future social sphere professionals are identified.*

Keywords: *social worker, mediator competence, level of mediator competence formation, conflict parties, readiness for mediation.*

Social work, as a professional activity, plays a crucial role in supporting vulnerable population groups, resolving conflicts, and promoting social harmony. In today's world, due to economic, cultural, and globalization challenges, social interactions are becoming more complex, and the profession of a social worker requires new competencies [2, p.97]. One key competency is mediator competence, which enables professionals to act as intermediaries in conflict situations, foster constructive dialogue, and find mutually beneficial solutions.

Assessing the mediator competence of future social workers involves determining its levels of formation, which not only helps understand the degree of readiness of professionals to perform mediation functions in specific conflicts but also aids in developing effective strategies for professional growth. The levels of mediator competence formation are based on specific criteria, considering components such as cognitive, communicative, emotional, and practical.

To determine the levels of mediator competence formation, the following main criteria should be highlighted:

- cognitive component (knowledge and understanding) - the level of theoretical understanding of mediation, the ability to analyze conflict situations, and justify strategy choices;
- communicative component (communication effectiveness) – the ability to clearly express thoughts, actively listen, and avoid confrontation;
- emotional component (emotional maturity) – the degree of self-control, empathy, and ability to create a comfortable atmosphere for both conflict parties;
- practical component (practical readiness) – skills in organizing the mediation process, finding compromises, and implementing agreements.

The levels of mediator competence formation directly depend on the quality of professional training of future social workers [3]. These criteria form the basis

for classifying levels, each characterized by specific manifestations of mediator competence.

When speaking about the first, or low level, it is observed that the future social worker has somewhat superficial knowledge about mediation, limited understanding of its principles, and poorly developed practical skills. In this case, the communication of the social worker is often one-sided, with insufficient attention to the needs of the conflict parties, and emotional maturity is manifested episodically, while self-control can be lost in stressful situations [1]. For example, a future specialist with a low level of formation in a practical mediation session may not notice the hidden causes of a conflict between spouses and propose a template solution that does not take into account their emotional states. At the low level, training is usually limited to theoretical lectures without sufficient practical component.

The medium level of formation of mediator skills is observed when the higher education applicant has adequately mastered the theoretical foundations of mediation and basic skills of their application. The future social worker is capable of establishing dialogue, listening to the parties, and partially analyzing the situation, but their actions may lack systematization. In such a case, emotional stability is present, however, empathy is manifested selectively, and in difficult situations, the specialist may neglect the status of neutrality. For example, during the simulation of a conflict in the community, a future specialist with a medium level of formation may organize negotiations between the parties, but may not always be able to find a compromise due to a lack of flexibility in approaches. The medium level is achieved in the presence of basic trainings and simulation tasks, but without deep immersion into real cases.

The high level of formation of mediator competence is characterized by a deep understanding of mediation processes, the ability to apply knowledge in practice, and high communication effectiveness [1]. The social worker demonstrates developed empathy, stable self-control, and the ability to maintain neutrality even in tense situations. Practical skills allow them not only to resolve conflicts but also to prevent their occurrence. For example, while working with a group of internally displaced persons, a specialist with a high level of formation can quickly identify the source of tension, organize a constructive dialogue, and help the parties reach a mutually beneficial solution, taking into account their cultural features. The high level requires an integrative approach: a combination of theoretical learning, practical exercises, internships, and reflection.

Thus, the training programs for future social workers and their mastering of mediator competence should be focused on the gradual development of all components of competence, with an emphasis on the practical application of knowledge. This, in turn, will serve as a guideline for assessing the readiness of future social workers to perform mediation functions, determining the degree of formation of mediator competence, and improving professional training.

List of literature

Bilyk, N.M. (2014). The place and significance of the academic discipline «Mediation in Social Pedagogy» in the content of training social pedagogues. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Pedagogy and Psychology*, 700, pp. 28–33.

Kirdan, O.P. (2023). Mediation as a component of social skills and professional competencies of future social workers. *Scientific Bulletin of K.D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University*, 3 (144), pp. 96–100. DOI: <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2023-3-15>

Petrovska, K., &Turgeneva, A. (2022). Features of the development of mediator competence of a future specialist in the field of social work. *Scientific Journal of Berdyansk State Pedagogical University: Pedagogical Sciences*, 3, pp. 104–111. <https://dspace.bdpu.org.ua/items/d588164f-0536-44f9-8d41-ae8bed2d0174>

Svitlana Kalaur

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Work
and Management of Socio-Cultural Activities,
Head of the Postgraduate Education Center,*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Mykola Naholiuk

*Holder of the third (educational and scientific) level of higher education
specialty 015 «Vocational education (by specialization)»
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*

USING ICT TOOLS TO ENHANCE TRAINING OF JUNIOR BORDER GUARD SERVICE INSPECTORS

The author raises the issue of using innovative technologies to develop the professional competence of junior border guard service inspectors. Currently, information and communication technologies are being actively introduced into

the professional training system of the State Border Guard Service of Ukraine to staff training in distance learning courses. The use of educational ICTs in the process of professional training allows for the change of the role of the teacher to that of the facilitator who organizes students' independent work. E-learning today plays a key role in the training of the junior border guards.

Keywords: *information and communication technologies, junior border guard service inspectors, professional training.*

In the context of Russia's full-scale invasion of Ukraine, the level of professional training of border guard personnel plays an important role. This requires constant improvement of the professional training of border guards of various categories, especially junior border guard inspectors.

Currently, information and communication technologies (hereinafter - ICT) and computer simulators are being actively introduced into the professional training system of the State Border Guard Service of Ukraine (hereinafter - SBGSU) to enhance staff training using modern information and communication technologies. The use of educational ICTs in the process of professional training makes it possible to change the role of the teacher to the organizer of students' independent work and facilitator. E-learning tools play a key role in the training of the SBGS personnel, such as computer simulators, simulations, multimedia courses, webinars, online conferences, forums, web quests, etc. Therefore, the use of ICT for independent learning of junior border guard inspectors in departmental educational institutions of the State Border Guard Service of Ukraine is of particular interest nowadays.

Many factors determine the use of ICT tools in the training of future border guards. Thus, introducing ICTs into the professional training of border personnel significantly improves the process of disseminating knowledge and the accumulated experience of service and combat activities of border guards and contributes to the formation of students as active subjects of the modern information society.

At the same time, ICT tools and methods based on their application make it possible to optimally model future border guards' professional activity conditions, for example, by simulating the operational activity at the state border.

Speaking about the most effective ICT tools for border guards, we should mention the course «English for Law Enforcement» developed by the joint efforts of representatives of border guard agencies of the European Union. The relative ease of developing educational ICTs and their dissemination is made possible by

the widespread use of electronic systems and tools and technological development. The need to create the professional foreign language competence of border guards based on the ESP (English for Specific Purposes) approach led to the creation of a computer-based simulator for the development of communication competence of guard specialists. The tool was created for the border guards serving at the airport checkpoints to communicate in English and perform operational tasks during joint operations of EU Member States.

In 2018, the Frontex Moodle LMS educational platform presented a distance «English Language Course for Border and Coast Guard Personnel» developed by an international working group of border guard specialists and English language teachers. The goal was to create a language course similar to the basic and intermediate levels for border guards but with an expanded scope and using the most modern information technologies [1]. The target group of this course was border guards responsible for conducting first-line inspections and guarding the green border, who wanted to develop their English language skills in a professional context. The course is self-paced and available on personal computers and mobile gadgets such as laptops, tablets, and smartphones, which provides the flexibility to learn online and in person. Since the course is integrated into Virtual Aula, users' history of offline use is saved and updated immediately when they log back into their accounts—using this feature acts as an e-tutor for the students. It can track their learning patterns and adapt to them.

Let's consider the design and development of an educational e-learning course for learning English by police officers, implemented by the CEPOL Agency and built the basis of a Moodle-based LMS. The training content covers three levels of language proficiency and topics ranging from the daily duties of border guards to the knowledge required to perform police tasks. The program offers a set of exercises to develop the professional terminology required by border guards, as well as exercises to develop reading and listening skills. The real-life communication of the border guards (i.e., the achievement of their own pragmatic and other goals) proves whether they have developed their language skills. Such achievements help to motivate the trainees, who are convinced they can communicate more effectively with travelers and foreign colleagues. However, an English teacher can only provide adequately organized feedback for productive activities and correction in professional role-playing games that resemble real-life situations and contain elements typical of real-life communication. CEPOL's e-learning course «English for Law-Enforcement Officers» offers specific topics for border police. The course aims for participants

to become independent users of English in the policy sphere. The course content is presented in a virtual environment where participants engage in communicative activities, expanding and practicing their communicative skills. The course is delivered online, which means there is no face-to-face element, and students can access the course content from any mobile device connected to the Internet. The course is fully flexible regarding hours, and students can improve their language competence through weekly activities at their own pace, but some live sessions with trainers are planned. Thus, comprehensive foreign language learning, which is also aimed at developing oral skills, requires the mandatory presence of a teacher, at least at certain stages of the process.

So, currently, information and communication technologies are being actively introduced into the professional training system of the State Border Guard Service of Ukraine to staff training in distance learning courses using modern information and communication technologies. The use of educational ICTs in the process of professional training allows changing the role of the teacher to the organizer of students' independent work, facilitator, etc. E-learning plays a key role in the training of the SBGS staff: computer simulators, simulations, multimedia courses, webinars, online conferences, forums, WebQuests, etc.

List of references

1. Borszéki J. (2021). The role of domain experts in the development of the course English for Border and Coast Guards. *Police Studies*, V. 1-2, 6-23.
2. FRONTEX Training Strategy (2015). Warsaw, Poland: European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union.

Lyudmyla ROMANOVSKA

Doctor of Pedagogical Sciences,

Candidate of Psychological Sciences, Professor,

Professor of Social Work and Social Pedagogy Department,

Khmelnyskyi National University

Khmelnyskyi

Mykola Novak

Postgraduate student, Department of Psychology and Pedagogy

Faculty of Health, Psychology, Physical Education and Sports

Khmelnyskyi National University

Khmelnyskyi

ANXIETY OF FUTURE SOCIAL WORKERS: PSYCHO-EMOTIONAL STRESS AND ADAPTATION

The author presents an analysis of the psycho-emotional stress and anxiety faced by future social workers during their education and training. Attention is paid to key stressors such as academic pressure, emotional challenges in fieldwork, and identity development. Theoretical models are used to explain how stress impacts emotional regulation and self-efficacy. The importance of adaptive strategies, including emotional regulation and institutional support, is emphasized for building student resilience.

Keywords: *anxiety, social work students, psycho-emotional stress, adaptation strategies, emotional resilience*

The growing complexity of social issues has made the role of social workers increasingly essential, requiring them to provide both practical and emotional support in high-stress environments. However, the emotional and psychological challenges faced by social work students remain largely overlooked. These future professionals must navigate a demanding academic curriculum alongside emotionally intense fieldwork and identity formation, often resulting in heightened anxiety and psycho-emotional stress. Without proper support, these pressures can negatively impact their academic success, confidence, and long-term professional well-being.

Numerous studies confirm that social work students are especially prone to experiencing elevated levels of anxiety [3, p. 49]. The first major contributor is academic pressure, stemming from intensive coursework, tight deadlines, and high expectations across various disciplines, including sociology, psychology, ethics, and law. Students often report feeling overwhelmed and uncertain about their academic capabilities, which leads to chronic stress and self-doubt [1, p. 49].

The second significant source is field education stress. During practical placements, students are exposed to the hardships and vulnerabilities of real clients, often for the first time. This early exposure can trigger feelings of helplessness, fear of making mistakes, or emotional over-identification with clients, especially when dealing with cases of abuse, addiction, homelessness, or trauma [2, p. 1]. In many cases, students experience vicarious trauma, which involves emotional distress resulting from empathetic engagement with others' suffering.

Another key factor is the challenge of professional identity formation. Students are expected to adopt the values and ethics of the profession while

navigating the emotional complexity of helping others. This identity development often brings internal conflict, especially when students question their own readiness, competence, or emotional boundaries [3, p. 50].

Finally, personal life stressors – such as financial insecurity, part-time employment, family responsibilities, or lack of emotional support – further intensify students' anxiety. The combination of academic, emotional, and personal stress places future social workers in a high-risk category for long-term psychological strain [4, p. 1352].

Psycho-emotional stress, as conceptualized within the framework of the Transactional Model of Stress and Coping, arises when individuals perceive the demands placed upon them as exceeding their coping resources. In the context of social work education, this form of stress encompasses emotional exhaustion, anxiety, mood instability, and cognitive strain, reflecting the psychological tension between academic expectations, emotional labor during field placements, and the internalization of professional identity [1, p. 50]. According to Maslach's theory of burnout, sustained exposure to emotionally demanding environments can lead to depersonalization, reduced personal accomplishment, and emotional depletion – conditions that are particularly relevant for social work students navigating complex human experiences [2, p. 2]. Moreover, unresolved psycho-emotional stress may result in emotional dysregulation, as described by Gross's emotion regulation theory, impairing students' ability to manage and express emotions appropriately [5, p. 454]. This not only diminishes academic engagement and self-efficacy (as explained by Bandura's social cognitive theory) but also weakens interpersonal functioning, often manifesting in social withdrawal, reduced trust in academic or peer relationships, and limited participation in collaborative learning – further reinforcing a cycle of isolation and lowered professional confidence [4, p. 1353].

Despite these challenges, many social work students are capable of developing strong adaptive mechanisms that support emotional resilience and professional growth. These mechanisms can be categorized into cognitive, emotional, behavioral, and institutional strategies.

Cognitively, the use of reframing techniques – such as seeing challenges as opportunities for growth – has been shown to reduce stress levels. Students who engage in reflective writing, journaling, or peer dialogue are more likely to interpret field experiences in a constructive manner [6, p. 167].

Emotionally, self-awareness and emotional intelligence play a critical role. Students who can recognize and regulate their emotions, set healthy boundaries,

and practice empathy without over-identification demonstrate greater emotional stability. Structured programs that incorporate mindfulness practices, guided meditation, or breathing techniques also contribute to reduced anxiety levels [1, p. 54].

Behavioral adaptations include seeking peer support, engaging in collaborative learning, and participating in support groups or supervision seminars. These platforms provide emotional validation, normalize shared experiences, and create a sense of community among students [3, p. 51].

At the institutional level, the role of faculty and supervisors is crucial. Students who receive regular feedback, encouragement, and emotional support from educators or field instructors report higher levels of satisfaction and lower levels of emotional distress. Universities that integrate mental health services, mentorship programs, and safe spaces for reflection see a noticeable improvement in student well-being. [6, p. 169]

The study highlights that future social workers face considerable anxiety and psycho-emotional stress due to academic, emotional, and personal challenges during their training. These stressors, if unaddressed, can hinder academic performance and long-term professional effectiveness. However, adaptive strategies such as cognitive reframing, emotional regulation, peer support, and mentorship play a crucial role in building resilience. Future research should focus on long-term impacts and the development of culturally sensitive, evidence-based support models. Ultimately, social work education must prioritize not only academic competence but also the psychological well-being of students to ensure a resilient and capable workforce.

References

1. Abu Shosha G. M., Al- Kalalkeh M. The transactional model of stress and coping as guidance for understanding adolescent patients' experience with thalassemia: Case report. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*. 2020. № 33 (1). P. 49-54.
2. Brady K. J., Ni P., Sheldrick R. C., Trockel M. T., Shanafelt T. D., Rowe S. G., Kazis L. E. Describing the emotional exhaustion, depersonalization, and low personal accomplishment symptoms associated with Maslach Burnout Inventory subscale scores in US physicians: an item response theory analysis. *Journal of patient-reported outcomes*. 2020. № 4. P. 1-14.

3. Popovych V., Vikhliaieva Y., Holonic J., Popovych Y. The Psycho-emotional State of the Ukrainian Society in the Conditions of War. *Clinical Social Work and Health Intervention*. 2023. № 14 (2). P. 49-55.
4. Sokman Y., Azizan N., Othman A. K., Musa M. H., Aziz A. A., Sakkanayok K. (2022). Exploring online environment: the case for social cognitive theory. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 2022. № 12 (9). P. 1352-1371.
5. Suri G., Gross, J. J. Emotion regulation. *Handbook of emotions*. 2016. P. 453-466.
6. Vaivade L., & Samuseviča A. Managing psycho-emotional risk factors and stress in the work environment of social workers. *Education. Innovation. Diversity*. 2024. № 1 (8). P. 167-176.

СЕКЦІЯ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

Анастасія Атрыскіна

*Здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 231 Соціальна робота*

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми*

Ірина Іонова

*кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної
роботи і менеджменту соціокультурної діяльності*

*Сумський державний педагогічний університет імені
А. С. Макаренка
м. Суми*

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНОСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЮНАКІВ І ЮНОК

Авторами розглянуто особливості формування соціальної активності юнаків і юнок як комплексного процесу, що залежить від соціального, психологічного, культурного та освітнього середовища. Особлива увага приділена проєктній діяльності як ефективному засобу розвитку громадянської відповідальності, ініціативності, лідерських якостей і здатності до соціальної взаємодії. Виокремлено основні види проєктів (соціальні, громадські, волонтерські, творчі) та їхній вплив на становлення особистості молоді. Аналізуються індивідуальні та групові форми проєктної роботи, роль цифрового середовища, а також методи оцінювання ефективності проєктної діяльності. Автори підкреслюють важливість інтерактивних підходів і цифрових інструментів у мотивації молоді до участі у соціально значущих ініціативах.

Ключові слова: *соціальна активність, юнаки і юнки, проєктна діяльність, творчі проєкти, цифрове середовище, індивідуальні та групові проєкти.*

Формування соціальної активності юнаків і юнок є багатогранним процесом, на який впливає цілий комплекс чинників, пов'язаних із

соціальним, психологічним, економічним та культурним середовищем. Соціальна активність як якість особистості проявляється у здатності до свідомої участі в суспільному житті, ініціативності, відповідальності та готовності до колективної взаємодії.

Соціальна активність юнаків і юнок є важливим аспектом їхнього розвитку, оскільки саме в даному віці формуються ключові соціальні навички, цінності та ставлення до суспільства. Юнаки та юнки активно включаються в різноманітні соціальні практики, такі як участь у громадських організаціях, соціальних мережах або молодіжних рухах, що сприяє їх соціалізації та самореалізації. Розвиток соціальної активності у юнацькому віці залежить від сімейного виховання, освітнього середовища, впливу однолітків, медіапростору, а також індивідуальних психологічних особливостей. Важливу роль відіграють соціальні норми та цінності, які підтримуються в оточенні молодшої людини, а також можливості для самореалізації, що надаються суспільством [3].

Великий потенціал для формування соціальної активності юнаків і юнок має проєктна діяльність, сприяючи їх соціалізації, формуванню громадянської відповідальності та активній участі у суспільному житті. У сучасних умовах, коли соціальні зміни відбуваються досить стрімко, важливо залучати молодь до реалізації соціально значущих ініціатив, які не лише розвивають їхні креативні та організаційні здібності, але й формують ціннісні орієнтири. Проєктна діяльність стає ефективним інструментом для цього, оскільки поєднує теоретичні знання з практичними діями, сприяє розвитку командного духу, лідерських якостей та вміння вирішувати складні соціальні проблеми. У процесі роботи над проєктами молодь отримує досвід взаємодії з різними соціальними інститутами, вчиться аналізувати потреби оточення та знаходити шляхи їх задоволення, що є важливим кроком до становлення активної, свідомої та соціально відповідальної особистості [4].

Проєктна діяльність як цілеспрямований, організований процес, спрямована на створення унікального продукту, послуги або соціальної зміни за обмежений час. Вона базується на принципах системності, практичної орієнтованості та співпраці, що робить її потужним інструментом у навчанні, вихованні та соціальному розвитку. У соціально-педагогічному контексті проєкти сприяють формуванню громадянської відповідальності, лідерських якостей та соціальної активності молоді. Основні види проєктів – це соціальні, громадські, волонтерські та творчі.

Соціальні проекти, спрямовані на вирішення конкретних соціальних проблем (допомога вразливим верствам населення, профілактика девіантної поведінки, інклюзія осіб з особливими потребами), характеризуються чіткою соціальною спрямованістю та орієнтацією на покращення якості життя громади. До прикладу проект зі створення центру підтримки для дітей з інвалідністю не лише надає практичну допомогу, а й формує в молоді емпатію, відповідальність і здатність до соціальної взаємодії [1].

Громадські проекти орієнтовані на активізацію місцевих спільнот, розвиток громадянської свідомості та залучення юнаків і юнок до управління локальними процесами. Це можуть бути ініціативи з благоустрою територій, організація громадських слухань, створення молодіжних рад.

Волонтерські проекти базуються на безоплатній добровільній участі юнаків і юнок у соціально корисній діяльності. Вони можуть бути спрямовані на допомогу ветеранам, організацію екологічних акцій, підтримку тварин у притулках. Серед методів організації: тренінги, майстер-класи з командоутворення, а також залучення медіа для популяризації ідей добровільної участі.

Творчі проекти охоплюють мистецькі, культурні та інноваційні ініціативи, такі як створення соціальних роликів, організація фестивалів, розробка креативних стартапів. Вони розвивають нестандартне мислення, вміння презентувати ідеї та працювати з сучасними технологіями. Соціальний театр або документальний фільм, створений юнаками і юнками, може стати потужним інструментом зміни ставлення до певних явищ у суспільстві [2].

Виокремлюють індивідуальну та групову проектну діяльність. Індивідуальна проектна робота передбачає самотійну діяльність учасника, спрямовану на досягнення чітко визначеної цілі. Дана форма ефективна для розвитку самоорганізації, відповідальності, ініціативності та здатності до самонавчання. Прикладами індивідуальних проектів є дослідницькі роботи, художні твори, технічні винаходи або соціальні ініціативи, що реалізуються однією особою. Групова проектна робота ґрунтується на принципах колективної взаємодії та спільної відповідальності за результат. Дана форма ефективна для формування соціальних навичок, комунікативної компетентності та здатності до командної роботи. Саме групова форма роботи (соціальні акції, науково-дослідні експерименти, організація масових заходів або створення колективних творчих продуктів) найбільш

ефективно сприяє розвитку соціальної активності, оскільки створює природне середовище для соціалізації та громадянського виховання.

Вплив індивідуальних і групових форм проєктної роботи на розвиток соціальної активності юнаків і юнок проявляється в різних аспектах. Індивідуальні проєкти формують почуття персональної відповідальності та впевненості у власних силах, що є важливою передумовою соціальної активності. Групові проєкти розвивають здатність до колективної діяльності, соціальної солідарності та громадянської участі. Разом ці дві форми забезпечують комплексний вплив на формування активної, соціально відповідальної особистості, здатної як до самостійної роботи, так і до ефективної взаємодії в команді.

Особливу роль в організації проєктної діяльності відіграє цифрове середовище. Сучасні онлайн-платформи для колаборативної роботи, хмарні сервіси та спеціалізоване програмне забезпечення дозволяють ефективно поєднувати індивідуальні зусилля учасників у межах групових проєктів [4].

Важливим аспектом є оцінювання ефективності інтерактивних методів у проєктній діяльності. На відміну від традиційних форм контролю, оцінка тут повинна враховувати не лише кінцевий результат, а й сам процес роботи, рівень активності та якість взаємодії між учасниками. Найбільш адекватними в цьому випадку є такі форми оцінювання як портфоліо досягнень, рефлексивні звіти, відеоаналіз роботи в групах, а також зовнішня експертна оцінка соціального ефекту проєкту. Перспективи розвитку інтерактивних методів у проєктній діяльності пов'язані з інтеграцією цифрових технологій. Віртуальні тренінги, онлайн-кейси, соціальні акції в цифровому просторі – все це відкриває нові можливості для роботи з юнаками і юнками.

Отже, проєктна діяльність довела свою ефективність як засіб формування соціальної активності юнаків і юнок, поєднуючи навчання, практичну діяльність та соціальну взаємодію. Її зміст охоплює широкий спектр соціальних, громадських, волонтерських та творчих ініціатив. Форми організації проєктної роботи – індивідуальні та групові – забезпечують розвиток як особистісних якостей, так і соціальних навичок. Методи впровадження проєктів, зокрема тренінги, кейс-аналіз та соціальні акції, дозволяють залучити молодь до активної участі в суспільному житті, розвиваючи критичне мислення, громадянську свідомість та здатність до соціальних змін.

Список використаних джерел

1. Денисюк О. М. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів та фахівців соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічної підтримки батьків, які виховують дітей з інвалідністю // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2016. Вип. 21. С. 173–177.
2. Участь молоді у розвитку громадянського суспільства в Україні: колективна монографія / Палагнюк Ю. В., Костєва Т. Б., Соловйова А. С. та ін. ; під заг. ред. проф. Ю. В. Палагнюк, доц. О.Л.Файчук. Миколаїв : Іліон, 2021. 328 с.
3. Москаленко В. В. Соціалізація особистості. Київ: Фенікс, 2013. 296 с.
4. Олійник Л. М. Організація очно-дистанційного навчання у післядипломній педагогічній освіті із застосуванням хмарних технологій // Проблеми сучасної освіти. 2018. № 5. С.76–84

Олександр Білоус

здобувач третього рівня вищої освіти

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м.Луцьк

Світлана Чернета

доктор педагогічних наук, професор

завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м.Луцьк

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В СІМ'ЯХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Автор здійснив аналіз зарубіжного досвіду профілактики домашнього насильства у сім'ях ветеранів війни, зокрема на прикладі Сполучених Штатів Америки та Ізраїлю. Досліджено американську модель, яка базується на системному підході до виявлення та запобігання насильству через програму IPVAP, психотерапевтичні інтервенції та міжсекторальну співпрацю. Виявлено, що ізраїльський досвід демонструє ефективність ранньої психосоціальної допомоги, парної терапії для ветеранів з ПТСР та їхніх партнерів, а також активну роль ГО. Доведено, що успішна профілактика потребує комплексного підходу, який охоплює обидві сторони насильства, залучає державні та громадські ресурси, спирається

на науково обґрунтовані методики та сприяє реінтеграції ветеранів у мирне життя.

Ключові слова: *ветерани війни; домашнє насильство; ПТСР; профілактика; США; Ізраїль; реінтеграція; міжвідомча співпраця.*

Домашнє насильство у сім'ях ветеранів війни є складною соціальною проблемою, актуальною як для України, так і для багатьох інших країн світу. Дослідження свідчать, що ветерани бойових дій, особливо ті, хто переживає посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), значно частіше можуть ставати учасниками інцидентів домашнього насильства [5]. Зокрема, в сім'ях ветеранів рівень насильства може бути вдвічі вищим, ніж в середньому серед інших громадян [6]. Такі тенденції спостерігалися в різних країнах та підтверджуються як міжнародними дослідженнями, так і українськими опитуваннями.

В умовах збройного конфлікту на сході України та повномасштабної війни, питання підтримки ветеранів і їхніх родин набуло особливої ваги. Вивчення зарубіжного досвіду у цій сфері є важливим кроком для розробки ефективних підходів в Україні.

Сполучені Штати Америки мають значну кількість ветеранів військових конфліктів (В'єтнам, Ірак, Афганістан тощо), і проблема насильства в сім'ях ветеранів там досі актуальна. Дослідження у 2005 р. показало, що рівень випадків насильства серед ветеранів з ПТСР приблизно втричі перевищує аналогічний показник серед ветеранів без ПТСР [5]. Це пояснюється тим, що травматичний бойовий досвід та супутні психічні розлади (депресія, посттравматичний стрес) можуть підвищувати ризик агресивної поведінки у родинному колі. Для подолання цієї проблеми у США запроваджено комплексні програми профілактики та втручання, зокрема, в системі охорони здоров'я ветеранів (Department of Veterans Affairs, VA).

Однією з ключових ініціатив є Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAR), що створена у структурі VA. Ця програма розпочалася у 2012 році з формування робочої групи з питань домашнього насильства, яка виробила 14 рекомендацій для системи підтримки ветеранів та їхніх партнерів [1]. Після кількох років апробації на пілотних майданчиках у 2017 р. мережа координаторів програми IPVAR охопила 110 медичних центрів для ветеранів по всій країні [1]. На початку 2019 р. VA затвердила наказ, який визначив роль та обов'язки координаторів IPVAR на рівні всієї системи

охорони здоров'я ветеранів [1]. Наразі понад 90 % медичних центрів VA мають призначених фахівців-координаторів з питань насильства, що забезпечує виявлення випадків насильства та надання допомоги ветеранам і їхнім родинам в межах єдиної системи [1]. Програма діє за принципами, орієнтованими на ветерана та побудови здорових стосунків: акцент робиться на повазі до особистості, врахуванні травматичного досвіду та прагненні до відновлення нормальних сімейних відносин.

Для безпосередньої роботи з ветеранами, схильними до агресивної поведінки, у США розроблено спеціалізовані тренінгові програми корекції поведінки. Однією з найвідоміших є програма «Strength at Home», створена при Національному центрі з питань ПТСР. Це 12-тижнева групова терапевтична програма, побудована на засадах когнітивно-поведінкової терапії та принципах роботи з травмою [4].

Крім того, у США велика увага приділяється міжвідомчій співпраці та залученню громади до вирішення проблеми. Для ветеранів та членів їхніх сімей доступні кризові лінії, зокрема National Domestic Violence Hotline, до якої VA направляє за потреби [2]. Такий багаторівневий підхід – поєднання медико-психологічної допомоги, поведінкових інтервенцій і співпраці з громадськими ресурсами – робить американську модель профілактики домашнього насильства серед ветеранів однією з найбільш комплексних.

Ізраїльська держава, яка постійно перебуває в умовах військового протистояння та загальної військової зобов'язаності населення, теж стикається з проблемою домашнього насильства за участю ветеранів бойових дій. Часті бойові операції (Ліван, Сектор Гази тощо) призводять до того, що значна кількість колишніх військових має бойовий ПТСР або інші наслідки травматичного досвіду.

На державному рівні Ізраїль забезпечує ветеранам широкий спектр послуг: лікування ПТСР (психотерапія, фармакологічна підтримка), соціальну реабілітацію, працевлаштування, підтримку родин тощо. Окремої національної програми протидії домашньому насильству, націленої саме на ветеранів, поки нема, але ця тематика інтегрована у діяльність різних структур. Наприклад, Israeli Trauma Center for Victims of Terror and War – громадська організація, що співпрацює з урядом – надає безкоштовну телефонну лінію психологічної підтримки для жертв травм війни та їхніх сімей, де можуть звертатися і члени родин ветеранів, які страждають від агресії близької людини.

У 2018 р. вперше в Ізраїлі започатковано програму парної терапії для ветеранів з ПТСР та їхніх партнерів [3]. В межах цієї програми військовослужбовцям, що отримали психологічну травму, та їхнім дружинам/чоловікам пропонуються спільні терапевтичні сесії. Програма реалізується на базі університетської клініки і включає 17 сеансів тривалістю 75 хв. Її основу становить припущення, що соціальна підтримка з боку сім'ї – важливий чинник одужання від психотравми, тому лікування має включати роботу з подружньою парою. Подібний підхід допомагає подолати взаємне відчуження, покращує розуміння близькими суті ПТСР і навчає подружжя конструктивно вирішувати конфлікти, не допускаючи насильства.

Ізраїль також має потужні громадські ініціативи: низка неурядових організацій допомагають як ветеранам, так і їхнім сім'ям справлятися з наслідками війни. Отже, ізраїльський досвід підкреслює важливість ранньої психосоціальної допомоги ветеранам, щоб запобігти проявам насильства. Досвід Ізраїлю свідчить, що інвестування в лікування ПТСР та роботу з сім'ями ветеранів може мати превентивний ефект щодо домашнього насильства.

Таким чином, зарубіжний досвід демонструє розмаїття підходів – від великих національних програм до вбудовування проблематики у ширші стратегії. В усіх випадках простежуються спільні риси: усвідомлення зв'язку між бойовим травматичним досвідом і сімейним насильством; намагання охопити профілактикою обидві сторони – і потенційних кривдників (через терапію, навчання), і потенційних жертв (через підтримку, захист); міжсекторна співпраця (військові, медичні, соціальні та правоохоронні структури); а також опора на науково обґрунтовані інтервенції. Вважаємо, що комплексний підхід до профілактики домашнього насильства серед ветеранів сприяє успішнішій реінтеграції самих ветеранів у мирне життя.

Список використаних джерел

1. Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAP) General Program Fact Sheet. URL: https://www.va.gov/HEALTH/harassment-free/docs/General_National_IPVAP_Fact_Sheet_8_17_20_final.pdf#:~:text=%E2%80%A2%20June%202012%20The%20Department,Veterans%2C%20their%20partners%20and%20VA

2. Intimate Partner Violence Assistance Program (IPVAP). URL: <https://www.socialwork.va.gov/IPV/index.asp#:~:text=Not%20yet%20a%20patient%20at,Apply%20Now>
3. Staff T. IDF offers couples therapy to veterans grappling with PTSD. URL: <https://www.timesofisrael.com/idf-offers-couples-therapy-to-veterans-grappling-with-ptsd/#:~:text=For%20the%20first%20time%2C%20the,result%20of%20their%20military%20service>
4. Suzannah K. Creech, Justin K. Benzer, LeAnn Bruce. Evaluation of the Strength at Home Group Intervention for Intimate Partner Violence in the Veterans Affairs Health System. JAMA Network Open. 2023. URL: <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/fullarticle/2802385#:~:text=,use%20of%20IPV%20in%20relationships>
5. Zaccari B. Military Matters: Domestic Violence and Intimate Partner Violence in U.S. Veterans: Strengthening Connections between the VA and Community Providers. URL: <https://istss.org/military-matters-domestic-violence-and-intimate-partner-violence-in-u-s-veterans-strengthening-connections-between-the-va-and-community-providers-belle-zaccari-psyd/#:~:text=A%202005%20study%20showed%20the,with%20community%20mental%20health%20providers>
6. Шевченко О. Насильство в сім'ях ветеранів. Як цю проблему вирішують в Україні? Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nasylstvo-u-simyyah-veteraniv-atooos/30779823.html>

Наталія Бойчук-Дульгер

соціальний педагог

Теребовлянський академічний ліцей

імені Ярослави Стецько

місто Теребовля

ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У науковій роботі аналізується роль громадського здоров'я в системі соціального законодавства України в умовах воєнного стану. Визначено нормативне розуміння поняття «здоров'я» та його зв'язок із соціальним благополуччям, що є ключовим у соціальній роботі. Розкривається

законодавча база громадського здоров'я, зокрема Закон України «Про систему громадського здоров'я» та стратегічні документи у сфері охорони здоров'я. Наголошується на негативному впливі війни на фізичне, психічне й соціальне здоров'я населення. Як приклад неефективності державної політики у цій сфері розглядається мізерний розмір допомоги при народженні дитини, що суперечить проголошеним цілям у сфері громадського здоров'я. У підсумку автор акцентує увагу на розриві між нормативно закріпленими принципами громадського здоров'я та реальною соціально-економічною ситуацією, що ставить під сумнів ефективність державної політики в умовах воєнного стану.

Ключові слова: здоров'я, громадське здоров'я, соціальне благополуччя, допомога при народженні дитини.

У науковому дискурсі актуальним постає питання правового визначення громадського здоров'я в Україні в умовах воєнного стану. Регламентація та реалізація поняття громадського здоров'я в українському законодавстві повинні узгоджуватися з реальним соціально-економічним становищем населення під час воєнного стану, зокрема з огляду на рівень державних соціальних стандартів та гарантій.

Громадське здоров'я займає важливе місце в системі соціального законодавства, особливо в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Перш ніж перейти до правового визначення інституту громадського здоров'я в Україні у воєнний час, варто зупинитися на нормативному визначенні поняття «здоров'я». Так, відповідно до абз. 9 ч. 1 ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII передбачається, що здоров'я - стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або порушень структур та функцій організму [3]. Таким чином, законодавець чітко визначив місце стану повного соціального благополуччя людини, що в свою чергу проявляється у практичній діяльності соціальної роботи. Така законодавча норма є похідною від правової регламентації Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я від 1948 р. Зокрема, в ній вказується, що в основі здоров'я закладено принцип глибокої єдності фізичного, психічного й соціального здоров'я [8].

З огляду на важливість порушеної проблематики, Україна також визначила її розв'язання одним із пріоритетних напрямів державної політики. У країні було ухвалено низку національних програм, орієнтованих

на всебічний розвиток особистості, зміцнення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Серед них: «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», Національна доктрина розвитку освіти та програма «Здоров'я нації». Формування відповідального ставлення до здоров'я як найвищої цінності особистості та суспільства закріплено в Конституції України (стаття 3), законах України «Про освіту», а також у Концепції національної безпеки України [2, с. 92].

У 2022 р. набув чинності Закон України «Про систему громадського здоров'я» [5], який у п. 2 ч. 1 ст. 1 охарактеризував поняття «громадське здоров'я» - сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя.

На нашу думку, категорія повного соціального благополуччя є співзвучною з покращенням якості та збільшення тривалості життя, що виступає пріоритетним у сфері соціальної роботи.

Роль і завдання системи громадського здоров'я, визначені у Стратегії розвитку системи охорони здоров'я України до 2030 року [6]. При цьому воєнний стан негативно впливає на стан громадського здоров'я, що пов'язано із негативним впливом соціально-економічних детермінант, масовою вимушеною міграцією та ментальним виснаженням населення, зниженням рівня відповідального ставлення до особистого здоров'я та здоров'язберігаючої поведінки, зниженням доступу до медичної допомоги тощо [7, с. 58].

Для встановлення рівня соціального благополуччя неодмінно слід брати до уваги розмір державних соціальних стандартів та гарантій, які встановлюються на державному рівні для конкретних категорій і груп населення України. На прикладі одного з найважливіших державних стандартів – допомоги при народженні дитини можна встановити ефективність реалізації законодавчого поняття громадське здоров'я.

Міністерство соціальної політики України у зведеній таблиці державних соціальних стандартів та гарантій висвітлює допомогу при народженні дитини станом на 2025 р. у такому розмірі: одноразова виплата 10320 грн, щомісячна виплата 860 грн [1]. Варто зазначити, що такий розмір в Україні існує від 25 червня 2014 р. і закріплений Порядком призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751 [4].

Беручи до уваги загальноприйнятий курс іноземної валюти, встановлений Національним банком України станом на квітень 2025 р., то щомісячний розмір допомоги при народженні дитини у розмірі 860 грн є еквівалентним приблизно 20 доларам США. Разом з тим, беручи до уваги арифметичний розподіл такої суми впродовж місяця, то на один день виходить розмір приблизно 0 доларів 67 центів. Таким чином, на прикладі розміру допомоги при народженні дитини за світовими економічними показниками Україна визнається уже навіть не однодоларовою країною, а менше 1 долара США. Такий стан речей є регресним та суперечить законодавчому визначенню громадського здоров'я України під час воєнного стану у частині повного соціального благополуччя, покращенням якості життя і відповідно збільшення його тривалості.

Отже, в умовах воєнного стану в Україні інститут громадського здоров'я набуває особливого значення як у правовому, так і в соціальному вимірах. Попри наявність сучасної законодавчої бази та стратегічних документів, що проголошують пріоритетність збереження і зміцнення здоров'я населення, фактичний стан соціального забезпечення, зокрема розмір допомоги при народженні дитини, свідчить про глибокий розрив між нормативними положеннями та реальністю. Такий дисбаланс суперечить задекларованим принципам повного соціального благополуччя як складової громадського здоров'я і ставить під сумнів ефективність державної соціальної політики в цій сфері. Для досягнення реальних змін необхідним є перегляд підходів до фінансування соціальних програм, особливо в контексті захисту вразливих категорій населення під час правового режиму воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел

1. Державні соціальні стандарти та гарантії у 2023-2025 роках. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/files/socst-2023-2025.xls> (дата звернення: 18.04.2025).

2. Колесніченко М. Сутність здоров'я та його роль у становленні особистості дитини дошкільного віку. Вісник інституту розвитку дитини. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць. Вип. 22. Київ, 2012. С. 89–92.

3. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 18.04.2025).

4. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1751-2001-п#n96> (дата звернення: 18.04.2025).

5. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 6 вересня 2022 р. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 18.04.2025).

6. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 34-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-р#n17> (дата звернення: 18.04.2025).

7. Слабкий Г. О., Рогач І. М., Качала Т. В. Вплив війни з рф на чинники поведінково-біологічного характеру формування громадського здоров'я населення України. Матеріали 77-ї підсумкової наук. конф. професорсько-викладацького складу «УжНУ». Факультет післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки. Ужгород, 2023. С. 57–58.

8. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я : Статут ВООЗ від 7 квітня 1948 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004> (дата звернення: 18.04.2025).

Юлія Варваринець

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальність 231 Соціальна робота,

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

Наталія Олексюк,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи

та менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

ПРОБЛЕМИ ДІТЕЙ-СИРІТ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У статті схарактеризовано поняття «діти-сироти», «діти, позбавлені батьківського піклування» та обґрунтовано особливості життєдіяльності цих категорій людей. Автором описано вплив закладів інституційного догляду, громадських організацій і релігійних об'єднань на процес соціалізації дитини. Визначено пріоритетні напрями досліджень в означеній сфері.

Ключові слова: *війна; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; заклади інституційного догляду; незаконне усиновлення; захист прав дітей.*

Постановка проблеми. Російська воєнна агресія в Україні спричинила значну дитячу кризу, яка зачепила мільйони дітей. Згідно офіційних даних, більше 600 дітей загинуло, 1893 – поранені, 2093 – зниклі без вісті, 19546 – депортовані та/або примусово переміщені, а щонайменше десять тисяч втратили батьків чи опікунів, ставши сиротами[1]. Ці цифри лише верхівка айсбергу – реальні масштаби лиха можуть бути значно більшими. Особливо незахищеними стали діти з інтернатів та прифронтових територій, багато з яких опинилися під загрозою депортації або стали жертвами незаконного усиновлення.

Система державної опіки в Україні під час війни зіштовхується з численними викликами, але продовжує працювати над захистом прав дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки. Держава та громадські організації об'єднують зусилля для створення безпечного середовища для найуразливіших членів суспільства. Важливо, щоб усі діти отримали необхідну підтримку та мали можливість повернутися до нормального життя в родині.

Виклад основного матеріалу. Військові дії РФ в Україні різко поглибили кризу в системі піклування над дітьми-сиротами, створивши низку складних, часто взаємопов'язаних проблем. Інституційні заклади, які й до повномасштабного вторгнення Росії в Україну потребували реформування, опинилися під загрозою через руйнування, обстріли та відсутність безпеки. Чимало закладів інституційного догляду, особливо на сході та півдні країни, були змушені евакуюватися в умовах хаосу, що призвело до розриву соціальних зв'язків, втрати документів та психологічної травматизації дітей.

Діти – основа майбутнього кожної нації, її найвища цінність. Для України, як і для будь-якої цивілізованої держави, турбота про дітей-сиріт

та тих, хто залишився без батьківської опіки, має бути пріоритетним завданням. Це не просто обов'язок, а втілення глибинних людських ідеалів, офіційно закріплених у міжнародних документах – Конвенція ООН про права дитини та Женевська декларація прав дитини [4. с. 2].

Відрадно, що держава бере на себе роль гаранта прав та інтересів таких дітей, забезпечуючи їм не лише фізичний захист, а й умови для повноцінного розвитку. Особливу увагу приділяється питанням сімейного влаштування – усиновленню, опіці, створенню дитячих будинків сімейного типу та іншим формам піклування, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівні. Важливо, щоб кожна дитина, позбавлена батьківської турботи, отримала шанс на щасливе дитинство в атмосфері любові, поваги та розуміння. Це не лише виконання міжнародних зобов'язань – це інвестиція в майбутнє, де кожна дитина, незалежно від обставин, зможе реалізувати свій потенціал і стати повноцінним членом суспільства.

Дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки [2]. Діти, позбавлені батьківського піклування – це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти [3].

Державні форми опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні під час війни зазнали суттєвих змін та викликів. Збройна агресія росії проти України стала серйозною загрозою для життя та безпеки багатьох дітей, а особливо для дітей-сиріт. Держава зобов'язана забезпечити не лише фізичну безпеку дітей, але й їхні права, психологічний комфорт та соціальну адаптацію. Головним недоліком

державних форм опіки є відсутність родинного тепла та близькості, що відіграють ключову роль у становленні особистості. В умовах інтернатів, де панує колективне виховання, діти позбавляються індивідуального підходу – їхні унікальні потреби, таланти та емоційні запити часто лишаються непоміченими. Наслідки такого виховання стають особливо очевидними, коли випускники інституцій розпочинають самотійне життя. Вони стикаються з серйозними труднощами: від елементарних побутових питань до складнощів у соціалізації. Ця проблема підкреслює важливість створення умов, максимально наближених до сімейних, де кожна дитина могла б отримати не лише догляд, а й особистісний розвиток, емоційну підтримку та практичні життєві навички. Саме тому, так важливо розвивати сімейні форми виховання – усиновлення, прийомні сім'ї, опіку. Лише в умовах, наближених до родинних, дитина може отримати потрібну підтримку, розкрити свій потенціал і навчитися бути самотійною. Сьогодні держава активно працює над створенням умов для усиновлення та підтримки сімейних форм виховання, адже це є важливим аспектом у забезпеченні емоційного благополуччя дітей.

Важливим аспектом соціальної роботи з означеною категорією дітей залишається їх психологічна підтримка. Діти, які зростають без батьківського піклування, несуть важкий емоційний тягар, що глибоко впливає на їхній психологічний розвиток. Відчуття покинутості та відсутність безпечного сімейного середовища створюють підґрунтя для внутрішніх конфліктів і тривожних станів. Без тепла родинних стосунків у таких дітей часто формується спотворене сприйняття себе, що виявляється у комплексі неповноцінності, страху близькості та труднощах у комунікації. Сироти особливо вразливі до психічних розладів – від хронічної тривоги до глибокої депресії. Найважчі наслідки спостерігаються у тих, хто втратив батьків у травматичних обставинах: під час воєнних дій, катастроф чи насилля. Такі діти часто живуть із посттравматичним синдромом, який перешкоджає їм адаптуватися до звичного життя, довіряти людям та знаходити своє місце в суспільстві. Відсутність своєчасної психологічної допомоги лише посилює ці проблеми, створюючи замкнене коло соціальної дезадаптації.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши, проблеми дітей-сиріт під час війни, можемо сказати, що війна в Україні викликала масштабну кризу, яка особливо жорстоко вплинула на найуразливішу категорію – дітей-сиріт. Сьогодні постає нагальна необхідність переосмислення підходів до опіки

над дітьми-сиротами. Традиційні інтернатні форми виховання, що позбавляють дітей індивідуальної уваги та сімейного тепла, демонструють свою неефективність, особливо у воєнний час. Випускники таких закладів часто виявляються абсолютно непідготовленими до самостійного життя, стикаючись із соціальною дезорієнтацією та психологічними проблемами. Вирішення цієї кризи потребує комплексного підходу, що поєднує: пріоритет сімейних форм виховання (усиновлення, прийомні сім'ї, опіка); створення ефективної системи психологічної реабілітації. Особливу увагу слід приділити дітям, які пережили подвійну травму – втрату батьків і жахіття війни. Їхнє майбутнє залежатиме від того, наскільки ефективно вдасться відновити систему опіки, зробивши її більш гнучкою та орієнтованою на інтереси кожної окремої дитини. Це не тільки питання соціальної політики, але й моральний обов'язок суспільства перед найбільш вразливою категорією.

Список використаних джерел

1. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>
2. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов для соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов для соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
4. Лисюк А.М Грабовська Г.М. Захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування під час військових дій. Київ. 2022. С.5.

Марина Васильєва-Халатникова

доцент, кандидат педагогічних наук

доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

м.Київ

ПЕРСПЕКТИВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ У РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ КЛІЄНТІВ

Автор розглядає перспективи інклюзивного туризму у роботі фахівця соціальної роботи з різними клієнтськими групами. Визначає, що

інклюзивний туризм – вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з додатковими потребами (людей з інвалідністю, іноземних здобувачів вищої освіти, демобілізованих ветеранів ЗСУ, представників ЛГБТ+спільноти тощо). Найбільш сприятливим видом інклюзивного туризму є зелений (екологічний) туризм.

Ключові слова: *інклюзивність, інклюзія, інклюзивний туризм, фахівець соціальної роботи, клієнтські групи соціальної роботи, безбар'єрність, екотуризм.*

В умовах сучасного українського суспільства, інклюзивність – це перший крок на шляху досягнення мети – створення інклюзивного суспільства, яке дозволить всім дітям і дорослим, незалежно від статі, віку, етнічної приналежності, здібностей повноцінно брати участь в житті суспільства і робити свій внесок. Це підтримка та залучення всіх людей до усіх соціальних активностей, що супроводжується рівними можливостями, правами та доступом до ресурсів та допомоги. Це різноманітність та створення середовища, в якому поважають і цінують унікальні особливості, досвід та внесок кожної людини [1, с. 67-82].

Концепція інклюзивності походить корінням від принципів соціальної рівності та прав людини. Декларація про права людини ООН (1948 році), підкреслює права та свободи всіх людей, незалежно від їх раси, кольору, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану чи інших статусів [7, с. 60-83]. В сучасній історії інклюзивність стала центральною темою в боротьбі з нерівністю та дискримінацією. Цінності інклюзивності – це визнання: різноманітності, рівності та справедливості, співробітництва, участі, спільності [6, с. 69].

Відтак, завдання Концепції інклюзивності полягають у:

- ✓ формуванні інклюзивного суспільства шляхом забезпечення рівних прав всіх його суб'єктів;
- ✓ підвищенні рівня інклюзивної культури в суспільстві шляхом формування соціальної, комунікативної толерантності (толерантної спільноти);
- ✓ забезпеченні архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності суспільстві;
- ✓ продовженні впровадження інституційних змін, пов'язаних із забезпеченням інклюзивного суспільства;

✓ створенні безбар'єрного суспільства, яка буде адаптована до людей з інвалідністю, іноземних здобувачів вищої освіти, демобілізованих ветеранів ЗСУ тощо;

✓ сприянні поширенню інклюзивної культури в суспільстві [3].

Великого значення набуває інклюзивний туризм у роботі фахівця соціальної роботи з різними категоріями клієнтів. Інклюзивний туризм – вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з додатковими потребами (людей з інвалідністю, іноземних здобувачів вищої освіти, демобілізованих ветеранів ЗСУ тощо) [2,3].

Також, інклюзивний туризм – це форма туризму, яка включає в себе процес співпраці між різними учасниками сфери туризму, який дозволяє в доступності, включаючи мобільну, візуальну, слухову і когнітивну складові доступності, функціонувати незалежно, на рівних умовах з почуттям власної гідності через надання універсальних туристичних продуктів, послуг і середовища [4].

Інклюзивний туризм включає:

- ✓ безбар'єрність: інфраструктура;
- ✓ транспортне сполучення: повітряний, сухопутний і на морі, то й що підходить для всіх людей;
- ✓ висока якість послуг: підготовленість персоналом;
- ✓ розваги, виставки, атракціони: дозволяє усім брати участь у подіях;
- ✓ маркетинг, системи бронювання, вебсайти та послуги: інформація доступна для всіх людей [4].

Складність розвитку інклюзивного туризму в Україні полягає в наступних аспектах:

- ✓ неповнота нормативної бази;
- ✓ відсутність системи методичного супроводу;
- ✓ відсутність системи підготовки інструкторів фахівців по роботі в даному сегменті туризму.

Перспективними напрямками розвитку інклюзивного туризму у роботі фахівця соціальної роботи з різними клієнтськими групами є:

- ✓ лікувально-оздоровчий;
- ✓ культурно-пізнавальний;
- ✓ сімейний;
- ✓ зелений(екологічний);
- ✓ самодіяльний.

Найбільш сприятливим видом інклюзивного туризму є зелений (екологічний) туризм. Екотуризм – це подорожі та відвідування належним чином збережених природних територій, представлених у всьому світі зазвичай національними та природними картами, резерватами та іншими типами природних територій, що охороняються. Зелений (екологічний туризм) – це туризм, який передбачає необмежено тривале підтримання ресурсів, на яких базується. Екотуризм (екотури) – це туризм, що поєднує відпочинок та екологічну освіту [5].

Розглядаючи перспективи інклюзивного туризму у роботі фахівця соціальної роботи з різними клієнтськими групами можна визначити: реабілітаційний потенціал, оздоровлення, комунікативне середовище, пізнавальний простір.

Список використаних джерел:

1. Васильєва-Халатникова М.О. Педагогічні умови та особливості організації соціокультурного середовища інклюзії у закладі загальної середньої освіти для дитини з інвалідністю // *Advanced trends of the modern development of psychology and pedagogy in European countries: Collective monograph*. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. Р. 67 – 82.
2. Доступність об'єктів соціокультурної інфраструктури для дітей та молоді з особливими освітніми потребами: навч.-метод. довід. / О.О. Кравченко, М.С. Міщенко, І. Г. Резніченко, К. О. Чупіна та ін. Умань: Візаві, 2020. 153 с.
3. Інклюзивний туризм: навч.-метод. посіб. / І.Г. Резніченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2023. 204 с.
4. Інклюзивні історико-культурні туристичні маршрути: навч.- метод. довідник / кол. авт.: О. О. Кравченко, М. С. Міщенко, М. О. Скочко та ін. Умань: ЦП Компринт, 2021. 75 с.
5. Інклюзивно-реабілітаційний туризм. URL: https://www.sgpinfo.org.ua/sites/default/files/pdf/inklyuzyvnyy_turyzm_.pdf.
6. Інклюзивна освіта. Навчально-методичний посібник; /уклад. Ірина Новик/. К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка. 2023 р. 236 с.
7. Чернуха Н.М., Васильєва-Халатникова М.О., Співак Я.О., Токарчук Л.В. Інклюзивна освіта: міжнародний досвід та українські реалії // *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. Edizioni Magi, Roma, Italia, 2019. Р. 60–83.

Ірина Гелецька,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ЯК МЕХАНІЗМ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розкрито роль соціальної роботи як дієвого механізму дотримання та реалізації прав людини в умовах сучасної України. Автор наголошує на важливості соціальної підтримки вразливих категорій населення. Підкреслено, що соціальна робота сприяє не лише гарантуванню прав, а й формуванню довіри до інституцій та підвищенню рівня соціальної безпеки.

Ключові слова: *соціальна робота, права людини, соціальні служби, соціальна безпека, правова свідомість, соціальний захист.*

Конституція України проголошує, що людина, її життя, честь і гідність є найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини визначають зміст та спрямованість державної політики, а їх утвердження і забезпечення становлять головний обов'язок держави. Ці права є невідчужуваними та непорушними, і не можуть бути звужені ані під час прийняття нових законів, ані при внесенні змін до чинного законодавства (статті 3, 21, 22 Конституції України) [4].

Соціальна робота як дієвий інструмент дотримання прав людини відіграє визначальну роль у формуванні суспільства, заснованого на засадах справедливості, інклюзії та гуманності. Її діяльність зосереджена на підтримці осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, забезпеченні їхніх соціальних, економічних і культурних прав, а також створенні умов рівного доступу до життєво необхідних ресурсів і послуг. Водночас соціальна робота сприяє реалізації закріплених у Конституції гарантій через практичну підтримку тих, хто потребує допомоги, забезпечуючи не лише виявлення фактів порушень прав, а й системну відповідь на них. Її функція полягає в інтеграції вразливих категорій громадян у соціальне середовище, активізації їхнього потенціалу, посиленні соціального захисту осіб, таких як діти, люди з інвалідністю, особи похилого віку, а також внутрішньо переміщені особи.

Завдяки діяльності соціальних працівників, які виконують посередницьку, консультативну, правозахисну та адаптаційну функції, досягається реальне втілення у життя принципу верховенства права і соціальної справедливості. Соціальна робота також сприяє формуванню у громадян правової свідомості, що є необхідною умовою ефективного захисту прав людини в демократичному суспільстві, зокрема через інформування про можливості соціального захисту та доступ до механізмів правової допомоги.

Для соціальних працівників правові основи соціальної роботи є орієнтиром для дотримання прав людини у соціальній сфері. Для них це розуміння та неухильне дотримання нормативно-правових засад соціальної роботи. Як слушно зауважують Гребінь Л.О. та Карпич І.О., «чи кожен громадянин України знає свої права? – навряд. Чи кожен соціальний працівник чи соціальний педагог мусить знати права і свободи громадян? – відповідь однозначно – так!» [2].

Розглядаючи соціальну роботу як особливу гарантію соціальної безпеки держави Белоусов В.Д. небезпідставно наголошує на тому, що «соціальні працівники знаходяться на «передовій» систематичного процесу запобігання та протидії явищу соціальної вразливості у державі, безпосереднім чином впливаючи на якість життя окремих людей (груп людей): сприяючи реалізації соціальної функції держави та суспільства на мікрорівні (в контексті буття окремої особи, сім'ї), формують умови для забезпечення соціальної безпеки на макрорівні (у контексті держави чи окремої частини)» [1, с. 443].

Більше того, вважаємо, що соціальна робота сьогодні дедалі частіше виступає як інструмент соціального діалогу, за допомогою якого громадяни взаємодіють із державними інституціями, заявляючи про свої потреби та права. Саме через таку комунікацію формується довіра до держави, зміцнюється легітимність її політики у сфері соціального захисту. Отже, соціальні працівники не лише «реагують» на виклики, а й активно трансформують середовище, підвищуючи рівень людського розвитку та громадянської активності, а головне – забезпечують механізми дотримання та захисту основоположних прав і свобод людини в реальному житті.

Одним із ключових напрямів соціальної роботи виступає превенція порушень прав людини у сферах освіти, медицини, трудових відносин, забезпечення житлом, а також у сфері надання соціальних послуг.

Так, у роботі з особами з інвалідністю соціальні працівники сприяють реалізації їхніх прав на реабілітацію, освіту, працевлаштування, мобільність, адаптацію до суспільного середовища. Вони також надають допомогу в оформленні пілг і забезпечують супровід у взаємодії з державними інституціями. Особливої уваги в умовах воєнного стану потребують особи з інвалідністю внаслідок війни. З цього приводу Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. наголошують, що «на сьогодні, учасники бойових дій є однією з найбільш вразливих груп населення, які потребують соціального захисту та ефективної соціальної підтримки та допомоги. З огляду на це, здійснення соціальної роботи в Україні потребує створення та реалізації для осіб з інвалідністю внаслідок війни рівних можливостей та умов з метою забезпечення однакового для всіх громадян рівня життя та участі в суспільному житті» [3, с. 42]. Робота з цією категорією осіб вимагає не лише правових знань, але й глибокого емоційного, етичного та професійного залучення. Успішна соціальна реабілітація таких осіб сприяє як дотриманню прав людини на гідне життя, так і загальному процесу соціального відновлення суспільства після воєнних травм.

Ще один приклад – соціальна робота з жертвами домашнього насильства: вона не лише спрямована на надання психологічної та матеріальної допомоги, а й на забезпечення захисту їхніх основоположних прав. Важливо зауважити, що домашнє насильство проявляється не лише у фізичній чи психологічній формі, але також є серйозним порушенням прав людини, що супроводжується дискримінацією особистості та обмеженням її основоположних свобод. Як зазначають дослідники Скіпальська Г., Лях Т. та Клішевич Н., серед основних ознак, які вказують на наявність насильства, можна виділити «порушення конституційних прав людини, таких як «невід’ємне право на життя», «право на повагу до гідності», «право на свободу та особисту недоторканність», права на особисте життя, «право на володіння, користування й розпорядження своєю власністю», «право на працю», «кожен із подружжя має рівні права й обов’язки в шлюбі та сім’ї» [6, с. 85]. На основі цього вони роблять висновок, що «фахівець із соціальної роботи має організувати дієву взаємодію державних і недержавних установ щодо вирішення проблеми жорстокого поводження з жінками, які зазнали насильства в сім’ї» [6, с. 87].

У системі охорони дитинства соціальні служби відіграють ключову роль у забезпеченні дотримання прав дитини на захист від жорстокого поводження, на сімейне виховання, освіту та медичну допомогу. Це

підтверджується національним законодавством та міжнародними зобов'язаннями України.

Зокрема, статті 28 та 52 Конституції України гарантують право дитини на захист від усіх форм насильства та експлуатації, забороняючи жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Соціальні служби, відповідно до своїх повноважень, здійснюють виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оцінюють рівень безпеки та потреби таких дітей, а також організовують надання необхідних соціальних послуг. Це включає влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, у прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, забезпечення доступу до освіти та медичної допомоги, а також надання психологічної підтримки.

У контексті збройного конфлікту в Україні соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) набуває особливої актуальності. Внутрішньо переміщені особи сьогодні становлять нову, численну категорію клієнтів соціальних служб. В одному з авторських досліджень із цієї тематики звертається увага на трансформацію підходів до надання соціальних послуг таким особам: з проблемно-орієнтованого, коли центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді фокусувалися переважно на подоланні найгостріших проблем клієнтів з числа ВПО, на підхід, що базується на принципах добровільності та суб'єктності, відповідно до чинного законодавства у сфері соціальної роботи [5, с. 41]. В іншій роботі авторами підкреслюється, що «метою соціальної роботи з сім'ями ВПО є забезпечення доступності комплексу послуг для ВПО та їх сімей, надання допомоги мігрантам у придбанні навичок нормальної поведінки у новому соціальному середовищі, мінімізація негативних наслідків або навіть повне вирішення сімейних/індивідуальних проблем, усунення труднощів, пов'язаних з адаптацією сім'ї до нових умов навколишнього середовища, та надання ефективних гуманітарних послуг з метою покращення якості життя сімей вимушених переселенців» [7, с. 155].

Таким чином, соціальна робота є не лише формою надання допомоги, але й повноцінним інструментом забезпечення реалізації прав людини, оскільки вона діє на перетині соціальної політики, правозахисної діяльності та гуманітарного підходу, що дозволяє формувати соціально безпечне та справедливе середовище для кожної особи незалежно від її віку, статі, стану здоров'я, соціального статусу чи життєвих обставин.

Список використаних джерел:

1. Белоусов В.Д. Соціальна робота як особлива гарантія соціальної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 80: частина 2. С. 443-448. URL: <https://surl.lu/egbkqs>
2. Гребінь Л.О., Карпіч І.О. Правове регулювання соціальної роботи в Україні. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8448/1/KARPYCH_15.pdf
3. Дуля А. В., Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 98 '2024. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. С. 42-46. URL: <https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/98/10.pdf>
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Недря К.М., Трубавіна І.М., Чередніченко О.Ю. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі». Національний університет «Запорізька Політехніка». 2 листопада 2022р. С. 40-43. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4bd4626d-d9a6-48b2-be06-9513eb15e382>
6. Скіпальська Г., Лях Т. та Клішевич Н. Жінки, які постраждали від домашнього насильства як об'єкт соціальної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 5, 2021. С. 82-89. URL: <http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/328>
7. Тверезовська Н.Т., Головаш К.А. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). С. 154-156. URL: https://dglb.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/189dcf92-a988-4f0b-88ea-e35fbd17c5af/content?utm_source

Оксана Готич,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності
231 «Соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

Ірина Гелецька,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ І ПСИХОЛОГІВ У ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуто домашнє насильство як комплексну соціальну проблему, що потребує системного підходу до профілактики та реагування. Особливу увагу приділено ролі соціальних служб і психологів у виявленні випадків насильства, наданні допомоги постраждалим, реабілітації та формуванні культури ненасильницької поведінки в суспільстві.

Ключові слова: домашнє насильство, соціальні служби, психологи.

Домашнє насильство – це не лише особиста трагедія конкретної людини, а й масштабна соціальна проблема, що підриває фундамент здорового суспільства. Воно може проявлятися у різних формах – фізичній, психологічній, економічній або сексуальній – і не визнає жодних меж: ні вікових, ні гендерних, ні соціальних. Особливо тривожним є той факт, що насильство найчастіше відбувається у межах родини – саме там, де кожна людина має право на безпеку та захист.

У зв'язку з цим постає потреба у формуванні ефективної системи профілактики та реагування, де важливу роль відіграють соціальні служби та психологи. Їх діяльність не лише рятує життя постраждалих, а й створює передумови для довготривалих змін у суспільстві: відновлення емоційної рівноваги, розірвання кола насильства та формування культури ненасильницької поведінки.

У процесі дослідження феномену «домашнє насильство» як соціального явища, науковці часто стикаються з рядом споріднених термінів: сімейне насильство, насильство в сім'ї, внутрішньосімейне насильство, насильство за ознакою статі, гендерне насильство, побутове насильство тощо.

Так, Т. М. Малиновська, аналізуючи позиції вітчизняних науковців, акцентує на тому, що ключовим у терміні «домашнє насильство» є саме прикметник «домашнє». Він вказує на зв'язок із домом, тобто житлом і особами, які в ньому проживають. Це можуть бути як члени сім'ї, так і інші люди, з якими склалися певні стосунки у межах спільного проживання.

Таким чином, територіальний аспект цього поняття є визначальним [6, с. 89].

Водночас, О. Гумін вказує на нечіткість поняття «домашнє насильство», зауважуючи, що воно не конкретизує учасників цього явища, зводячи насильницький акт лише до меж домашнього простору. Натомість поняття «насильство в сім'ї» та «сімейне насильство», які нерідко вживаються як синоніми, є ширшими за змістом. Вони охоплюють усі форми примусового агресивного впливу, що завдають шкоди членам сім'ї, й є більш поширеними в міжнародних документах [4, с. 496].

Таким чином, поняття «домашнє насильство» пов'язане насамперед із тривалими стосунками між близькими людьми, яких об'єднують родинні зв'язки та спільний побут.

Одним із центральних елементів системи запобігання та протидії домашньому насильству є ефективна та професійна діяльність соціальних служб.

Соціальні працівники є першою ланкою реагування у випадках домашнього насильства, оскільки саме вони працюють безпосередньо з уразливими категоріями населення. У межах своєї діяльності вони здійснюють оцінку ризиків, організовують кризове втручання, координують взаємодію з іншими спеціалізованими службами та супроводжують постраждалих на всіх етапах – від первинного звернення до реабілітації [3, с. 282]. Крім реагування, соціальні служби також забезпечують організацію допомоги: надають підтримку в оформленні необхідних документів, сприяють зверненню до правоохоронних органів, допомагають знайти тимчасовий притулок та інші форми захисту.

У своїй діяльності фахівці соціальної сфери керуються нормативно-правовими актами, зокрема Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальні послуги» тощо. Їхня місія – не тільки втручання після факту, а й активна профілактика: інформування населення, проведення тренінгів, роз'яснювальна робота в освітніх закладах і на рівні місцевих громад. Усе це сприяє формуванню у суспільстві нульової толерантності до насильства, знижує ризики повторної віктимізації та забезпечує своєчасну допомогу постраждалим [9].

Психологи відіграють не менш важливу роль у боротьбі з домашнім насильством, зокрема в аспекті відновлення психічного здоров'я постраждалих. Як вважає Д. Герман, насильство в сім'ї залишає глибокі психологічні травми, які потребують тривалого лікування та підтримки.

Психологи допомагають жертвам подолати посттравматичний синдром, підвищити самооцінку та розірвати коло залежності від агресора [2, с. 416]. Водночас ці фахівці працюють з кривдниками, намагаючись змінити їхню поведінкову модель і зменшити ризик рецидиву. Ми підтримуємо позицію М. Бітті у тому, що важливо навчати людей емоційної грамотності, аби вони могли розпізнавати свої емоції й адекватно їх виражати без агресії. Таким чином, психологи не лише лікують наслідки насильства, а й запобігають його повторенню в майбутньому [1, с. 304].

Попередження домашнього насильства є одним із найважливіших завдань соціальних служб та психологів, оскільки воно має безпосередній вплив на здоров'я та добробут усіх членів родини, особливо дітей. Соціальні служби відповідають за надання юридичної, соціальної та медичної допомоги постраждалим, а психологи допомагають працювати з емоційним та психологічним станом жертв насильства, сприяють їх реабілітації та надають підтримку в процесі виходу з кризових ситуацій. Важливою частиною цього процесу є також профілактична робота, яка дозволяє запобігти виникненню ситуацій насильства, своєчасно виявити потенційні загрози та надати допомогу до того, як насильство стане серйозною проблемою.

Ключовим елементом профілактики домашнього насильства є соціальна реабілітація постраждалих, особливо дітей. Фахівці соціальної сфери організовують програми підтримки, де діти можуть відновити почуття безпеки, довіри та соціальної включеності. Такі програми передбачають індивідуальні та групові заняття з психологами, арттерапію, ігрові методи тощо. Успішна реабілітація можлива лише за умов системного підходу, що включає роботу з родиною, школою та медичними працівниками. Суттєву роль тут відіграє міжвідомча співпраця, що дозволяє уникнути дублювання зусиль та сприяє ефективній підтримці. У результаті діти мають змогу адаптуватися до нового соціального середовища та повернутися до нормального життя [8, с. 66].

Соціальні служби мають також здійснювати профілактичну роботу з потенційними кривдниками, особливо у багатопокілнних родинах. Тому що саме у таких сім'ях найчастіше виникають передумови до насильницької поведінки – через економічні труднощі, психологічні конфлікти або культурні установки. Соціальні працівники повинні виявляти подібні ризики на ранньому етапі та пропонувати профілактичні програми, що

включають консультації, тренінги з управління гнівом, розвиток батьківських навичок [5, с.230].

Суттєвий внесок у профілактику домашнього насильства здійснюють мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. Мобільні команди є ефективною формою кризового втручання, особливо у віддалених районах, де доступ до допомоги обмежений. До їх складу входять психологи, соціальні працівники, юристи, які оперативно реагують на виклики та надають первинну допомогу. Такий формат дозволяє швидко ізолювати постраждалого від кривдника, надати психологічну підтримку, а також провести первинну діагностику ситуації. Мобільні бригади дозволяють долати бюрократичні бар'єри та діяти оперативно в кризових обставинах. Їхнє функціонування значно підвищує доступність послуг і забезпечує своєчасне втручання в ситуації домашнього насильства [7, с.188].

Важливо наголосити на необхідності тісної взаємодії між усіма елементами системи запобігання та протидії домашньому насильству – поліцією, медичними працівниками, закладами освіти, громадськими організаціями та соціальними службами. Лише у рамках скоординованої міжвідомчої співпраці соціальних працівників і психологів з іншими суб'єктами можливо забезпечити ефективне раннє виявлення ризиків, своєчасне реагування та довготривалу підтримку постраждалих. Такий міждисциплінарний підхід є не лише інструментом розв'язання окремих випадків, а й основою для формування в суспільстві культури нульової толерантності до будь-яких проявів насильства.

Таким чином, соціальні служби відіграють центральну роль у виявленні випадків насильства, організації реабілітаційних заходів та координації дій з іншими інституціями. Психологи, своєю чергою, забезпечують кваліфіковану психоемоційну підтримку як для постраждалих, так і для осіб, які вчиняють насильство, сприяючи усвідомленню глибинних причин поведінки та пошуку шляхів її зміни.

Список використаних джерел

1. Бітті М. Долаємо співзалежність. Як припинити контролювати інших і почати дбати про себе. Харків : Віват, 2022. 304 с.
2. Бондаровська В. М., Журавель Т.В., Пилипас Ю. В. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник. Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.

3. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору. Львів : Видавництво Старого Лева, 2020. 416 с.

4. Гумін О.М. Кримінологічна характеристика насильства у сім'ї щодо неповнолітніх. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2016. С. 492–499. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5774/vnulpurn201685074.pdf>.

5. Доукіна О.М. Соціально-педагогічні та соціокультурні фактори насильства у багатопоколінній сім'ї. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. С.228–234. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3014/1/Dokukina.pdf>

6. Малиновська Т.М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. Наше право. No 3, 2020. С. 85–91. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a298dbc2-3c4a-4a04-b9d3-f34068b228c8/content>

7. Огоренко В.В. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія. Дніпро, 2021. 188 с.

8. Попенака А. С., Максимовська Н. О. Моделі соціальної реабілітації дітей, які зазнали насильства в сім'ї. Редакційна колегія. 2024. С. 66.

6. Христова Г. О. Насильство в сім'ї та шляхи його попередження: законодавчий аспект. URL: www.khpg.org/ru/index.php?id=1215440842

Соломія Гринчук,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність ІІО Соціальна робота та консультування,*

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

*Науковий керівник: **Наталія Олексюк,***

доктор педагогічних наук, професор

професор кафедри соціальної роботи

та менеджменту соціокультурної діяльності

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ОТОЧЕННЯ НА ПРОЦЕС АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Автор піднімає питання щодо необхідності всебічного аналізу чинників, які впливають на адаптацію ветеранів до цивільного життя після демобілізації. Зокрема, розглядається критична роль родини, громади, державних ініціатив і роботодавців у забезпеченні успішної соціальної, психологічної та економічної реінтеграції колишніх військовослужбовців. Автор наголошує на важливості створення координованої системи підтримки, яка здатна мінімізувати наслідки посттравматичного досвіду, зменшити стигматизацію та забезпечити умови для формування нової цивільної ідентичності. Також виокремлено потребу в подальших дослідженнях щодо інституційної підготовки громад і роботодавців до роботи з ветеранами.

Ключові слова: *адаптація ветеранів, реінтеграція, соціальне оточення, родина, громада, працевлаштування, посттравматичний синдром.*

Постановка проблеми. Питання адаптації ветеранів до цивільного життя набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної війни росії проти України. Після демобілізації військовослужбовці повертаються в соціальне середовище, де очікується їхня швидка реінтеграція. Однак часто цей процес супроводжується психологічними труднощами, зміною соціального статусу, проблемами із працевлаштуванням та взаємодією з суспільством. Соціальне оточення – родина, громада, колеги, державні інституції – відіграє критично важливу роль у тому, наскільки м'яко й ефективно відбудеться перехід від військової до цивільної ідентичності. Саме тому виникає потреба в глибшому аналізі впливу соціального оточення на цей процес.

Виклад основного питання. Процес повернення ветеранів до цивільного життя є багатокомпонентним і значною мірою залежить від того соціального оточення, у яке вони повертаються. Одним із центральних чинників у цьому процесі є родина, яка зазвичай виступає першим і найбільш емоційно насиченим джерелом підтримки. Саме близькі родичі – дружини, діти, батьки – першими зіштовхуються з психологічними змінами, які переживає військовий після бойових дій. Як зазначено у дослідженнях Ужгородського національного університету, підтримка з боку родини може виступати стабілізуючим фактором. Водночас за відсутності емпатії, знань про посттравматичний синдром чи спеціалізованої допомоги – родинне середовище, навпаки, стає джерелом конфліктів і відчуження [5].

За даними Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД), саме родинне оточення найчастіше стає головним чинником стабілізації психоемоційного стану ветерана після повернення з фронту [1]. Однак непорозуміння, втому від війни та брак психологічної підготовки в цивільному середовищі можуть призводити до ізоляції ветеранів навіть у межах родини або близького кола.

Крім родини, важливу роль у реінтеграції ветеранів відіграє громада. Досвід, отриманий під час військової служби, часто не резонує з досвідом пересічного громадянина, що може викликати у нього нерозуміння або навіть страх. Особливо це помітно в малих населених пунктах, де відсутня культура прийняття ветеранів, а досвід фронту лишається «чужим» і неосмисленим. Дослідження Українського ветеранського фонду за 2024 рік свідчить, що понад 40% ветеранів зіштовхувалися з упередженням або байдуже-нейтральним ставленням з боку соціального оточення, зокрема на роботі чи в громаді [4].

Стигматизація ветеранів часто має під собою ґрунт у вигляді недостатнього розуміння особливостей бойового досвіду та розповсюджених міфів про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Так, понад 35% учасників бойових дій зазначають, що відчувають упереджене ставлення до себе через сам факт участі у війні [4]. Подібна стигма не лише шкодить самооцінці ветеранів, але й поглиблює почуття самотності, дезорієнтації, викликає тривожні розлади та депресію.

Утім, саме громада, якщо належно організована, може стати потужним ресурсом для підтримки. Прикладом позитивної ініціативи є проєкт *Veteran Hub*, що діє в різних містах України, надаючи безкоштовну психологічну, юридичну та кар'єрну допомогу. Такі ветеранські простори створюють можливості для налагодження зв'язків між військовими та цивільними, зменшують ризики соціального відторгнення [2].

Ще одним напрямом соціальної адаптації є підтримка з боку держави. У 2023 році НІСД презентував модель *інституту помічника ветерана*, яка передбачає індивідуальний супровід військовослужбовців під час їхньої реінтеграції в громадах. Ця модель була апробована в низці пілотних територіальних громад і виявилася ефективною у підвищенні рівня доступу до послуг та зменшенні бюрократичного навантаження на ветерана [1].

Також важливим компонентом є економічна адаптація, зокрема працевлаштування. За аналітичними даними ініціативи *Mental Health for Ukraine*, понад 60% ветеранів виявляють готовність працювати після

демобілізації. Водночас вони часто стикаються з бар'єрами: відсутність релевантного досвіду, фізичні або психічні наслідки служби, а також відмова роботодавців наймати осіб із бойовим минулим. Часто HR-фахівці не володіють достатньою інформацією про потреби ветеранів або мають упереджені уявлення щодо їхньої поведінки [3].

Попри ці виклики, на ринку праці з'являються позитивні приклади: роботодавці адаптують графіки, запроваджують внутрішнє навчання, створюють корпоративні програми підтримки. Також активно розвивається напрям ветеранського підприємництва – самозайняті ветерани не лише інтегруються в економіку, але й надають роботу побратимам.

Висновки. Соціальне оточення є не лише фоном, а активним і вирішальним чинником адаптації ветеранів до мирного життя. Родина, громада, ветеранські об'єднання, роботодавці та державні програми повинні функціонувати як скоординована система підтримки, де кожен елемент здатен або сприяти реінтеграції, або, у разі байдужості чи некомпетентності, її суттєво гальмувати. Успішна адаптація до цивільного життя не є виключно особистою справою самого ветерана. Це складний багаторівневий процес, у якому взаємодіють різноманітні соціальні, економічні та психологічні чинники. Комплексна та послідовна підтримка на всіх етапах повернення з фронту – від родинної участі до державних політик і роботодавців – здатна не лише полегшити особисту трансформацію ветерана, а й сприяти ширшому оздоровленню українського суспільства в умовах і після війни.

У подальших дослідженнях варто зосередитися на: розробці механізмів підготовки громад до повернення ветеранів; вивченні досвіду інтеграції жінок-військовослужбовиць; розробці стандартів взаємодії роботодавців із ветеранами; аналізі довгострокового впливу ветеранських спільнот на психосоціальне здоров'я. Розуміння цих процесів є не лише запорукою повернення до мирного життя тисяч захисників, а й важливим етапом відновлення українського суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana> (дата звернення: 16.04.2025).

2. Дослідження «Шлях ветеранів та ветеранок». *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/doslidzhennia-shliakh-veteraniv-ta-veteranok.pdf> (дата звернення: 16.04.2025).

3. Інтеграція ветеранів та ветераном в професійній сфері. *Mental Health for Ukraine*. URL: <https://www.mh4u.in.ua/hochu-dopomogty-blyzkym/vony-dlya-nas-a-my-dlya-nyh-adaptacziya-veteraniv-na-robochomu-misczi/> (дата звернення: 15.04.2025).

4. Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів та ветеранок. *Український ветеранський фонд*. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/Rol-derzhavy-u-sotsialniy-reintehratsii-veteraniv-i-veteranok.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

5. Соціальна адаптація учасників АТО та членів їх сімей. *Ужгородський національний університет*. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/24175> (дата звернення: 14.04.2025).

Іван Головатюк

аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ІПОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЕМОЦІЙНОГО РОЗВАНТАЖЕННЯ

Автор розглядає особливості методів іпотерапії і конетерапії та застосування їх у вітчизняній і зарубіжній практиці. Увагу зосереджено на можливостях застосування конетерапії для роботи з психоемоційною сферою особистості. Наголошено на ефективності використання взаємодії з кінськими під час роботи з учнями та студентами з особливими освітніми потребами і студентами – майбутніми акторами. Визначено способи застосування іпотерапії в умовах інклюзивної освіти, а також у процесі професійної підготовки майбутніх акторів.

Ключові слова: іпотерапія, конетерапія, психоемоційне розвантаження, інклюзивна освіта, підготовка майбутніх акторів.

Психоемоційна напруга в останні роки стало невіддільною частиною життя українців різних вікових категорій, професій та соціальних груп, що пов'язано, насамперед з низкою непростих суспільних обставин, як-от пандемії COVID-19, а згодом воєнними діями РФ проти України. Водночас

психоемоційне напруження безвідносно до подій, що відбуваються в соціумі, властиве певним категоріям населення, наприклад, школярам і студентам з особливими освітніми потребами – через специфіку функціонування психіки, що призводить до швидкої втомлюваності під час навчального процесу, або фахівцям і студентам мистецьких професій, діяльність яких тісно пов'язана з проживанням емоцій і вимагає регулярного емоційного розвантаження.

Синдром психоемоційної напруги став постійним супутником повсякденного буття особистості. Психоемоційна напруга є станом надмірного навантаження на психічну та емоційну сфери особистості. Цей стан виникає як відповідь на вплив сильного зовнішнього або внутрішнього подразника, що потребує пристосування до нової ситуації, а також пошуку стратегій поведінки в ній. Звичним, знайомим з дитинства способом реагувати на переживання психоемоційної напруги є стримування емоцій, коли внутрішній бурхливий емоційний процес не знаходить реалізації у зовнішній поведінці і створює ілюзію спокою. Насправді придушення емоцій не призводить до заспокоєння, а лише посилює психоемоційну напругу [1, с. 193].

Систематична робота, спрямована на формування і розвиток навичок керування власними емоціями, психоемоційним станом, навчання прийомам зняття психоемоційної напруги допомагає запобігати її загостренню, викликаному подіями суспільного чи особистого життя, або специфікою професійної діяльності. Одним зі способів регуляції психоемоційного стану особистості є іпотерапія, або конетерапія, яка нині лише набуває популярності в Україні, проте в країнах західної Європи вже кілька десятиліть широко і ефективно застосовується.

Іпотерапія, вперше згадувана ще у працях Гіпократів, до другої половини XX століття не була дисципліною з окремим протоколом і розглядалась як частина традиційної фізіотерапії. Як окремий терапевтичний метод іпотерапія була стандартизована канадійськими і американськими вченими у 1980-х рр., а у 1992 році засновано Американську асоціацію іпотерапії, яка розробила офіційну методику іпотерапії [3, с. 248].

Саме представники Американської асоціації іпотерапії на офіційному сайті Асоціації пояснюють значення терміна, який, за їхнім твердженням, стосується процесу використанням фахівцями з ерготерапії, фізичної терапії та мовленнєвої терапії доказової практики і клінічного мислення для

цілеспрямованого керування рухами коней як інструменту терапії для залучення сенсорних, нейромоторних і когнітивних систем для досягнення функціональних результатів [5]. Іншими словами, іпотерапія – це метод терапії за допомогою коней та верхової їзди.

Варто зазначити, що в англomовній традиції побутує кілька термінів на позначення терапії, під час якої застосовується взаємодія з кіньми. Так, термін *hippotherapy* (іпотерапія) використовується на позначення терапії за допомогою коней, спрямованої на покращення фізичного здоров'я. Натомість процес взаємодії з кіньми з метою покращення психічного стану особистості в західноєвропейській і північноамериканській традиції має назву *equine-assisted therapy*, що дослівно означає кінна терапія, або конетерапія, проте в українській традиції окремого поняття для цього процесу не існує і будь-яка терапевтична взаємодія з кіньми іменується іпотерапією. Саме кінна терапія використовується в роботі з особами, які мають синдром Дауна, розлади аутистичного спектру, СДВГ, деменцію, підвищену тривожність тощо.

Науковці (N. Lee, S. Park, J. Kim, A. Gomes Moraes, F. Fernando Copetti, V. R. Angelo, A. Corral Granados, I. Fernandez Agis) наголошують на тому, що іпотерапія сприяє покращенню когнітивних та вольових аспектів розвитку особистості, а також соціальних та академічних навичок.

Серед інших психологічних ефектів, яких вдається досягнути в ході іпотерапевтичної роботи з особами з особливими освітніми потребами дослідники відзначають покращення мотивації, концентрації, фізичної та просторової візуалізації, почуття комфорту, впевненості в собі та почуття власної гідності, а також вдосконалення соціальної сфери особистості, як-от соціальної взаємодії, взаємодії з однолітками та оточенням [6, с. 53].

Невербальна комунікація з кіньми допомагає підтримувати психічне здоров'я, сприяючи терапевтичній взаємодії, спрямованій на створення довіри, зменшення тривоги і заохочення до вираження особистістю своїх емоцій. Коні реагують на тонкі невербальні сигнали, як-от: мова тіла, тон голосу, поза, що дає змогу людині відчувати себе зрозумілою без необхідності висловлюватися вербально. Це водночас сприяє зміцненню почуття безпеки та зв'язку, що сприяє усуненню емоційних бар'єрів. Процес інтерпретації та реагування на поведінку коня допомагає особистості розпізнавати та виражати власні емоції більш відкрито. З часом ця взаємодія зміцнює довіру, дозволяючи людям досліджувати почуття, які інакше їм важко було б передати.

Про вплив іпотерапії на емоційну і соціальну сферу згадують науковці (W. Wood, B.C.M. Peters, Stergiou A., Varvarousis D. та ін.) в контексті дослідження роботи з психоемоційною сферою людини і її здатності керувати власними емоціями. Актори як фахівці, чия професійна діяльність тісно пов'язана з проживанням емоцій, часто стикаються з проблемою сильного емоційного навантаження і відповідно потребою емоційного розвантаження. Іпотерапевтична робота є дієвим методом роботи з внутрішнім станом акторів, оскільки допомагає регулювати рівень тривожності (заспокійлива взаємодія з кінями допомагає людям регулювати емоції, зменшувати стрес і сприяє формуванню усвідомленого підходу до сприйняття навколишньої дійсності) та долати поведінкові проблеми (конетерапія покращує емоційну регуляцію та сприяє прийняттю позитивних рішень) [2].

Вміння їздити верхи безперечно є навичкою, що значно підвищує професійну цінність актора і розширює професійні можливості зокрема для роботи в кіно – в історичних драмах, пригодницьких фільмах або вестернах, де ці вміння додають достовірності образу та зменшують потребу в дублерах. Проте, варто зазначити, що конетерапія передбачає не лише верхову їзду, але більш широку комунікацію з кінями. Зокрема терапевтична взаємодія з кінями включає такі техніки: грумінг, або догляд за тваринами (розчісування, погладжування, що допомагає людині розвинути почуття відповідальності та сприяє розслабленню завдяки повторюваним рухам, а також заохочує до усвідомленості і зменшує стрес); власне їзда верхи (рухи коня створюють відчуття зв'язку завдяки спільній діяльності та підтримують емоційну регуляцію); керована взаємодія (керування проходженням смуги перешкод або проходження її разом з конем, що формує почуття довіри і покращує навички комунікації) [4; 2].

Таким чином, іпотерапія є ефективним методом роботи з психоемоційною сферою в процесі інклюзивної освіти, а також у процесі підготовки фахівців мистецького профілю зокрема майбутніх акторів, оскільки вона сприяє розвитку емоційної чутливості, покращує здатність до концентрації, формує навички невербальної комунікації та допомагає подолати внутрішні бар'єри, що є надзвичайно важливими для професійної акторської діяльності.

Список використаних джерел

1. Цигановська Н.В., Гончар Б.Б., Батулін Д.С. Фізична активність як засіб зняття психоемоційної напруги. *Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 21-22 жовт. 2021 р.* Харків, 2021. С. 192–195.
2. Equine-Assisted Therapy: How It Works, Application, Technique, and Benefits. URL: <https://rightchoicerecoverynj.com/addiction/therapy/equine-assisted/>
3. Koca T.B., Atasenev H. What is hippotherapy? The indications and effectiveness of hippotherapy. *Northern Clinics of Istanbul*. 2016. Iss. 2(3). P. 247–252.
4. Stergiou, A. N., Mattila-Rautiainen, S., Varvarousis, D. N., Tzoufi, M., Plyta, P., Beris, A., & Ploumis, A. The efficacy of Equine Assisted Therapy intervention in gross motor function, performance, and spasticity in children with Cerebral Palsy. *Frontiers in Veterinary Science*. 2023. Iss. 10.
5. What is hippotherapy. American Hippotherapy Association. URL: <https://www.americanhippotherapyassociation.org/what-is-hippotherapy>
6. Žgur E., Jerman J. Therapists' and Teachers' Views on the Effects of Hippotherapy. *Studies in Asian Social Science*. 2019. Vol. 6, N.1. С. 51–57.

Людмила Завацька

професор, кандидат педагогічних наук

директорка Навчально-наукового інституту

психології та соціальної роботи

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т.Г. Шевченка

м. Чернігів

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ЩОДО РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

У статті розглядається закордонний досвід роботи з дітьми, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Аналізується діяльність міжнародних організацій та окремих країн щодо реалізації ініціатив підтримки дитячого населення. Визначені системні підходи у допомозі дітям в умовах кризи. Встановлено як пріоритетні напрямки: психосоціальна допомога, освітня підтримка та реабілітаційні програми.

Ключові слова: діти, військові конфлікти, допомога, закордонний досвід, травмівний досвід, методи підтримки.

Постановка проблеми. У сучасному світі військові конфлікти залишають значний психоемоційний слід не лише на дорослих, але й на дітях, які в силу свого віку та обмежених ресурсів опиняються у вразливому становищі. Особливо це стосується дітей, які через конфлікт втратили доступ до стабільного середовища, освіти та базової підтримки. У таких умовах міжнародні організації та окремі країни активно працюють над розробкою та реалізацією програм психологічної і соціальної підтримки для дітей, які постраждали від війни.

Досвід закордонних фахівців, таких як ЮНІСЕФ, War Child, Save the Children, та інших гуманітарних організацій, показує важливість системного підходу до роботи з дітьми в умовах кризи. Це включає психосоціальну допомогу, освітню підтримку, а також реабілітаційні програми, спрямовані на відновлення відчуття безпеки та стабільності. В багатьох країнах, які пройшли через збройні конфлікти, реалізовано ініціативи для підтримки дитячого населення з акцентом на забезпечення стабільної освітньої системи та збереження психічного здоров'я дітей [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема надання підтримки дітям, що постраждали від військових конфліктів, набула глобального значення через численні кризи в різних країнах світу. Досвід міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, Рада Європи, а також ініціативи на кшталт Музею воєнного дитинства, показує важливість системного підходу до роботи з дітьми, що пережили травматичні події [1].

ЮНІСЕФ у своїх дослідженнях та програмах психосоціальної підтримки наголошує на необхідності створення безпечного середовища, де діти можуть відновлювати своє емоційне здоров'я. Особливо важливою є участь професійних психологів і фахівців, які можуть забезпечити належний супровід на групових та індивідуальних заняттях. Психосоціальна допомога включає стабілізацію психоемоційного стану дитини, подолання тривожності та страху, а також надання ресурсів для адаптації до зміненої реальності.

Не менш важливим аспектом є етичний підхід до взаємодії з дітьми, що пережили травматичний досвід. ЮНІСЕФ надає рекомендації щодо роботи з такими дітьми, зокрема про те, як не провокувати повторної травматизації і зберігати конфіденційність їхніх історій. Це включає дотримання принципів добровільності, індивідуального підходу, а також уникнення нав'язливих запитань, які можуть посилити стрес дитини. Етичний підхід сприяє

формуванню довіри між дитиною та фахівцем, що є критично важливим для ефективної підтримки. Цікавим прикладом культурно-психологічної підтримки є діяльність Музею воєнного дитинства, який займається документуванням переживань дітей, що стали учасниками військових конфліктів [3].

Рада Європи у своїх програмах зосереджується на психологічних наслідках війни та освітніх ініціативах для дітей, що постраждали від збройних конфліктів. Зокрема, серед основних напрямків підтримки є організація навчальних програм для вчителів, щоб вони могли забезпечити первинну психологічну підтримку дітям, які демонструють симптоми тривожності, страху та інших психологічних розладів. Програми охоплюють навчання фахівців, що сприяє довготривалому психічному здоров'ю дітей, допомагаючи їм краще адаптуватися до зміненої дійсності [5].

Проблема надання підтримки дітям, що постраждали від військових конфліктів, стала критично важливою через кількість постраждалих дітей у країнах, де мали місце збройні зіткнення та геноциди. Досвід міжнародних організацій та державних ініціатив у Боснії, Руанді, Сирії та Сьєрра-Леоне свідчить про важливість застосування мультидисциплінарного підходу, який включає психосоціальну підтримку, інтеграцію в освітнє середовище та реабілітацію [2].

Боснійський досвід свідчить про важливість надання дітям можливості брати участь в освітніх і соціальних ініціативах, що відновлюють відчуття безпеки, «нормальності» їх стану в ненормальних умовах та сприяють інтеграції у суспільство. Психологічні центри, створені для надання підтримки дітям та їхнім сім'ям, організовували групові та індивідуальні сеанси, які дозволяли подолати наслідки травми й формували стійкість до стресу в майбутньому.

Діти, які стали свідками насильства або втратили родини під час геноциду в Руанді, брали участь у програмах арт-терапії, організованих міжнародними організаціями. Зокрема, дослідження Жанни Ворд (2002) показали, що арт-терапія через малювання та ліплення дозволила дітям опрацювати травматичні спогади, а також знайти способи відновлення довіри до світу. Особливістю підходу було використання кольорових технік, які стимулювали позитивні емоції та допомагали дітям формувати нове бачення свого досвіду [4].

Крім цього, особливу увагу було приділено освітнім програмам, орієнтованим на миробудування та запобігання конфліктам. Школи стали ключовими місцями для соціальної інтеграції дітей та забезпечення їм стабільності, де вони могли не тільки навчатися, але й отримувати психологічну підтримку. Навчальні програми включали компоненти мирного співіснування, що сприяло формуванню нових підходів до вирішення конфліктів у майбутньому поколінні [1].

ЮНІСЕФ у Сирії та інших зонах конфлікту організовує мобільні навчальні центри для дітей, які не мають доступу до традиційних шкіл. Ці центри створюють стабільне навчальне середовище, що допомагає дітям відновити відчуття нормальності та підтримує їхню соціальну інтеграцію. Програми психологічної підтримки спрямовані також на батьків, допомагаючи їм краще розуміти емоційні потреби своїх дітей і створювати вдома підтримуюче середовище.

США мають багаторічний досвід роботи з дітьми, які зазнали травматичного досвіду через природні катастрофи, насильство, збройні конфлікти або військову службу батьків. Багато програм спрямовано на психосоціальну підтримку, інтеграцію арт-терапії та розвиток резильєнтності у дітей. Важливим аспектом американського підходу є мультидисциплінарна співпраця, що включає роботу психологів, педагогів, соціальних працівників та громадських організацій.

Після ураганів Катріна (2005) та Сенді (2012) американські фахівці зосередили увагу на психосоціальній підтримці дітей, які втратили домівки, близьких або зазнали травматичного шоку. У таборах для переміщених осіб створювалися тимчасові художні студії, де діти могли малювати, писати історії або працювати з кольоровою глиною. Це дозволяло їм відновити контроль над власним емоційним станом [2].

Створення безпечних освітніх просторів є ще одним ключовим завданням. Як демонструє досвід мобільних навчальних центрів у Сирії, організованих за підтримки ЮНІСЕФ, забезпечення базової інфраструктури для навчання навіть у кризових умовах сприяє збереженню психоемоційної рівноваги дітей. В Україні подібні центри можуть бути облаштовані у таборах для переселенців або інших місцях тимчасового проживання, що дозволить дітям зберігати відчуття нормальності через продовження освітнього процесу. Дистанційна освіта, яка активно розвивається в Україні, також є ефективним інструментом забезпечення доступу до знань для дітей, які залишаються у зонах бойових дій. Ці програми повинні бути адаптовані

до потреб дітей з особливими освітніми потребами, зокрема із забезпеченням спеціалізованих навчальних матеріалів і методик.

Національна стратегія, розроблена на основі цих підходів, повинна включати координацію між державними структурами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Важливим елементом є підготовка мультидисциплінарних команд, які складаються з психологів, педагогів, соціальних працівників і медичних фахівців, здатних забезпечити комплексний супровід дітей. Ця стратегія має також передбачати фінансування програм, спрямованих на створення безпечних просторів, навчання фахівців та впровадження інтегративних методик реабілітації.

Висновки. Отже, закордонний досвід роботи з дітьми, що постраждали від військових конфліктів, демонструє важливість комплексного підходу, який включає психосоціальну допомогу, освітню підтримку та реабілітаційні програми. Організації, такі як ЮНІСЕФ, War Child і Save the Children, працюють над створенням безпечного середовища, де діти можуть відновлювати емоційне здоров'я та отримувати підтримку для адаптації до нових обставин.

Список використаних джерел

1. ЮНІСЕФ. Захист дітей у зонах конфлікту: керівництво для педагогів та психологів. URL: <https://www.unicef.org>.
2. Save the Children. Programs for psychological recovery of children affected by war in Ukraine. URL: <https://www.savethechildren.org>.
3. UNICEF. The impact of the war on children in northern Ukraine. URL: <https://www.unicef.org>.
4. Ward J. War-Affected Children in Africa: Experiences and Recovery. New York: CFR Press, 2002.
5. War Childhood. Impact of war on children's mental health. URL: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health>.

Світлана Калаур

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету імені*

Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

П'єцова Тетяна

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота
Тернопільського національного педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка
м. Тернопіль

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено трансформацію соціальної роботи в Україні в умовах російсько-української війни. Проаналізовано основні напрями, методи та інструменти соціальної підтримки населення в період збройного конфлікту. Розглянуто приклади ефективної взаємодії державних установ, громадських організацій, волонтерських ініціатив та освітніх закладів. Особливу увагу приділено практикам психологічної підтримки, роботі з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами та іншими вразливими категоріями населення. Визначено перспективи розвитку соціальної роботи у післявоєнний період.

Ключові слова: соціальна робота, війна, внутрішньо переміщені особи, соціальна підтримка, психологічна допомога, ветерани, кризове реагування.

Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року та набула особливої гостроти після повномасштабного вторгнення у 2022 році, стала безпрецедентним викликом для системи соціального захисту України.

Мільйони громадян опинилися в умовах вимушеного переселення, втрати житла, роботи та близьких, що призвело до зростання соціальної вразливості населення. У цих умовах соціальна робота стала основним інструментом підтримки та стабілізації суспільства, надання допомоги постраждалим верствам населення, сприяння відновленню соціальної справедливості.

Актуальність теми зумовлена викликами, які постали перед українським суспільством: масове переміщення населення, психологічні травми, економічна нестабільність, руйнування інфраструктури. Необхідність адаптації соціальної роботи до умов воєнного часу та розробки нових методів і стратегій допомоги населенню робить це дослідження надзвичайно актуальним.

Українські дослідники активно досліджують різні аспекти соціальної роботи у відповідь на виклики війни. Інститут соціології НАН України під

керівництвом Євгена Головахи та Сергія Дембицького видав монографію «Українське суспільство у воєнний час. Рік 2024», у якій аналізуються соціальні зміни, громадська думка та інституційні трансформації під час війни [10].

Оксана Міткевич та Оксана Фустей з Вінницького державного педагогічного університету досліджували соціальну роботу з людьми похилого віку в умовах воєнного стану, наголошуючи на необхідності адаптації соціальних послуг до потреб цієї вразливої групи [5].

Катерина Аксьонова з Київського національного університету імені Тараса Шевченка досліджувала реалії та перспективи соціальної реабілітації сімей військовослужбовців, наголошуючи на важливості психологічної підтримки та соціальної адаптації [1].

Ірина Шапошникова та Юрій Вірт з Херсонського державного університету проаналізували роль волонтерства в соціальній роботі під час повномасштабного вторгнення, відзначивши його важливість у зміцненні громадянського суспільства [12].

В. Костіна з Полтавського економіко-правового інституту розглядає виклики та перспективи соціальної роботи в умовах воєнного стану, наголошуючи на важливості готовності спеціалістів до роботи в надзвичайних умовах [3].

Соціальні працівники, психологи, волонтери, представники громадських організацій та місцевої влади з перших днів повномасштабного вторгнення стали основною опорою для мільйонів внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, людей з інвалідністю, дітей-сиріт та багатьох інших вразливих верств населення.

Низку ініціатив було реалізовано в різних регіонах України, що продемонструвало гнучкість, сталість та високий рівень професіоналізму вітчизняної системи соціальної роботи.

Одним із показових прикладів є діяльність центрів стійкості в Тернопільській області, де створено унікальний простір психологічної та соціальної підтримки населення. Ці центри не лише надають базові соціальні послуги, а й організовують освітні програми, зустрічі, тренінги та волонтерську діяльність [9].

Особлива увага приділяється сім'ям військовослужбовців – для них проводяться індивідуальні психологічні сеанси та зустрічі з представниками ветеранських та волонтерських організацій, що сприяє емоційному

відновленню та зменшує ізоляцію. Такий комплексний підхід є прикладом міждисциплінарної взаємодії у воєнний час.

Водночас приклад Українського католицького університету у Львові показує, як наукові інституції можуть бути залучені до вирішення гуманітарних викликів [8].

В УКУ організовано притулок для внутрішньо переміщених осіб, у тому числі людей з інвалідністю. Програма «Підготовка соціального працівника» відділу соціальної роботи активно займається супроводом переселенців: організовуються майстер-класи, дозвілля, психологічні тренінги. Така інтеграція практики в освітнє середовище не тільки допомагає людям, які її потребують, а й формує в учнів відповідальне ставлення до професії.

Серйозна увага також приділяється підтримці військових та їхніх сімей. У Тернополі діє Центр реабілітації та адаптації учасників АТО та ООС «Ярміз», який спеціалізується на роботі з ветеранами [4].

Центр реалізує програми, спрямовані на подолання посттравматичних стресових розладів, депресивних станів та зниження ризиків соціальної ізоляції. Характерною рисою діяльності «Ярмізу» є поєднання психологічної підтримки з формуванням нових соціальних навичок та поверненням ветеранів до активного життя в громаді. Центр виконує важливу місію з реінтеграції людей, які пережили війну, у мирне середовище.

Ще одним масштабним прикладом мобілізації соціальних ресурсів є діяльність благодійної організації «Збережи Україну». Він бере свій початок з 2014 року, але після повномасштабного вторгнення у 2022 році його робота набула особливого розгону [13].

Організація евакуювала понад 108 тисяч людей із зон активних бойових дій та створила ряд транзитних центрів по всій Україні, де надається гуманітарна, психологічна та юридична допомога. Запуск гарячої лінії та чат-бота зробив допомогу доступною навіть у найкритичніші моменти. Цей приклад ілюструє, як громадянське суспільство може взяти на себе деякі функції держави під час кризи.

Не менш важливою є робота на рівні місцевого самоврядування. Так, у м. Хорошів Житомирської області з перших днів війни соціальні служби організували допомогу внутрішньо переміщеним особам та іншим незахищеним категоріям населення [7].

Опрацьовано понад 3 тис. заяв на соціальні виплати, надано гуманітарну допомогу, запроваджено цільові програми для дітей із прийомних сімей. Показово, що навіть у невеликих громадах сформовано цілісні механізми реагування на виклики війни, що свідчить про ефективну децентралізацію надання соціальних послуг.

Усі ці приклади демонструють багатовимірність і гнучкість соціальної роботи у воєнний час. У цьому контексті соціальна робота в Україні не лише адаптується до викликів, а й стає каталізатором оновлення суспільства. Із проаналізованих джерел, нами складена таблиця 1, що ілюструє ключові аспекти соціальної роботи в Україні в умовах російсько-української війни станом на 2023 рік.

Таблиця 1

Показник	Значення	Коментар
Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО)	Понад 5 млн	Станом на 2023 рік, понад 5 мільйонів українців були змушені залишити свої домівки через війну.
Кількість українських біженців за кордоном	8,1 млн	За даними ООН, станом на лютий 2023 року, 8,1 мільйона українців перебували за межами країни через війну.
Кількість загиблих цивільних осіб	8 231	Станом на лютий 2023 року, за даними ООН, внаслідок війни загинуло 8 231 цивільна особа.
Кількість поранених цивільних осіб	13 734	За той же період, 13 734 цивільні особи були поранені.
Кількість загиблих дітей	494	Серед загиблих цивільних – 494 дитини.
Кількість поранених дітей	979	Кількість поранених дітей становить 979 осіб.
Кількість осіб, які потребували гуманітарної допомоги	17,7 млн	Станом на кінець 2022 року, 17,7 мільйона людей, зокрема 3,4 мільйона вразливих дітей, терміново потребували гуманітарної допомоги та захисту.
Зменшення соціальних видатків у 2023 році	-15%	У лютому 2023 року соціальні видатки були на 15% нижчими, ніж

		за аналогічний період попереднього року.
Кількість осіб, які отримали державну соціальну допомогу	Понад 3 млн	Протягом 2023 року понад 3 мільйони осіб отримали державну соціальну допомогу, включаючи осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї та сім'ї з дітьми.

Джерело: [2, 6, 11, 14,].

В умовах повномасштабної війни в Україні зростає важливість міжсекторальної взаємодії – партнерство державних органів, громадських ініціатив, міжнародних донорів та бізнесу дозволяє формувати адаптивні моделі допомоги.

Наприклад, у рамках ініціативи «Соціальні послуги для внутрішньо переміщених осіб» за підтримки міжнародних організацій, таких як ПРООН, ЮНІСЕФ та Карітас, соціальні працівники отримують ресурси, навчання та інструменти для роботи з особами, які пережили травму, втрату житла чи членів родини.

Впровадження практики мультидисциплінарних команд, до складу яких входять соціальні працівники, психологи, лікарі, юристи та волонтери, виявилось ефективним, особливо в Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях. Такий підхід дозволяє надавати комплексну допомогу – від гуманітарної до юридичної – та швидко реагувати на зміни обставин.

Крім того, зростає роль цифрових рішень: такі додатки, як eDoromoga, спрощують доступ до соціальних виплат, а гарячі лінії та чат-боти, як у випадку Save Ukraine, сприяють швидкому реагуванню на потреби населення.

Доцільним є запровадження інтегрованої моделі соціальних послуг, що об'єднує ресурси держави, громадськості та волонтерів. Важливо активніше застосовувати цифрові платформи для реєстрації потреб, консультування та моніторингу кризових випадків. Особливу увагу слід приділяти підтримці сімей з дітьми та осіб з інвалідністю – через адресну допомогу, адаптивні програми й психологічну підтримку.

Отже, в умовах війни соціальна сфера демонструє гнучкість, інноваційність і ефективність міжсекторальної співпраці, що стане основою для її подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Аксьонова, К. (2024). *Реалії та перспективи соціальної реабілітації сімей військовослужбовців в умовах війни*. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, 57(1(57)), 26–31. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.26-31>
2. Кабінет Міністрів України. *Звіт про соціальні послуги за 2023 рік*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_sotsz_servis_2023.pdf
3. Костіна В. *Соціальна робота в умовах воєнного стану: виклики сьогодення та перспективи на майбутнє. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 15–16 трав. 2024 р. Полтава, 2024. С. 162–164.
4. Литвинська, С.В. *Реабілітаційний аспект соціальних комунікацій в умовах російсько-української війни (на прикладі центру реабілітації та адаптації учасників АТО та ООС «Ярміз»)* / С.В.Литвинська, У.П.Кошетар, А.В.Сібрук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи». Тернопіль. 2022. С. 71-73.
5. Митькевич О., Фуштей О. *Соціальна робота з людьми похилого віку в умовах воєнного стану* / О. Митькевич, О. Фуштей // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2024. – № 78. С. 51–56. URL: <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2024-78-51-56>.
6. Міністерство молоді та спорту України. *Вплив війни на молодь в Україні. 2023*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdosli_djenja/Вплив%20війни%20на%20молодь%20в%20Україні.2023.pdf
7. Про роботу соціальної сфери Хорошівської громади в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] // Хорошівська селищна рада. 2022. Режим доступу: <https://horoshihv-rada.gov.ua/news/1667570792>
8. *Соціальна робота УКУ на фронті гостинності: підбірка згадок про прихисток УКУ для внутрішньо переміщених осіб* [Електронний ресурс] // Програма «Соціальна робота» Українського католицького університету. 2023. Режим доступу:

<https://socialwork.ucu.edu.ua/news/sotsialna-robota-uku-na-fronti-gostynnosti-pidbirka-zgadok-pro-pryhystok-uku-dlya-vnutrishno-peremishheny-osib>

9. Соціальна сфера в умовах війни: виклики та перспективи [Електронний ресурс] // Погляд. 2023. Режим доступу: <https://poglyad.te.ua/podii/sotsialna-sfera-v-umovah-vijny-vyklyky-ta-perspektyvy.html>
10. *Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія* / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
11. *Центр економічної стратегії. Економіка під час війни: трекер*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
12. Шапошникова, І. В., & Вірт, Ю. М. (2024). *Роль інституту волонтерства у соціальній роботі під час повномасштабного вторгнення росії на територію України. Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (12). URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2024-12-02-03>
13. Save Ukraine [Електронний ресурс] // Wikipedia. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Save_Ukraine – Назва з екрана.
14. UNICEF Україна. The summary report of the Survey of Ukrainian parents. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/media/43321/file/The%20summary%20report%20of%20the%20Survey%20of%20Ukrainian%20parents_ua.pdf.pdf

Світлана Калаур

*доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності*

Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Юліана Стельмах

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

спеціальність 231 Соціальна робота

Тернопільського національного педагогічного університету імені

Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З БАГАТОДІТНИМИ РОДИНАМИ

У статті автори досліджують стан організації соціальної роботи з багатодітними родинами у Тернопільській міській громаді. Розглянуто перспективи впровадження конкретних соціальних заходів, спрямованих на покращення умов життя багатодітних родин.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна підтримка, багатодітні родини.

Сучасні соціально-економічні та демографічні процеси в Україні та світі обумовлюють необхідність системного дослідження особливостей соціальної роботи з багатодітними родинами, що є важливим чинником забезпечення добробуту та соціальної згуртованості суспільства. У глобальному контексті проблематика соціальної роботи з багатодітними родинами розглядається в межах теорії соціальної політики, державного управління та соціального захисту населення, що підтверджується численними дослідженнями зарубіжних учених.

У статті ми спрямували наш науковий пошук на здійснення теоретичного аналізу змісту та особливостей соціальної роботи з багатодітними родинами, у площині проведення емпіричного дослідження стану соціальної роботи з цією категорією українських родин на регіональному рівні в Україні.

Насамперед відзначимо, що у педагогічній науці багатодітні сім'ї розглядаються з точки зору виховного потенціалу. Вчені підкреслюють, що такі сім'ї формують у дітей вищий рівень соціальної адаптації, відповідальності та комунікативних навичок. Проте варто звернути увагу й на той аспект, що у таких родинах існують вагомі труднощі виховання дітей в умовах обмежених матеріальних ресурсів батьків [4, с. 84-85]. У соціальній роботі багатодітна сім'я розглядається як об'єкт державної підтримки, що потребує цільових заходів соціального захисту, консультування, матеріальної допомоги та соціального супроводу [3, с. 33-34]. Аналіз наукових джерел дає нам підстави вважати, що багатодітна сім'я є багатофункціональною структурою, яка виконує важливі соціальні, виховні та економічні функції, однак, водночас вона є доволі вразливою

категорією, що потребує комплексного підходу до надання соціальних послуг.

На основі аналізу наукових джерел [1; 2] можна виділити декілька класифікацій багатодітних родин залежно від їхньої структури та соціально-економічного статусу, а саме:

- за складом (повні сім'ї (батько, мати, троє і більше дітей); неповні сім'ї (матір або батько виховує трьох і більше дітей самотійно); прийомні та опікунські сім'ї, у яких виховується троє і більше дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування;

- за соціально-економічним статусом (стабільні багатодітні сім'ї, які мають достатній рівень матеріального забезпечення; малозабезпечені багатодітні родини, що потребують соціальної підтримки.; сім'ї, що перебувають у складних життєвих обставинах (кризові, асоціальні);

- за типом життєвих стратегій (традиційні сім'ї, у яких багатодітність свідомий вибір; вимушено багатодітні сім'ї, де велика кількість дітей з'являється через низьку сексуальну культуру батьків).

Науковці пропонують різні моделі підтримки багатодітних сімей, які формують основні напрями соціальної політики у цій сфері. Для України найбільш ефективною буде інтегративна модель, оскільки вона дозволяє не лише надавати матеріальну підтримку, а й сприяє соціальній активності багатодітних родин.

Емпіричне дослідження особливості організації соціальної роботи з багатодітними родинами в Україні передбачає використання як кількісних, так і якісних методів збору та аналізу даних. Так, для забезпечення репрезентативності дослідження було сформовано основну групу респондентів, що безпосередньо пов'язані з наданням та отриманням соціальної допомоги – багатодітні сім'ї (100 респондентів). Дослідження, проведене в Тернопільській міській громаді, дозволило оцінити, як змінилася система соціальної роботи з багатодітними родинами в умовах воєнного стану, та визначити основні виклики, що постали перед соціальними службами.

Воєнний стан та пов'язані з ним економічні труднощі призвели до перебудови системи соціальної роботи, оскільки держава змушена була перерозподіляти ресурси, спрямовуючи їх на першочергові потреби сектору оборони та безпеки. З практичної точки зору було проведено опитування 100 багатодітних родин у Тернопільській громаді на базі Тернопільського благодійного фонду «Карітас». Опитування проводилось анонімно та на

основі цифрових технологій у січні 2025 р. У ході аналізу отриманих результатів встановлено, що 62% сімей відчули суттєве погіршення доступу до соціальних послуг порівняно з довоєнним періодом. Можемо констатувати, що економічна нестабільність, спричинена війною, стала одним із найбільш значущих чинників, що вплинули на добробут багатодітних родин (табл. 1).

Таблиця 1

**Зміни у фінансовому становищі багатодітних сімей у період
воєнного стану (n=100)**

Показник	До війни (%)	У 2025 році (%)
Обидва батьки працюють	35	24
Один із батьків працює	50	42
Обидва батьки безробітні	15	34
Середньомісячний дохід на особу < 3 000 грн.	32	54

На основі організованого опитування ми проаналізували рівень задоволеності багатодітних родин якістю надання соціальних послуг та встановили основні проблеми в цій діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка якості соціальних послуг багатодітними родинами (n=100)

Категорія послуг	Частка респондентів, що поставили оцінку «4» або «5» (%)	Частка респондентів, що поставили оцінку «1» або «2» (%)
Державна матеріальна допомога	42	38
Послуги соціальних служб	36	45
Медична допомога	28	52
Освіта (школи, дитсадки)	48	26
Психологічна та юридична підтримка	19	61

Отже, отримані дані демонструють, що найнижчий рівень задоволеності пов'язаний із доступом до медичних послуг, психологічної підтримки та соціальних служб, тоді як освіта та державна фінансова допомога отримали більш позитивні оцінки.

Рівень довіри до органів соціального захисту є важливим індикатором ефективності їхньої діяльності. Результати опитування респондентів представлені у табл. 3

Таблиця 3

Рівень довіри до соціальних інституцій (n=100)

Інституція	Високий рівень довіри (%)	Низький рівень довіри (%)
Державні соціальні служби	38	44
Місцеві органи соціального захисту	41	37
Громадські організації	55	22
Волонтерські ініціативи	68	15

Таким чином, можемо стверджувати, що отримані результати демонструють, той факт, що громадські та волонтерські організації користуються значно вищим рівнем довіри, ніж державні структури. Це пояснюється більшою оперативністю їхньої роботи, відсутністю бюрократичних процедур та персоналізованим підходом до надання допомоги. На основі аналізу відгуків багатодітних родин і соціальних працівників було сформульовано низку пропозицій щодо покращення соціальної роботи у Тернопільській міській громаді: цифровізація соціальних послуг, розширення кадрового потенціалу соціальних служб, адаптація програм матеріальної підтримки до реальних потреб сімей, посилення взаємодії між державним сектором і громадськими організаціями.

Отже, визначено, що багатодітна родина є особливим соціально-педагогічним феноменом, який потребує комплексного підходу до забезпечення її життєдіяльності та розвитку. Емпіричне дослідження, проведене на прикладі Тернопільської міської громади, дозволило встановити реальний стан соціальної роботи з багатодітними родинами, їхні основні потреби та ключові проблеми. Отримані результати можуть стати

основою для розробки програми соціальної роботи з багатодітними сім'ями, що враховує реальні потреби родин та сучасні виклики соціальної політики.

Список використаних джерел

1. Блонська К. О. Питання соціального захисту багатодітних сімей. *Юридична наука в сучасному суспільстві*. Острог, 2022. С. 50–54.
2. Буйваленко В. Р. Соціальна робота з різними типами сімей. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, 25 травня 2022 р. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 95–102.
3. Гольфельд Т. Г. Технологія соціального супроводу багатодітної сім'ї. *Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи* : матеріали міжвузів. дистанц. студ. наук.-практ. конф., 27 трав. 2020 р. Харків : ХНПУ, 2020. С. 32–37.
4. Жаровська О. О., Рижанова А. О. Програма професійної підготовки соціальних педагогів до відповідної підтримки багатодітної сім'ї в ЗЗСО. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Савича Сковороди, 21 жовтня 2022 року. Харків, 2022. С. 84–86.

Юрій Кокоцький

*здобувач третього рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Науковий керівник: Наталія Олексюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

**ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ВИМУШЕНО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЕФЕКТИВНИХ
ПРАКТИК В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ**

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу закордонного досвіду соціальної інтеграції вимушено переміщених осіб, з метою впровадження кращих практик на теренах України. Проаналізовано особливості інтеграції вимушено переміщених осіб у Фінляндії, Грузії, Ірландії, Індії, Непалі та інших країнах, а також роль міжнародних благодійних організацій в її організації та оптимізації. Виокремлено чинники успішної інтеграції вимушено переміщених осіб. Обґрунтовано можливості використання зазначених закордонних практик інтеграції вимушено переміщених осіб у громадах України.*

***Ключові слова:** інтеграція, вимушено переміщені особи, закордонний досвід, благодійні організації, соціальна підтримка, територіальні громади.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Соціальна інтеграція вимушено переміщених осіб (далі – ВПО) була і залишається викликом для багатьох країн світу. Україна, в умовах тривалої війни, повинна не лише реагувати на гуманітарні проблеми, але й забезпечити інтеграцію мільйонів ВПО у нові територіальні громади. У цьому контексті вивчення міжнародного досвіду стає ключовим для пошуку ефективних підходів та рішень, які можна впровадити в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Пошук ефективних моделей інтеграції ВПО у територіальні громади України неможливий без звернення до міжнародного досвіду. Країни, які вже стикалися з масштабними внутрішніми переміщеннями внаслідок воєн, природних катастроф чи політичних криз, розробили цінні інструменти соціальної інтеграції, які варто враховувати в українському контексті – не для механічного запозичення, а для критичного осмислення й впровадження.

Насамперед, на прикладі Фінляндії, Ірландії, а також частково Грузії видно: інтеграція працює тоді, коли вона не зводиться виключно до матеріальної допомоги. Ключову роль відіграють програми, що зміцнюють почуття «приналежності» – мовні курси, залучення до громадських ініціатив, психосоціальна підтримка, діалог між «місцевими» та «новоприбулими» членами громади [3, с. 475–477]. Без цього навіть найкраща інфраструктура не гарантує інтеграції – лише розміщення.

Окремо слід звернути увагу на роль благодійних організацій. У країнах Південної Азії (Індія, Непал, Пакистан) та на Кавказі саме неурядові структури виступили двигуном гнучких, адресних і гідних моделей

допомоги. Вони забезпечують не лише їжу чи речі, а й можливість для ВПО бути активними суб'єктами – через мікропідприємництво, локальні проекти, участь в управлінні. Особливо цікавою є ідея залучення переселенців до створення власних організацій (RLOs), які краще розуміють потреби своїх громад і можуть діяти точніше, ніж централізована бюрократія [2, с. 112–126].

Однак найбільш актуальні для України приклади – це ті, де поєднано ресурс держави, гнучкість громад і участь самих ВПО. Саме таку модель описує О. Новікова: замість розглядати ВПО як бенефіціарів допомоги, їх слід розглядати як ресурс для громад – трудовий, підприємницький, освітній [5, с. 38–41]. Дослідниця наголошує, що переселенці здатні не тільки асимілюватися, а й пришвидшувати розвиток соціуму – відкривати власні бізнеси, активізувати громадське життя, долати демографічний спад.

На основі аналізу численних досліджень у галузі соціальної роботи з вимушено переміщеними особами закордоном можемо зробити висновок, що Україні бракує чітко сформульованої стратегії роботи з внутрішньо (в межах країни) та зовнішньо (за її кордони) ВПО – довгострокової, виваженої, гнучкої, законодавчо оформленої. Як зазначає І. Алімова, багато позитивних механізмів у країнах Європейського Союзу побудовані на системному підході: єдині реєстри, постійний соціальний супровід, навчальні програми для переміщених осіб, взаємодія між рівнями влади [1, с. 56–57]. Відрадно, що в Україні на зміну ситуативному вирішенню проблем ВПО (зусиллями волонтерів, донорів та окремих органів місцевого самоврядування) прийшло конструктивне, засноване на державному підході та підкріплене підтримкою благодійних фондів і громадських організацій, релігійних об'єднань та територіальних громад.

Зрештою, необхідно уникнути двох крайностей. Перша – розгляд вимушено переміщених осіб як постійно вразливої групи, яка потребує лише захисту. Друга – ігнорування унікальних потреб переселенців, намагання «прирівняти» їх до решти мешканців громади без перехідного етапу. Потрібен третій шлях – визнання ВПО як окремої категорії населення з власним досвідом (частина якого – негативний, пов'язаний з впливом травматичних подій), але з великим потенціалом до інтеграції, самозайнятості та лідерства. Але цей шлях вимагає як довіри, так і конкретних механізмів реалізації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у обраному напрямі. Успішна інтеграція ВПО в українське суспільство

вимагає переосмислення ролі територіальних громад, інституційної взаємодії та міждисциплінарного підходу. Закордонний досвід доводить ефективність поєднання соціального супроводу, культурної адаптації та економічної взаємодії місцевого населення і ВПО. Вважаємо, що подальші наукові розвідки мають зосереджуватись на розробці механізмів їх реалізації в умовах української громади, з особливим акцентом на залученні самих вимушено переміщених осіб до прийняття рішень і самоорганізації.

Список використаних джерел

1. Алімова І. Є. Практика зарубіжних країн у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб: досвід для України // Ефективність державного управління. 2017. Вип. 3(52), ч. 1. С. 54–64.
2. Єфремова Н. П. Зарубіжний досвід соціальної роботи благодійних організацій з внутрішньо переміщеними особами // Науковий вісник Приазовського державного технічного університету. 2023. № 2. С. 110–126.
3. Сингаївська І., Чистякова М. Міжнародний досвід інтеграції вимушених переселенців під час війни // Вчені записки Університету «КРОК». 2025. № 1(77). С. 473–480.
4. Лугова В. М., Іванісов О., Мовчан Я. Д., Самойленко Д. О. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід // Interaction of Art and Science: Creative Approaches in Research : зб. матеріалів міжнар. форуму, м. Київ, 16 лютого 2023 р. Київ, 2023. С. 84–88.
5. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади: діагностика стану та механізми забезпечення : монографія / О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, О. В. Панькова та ін. ; НАН України, Ін-т економіки промисловості. Київ, 2018. 267 с.

Антоніна Конончук

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи Ніжинського
державного університету
імені Миколи Гоголя
м. Ніжин*

СТАН ТА НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Автор піднімає проблему паліативної допомоги в Україні та аналізує нормативно-правову базу для її розвитку

Ключові слова: *паліативна допомога, хоспіс, мультидисциплінарний підхід, мультидисциплінарна команда, соціальна послуга паліативного догляду.*

Аналіз ситуації щодо паліативної допомоги населенню в нашій країні дозволяє нам констатувати, що потреба в цій допомозі з кожним роком зростає. Цьому сприяють такі обставини. По-перше, маємо постійно прогресуюче старіння населення, яке потребує як стаціонарної допомоги, так і первинної паліативної допомоги з боку медичних, соціальних працівників тощо. По-друге, в Україні спостерігається високий рівень захворюваності та смертності від онкологічних, серцево-судинних та інших тяжких захворювань. Разом з тим, в Україні, на відміну від більшості держав Європи та світу, практично не існувало закладів із надання паліативно-хоспісної допомоги. Перші з них почали створюватися лише в 90-х роках ХХ ст. за ініціативою закордонних благодійних організацій та деяких церков [3, с. 27]. Так, перші хоспіси з'явилися у 1996 р. у Львові, Івано-Франківську та Коростені. Зокрема, у Львові створення хоспісу було закладено у програму «Українського милосердя і здоров'я» ще у 1989 р. Ним зацікавилась допомогова служба Мальтійського ордену, яка подарувала Львову частину лікарняного обладнання. Міська адміністрація виділила будинок колишньої дитячої лікарні, який капітально відремонтували. Були розроблені методичні основи діяльності нового медичного закладу, затверджено штатний розклад і фінансування.

У 1997 р. на базі 2-го терапевтичного відділення Київської міської клінічної лікарні № 2 була зроблена перша спроба створити хоспіс у лікарні (організація гуманітарного відділення «Надія»). Ініціаторами впровадження паліативно-хоспісної допомоги в Україні стали лікарі та вчені у галузі медицини (В. Князевич, Ю. Вороненко, Ю. Губський, А. Царенко, О. Вольф, Н. Гойда). Також вони розробили проєкти «Концепція Державної програми розвитку паліативної та хоспісної допомоги в Україні на 2010–2014 рр.», «Національна стратегія створення та розвитку системи паліативної допомоги в Україні», «Стан, проблеми і перспективи впровадження

Національної стратегії розвитку системи паліативної допомоги в Україні до 2022 р.», організували низку наукових зібрань.

Ще однією рушійною силою розвитку паліативної допомоги в Україні стали громадські об'єднання. Завдяки ним з 2006 р. в Україні розпочинається якісно новий етап з розвитку паліативної допомоги. Так, надзвичайну активність у цьому процесі проявляла Всеукраїнська благодійна організація «Рада захисту прав та безпеки пацієнтів» (керівник – Ю. Губський), яка спрямувала свою діяльність на забезпечення прав пацієнтів на отримання знеболювальних. У 2008 р. за пропозицією Ради до МОЗ України було видано Наказ «Про утворення Інституту паліативної та хоспісної медицини МОЗ України». Цей заклад був визначений як базова (головна) науково-методична та клінічна установа з питань паліативної і хоспісної допомоги. Окрім цього, з метою створення сучасної системи фахової підготовки кадрів лікарів та медичних сестер для роботи в галузі допомоги невиліковно хворим у Національній медичній академії післядипломної освіти імені П. Шупика була створена перша в Україні кафедра паліативної та хоспісної медицини.

Також у 2007 р. була створена Всеукраїнська благодійна організація «Асоціація паліативної допомоги», у 2010 р. – благодійна організація «Асоціація паліативної та хоспісної допомоги», у 2011 р. – «Ліга сприяння розвитку паліативної та хоспісної допомоги в Україні». Завдяки наполегливій адвокації з боку цих громадських організацій в Україні поступово відбувалися зміни: відкриваються хоспіси або відділення паліативного догляду, хворі забезпечуються медикаментами й обладнанням, фіксуються порушення прав тяжкохворих, подаються позови до судів, проводяться різні тренінги для спеціалістів щодо окремих аспектів паліативної допомоги.

За останні роки в Україні відбулися значні зміни в організації та наданні паліативної допомоги. До впровадження воєнного стану функціонували більше 20 стаціонарних закладів охорони здоров'я паліативної та хоспісної допомоги (майже 700 ліжок), більше 70 відділень паліативної і хоспісної медицини, які забезпечували майже 70 % від потреби. Ці заклади були створені на різних засадах – державних, комунальних, благодійних. Практично в кожній області України створено або планується відкриття закладів чи відділень із надання паліативно-хоспісної допомоги невиліковно хворим громадянам України.

Також важливо наголосити, що з кожним роком все більш удосконалюється нормативно-правова база щодо розвитку паліативної допомоги в Україні. За останні роки було прийнято низку важливих нормативних документів із питань паліативної допомоги, а саме: Закони України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1992р.), «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (2017 р.), Наказ МОЗ України »Про удосконалення організації надання паліативної допомоги в Україні» (2020 р.), Наказ Мінсоцполітики «Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду» (2016 р.) та ін. Зупинимось лише на найголовніших аспектах, які відображені у нормативних документах і важливі для нашого дослідження.

Так, паліативна допомога в них розглядається як комплекс заходів, спрямованих на покращення якості життя пацієнта з захворюваннями, що обмежують життя, або з захворюваннями, що загрожують життю, відповідно до критеріїв визначення пацієнта, що потребує паліативної допомоги, шляхом запобігання та полегшення фізичних, психологічних, духовних страждань і допомоги членам його сім'ї, іншим особам, що здійснюють за ним догляд [1, 2]. Основними ж її складовими є: медична (симптоматична терапія, попередження та лікування хронічного больового синдрому, медикаментозна терапія, надання ефективного знеболення); соціальна (в тому числі надання соціальної послуги паліативного догляду); духовна; психологічна підтримка пацієнта та його сім'ї, інших осіб, що здійснюють догляд за пацієнтом. Паліативна допомога ґрунтується на принципах: доступності, планування, безперервності та наступності.

В основу як стаціонарної, так і амбулаторної паліативної допомоги покладено мультидисциплінарний підхід, що передбачає роботу мультидисциплінарної команди медичних спеціалістів та фахівців різних спеціальностей (соціальні працівники, соціальні робітники, психологи, волонтери, юристи, священнослужителі та інші за потребою). Склад команди залежить від стану пацієнта, обсягів допомоги та розміру території обслуговування.

Усі установи, заклади, служби, які надають паліативну допомогу, на всіх рівнях медичної допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, утворюють регіональну мережу паліативної допомоги. Для надання паліативної допомоги у стаціонарних умовах, що забезпечують цілодобове медичне спостереження та лікування, створюються лікарні «Хоспіс», відділення (палата, ліжко, за умови

залучення мультидисциплінарної команди) : відділ мобільної паліативної допомоги, відділ мобільної респіраторної підтримки, кабінет лікування хронічного болю та паліативної допомоги, та забезпечувати умови вільного доступу до приміщень та їх використання для маломобільних осіб.

Слід зазначити, що важливою складовою паліативної допомоги все більш стає соціальна складова. Це переконливо відображено у Державному стандарті паліативного догляду (2016 р.), що застосовується для організації надання цієї послуги паліативним хворим, які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги; а також для моніторингу й контролю за якістю надання цієї послуги.

Таким чином, щоб служба паліативної допомоги в Україні почала активно розвиватися, було ухвалено нормативно-правові документи, які сприяють цьому розвитку нині і в найближчій перспективі. Але залишаються не до кінця врегульованими питання взаємодії між медичними та соціальними закладами, питання реалізації міжнародних стандартів і практик в Україні. Тому подальше вдосконалення і розширення нормативної бази з питань паліативної допомоги є і залишатиметься актуальним завданням.

Список використаних джерел:

- 1.Державний стандарт паліативного догляду: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.01.2016 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-16>.
- 2.Порядок надання паліативної допомоги: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.06.2020 № 1308. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0609-20>.
- 3.Савка Г. В. Стан, проблеми і перспективи впровадження паліативної та хоспісної допомоги в Україні. *Медсестринство*. 2019. № 2. С. 26-30.

Олександра Коржова

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
КЗ «ХГПА» Харківської обласної ради
Харків*

**ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ ДЕННОГО ВІДДІЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРАХ**

Автор статті акцентує увагу на основних напрямках діяльності фахівців із соціальної роботи в денних відділеннях територіальних центрів соціального обслуговування. Проаналізовано ефективні практики та наведено статистичні дані, що підкреслюють важливість індивідуального підходу до клієнтів. У роботі також висвітлено погляди авторитетних науковців щодо соціальних послуг та результативності роботи центрів. Окрім цього, визначено ключові чинники ефективності та окреслено перспективи подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: соціальна робота, територіальний центр, денне відділення, соціальні послуги, фахівець із соціальної роботи, вразливі групи.

Постановка проблеми

Соціальна робота в умовах воєнних викликів та економічної нестабільності потребує інноваційних підходів. Особливу увагу варто приділити денним відділенням територіальних центрів, які забезпечують підтримку особам похилого віку, інвалідам та внутрішньо переміщеним особам.

Дослідження актуальності організації дозвілєвої діяльності є ключовим для підвищення ефективності соціальних послуг. Актуальність ефективної організації соціальної роботи, зокрема в контексті денного перебування вразливих категорій населення, є об'єктом глибоких досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Українські дослідники, зокрема І. Зязюн, Л. Мірошніченко, О. Безпалько, зосереджуються на питаннях сучасних підходів до соціальної допомоги та підготовки фахівців. Зарубіжні вчені, серед яких М. Payne, Е. Mathews, Р. Adams, наголошують на соціальній роботі як міждисциплінарній практиці.

Як зазначає відомий дослідник соціальної політики Я. Ж. Ковальчук, «ефективна соціальна робота можлива лише за умови глибокого розуміння потреб людини та контексту, в якому вона живе» [1, с. 45]. У нинішніх умовах соціально-економічної нестабільності та воєнних викликів зростає навантаження на систему соціального захисту. Зокрема, територіальні центри забезпечують підтримку вразливим категоріям населення, таким як люди похилого віку, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Дослідження ефективності організації соціальної роботи у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Балаклійської міської ради Харківської області спрямоване на

вивчення впливу різних напрямів соціальної підтримки на вразливі категорії населення, а також на оцінку результативності надання соціальних послуг, зокрема для осіб похилого віку, людей з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Таблиця 1

Загальні дані про клієнтів денного відділення Балаклійського територіально центру соціального обслуговування станом на I квартал 2025 року

Показник	Кількість осіб	% від загальної кількості
Загальна кількість клієнтів	97	100%
Особи похилого віку (65+)	80	82%
Особи з інвалідністю	17	18%
Одинокі особи	5	5%
ВПО	12	12%
Проживають у сільській місцевості	3	3%

Одним із головних напрямків дослідження стало вивчення ефективності організації дозвілєвої, просвітницької та реабілітаційної діяльності. Виявлено, що основною метою цих заходів є запобігання соціальній ізоляції та покращення емоційного стану клієнтів, що підтверджується результатами соціологічних опитувань та аналізом участі клієнтів у діяльності центрів.

Метою дослідження є аналіз та оцінка ефективності методів дозвілєвої діяльності, що застосовуються в територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Балаклійської міської ради Харківської області, та їх вплив на соціальну активність і якість життя людей похилого віку.

Завданнями дослідження є:

1. Вивчення існуючих форм дозвілєвої діяльності в центрі.
2. Оцінка впливу цих заходів на соціальну активність підопічних.
3. Розробка рекомендацій щодо покращення дозвілєвих програм.

Вивчення дозвілєвої діяльності в територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Балаклійської міської ради Харківської області проводилось шляхом аналізу внутрішньої документації, спостережень, а також структурованих бесід з персоналом і підопічними. Основна мета цього етапу – з'ясувати, які саме форми дозвілля

використовуються в практичній роботі центру, як часто проводяться заходи, хто є їх ініціатором і наскільки активно залучені літні люди.

**Основні форми дозвілєвої діяльності Територіального центру
соціального обслуговування (надання соціальних послуг)
Балаклійської міської ради Харківської області станом**

Форма дозвілєвої діяльності	Опис	Періодичність	Кількість учасників станом на 02.11.2024	Кількість учасників станом на 02.04.2025	Місце проведення
Арт-терапевтичні заняття	Майстер-класи з малювання, декоративного мистецтва	1 раз на тиждень	-	10 осіб	Спеціально облаштована кімната для творчості
Культурно-освітні заходи	Тематичні вечори (День вишиванки, свята весни, народні свята)	Залежно від заходу	-	Змінно (до 60 осіб)	актова зала, місцеві заклади
	Екскурсії до музеїв	1 раз на місяць	Змінно	Змінно	Музеї
Гурткова робота	«Літературна вітальня» – спільне читання віршів і обговорення книг	1 рази на місяць	10 осіб	18 осіб	Зал для зборів, бібліотека
	«Палітра ідей» – заняття з в'язання, бісероплетіння, вишивки	1 раз на тиждень	-	10 осіб	спеціалізована кімната
	Клуб «Натхнення» – місце для спілкування, де підопічні діляться досвідом	1 раз на тиждень	15 осіб	30 осіб	Кімната для зустрічей та спілкування
	Клуб «Криниця душі» – співи	1 раз на тиждень	3 осіб	8 осіб	Кімната для зустрічей та спілкування
	«Цифрова грамотність»	2 рази на тиждень	За необхідністю	15 осіб	Кімната для зустрічей та спілкування
Фізкультурно-оздоровча	Гімнастика для людей похилого віку	2 рази на тиждень	8 осіб	28 осіб	тренажерна зала

	Рухливі ігри, танці, скандинавська ходьба (в теплу пору року)	2 рази на тиждень	3 особи	12 осіб	Вулиця, парк, спортивний майданчик
Психологічна підтримка і музикотерапія	Проведення тренінгів, бесід із психологом	За потребою	30 осіб	60 осіб	Кімната для консультацій
	Прослуховування класичної та народної музики в терапевтичних цілях	1 раз на тиждень	10 осіб	10 осіб	Актова зала, кімната для релаксації

Заходи планувалися спільно з підопічними, що дозволило враховувати їхні вподобання. Використовувалися ресурси громади: бібліотеки, Будинок культури, молодіжні волонтерські ініціативи. Активно залучалися соціальні працівники, психологи, а також запрошені майстри.

Впроваджені в територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Балаклійської міської ради Харківської області форми дозвілєвої діяльності відзначаються різноманітністю, системністю та орієнтацією на потреби клієнтів. Особлива увага приділялась розвитку творчості, збереженню ментального і фізичного здоров'я, а також створенню сприятливого соціального клімату.

Результати дослідження

Дослідження проведено на базі Балаклійського територіального центру (Харківська область). Використано змішані методи: анкетування, шкалювання за Лікертом, інтерв'ю та спостереження.

1.Анкетування 97 підопічних (вік 60–80 років), які перебували на обліку в центрі і тих, хто вперше став на облік до територіального центру до початку та після 4 місяців участі в заходах .

2.Шкалювання за методикою Лікерта – для визначення змін у соціальній активності, рівні задоволеності життям, відчутті самотності та настрої.

3.Напівструктуровані інтерв'ю з 10 учасниками та 5 соціальними працівниками – для якісного аналізу змін.

4.Спостереження за участю у гуртках і заходах.

Таблиця 3

Ключові показники та їх зміни

Показник	До участі (%)	Після 4 міс. (%)	Δ Зміна
----------	---------------	------------------	---------

Відчуття самотності (часто/постійно)	62%	24%	–38%
Активність у соціальних контактах	36%	78%	+42%
Настрій (оцінено як «переважно позитивний»)	44%	72%	+28%
Задоволеність життям (високий рівень)	38%	66%	+28%
Участь у нових ініціативах або волонтерстві	10%	30%	+20%

Регулярна участь у спільних заходах дала змогу підопічним налагодити нові соціальні зв'язки та відчутти приналежність до спільноти.

Заняття з арт-терапії, майстер-класи та вечори зустрічей мають стабілізуючий вплив на психоемоційний стан учасників.

У відповідях часто згадувалося «покращення настрою», «радість від спілкування», «відчуття потреби».

Деякі учасники почали самостійно пропонувати теми заходів, організовувати міні-гуртки («Палітра ідей» – заняття з в'язання, бісероплетіння, вишивки, «Цифрова грамотність», Майстер-класи з малювання, декоративного мистецтва, тематичні вечори).

У трьох випадках респонденти долучилися до громадських ініціатив громади.

Учасники програм з гімнастики та ходьби вказували на покращення сну, зниження тривожності та більшу витривалість.

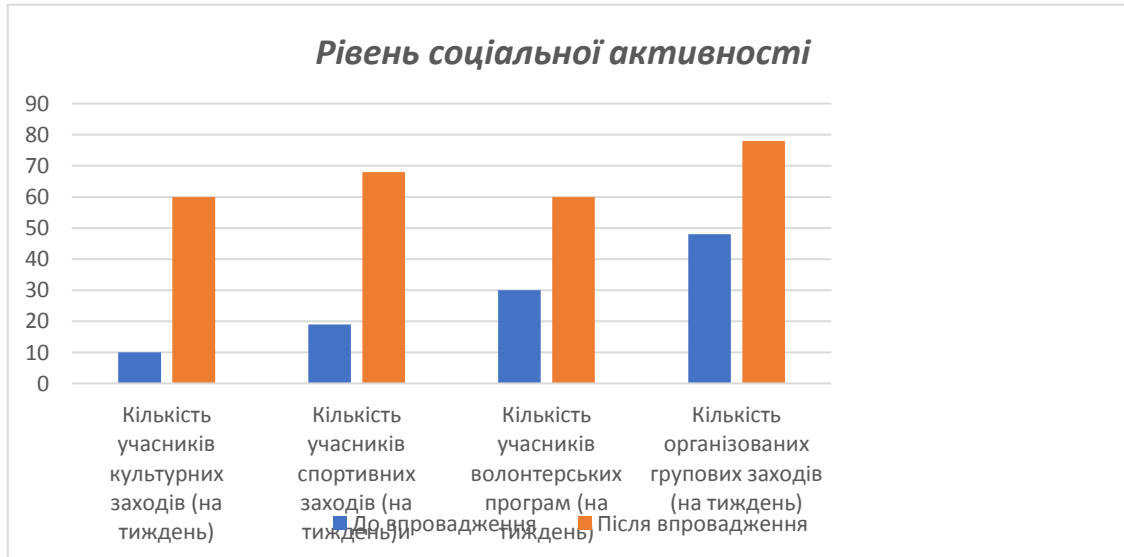
Таблиця 4

Графік змін в оцінках емоційного стану (за шкалою від 1 до 5)

Етап оцінки	Середній бал
До заходів	2,7
Через 2 місяці	3,6
Через 4 місяці	4,1

Дозвіллева діяльність у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Балаклійської міської ради Харківської області має системний і позитивний вплив на підопічних. Вона не тільки зменшує ізоляцію та покращує емоційний фон, але й сприяє формуванню нових життєвих цілей, підтримці фізичного здоров'я та соціальній активності.

Діаграма 1 *Зміна рівня соціальної активності*

За період впровадження програм соціальна активність підопічних територіального центру значно зросла. Кількість учасників різноманітних заходів (культурних, спортивних, волонтерських) збільшилася. Зростання рівня фізичної активності вказує на покращення загального фізичного стану підопічних. Загалом, впровадження дозвіллевих програм значно покращило соціальну інтеграцію, емоційне та фізичне здоров'я підопічних, сприяючи їх більш активній участі в громадському житті.

За результатами анкетування та спостережень, близько 72% осіб, що брали участь у заходах, відзначили покращення емоційного стану. Програми арттерапії та танцювальні вечори здоров'я стали важливими інструментами для підтримки фізичного та психоемоційного благополуччя осіб похилого віку, що має особливе значення в умовах стресу, викликаного соціальними змінами.

У ході дослідження було встановлено, що активна участь клієнтів у спільній діяльності, зокрема в гуртках, клубах за інтересами, сприяє зниженню рівня соціальної ізоляції. Позитивна динаміка спостерігалася також у випадках запровадження програм міжвідомчої співпраці – із центрами ПМСД, місцевими радами, волонтерськими організаціями.

Американський дослідник М. Рауне зазначає, що *«соціальна робота ефективна там, де вона поєднує індивідуальну допомогу з розвитком*

локальної громади» [3, р. 112]. Цей підхід дедалі активніше застосовується і в українському контексті.

Висновки та перспективи

1. Дозвіллєві програми мають позитивний вплив на соціальну інтеграцію та психоемоційний стан клієнтів.

2. Необхідно розробити критерії оцінки якості послуг та впровадити цифрові інструменти моніторингу.

3. Перспективи досліджень: вивчення міжвідомчої взаємодії та програм підтримки працівників.

Ефективність роботи фахівців із соціальної роботи в денному відділенні територіальних центрів визначається рядом факторів, зокрема професійною підготовкою, міждисциплінарною взаємодією та здатністю адаптуватися до змінюваних умов. Активне залучення клієнтів до спільних заходів, підтримка їх гідності та участь у житті громади сприяють не лише підвищенню якості життя, а й зміцненню соціальної згуртованості. У подальших дослідженнях важливо зосередитися на покращенні цифрових інструментів моніторингу, удосконаленні критеріїв оцінки якості соціальних послуг та розвитку програм підтримки працівників.

Список використаних джерел

1. Ковальчук Я. Ж. Соціальна робота в умовах змін: проблеми і шляхи вирішення. – К.: Соцініціатива, 2022. – 152 с.
2. Міністерство соціальної політики України. Аналітична довідка про діяльність ТЦСО у 2024 р. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 08.04.2025).
3. Payne M. Modern Social Work Theory. – London: Red Globe Press, 2021. – 302 p.
4. Ярошенко О. Психосоціальний супровід у територіальних центрах: виклики сьогодення // Соціальний працівник. – 2023. – № 3. – С. 85–92.

Валентина КОСТИНА

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,

м. Харків,

Олена ШОПІНА

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ І ПІДТРИМКИ ДЛЯ ПОБУДОВИ ДРУЖНІХ СТОСУНКІВ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У публікації проаналізовано теоретичні аспекти соціальної взаємодії і підтримки, що є необхідними для побудови дружніх стосунків з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. Подано і узагальнено аналіз наукових досліджень з проблеми організації дружніх стосунків у дитячому віці. Визначено особливості діяльності відповідального дорослого, що сприяє підтримці успішної взаємодії дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. На основі узагальнення результатів наукових досліджень запропоновано поради для організації ефективної взаємодії між дітьми без особливих освітніх потреб та з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: соціальна взаємодія, дружні стосунки, діти з особливими освітніми потребами, інклюзивне середовище, фахівці соціальної галузі, заклад освіти.

Постановка проблеми. Упровадження інклюзії у сфері сучасної освіти надає учням з особливими освітніми потребами більші можливості для успішної соціалізації в просторі закладів загальної середньої освіти, що потребує створення відповідних умов у різних сферах їхньої взаємодії. Варто зазначити, що крім навчальних процесів важливою в колективах дітей є дружба, толерантне спілкування, спільна взаємодія. Дослідники [1, 2] доводять, що для створення відповідних підтримуючих осередків важливою є підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до налагодження ефективної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії.

Явище дружби досліджено у працях В. Коваленко, О. Маленко [3], І. Прокопенка [6], В. Пономарьової [5] та ін. Так, І. Прокопенко визначає суть поняття «дружба» як «особливий тип поведінки, супровідний орієнтир при формуванні людини з чистим і добрим серцем» [6, с. 19]. Як доводять В. Пономарьова та А. Боярська-Хоменко, мета виховання людини полягає

насамперед в прищепленні їй благородних почуттів, такі як дружба, вдячність, любов [5, с. 82]. О. Маленко стверджує, що «продуктивними для учнів є колективне обговорення близьких і зрозумілих тем про дружбу, дозвілля, книги, ігри, мультфільми, гаджети» [3, с. 56]. Проте, як зазначає В. Коваленко, однолітки з нормотиповим розвитком характеризують дітей з особливими освітніми потребами як найбільш небажаних для налагодження дружби [7, с. 177-178]. Науковиця зазначає, що таким дітям властиві труднощі у встановленні та підтримці дружніх стосунків, а їх дружба характеризується меншою теплотою та близькістю, меншою позитивною взаємністю, ніж дружба однолітків з нормотиповим розвитком, що пояснюється недостатнім розвитком соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами. Спираючись на вищезазначене, відповідальним дорослим важливо розуміти, як можна налагодити підтримуючі довірливі стосунки між дітьми в інклюзивному класі та допомогти дитині з особливими освітніми потребами дружити.

Виклад основного матеріалу. Для організації соціальної підтримки дитині з особливими освітніми потребами для встановлення та розвитку дружніх стосунків з іншими дітьми в колективі фахівцю важливо діагностувати потреби конкретної дитини стосовно встановлення дружніх стосунків. Необхідно визначити, що хоче отримати дитина у дружніх стосунках з іншими: або можливості для покращення спільної взаємодії, або покращення соціальних стосунків, або щось інше.

Як доводять результати досліджень у галузі психології, для маленької дитини, до віку 5-7 років, пріоритетом у дружбі є просто спільна взаємодія та можливості для організації спільної гри. Дітям цього віку цікаво гратися один з одним, розподіляти обов'язки в іграх, комунікувати, але вони не переходять у соціальні взаємовідносини, діти не діляться своїми проблемами, вони, як правило, не спілкуються на інші теми окрім ігор, в них ще не сформований такий соціальний запит. Лише у підлітковому віці з'являється більший соціальний інтерес та інші потреби. Підлітки можуть спілкуватися про своє життя, події, що відбуваються в ньому, можуть запитувати, що думає інша дитина, а також потребувати підтримки іншої дитини, вони можуть шукати спільні рішення, для вирішення певних конфліктних ситуацій тощо. Тому для підлітків вже важливості набувають саме соціальні стосунки, простежується абсолютно новий рівень та інша мета спілкування.

Дослідники стверджують, що важливим фактором для розвитку дружніх стосунків є мотивація товаришувати [4]. Тому, саме з розвитку мотивації до спільної взаємодії між дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) та дітьми без ООП потрібно починати роботу з колективом дітей в інклюзивному середовищі, працюючи над навичками дружби, бо, якщо у дитини немає інтересу до спілкування з однолітками, то вона не буде розуміти навіщо їй грати з іншими або дружити. Також продуктивними видами діяльності в цьому напрямі є демонстрації дітям привабливості грати спільно. Наприклад, гра з м'ячем чи конструктором, зимою - гра в сніжки, - що створює мотивацію мати спільну взаємодію з іншими дітьми. Окрім цього, дослідники доводять, що для побудови міцних дружніх стосунків між дітьми важливо навчати їх поважати «кордони дружби» [7]. Перед тим як будувати дружні стосунки, або залучати дитину з ООП до спільної з іншими дітьми гри, варто зрозуміти, що для дитини є припустимим у спілкуванні, а що - ні. Якщо для дитини неприємні дотики інших дітей, варто допомогти іншим дітям вибудувати певні «кордони», аби створити комфорт у взаємовідносинах.

Також, потрібно зважати на очікування від термінів умов комунікації у дитини з ООП: тривалість контакту або взаємодії; періодичність взаємодії; наявність інших людей під час взаємодії. Для визначення тривалості взаємодії, варто аналізувати соціальні профілі всіх дітей, бо дітям без ООП важливо усвідомлювати, що дитина з ООП може перенавантажитися від спілкування з іншими дітьми, адже присутнє сенсорне навантаження (діти можуть бути галасливими, активними, у грі можуть створювати безліч шуму). Додаткове соціальне навантаження для дітей з ООП має сам контакт та комунікація з іншими, що може призводити до додаткового збудження та перевантаження, навіть від позитивних емоцій від спілкування. Тому, для дітей з ООП, варто визначити тривалість часу спілкування з іншими дітьми, яка є максимально безпечною та дотримуватися цього.

Задля визначення найбільш комфортної періодичності спілкування дітей відповідальним дорослим (соціальному педагогу, батькам чи педагогам), що допомагають в організації атмосфери дружніх стосунків для дітей з ООП в інклюзивному освітньому середовищі варто вести щоденник, що допоможе відслідкувати найбільш оптимальну періодичність спілкування для дітей, в якому потрібно фіксувати результати спостережень стосовно того, скільки дитина з ООП спілкувалася, як часто це відбувалося,

як ця дитина себе почуває після взаємодії, чи є прояви перенавантаження, чи інші складнощі, що буде орієнтиром у подальшій роботі з дітьми.

Дослідники наголошують на тому, що дітям з ООП з-за наявності низької концентрації уваги значно важче розібрати, що їм кажуть їхні співбесідники та вони від цього можуть нервувати. Також такі діти не завжди можуть себе самоадвокатувати, не можуть перепитати, бо не володіють навичками ініціації комунікації, які є доволі непростими для них і потребують розвитку певних вольових зусиль. Тому, ці особливості теж варто враховувати та контролювати відповідальному дорослому для налагодження дружньої атмосфери та комунікації в інклюзивному класі.

Серед особливостей комунікації та взаємодії у дітей з особливими освітніми потребами також дослідники виділяють ще такі особливі характеристики, як: «зависання на спецінтересі», складнощі групової взаємодії, відсутність гнучкості, прихильність до загальноприйнятих правил та стандартів поведінки [4]. Дослідники зазначають, що «зависання на спецінтересі» проявляється через складнощі пошуку друзів за інтересами, коли дитині важко перемикатись з обмежених тем і дитина зосереджується та говорить тільки про одну тему, яка її цікавить. Якщо її співрозмовники не зацікавлені в цьому, то вони почнуть ігнорувати дитину або відмовляться від спілкування, бо тема їм не цікава, а дитина не може перемкнутися з цієї обмеженої теми. Такій дитині дуже важко знайти друзів, тому відповідальні дорослі (батьки, прийомні батьки, соціальний педагог тощо) мають допомогти дитині з ООП з самоадвокатуванням, а також створенням умов для розширення кола спілкування дитини за її спільними з іншими дітьми інтересами.

Якщо дитина з ООП має складнощі групової взаємодії, то їй важко розподіляти увагу між декількома людьми, бо присутнє ускладнене сприйняття мовлення з декількома співбесідниками. Таким дітям важко відслідковувати невербальну комунікацію декількох дітей (жести, пози, напрямки повороту корпусу тощо).

У дитини з ООП може бути відсутня гнучкість, а також прихильність до загальноприйнятих правил та стандартів поведінки, що може спричинити складне емоційне реагування на порушення правил та нав'язливу потребу контролю дотримання правил іншими людьми з фіксацією на цьому, коли дитина починає казати вчителю про те, що хтось неправильно себе поводить, що може сприйматися іншими дітьми у класі як потреба цієї дитини на когось жалітися чи доносити, але вона просто не розуміє, що

можна правил не дотримуватися, а, якщо хтось не дотримується правил, це викликає у неї високий рівень тривожності і дитина намагається цю тривожність компенсувати через власну відповідальність і вирішення цієї ситуації на користь дотримання правил. Така ситуація може погано впливати на стосунки в класі, та може призвести до появи булінгу до такої дитини. Все це створює ситуацію, коли дитина з ООП, що виявляє таку поведінку, може бути ізольованою іншими дітьми через цю свою особливість.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведений теоретичний аналіз суті та особливостей побудови дружніх стосунків з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти дозволив встановити важливі характеристики дітей з ООП, що впливають на успішність та неуспішність налагодження ними соціальної взаємодії та соціальних взаємовідносин у колективі, а також виокремити важливі засоби впливу, що можуть використовувати відповідальні дорослі, задля профілактики проблеми булінгу щодо дітей з особливими потребами та налагодження і закріплення дружньої толерантної та підтримуючої взаємодії в класному колективі.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка комплексу засобів професійної підготовки фахівців соціальної галузі до покращення дружньої атмосфери та стосунків між дітьми з ООП та дітьми без ООП в інклюзивному освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Костіна, В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до впровадження соціальної інклюзії в умовах нових соціальних викликів. *Психологія і соціальна робота*. Вип. 2 (60) 2024. С.87-102. <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.2.8> . ISSN 2707–0409.

2. Костіна В. В., Смеречак Л.І. Соціальна інклюзія в Україні: імплементація закордонного досвіду та особливості підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі. *Correction and rehabilitation innovations: implementation of European experience* : Scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. Рр. 132–155.

3. Маленко О. О. Формування мовленнєво-комунікативних компетентностей учнів у процесі адаптивного опанування лінгвістичної теорії в НУШ (5 клас): діяльнісний підхід. *Інновації в освіті і педагогічна*

майстерність учителя-словесника: зб. матеріалів VI усеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 27-28 жовт. 2022 р.). / редкол.: О. М. Семеног (відповід. ред.) та ін. Суми : СумДПУ, 2022. Вип. 6. С. 55–58.

4. Орлова-Жернова Д. Корисні онлайн зустрічі з експертами для батьків дітей з аутизмом. Як допомогти дитині з РАС дружити? https://www.instagram.com/dariyaorlova/p/C3ahFX_N-2J/ (дата звернення: 01.02.25).

5. Пономарьова В., Боярська-Хоменко А. Гуманізм в педагогічній спадщині Г. С. Сковороди. *Персоналії у науково-педагогічному дискурсі* : матеріали наук.-практ. конф. здобувачів першого (бакалавр.), другого (магістер.), третього (освіт.-наук.) рівнів вищ. освіти. (Харків, верес. 2022 р.). Харків: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2022. С. 81–83.

6. Прокопенко І. Ф. Г. С. Сковорода і українська освіта: вчора, сьогодні, завтра. *Новий колегіум*. 2019 (98). №4. С. 12–20.

7. Kovalenko Viktoriia Ye. Age Features of the Socialisation of Children with Intellectual Disability in Special Psychological and Pedagogical Research. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series : Pedagogy and Psychology*. 2020. № 6 (2). P. 173–184. [https://doi.org/10.52534/msu-pr.6\(2\).2020.173-184](https://doi.org/10.52534/msu-pr.6(2).2020.173-184).

Інна Кравченко

*магістр ОП «Управління проектами»,
лаборант Сумського державного університету
м. Суми*

НОВІ СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ У ВІДПОВІДЬ НА ПОТРЕБИ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ (НА ПРИКЛАДІ КЗ «ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА ЗАВОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»)

Автор піднімає питання важливості діяльності бібліотек в сучасних громадах. А також, розглядає на прикладі функціонування КЗ «Публічна бібліотека Заводської міської ради» можливості адаптації їх діяльності у відповідь на зміни у зовнішньому середовищі.

Ключові слова: *бібліотека, соціальний інститут, територіальна громада.*

Сучасна бібліотека – не просто установа для зберігання та видачі книг. Це невід’ємна частина громад, яка виступає у більшості як окремий

соціальний інститут. Будучи одним з елементів такої системи, бібліотеки безперечно змінюються. Реформи на державному рівні призводять до появи нововведень у діяльності даних установ. Проте, найбільші трансформації наразі все ж пов'язані з війною. Проблема, яку пропонуємо розглянути у даній статті, полягає у визначенні місця бібліотек у територіальній громаді та можливості адаптації їх діяльності відповідно до постійних змін зовнішнього середовища. Поява нових функцій/ролей цих установ в сучасних умовах і зумовлює актуальність даного дослідження. Об'єктом виступає бібліотека, як соціальний інститут. Предмет – вплив бібліотек на розвиток громад та соціалізацію різних категорій населення.

Діяльність усіх бібліотек регулюється Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу». Відповідно до нього бібліотека – це установа головним завданням якої є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів [1, с.1]. У Розпорядженні КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 р. та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках» (розділ «Бібліотечна справа»), також мова йде про те, що на бібліотеки в умовах війни покладено ще й соціальну функцію. Вони не лише виконують свою основну діяльність, а й проводять різного роду заходи, залучені у життя громад і є критично важливими [2].

Березанська І., Плужник О., Дуда В. зазначають, що в умовах війни бібліотеки стикаються з більшою кількістю викликів. Серед них виділимо зміну запитів користувачів (наприклад, психологічна підтримка, освітні програми для ВПО) та захист інформаційного простору (робота з дезінформацією, фейковими новинами і т.д.) [3, с.19]. У роботі Кравець Л. звучить думка про те, що з початком військових дій бібліотеки стали «центрами суспільно-значущої інформації», бо інформаційна функція стала домінуючою [4, с.153]. Сисова Ю. зазначає, що бібліотеки виконують ролі цифрових хабів, стають осередками для дистанційного навчання, комунікації, допомоги ВПО та ін. [5, с.33].

Пропонуємо розглянути на прикладі КЗ «Публічна бібліотека Заводської міської ради» особливості діяльності установи такого типу та зміни, які відбулись в умовах війни. У роботі нами використано описовий метод дослідження, який дозволив провести аналіз на базі відкритих даних (Фейсбук сторінка бібліотеки) [6]. Загалом, переглядаючи їх діяльність, ми можемо виділити функції бібліотеки: культурно-просвітницька,

інформаційна, освітня та соціальна. Розглянемо кожну з прикладами більш детально.

Культурно-просвітницька. Цільова аудиторія: користувачі бібліотеки. Потреби у доступі до друкованих видань, участі у культурному житті, спілкуванні з однодумцями, самоосвіті.

Вона є більш усталеною і передбачає в першу чергу забезпечення громадянам доступу до друкованих видань (літературних, наукових). З допомогою якого вони можуть навчатись, досліджувати, розширювати кругозір тощо. Так, на базі бібліотеки, яка є ключовою у нашому дослідженні, наявні 2 абонементи (дорослий та дитячий), на які в основному і покладено дану функцію. Установа ще й виступає своєрідним майданчиком для проведення різного роду культурних та просвітницьких заходів. Наприклад, зустрічі з студентською молоддю, презентації книг різних авторів.

Інформаційна. Цільова аудиторія: користувачі Інтернет центру бібліотеки, підписники офіційних сторінок установи. Потреби у безкоштовному доступі до мережі Інтернет з можливістю консультування, розвиток цифрових навичок, актуальній інформації про діяльність установи.

Потреби користувачів змінюються під впливом активної цифровізації суспільства та загального розвитку мережі Інтернет. Відповідно і професійна діяльність працівників має дещо адаптуватись до нового. На базі Публічної бібліотеки працює Інтернет центр, з вільним доступом для кожного користувача. Також, установа входить до числа Цифрових хабів від Дія.Освіта. Як результат користувачі можуть на базі установи безкоштовно опанувати цифрові навички, звернутись з консультацією щодо роботи з гаджетами та ін. Також, важливо відмітити активне ведення соціальних мереж, що і дозволило загалом провести дане дослідження. Корисно, що на сторінках висвітлюється інформація не лише про реалізацію заходів, а й про надходження нових книг, анонси заходів та майстерок.

Освітня. Цільова аудиторія: користувачі бібліотеки. Потреби у навчанні, освоєнні нових навичок, соціалізації, комунікації.

Ця функція охоплює насамперед поняття навчання. Бібліотека всебічно сприяє розвитку неформальної освіти, для різних категорій населення. Наприклад, реалізуються квести на екологічну, патріотичну, приурочену певній визначній даті тематику. Також, відбувається взаємодія з місцевими ліцями, учні яких є активними учасниками активностей бібліотеки. Наприклад, для дітей діє гурток з лялькового театру «Чарівна ширма».

Знаковим є те, що і акторами, і учасниками вистав є користувачі бібліотеки, а не працівники. Це безперечно сприяє їх соціалізації, комунікації, встановленню нових зв'язків.

Соціальна. Цільова аудиторія: користувачі бібліотеки. Потреби у спілкуванні, безпечному просторі для дозвілля та набуття навичок, доступі до фонду бібліотеки.

Дана функція стосується підтримки різних категорій населення. Аналізуючи дану бібліотеку ми чітко побачили діяльність з різними категоріями населення. Із залученням молоді: це акції з оформлення лавок у різних стилях, які знаходяться на території установи, літературні читання, тощо. В умовах дистанційної освіти користувачам пропонуються онлайн-вікторини, розміщуються огляди літератури, знайомства з письменниками ювілярами і т.д. Для людей похилого віку: проведення навчання з цифрової грамотності, на регулярній основі діє ART-майстерня. До того ж тематики зустрічей можуть пропонуватись учасниками, а не лише працівниками. Також, можливе «книгоношення» для потребуючих користувачів. З дітьми: щонеділі відбуваються майстер-класи. По-перше, кожен має свою тематику, спрямований на розвиток різних навичок (наприклад, дрібна моторика, естетичне виховання). По-друге, вони не обмежуються лише виготовленням виробу, все супроводжується презентаціями, зазвичай у відповідності до певної книги. З введенням військового стану активними користувачами та учасниками заходів стали ВПО різного віку. Знаковим є те, що це відбувається у спільній дії з місцевими мешканцями. Також, сюди можемо віднести й волонтерську діяльність організації. Регулярно на території установи збираються бажаючі допомогти у зборах.

Також, пропонуємо з використанням методу кейс-стаді розглянути приклад співпраці бібліотеки та місцевої ГО «Коло єдності». Зазначена організація була створена з ВПО (які переїхали з лютого 2022 р.) та мешканців громади у 2023 р.. Ними спільно було розроблено та реалізовано проєкт «МАК» (Мистецтво. Активність. Креативність.), що передбачав створення своєрідного арт-простору на базі бібліотеки. Він мав задовільнити деякі з потреб, які при перших зустрічах проговорювали ВПО та місцеві мешканці. Серед них: відсутність простору для творчості, емоційного розвантаження та діалогу. Так, на основі цього в рамках проєкту планувались: оновлення деякої матеріальної бази бібліотеки, закупівля матеріалів для проведення творчих зустрічей, техніки для реалізації і тд. Важливо, що було додатково обладнано існуючий простір бібліотеки, для

створення комфорту та можливості залучити більшу кількість відвідувачів заходів. Також, закуплена техніка дала змогу подбати про певну «доступність». Так, використання презентацій та відео на великому екрані було більш зручним для учасників, ніж огляд всього на екрані комп'ютера. Як результат, проведено низку спільних майстер-класів для ВПО та мешканців (розмальовування еко-сумок, вітражний розпис, вишивка, ляльки-мотанки та ін.), започатковано роботу дитячого лялькового театру «Чарівна ширма» (одну частину іграшок було закуплено, іншу – пошито власноруч на закупленому обладнанні). Також, реалізовано майстер-класи для дітей з числа ВПО та мешканців громади (поробки з 3Д ручок, аплікації, вироби з природніх матеріалів і тд). До деяких зустрічей було залучено практикуючого психолога, тощо. Знаковим є те, що після завершення проекту продовжилась реалізація майстер-класів, регулярно діє ляльковий театр. Вважаємо, це успішним кейсом співпраці бібліотеки з громадською організацією, задля задоволення потреб ВПО та мешканців територіальної громади.

Висновок. Виходячи з аналізу діяльності КЗ «Публічна бібліотека Заводської міської ради» ми бачимо підтвердження думки, що сучасна бібліотека – вже не просто книги. Це про розвиток, залучення різних категорій населення, сприяння неформальному навчанню та самоосвіті. Вони безперечно сприяють соціальній інтеграції населення громади і є повноцінним соціальним інститутом, який активно адаптується до змін у зовнішньому середовищі. Але на ряду з цим, вони не перестають виконувати й основні завдання передбачені законодавством України. Бібліотеки дійсно стають просторами спільної дії громади, прикладом цього може слугувати описаний кейс із співпраці установи з ГО «Коло єдності».

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 01.01.2022 р. № 32/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. 14 лют. № 7, стаття 45. С.-1
2. Про схвалення Стратегії розвитку культури в Україні до 2030 р. та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 28.03.2025 р. № 293-р.
3. Березанська І., Плужник О., Дуда В. Бібліотеки України в умовах російсько-української війни: нові виклики та напрями діяльності

Український літопис. 2024. №4. С.18-26. URL: <https://ukrlitopus.com.ua/index.php/ukrlitopus/article/view/2786-8583-2024-4-18-26> (дата звернення: 13.04.2025)

4. Кравець Л. Адаптація системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2023 р. Вип. 68. С. 150-159. URL: <https://surl.li/tqzwis> (дата звернення: 14.04.2025)
5. Сисова Ю. В. Бібліотечний фандрайзинг під час війни: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022 р. № 4. С. 30-34. URL: <https://surl.li/aywjic> (дата звернення: 14.04.2025)
6. КЗ «Публічна бібліотека Заводської міської ради»: Фейсбук сторінки. URL 1: <https://surl.li/bubrvt> URL 2: <https://surl.li/cqyeam> (дата звернення: 13.04.2025).

Тарас Кульчицький,
*доктор філософії, Ph.D в галузі права,
старший викладач кафедри кібербезпеки
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя*

Степан Ганджа,
*здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглядаються основи соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах сучасного кризового становища, аналізується проблеми дослідження питання ВПО у різних наукових галузях, висвітлюється практика забезпечення внутрішньо переміщених осіб в умовах кризи, наголошується на проблемах та викликах соціального забезпечення ВПО на сучасному етапі.

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи (ВПО), соціальне забезпечення, соціальна підтримка, умови кризи.*

Постановка проблеми. Основи соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах кризи є надзвичайно важливим питанням, особливо в контексті триваючої війни в Україні. Соціальне забезпечення ВПО має на меті забезпечити їхні базові потреби, захистити їхні права та сприяти їхній інтеграції в нові громади. При цьому практика соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні є багаторівневою та включає зусилля державних органів, місцевої влади, міжнародних організацій та громадського сектору. Зазначимо, що основні напрямки та інструменти соціального забезпечення ВПО в умовах кризи охоплюють: державну фінансову допомогу, забезпечення житлом, медичне обслуговування, освітні послуги, працевлаштування, юридичну допомогу та гуманітарну допомогу [2].

Виклад основного матеріалу. Проблему соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні вивчали чимало українських та зарубіжних науковців, представляючи різні галузі знань: право, соціологію, економіку, психологію, соціальну роботу та інші. Їхні дослідження охоплюють різні аспекти життя ВПО, включаючи правовий статус, соціально-економічні потреби, психологічні проблеми, питання інтеграції та, безпосередньо, соціальне забезпечення. Вивчивши різнопланові наукові дослідження з проблеми соціального забезпечення ВПО можемо зазначити, що існує не вагома кількість досліджень присвячених досліджуваному питанню, зокрема відмітимо, що у *сфері права* проблему досліджували: Б. Захаров (права ВПО), Т. Кульчицький (соціальний захист ВПО), І. Аракелова, О. Балуєва (проблеми дискримінації ВПО), Т. Цимбалістий, А. Блащак, І. Каліущенко (правовий статус ВПО та міжнародно-правові стандарти їх забезпечення), С. Чехович, І. Беззуб (аспекти правового статусу ВПО); у *сфері соціології та соціальної роботи*: О. Міхеєва, В. Середа (адаптацію ВПО), Н. Мазіна, Н. Скок (соціальну адаптацію ВПО); Т. Семигіна, О. Рассказова, Г. Слезанська, І. Попович, М. Скочко, К. Чупіна (соціальну реабілітацію та адаптацію ВПО), А. Ібрагімова, Н. Шуклінова (загальні питання ВПО), Ю. Бриндіков (соціальний захист ВПО), Н. Авдєєва, С. Булеца, Т. Доронюк, О. Перепелюкова, А. Солодько (соціальної захист та допомогу ВПО); у *сфері економіки*: Ю. Кульчицький досліджував (шляхи забезпечення зайнятості ВПО), І. Амоша, В. П. Антонюк аналізували (економічні аспекти проблем

ВПО); *у сфері психології*: Е. Михлюк, І. Логовський вивчали (вимушену міграцію як кризову ситуацію).

Серед зарубіжних науковців проблемам внутрішньо переміщених осіб свої дослідження присвячували: Г. Гудвін-Гілл, Р. Дженнінгс, М. Ніколайчук (конкретизували поняття «вимушено переміщені особи»); Р. Редфілд, Р. Лінтон, М. Герсковіц (вивчали психологічний вплив примусового переміщення); Д. Райян, Б. Дуллей, С. Бенсон (досліджували постміграційну адаптацію та психологічний стан біженців). Цей перелік досліджень не є вичерпним, і багато інших науковців також зробили свій внесок у дослідження різних аспектів соціального захисту та забезпечення проблем ВПО, а їх праці є важливим підґрунтям для розробки ефективної політики соціального забезпечення та підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах кризи та після її завершення.

Слід зазначити, що дослідження сучасних науковців охоплюють широкий спектр питань, включаючи: аналіз законодавства та нормативно-правового регулювання соціального забезпечення ВПО; вивчення потреб та проблем ВПО у різних сферах життя (житло, працевлаштування, охорона здоров'я, освіта, соціальна допомога); дослідження психологічного стану та соціально-психологічної адаптації ВПО; аналіз ефективності існуючих програм соціальної підтримки та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення; вивчення міжнародного досвіду соціального забезпечення ВПО; дослідження питань інтеграції ВПО в нові громади [1].

Аналіз основних досліджень надав можливість конкретизувати основні аспекти соціального забезпечення ВПО в умовах кризи, до них ми відносимо:

1) нормативно-правову базу: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Постанови Кабінету Міністрів України, Міжнародні конвенції та стандарти [3];

2) основні види соціальної допомоги: щомісячну адресну допомогу на проживання, житлову допомогу, медичну допомогу, освітні послуги, допомогу у працевлаштуванні, гуманітарну допомогу, пенсійне забезпечення, соціальні послуги;

3) основи соціального забезпечення в умовах кризи: захист прав та свобод, задоволення базових потреб, соціальна адаптація та інтеграція [4].

У контексті кризи, особливо збройної агресії, соціальне забезпечення ВПО набуває особливої гостроти та важливості. Воно стає не просто питанням підтримки, а часто питанням виживання та збереження людської

гідності. Ефективна система соціального забезпечення допомагає ВПО подолати складний період переміщення, відновити своє життя та інтегруватися в нове суспільство, сприяючи таким чином стабільності та розвитку країни в цілому. Вагомими особливостями соціального забезпечення ВПО в умовах кризи є: зростання кількості ВПО, так як кризові ситуації, такі як збройні конфлікти, призводять до значного збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, що створює додаткове навантаження на систему соціального забезпечення; обмежені ресурси, тому що в умовах кризи державні та місцеві бюджети можуть бути обмежені, що ускладнює забезпечення всіх потреб ВПО; логістичні труднощі, адже доставка гуманітарної допомоги та надання послуг можуть бути ускладнені через бойові дії або інші надзвичайні обставини; психологічні наслідки, так як ВПО часто зазнають значних психологічних травм, що потребує надання спеціалізованої психологічної допомоги; інтеграція в нові громади, що є важливим аспектом є сприяння соціальній адаптації та інтеграції ВПО в нових місцях проживання [5].

Висновки. В умовах триваючої кризи в Україні питання соціального забезпечення ВПО залишається одним із пріоритетних завдань держави та суспільства. Ефективна система соціального забезпечення є ключовим фактором для підтримки гідного рівня життя ВПО, захисту їхніх прав та сприяння їхній успішній інтеграції в нові громади. При цьому, практика соціального забезпечення ВПО в Україні постійно розвивається та адаптується до нових викликів, але незважаючи на значні зусилля, спрямовані на підтримку внутрішньо переміщених осіб, залишається низка проблем, які потребують подальшого вирішення для забезпечення їхніх прав та гідного рівня життя.

Список використаних джерел

1. Кульчицький Т. Р. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Журнал Київського університету ринкових відносин: економіка, бізнес-адміністрування, право*. 2018. № 4 (4). С.348-358.

2. Петришин Л. Й. Основні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами у громаді. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія . Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 221 с./ С. 127-145.

3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: станом на 30 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>. (дата звернення: 25.02.2025).

4. Стратегія інтеграції внутрішніх переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення не період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лист. 2017 р. № 909-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-p#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

5. Наливайко І. Роль держави у забезпеченні соціальних стандартів та гарантій: теоретико-правові аспекти та світовий досвід. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 151–155.

Олена Купенко

*доктор педагогічних наук, професор, доцент
Сумський державний університет
м. Суми*

ЖИТЛО ДЛЯ ЛЮДИНИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ: ВНЕСОК РІЗНИХ СУБ'ЄКТІВ

Розглянуто різні сценарії посткризового поселення, а також варіанти гуманітарної допомоги за цими сценаріями. Окреслено види діяльності Глобального кластеру з питань житла. На фоні інфраструктурних рішень підкреслено рішення щодо розвитку спільнот людей за місцем проживання.

Ключові слова: *житло, поселення, непереміщене населення, переміщене населення, відповідальність орендарів, співпраця, демократія.*

У другий половині XIX століття Октавія Хілл працювала в бідних районах Лондона. Вона опікувалася нужденними та безробітними, які жили в холодних і сирих оселях. Житло було її головною турботою. Хілл вважала, що світлий і доглянутий дім, яким би маленьким він не був, і сусіди, які піклуються один про одного – є однією з головних потреб людини. Житло було основним фокусом її роботи, а також навколишній громадський простір – облаштування садів, створення ігрових майданчиків для дітей, організація вихідних та вечорів для жінок і людей похилого віку. Все це

передбачало відповідальність самих орендарів [3].

Джейн Адамс приблизно в той самий час заснувала будинок-поселення Hull House в Чикаго в районі з великою кількістю європейських іммігрантів. Документи повідомляють, що тут знайшли прихисток представники різних етнічних груп. Турботами Джейн Адамс будинок швидко перетворився на справжній центр соціальної роботи та просвітництва для дітей і дорослих. Основою її роботи були етичні принципи навчати прикладом, практикувати співпрацю та демократію [2].

У наслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну численна група внутрішньо переміщених осіб і біженців в першій чверті ХХІ століття змушує нас повернутися до осмислення того, чим є житло для людини і як облаштувати житло для людини в надзвичайній ситуації.

У розділі «Житло і поселення» Мінімальних стандартах гуманітарної допомоги «Сфера» зазначається, що своєчасне забезпечення житлом і поселення можуть врятувати життя на початкових етапах кризи. У надзвичайній ситуації житло має забезпечити людині: захист від впливу погодних умов; підтримання здоров'я (житло захищає людей від захворювань); підтримку сімейного та громадського життя (житло надає сім'ям безпечне місце для проживання та взаємодії з іншими людьми); гідність (усім членам сімей забезпечується недоторканість їхнього приватного життя в межах дому); безпеку (люди можуть почуватися захищеними від зовнішнього світу); засоби до існування (поблизу житла є можливість працевлаштуватися) [10].

Мінімальні стандарти гуманітарної допомоги «Сфера» розглядають поняття «житло» як житловий простір домогосподарства, включно з предметами, необхідними для забезпечення повсякденної діяльності. Важливим також є поняття «поселення» як ширша територія, на яких проживають люди та громади.

Розглядаються такі сценарії посткризового поселення:

- для непереміщеного населення: житло чи земля, які займає власник; оренда житла або землі; неофіційно зайняте житло чи земля;
- для переміщеного населення: розосередження населення: організація оренди; домовленість про поселення у третіх осіб; спонтанна домовленість; колективне поселення: колективне розміщення; планове поселення; незаплановане поселення;
- для населення, що зазнає непрямого впливу: приймаюче населення [10].

За оцінками, у 2025 році в Україні допомоги із житлом і

непродовольчими товарами потребуватимуть 5,2 мільйона непереміщених постраждалих від війни людей та 1,7 мільйона внутрішньо переміщених людей [9].

Глобальний кластер з питань житла (Global Shelter Cluster) покликаний забезпечити координацію місцевих, національних, міжнародних організацій для того, щоб люди, які потребують допомоги, могли отримати її швидше і відповідно до наявних потреб, для їхньої безпеки й гідного житла [5].

Для переміщеного населення пропонуються інтервенції на основі готівки як допомоги для оренди житла, відповідні настанови підготовлені Глобальним кластером з питань житла [1].

Інший варіант відповіді для переміщеного населення – табори або тимчасові колективні центри. Цей варіант є крайнім засобом, вимушеною, тимчасовою відповіддю щодо переміщення. Метою є довготривалі рішення. Для біженців відповідними варіантами є: 1) репатріація до країни походження, 2) інтеграція до країни, що надає притулок, 3) переселення до третьої країни. Для ВПО довготривалими рішеннями є: 1) повернення (самодостатня реінтеграція в місці походження), 2) місцева інтеграція (самодостатня інтеграція в районах притулку), 3) самодостатня інтеграція в іншій частині країни [8].

В якості прикладів для непереміщеного населення зазначимо рекомендації та дії щодо утеплення на 2024-2025 [7], а також рекомендації та дії щодо гуманітарних ремонтів приміщень загального користування в багатоквартирних будинках [4].

Для непереміщеного населення також важливими представляються рішення довгострокового характеру. Міжнародною спільнотою проаналізовано потреби у відновленні та реконструкції, включаючи принцип Build Back Better. Потреби в житловому секторі оцінюються в 83,7 мільярдів доларів США (2025–2035). З довгострокової суми 75,5 мільярдів доларів США призначені для ремонту та реконструкції житлових активів [6].

Отже, можемо говорити про наявні організаційні рішення, напрацьовані методичні рекомендації та виділені фінансові ресурси в сфері житла для постраждалого населення в Україні. Додамо, що на рівні областей та територіальних громад розробляються плани комплексного відновлення, впроваджуються державні програми відновлення житла. Одна всі ці процеси більшою мірою стосуються питань інфраструктури та її використання. На цьому фоні повернемося до досвіду Октавії Хілл та Джейн

Адамс, а також інших видатних особистостей з історії соціальної роботи. Зафіксуємо, що принцип заохочення особистісної відповідальності (О. Хілл) та етичний принцип навчати прикладом, практикувати співпрацю та демократію (Дж. Адамс), мають потенціал для соціальної роботи зі ВПО та непереміщеним населенням в сучасних українських реаліях.

Список використаних джерел

1. Cash Based Interventions: Rental Assistance Recommendations and Guidelines for Ukraine. 2024. URL: <https://surl.li/falbot> (дата звернення: 19.04.2025)
2. Misheva V. Jane Addams's idea of Democracy and Sociology. ASA mini-conference, 20-21 August 2015. URL: <https://surl.li/dmcjly> (дата звернення: 19.04.2025)
3. Octavia Hill history. URL: <https://surl.li/xqiwgx> (дата звернення: 19.04.2025)
4. SOP Humanitarian Repairs of Common Spaces in Multi-Apartment Buildings. 2025. <https://surl.li/ctqijw> (дата звернення: 19.04.2025)
5. The Global Shelter Cluster. URL: sheltercluster.org/resource/about-us (дата звернення: 19.04.2025)
6. UKRAINE. Fourth Rapid Damage and Needs Assessment. February 2022 – December 2024. 2025. URL: <https://surl.li/ucgqwn> (дата звернення: 19.04.2025)
7. Winterization Recommendations 2024-2025. 2024. URL: <https://surl.li/jhkhtg> (дата звернення: 19.04.2025)
8. Мінімальні стандарти управління таборами 2.0. 2021. URL: <https://surl.li/hdqpfm> (дата звернення: 19.04.2025)
9. План гуманітарних потреб і реагування. Україна. Цикл гуманітарних програм 2025. URL: <https://surli.cc/roafey> (дата звернення: 19.04.2025)
10. Посібник Сфери. Гуманітарна Хартія і Мінімальні стандарти гуманітарної допомоги. 2018. URL: <https://surl.li/lkoysz> (дата звернення: 19.04.2025)

Софія-Анастасія Курас

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальність ІІО Соціальна робота та консультування,
факультет педагогіки і психології,*

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: Наталія Олексюк

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВОЄННІ КОНФЛІКТИ

Анотація. У статті йдеться про особливості переживання воєнних конфліктів дітьми, про вплив травматичних подій війни на означену вікову категорію населення та про механізми відновлення дітей, а саме – про їх соціальну реабілітацію, як відновлення їх соціального статусу, соціальних контактів та соціальної взаємодії, налагодження їх соціального виховання та соціалізації з подальшою інтеграцією у суспільство. Стаття спрямована на соціальних педагогів, фахівців із соціальної роботи, психологів, фахівців із супроводу ветеранів, демобілізованих осіб і їх родин, здобувачів освіти в означених галузях та їх викладачів.

Ключові слова: війна, травматичні події, діти, соціальна реабілітація, відновлення, інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасна війна в Україні призвела до глибоких змін у житті мільйонів дітей, які були змушені залишити свої домівки, втратили близьких або стали свідками жахливих подій. Ці діти стикаються з травмами, що не лише залишають слід у їхній психіці, а й формують глибокі емоційні та поведінкові порушення. Посттравматичний стресовий розлад, тривожність, депресивні стани, ізоляція, дезадаптація дітей – усе це лише верхівка айсберга тих проблем, з якими доводиться мати справу соціальним педагогам, фахівцям із соціальної роботи, психологам, фахівцям із супроводу ветеранів, демобілізованих осіб і їх сімей, працівникам закладів освіти. Дитинство, яке повинно бути періодом безпеки, пізнання та радості, для цих дітей перетворюється на боротьбу за виживання й пошук внутрішньої стабільності. Проблема соціальної реабілітації постає як критично важлива, оскільки саме вона визначає можливість повернення дитини до нормального життя, її майбутню інтеграцію у суспільство, здатність до зцілення, соціалізації та самореалізації [1, с. 24].

Виклад основного матеріалу. Соціальна реабілітація дітей, які пережили воєнні конфлікти, є багатокомпонентним процесом, що охоплює

емоційну, когнітивну, поведінкову і соціальну сфери. Це не просто короткострокова допомога, а тривалий, послідовний процес повернення до умов, у яких дитина може безпечно жити, навчатися, будувати стосунки з іншими. У роботі з такими дітьми важливо насамперед забезпечити стабільність – психологічну, фізичну, соціальну. Вони мають відчувати, що знову контролюють хоча б частину свого життя, що їхні потреби почуті та враховані, що вони не самі [4, с. 8].

Одним із першочергових завдань дорослих є створення для дітей безпечного середовища. Діти, які були змушені евакуюватися або жити в укриттях, втратили базове почуття безпеки, тому нове середовище має стати для них місцем відновлення. У цьому контексті важливою є робота як у родині, так і в соціальних інституціях. Якщо родина збереглася, потрібно активно залучати батьків до реабілітаційного процесу: проводити з ними тренінги, навчати, як говорити з дітьми про війну, як реагувати на їхню замкнутість, істерики, агресію або апатію. Якщо ж родина втрачена або розпалася, важливо знайти для дитини нову опорну фігуру – наставника, педагога, вихователя, який стане джерелом емоційної стабільності [2, с. 48].

Реабілітаційний процес повинен включати як традиційні, так і креативні методи. Зокрема, арт-терапія, музикотерапія, пісочна терапія, казкотерапія, драматерапія виявляються особливо ефективними для дітей, яким важко вербалізувати свій досвід. Через творчість вони можуть висловити свої емоції, пережити травму в безпечний спосіб, а головне – відчувати себе творцем, а не жертвою обставин [5, с. 113]. Особливо важливо застосовувати ці методики у груповому форматі, що сприяє відновленню навичок соціальної взаємодії, формує довіру до інших людей, вчить дитину знову будувати стосунки.

Не менш важливою є робота з дітьми, які постраждали від війни, в освітньому середовищі. Школа часто стає для дитини першим соціальним простором після евакуації або травматичних подій, тому учителям, класним керівникам потрібно надати інструменти й знання для роботи з такими дітьми: як правильно їх підтримати, як уникати повторної травматизації, як створити атмосферу прийняття. Для цього необхідна співпраця соціально-психологічної служби з адміністрацією й усіма працівниками закладу освіти, учнями та їх батьками, а також особами, зацікавленими у якості надання освітніх послуг – громадою, підприємцями, представниками громадських і релігійних організацій. Окремої уваги заслуговує індивідуальний підхід закладу освіти до кожної дитини: темп навчання,

форми завдань, підтримка у випадку емоційних зривів повинні бути гнучкими й адаптованими [3, с. 90].

Важливо також говорити про залучення дитини до активної участі в житті громади. Відчуття потреби, можливість реалізувати себе в соціальних проєктах, волонтерстві, творчих заходах – усе це сприяє підвищенню самооцінки, зниженню відчуття відчуження і формуванню нового образу «Я». Соціальні працівники можуть виступати посередниками між дитиною і громадою, допомагаючи знайти групи за інтересами, гуртки, наставників, а також залучаючи до програм менторства [1, с. 27].

Окремим напрямом є психоедукація – навчання дітей і підлітків розпізнавати свої емоції, давати їм назви, регулювати поведінку в стресових ситуаціях. Такі навички допомагають не лише впоратися з впливом травматичних подій, а й запобігають подальшим емоційним кризам. Усе це має бути частиною системної стратегії, яка охоплює всі рівні – від родини й школи до місцевих органів влади й державної політики [4, с. 11].

Висновки. Соціальна реабілітація дітей, які пережили воєнні конфлікти, – це не лише процес «відновлення», а й шлях до нового становлення особистості в умовах радикальних змін. Це багаторівнева робота, що вимагає ресурсу, терпіння, міждисциплінарної взаємодії та людяності. Від того, як суспільство подбає про цих дітей сьогодні, залежить не лише їхнє майбутнє, а й цілісність і стійкість нації в майбутньому. Саме тому надзвичайно важливо інвестувати у програми підтримки, розробляти національні стратегії психосоціальної допомоги, а головне – бути уважними до кожної дитячої історії, яка розгортається на тлі великої біди.

Список використаних джерел

1. Войцехівська І. Ю. Соціальна робота з дітьми, які пережили воєнну травму // Соціальна робота в Україні. 2022. № 1. С. 24–29.
2. Андрусишин Б. І. Діти війни: психосоціальні виклики та підтримка // Психологічна підтримка в умовах війни. К.: Університет «Україна», 2023. С. 45–50.
3. Савчук Л. М. Інтервенції соціального працівника у сфері роботи з дітьми-біженцями // Науковий вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2021. № 37. С. 89–94.
4. ЮНІСЕФ. Психосоціальна підтримка дітей в умовах збройного конфлікту: методичні рекомендації. К., 2022. 32 с.

5. Олексюк Н. С. Особливості надання соціальних послуг дітям, постраждалим від воєнних дій // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2022. № 2. С. 112–118.

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Соломія Ворітна,

*студентка 4 курсу ОПП «Соціальна робота» Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

ДЕКОНСТРУКЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ: НОВЕ БАЧЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В СУСПІЛЬСТВІ

У статті обґрунтована необхідність подолання поширених у суспільстві стереотипів щодо соціальної роботи, які знижують престиж професії, ускладнюють професійне зростання соціальних працівників та впливають на якість надання соціальних послуг. Схарактеризовані основні види стереотипів та найпоширеніші стереотипи щодо професії соціального працівника.

Ключові слова: *стереотип, професійний стереотип, соціальна робота, соціальний працівник, деконструкція стереотипів.*

Переосмислення ролі соціального працівника в українському суспільстві зумовлена низкою важливих соціокультурних, економічних і професійних чинників, які впливають на сучасне українське суспільство. Повномасштабна війна в Україні суттєво змінила соціальний ландшафт. Соціальні працівники стали ключовими фігурами в підтримці вразливих категорій населення – внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, родин загиблих, людей з інвалідністю та інших вразливих категорій населення. В цих умовах їхня роль значно вийшла за рамки традиційного уявлення про соціального працівника як «другорядного» фахівця або простого «надавача допомоги», що знижує престиж професії, ускладнює професійне зростання та впливає на якість надання соціальних послуг. Деконструкція таких

стереотипів є важливою умовою для перегляду значення соціальної роботи в суспільстві. Критичне переосмислення професійних стереотипів знаходимо в наукових розвідках К. Крещук, Є. Тихомирової, І. Турчин-Кукаріної, О. Шерман, А. Швалба та інших.

Негативний вплив стереотипів проявляється у поверхневому підході до розв'язання професійних завдань, а також у хибному переконанні, що наявний рівень знань є достатнім для досягнення успіху в діяльності. Укорінені стереотипи та професійні установки можуть не лише гальмувати особистісний розвиток фахівця, а й обмежувати його здатність освоювати нові напрями або суміжні сфери професійної діяльності [3].

Стереотипи професійної діяльності є одним з видів соціальних стереотипів, що склався відносно певної групи людей, вони стосуються стійких уявлень про поведінку людини залежно від її соціального стану, професії, віку, статі тощо [1]. Усі стереотипи можна класифікувати на:

- явищні стереотипи– якесь явище може протікати, мати результати або оцінюватися певним чином;
- ситуаційні стереотипи– у певній ситуації можна й потрібно діяти тільки певним способом;
- соціальні стереотипи– певній соціальній групі приписуються певні риси [1, с. 20].

До найпоширеніших стереотипів щодо соціальної роботи можемо віднести такі:

1. Соціальні працівники здатні вирішити будь-які проблеми. Насправді фахівці з соціальної роботи допомагають людям знайти шляхи розв'язання складних життєвих ситуацій, надаючи емоційну підтримку, консультації та інформацію про доступні ресурси. Їхня робота – це співпраця з клієнтом, а не просто вирішення проблем.

2. Соціальна робота – це низькостатусна професія. Соціальні працівники виконують надзвичайно важливу роль у суспільстві. Їхня діяльність вимагає глибоких знань, професійних навичок і відповідальності, а їхній внесок у покращення добробуту громади є незамінним.

3. Соціальні працівники працюють лише з соціально неблагополучними особами та пенсіонерами. Насправді вони взаємодіють з усіма віковими та соціальними групами – від дітей до літніх людей, включаючи осіб з інвалідністю, переселенців, ветеранів, осіб з психічними розладами тощо.

4. Соціальна робота – це жіноча професія. Фах соціального працівника не має гендерних обмежень. У цій сфері успішно реалізуються як жінки, так і чоловіки. Гендерна різноманітність сприяє ефективнішій роботі з клієнтами.

5. Соціальні працівники діють лише в кризових ситуаціях. Насправді соціальна робота включає профілактику, довгостроковий супровід, соціальну адаптацію та підтримку у щоденних питаннях – від працевлаштування до покращення умов життя [3].

В умовах реформування соціальної сфери в Україні, зокрема, в рамках децентралізації та впровадження міжнародних стандартів, соціальні працівники потребують не лише кращої підготовки, а й суспільного визнання як важливих агентів змін. Світовий досвід свідчить про розширення функцій соціального працівника – від кризового втручання до стратегічного планування соціальної політики. Україна також має адаптувати це бачення до свого суспільного контексту. Зміна суспільних цінностей також потребує перегляду моделей взаємодії «соціальний працівник – клієнт», де все більше значення має партнерство, емпатія та підтримка гідності особистості, а не просто надання допомоги.

Таким чином, окреслена тема є надзвичайно актуальною в контексті як внутрішніх викликів, так і глобальних тенденцій розвитку соціальної роботи, і вимагає теоретичного переосмислення та практичного впровадження нових підходів до розуміння ролі соціального працівника в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Крещук К.Ю. Професійні стереотипи та їх вплив на успішність діяльності рятувальників: монографія / Крещук К. Ю., Перелигіна Л. А., Боснюк В. Ф., Михлюк Е. І., Швалб А. Ю. Х.: ФОП Бровін О.В., 2023. 204 с.
2. Міфи про соціальну роботу. 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://nssu.gov.ua/news/mify-pro-sotsialnu-robotu>
3. Попович Ю., Турчин-Кукаріна І. Професійні стереотипи у діяльності соціального працівника. *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XI Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 листопада 2022 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 105–109.

Галина Лещук

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Ігор Гринчишин,
*магістрант I курсу ОПП «Соціальна педагогіка»,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль*

РИЗИКИ СОЦІАЛЬНОГО ВИКЛЮЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНУ ПІДТРИМКУ

У статті проаналізовано проблему соціального виключення неповнолітніх. Окреслені основні прояви соціального виключення дітей. Зазначені основні категорії неповнолітніх, які перебувають у ситуації найбільшого ризику соціального виключення.

Ключові слова: *неповнолітні, соціальне виключення, профілактика соціального виключення, ризики соціального виключення, соціально-педагогічна підтримка.*

У сучасному українському суспільстві діти є однією з найбільш вразливих соціальних груп, що особливо потребують уваги та підтримки. Соціальні трансформації, війна, міграційні процеси, зростання економічної нестабільності, послаблення сімейних зв'язків та цифрова ізоляція суттєво впливають на рівень залученості молоді до соціального життя. Внаслідок цього зростають ризики соціального виключення неповнолітніх – явища, яке характеризується втратою зв'язку з важливими суспільними інституціями: родиною, школою, однолітками, громадою.

До вивчення передумов, причин, наслідків соціального виключення неповнолітніх звертаються чимало науковців, зокрема: О. Васильєв, В. Заяць, Ю. Клименко, Ю. Когатько, С. Полякова, А. Реут та інші.

Соціальне виключення дітей може мати різні прояви: емоційна ізоляція, девіантна поведінка, втрата мотивації до навчання, втягнення у небезпечні групи, погіршення психоемоційного стану тощо. Така ситуація не лише шкодить особистісному розвитку дитини, але й зумовлює серйозні

соціальні наслідки в довгостроковій перспективі. Особливої уваги в контексті вищесказаного потребують діти в підлітковому віці, коли загострюються прояви соціальної ізоляції, приниження і виключення дітей з референтної групи, поглиблюються міжособистісні конфлікти і прояви неприйняття серед однолітків, небажання розуміти власні емоції та емоції інших людей [1].

У цьому контексті соціально-педагогічна підтримка виступає ключовим інструментом профілактики соціального виключення. Завдяки комплексному підходу, який поєднує педагогічну діяльність, психологічну допомогу та соціальне посередництво, можна вчасно ідентифікувати ризики, створити безпечне середовище для підлітків, підвищити рівень їхньої залученості та соціальної адаптації.

Особливої актуальності ця тема набуває в умовах воєнного стану в Україні, коли діти переживають втрату домівки, близьких, зміну соціального оточення. У таких умовах соціально-педагогічна підтримка є не лише важливою складовою виховання, а й засобом психологічної реабілітації, інтеграції та зміцнення внутрішніх ресурсів молоді.

В. Заяць зазначає, що найбільші ризики соціального виключення спостерігаються щодо дітей з інвалідністю, ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД, дітей, які перебувають на державному утриманні (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування), дітей трудових мігрантів, дітей вулиці, дітей із неповних та неблагополучних сімей, дітей ромів, дітей, постраждалих від військових конфліктів [3]. Уже в 2014 році понад пів мільйона дітей з тих, які проживали в Донецькій та Луганській областях, зазнали впливу воєнних дій. Із них близько 250 тисяч були змушені залишити свої домівки, опинившись у ситуації реальної загрози соціального виключення. Це виключення проявляється у недостатньому чи відсутньому доступі до основних ресурсів, прав, послуг, соціальної взаємодії та можливостей, які є звичними для більшості населення.

Основними чинниками, що підвищують ризик соціального виключення серед дітей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), є: низький рівень матеріального забезпечення родин, відсутність власного житла або належних умов проживання, надмірне навантаження на соціальні служби, освітні та медичні заклади у громадах, де проживає значна кількість ВПО, нестача необхідної інфраструктури, а також невідповідність існуючої системи соціальної роботи масштабам і складності викликів, що постали перед сучасним українським суспільством [2].

Глибший аналіз проблеми соціального виключення дітей крізь призму соціально-економічної ситуації, що зумовлює нерівність і дитячу бідність, дозволяє краще усвідомити масштаби негативних впливів і можливі наслідки для дитини. Попри наявність розгалуженої системи соціального захисту, яка мала б охоплювати ключові сфери життя дітей та запобігати найгіршим проявам несприятливого соціального середовища, вона не виконує свої функції в повному обсязі. Соціальні програми переважно зосереджуються на пом'якшенні вже наявних негативних наслідків, замість того, щоб ефективно попереджати їх появу.

Таким чином, дослідження проблеми ризиків соціального виключення неповнолітніх і шляхів їхньої профілактики через соціально-педагогічну підтримку є не лише науково значущим, але й суспільно необхідним, адже спрямоване на формування здорового, стійкого до викликів майбутнього покоління українців.

Список використаних джерел

1. Володченко Ж., Кондратьєв І., Кондратьєва Г. Профілактика соціальної ізоляції старших підлітків у середовищі однолітків. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки». Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*. 2019. № (3). С. 7–15. [Електронний ресурс]. URL:<https://doi.org/10.31654/2663-4902-2019-PP-3-7-15>

2. Січкара О., Цвілій О. Як попередити соціальне виключення дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, які зазнали впливу військових дій на сході України. [Електронний ресурс]. URL: <https://lhsi.org.ua/s31-yak-poperediti-socialne-viklyuchennya-ditey-z-chisla-vnutrishno-peremischenih-osib-yaki-zaznali-vplivu-viyskovih-diy-na-shodi-ukrayini>

3. Соціальне відторгнення, нерівність та бідність дітей / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Васильєв О.А., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А.; Нац.акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. К., 2021. [Електронний ресурс]. URL: [https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%91%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC_%D0%94%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%99%20\(PDF\).pdf](https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_%D0%91%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC_%D0%94%D0%86%D0%A2%D0%95%D0%99%20(PDF).pdf)

Галина Лещук
доцент кафедри соціальної роботи

*та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Наталія Задоріжна,
*магістрантка I курсу ОПП «Соціальне адміністрування у громаді»,
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль*

КОУЧИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СУПРОВОДУ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

У статті окреслено актуальність використання коучингу як одного з інноваційних інструментів професійної підтримки фахівця з соціальної роботи. Розкритий потенціал коучингу, який може допомогти соціальному працівнику відновити мотивацію до роботи, підвищити впевненість у власних професійних діях, навчитися ефективно керувати стресом

Ключові слова: *коучинг, фахівець із соціальної роботи, соціальна сфера, професійний супровід.*

Актуальність коучингу як інноваційної стратегії професійного супроводу в соціальній сфері зумовлена низкою важливих чинників, які відображають сучасні потреби, виклики та тенденції в цій галузі.

Зокрема, спостерігаються зміни парадигми професійного розвитку через перехід від авторитарних, директивних моделей навчання та наставництва до партнерських, діалогічних форм професійного супроводу. Коучинг якраз і ґрунтується на повазі до особистості, її потенціалу, здатності до самостійного ухвалення рішень і саморозвитку. Приміром, у соціальній роботі фахівець не просто виконує інструкції, а стикається зі складними, унікальними ситуаціями, які потребують критичного мислення та емоційного інтелекту. Це зумовлює потребу в пошуку нових інструментів професійної підтримки фахівця, одним із яких і може бути коучинг.

Використання коучингу в практиці соціальної роботи не є новим. У літературі з проблематики соціальної роботи знаходимо непоодинокі згадки про коучинг, а навчання та сертифікація коучів поступово стають звичними і для соціальних працівників. Так, дослідженню теоретичних засад коучингу, особливостей його застосування у різних сферах професійної

діяльності присвячені праці М. Аткінсон, Т. Голві, М. Дауні, Дж. Вітмора, Б. Зонова, О. Нежинської, Л. Рень, В. Сидоренко, В. Тиценка.

Соціальна сфера передбачає постійний контакт з людьми, які перебувають у складних життєвих кризових ситуаціях. Це викликає високий рівень емоційного вигорання, тривожності, професійної дезорієнтації. Коучинг, як індивідуалізований підхід, допомагає фахівцю відновити мотивацію до роботи, підвищити впевненість у власних професійних діях, навчитися ефективно керувати стресом.

Сучасний соціальний працівник має не тільки знати законодавство та процедуру надання соціальних послуг, але й володіти навичками емпатії, активного слухання, роботи в команді, креативного вирішення проблем – тими якостями, які сьогодні прийнято називати м'якими навичками (soft skills). Коучинг ефективно розвиває ці навички через практичні сесії, рефлексію та зворотний зв'язок.

На відміну від традиційних семінарів чи тренінгів, коучинг орієнтований на конкретного фахівця, його цілі, контекст діяльності та внутрішні ресурси. Це дозволяє сформувати індивідуальну траєкторію професійного зростання, швидше і глибше інтегрувати знання в практику, підвищити якість надання соціальних послуг.

У процесі реформування соціальної сфери, особливо в умовах децентралізації, фахівці на місцях часто стикаються з новими обов'язками, необхідністю швидко адаптуватися. Коучинг допомагає їм опановувати нові функції, формувати лідерські якості в громадах, брати відповідальність за зміни.

В. Сидоренко серед переваг коучингу в процесі підвищення професійної кваліфікації фахівця зазначає його вплив на підвищення продуктивності та якості професійної діяльності, стимулювання до неперервного розвитку та самоосвіти, формування сталої мотивації до навчання упродовж життя, покращення міжособистісних стосунків, збільшення конструктивних ідей, формування навичок мобільності, швидкої й ефективної реакції в критичних ситуаціях, можливість враховувати і прогнозувати зміни, які відбуваються в результаті впровадження інноваційних програм і технологій тощо [2].

Коучинг широко використовується в зарубіжних країнах як частина системи професійного розвитку в соціальній, медичній, освітній сферах. Так сімейний коучинг вважається ефективним підходом до обслуговування

сімей і ця практика набуває все більшого поширення серед фахівців соціальної роботи [3].

Л. Рень зазначає, що використання коучингу в соціальній роботі дозволяє увиразнити постановку клієнтом цілей щодо свого бажаного майбутнього, окреслити варіанти досягнення цих цілей та індикатори успішності цього процесу, виявити, яким є бачення клієнта щодо алгоритму виходу з проблемної ситуації, визначити чіткі рамки взаємодії між клієнтом та соціальним працівником тощо [1, с. 95].

Таким чином, впровадження коучингових технологій в соціальній роботі в Україні – це важливий крок до інтеграції в сучасний європейський простір професійних практик і стандартів, свідчення відкритості вітчизняної соціальної освіти до інноваційних технологій та інструментів.

Список використаних джерел

1. Рень Л.В. Використання коучингових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. Том 179. № 23. С. 93–98.

2. Сидоренко В.В. Організаційні та науково-методичні засади реалізації технології педагогічного коучингу в систему післядипломної освіти. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2014. №10(31/4). С. 300–306.

3. Burroughs M., Allen K., Huff N. The use of coaching strategies within the field of social work. Raleigh, North Carolina, 2014. 80 p. [Електронний ресурс]. URL:<https://scispace.com/pdf/the-use-of-coaching-strategies-within-the-field-of-social-17bp9xtnic.pdf>

Галина Лещук

доцент кафедри соціальної роботи

та менеджменту соціокультурної діяльності

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Ірина Ремез,

студентка 4 курсу ОПП «Соціальна робота» Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті автори звертаються до емоційного інтелекту як передумови життєвого успіху та професійного зростання. Окреслені складові емоційного інтелекту. Схарактеризовані основні інструменти розвитку емоційного інтелекту.

Ключові слова: соціальний працівник, емоційний інтелект, соціальний інтелект, м'які навички.

Сучасне українське суспільство стикається з викликами війни, внутрішнього переміщення, травматичних досвідів індивідів, соціальної нерівності, бідності. Соціальні працівники часто взаємодіють із людьми, які пережили втрату, насильство, ізоляцію або мають психоемоційні розлади. В таких умовах емпатія, саморегуляція та усвідомлення емоцій стають не просто бажаними якостями, а необхідними інструментами для надання ефективної допомоги. На думку Д. Гоулмана, найбільшого популяризатора теорії емоційного інтелекту (EI), успішність людини залежить не стільки від її розумових здібностей, скільки від здатності управляти власними емоціями та розуміти емоції інших [1].

Емоційний інтелект – це не лише модна концепція, а складова професійної етики та ефективної комунікації. Від розвинутого емоційного інтелекту залежить:

- вміння фахівця налагодити контакт із клієнтом;
- здатність регулювати конфлікти;
- збереження професійного вигорання;
- уміння підтримувати конструктивну атмосферу в команді.

На міжнародному та національному рівнях соціальні служби дедалі більше орієнтуються на розвиток м'яких навичок (soft skills). У контексті цього емоційний інтелект – одна з базових навичок XXI століття. Це підтверджують стандарти професійної підготовки (наприклад, Національна рамка кваліфікацій), сучасні тренінгові програми для соціальних працівників, рекомендації ВООЗ щодо психологічної підтримки вразливих груп.

Емоційний інтелект слід розглядати як здатність розуміти власні емоції так емоції інших людей, мотивувати самого себе та інших, управляти як

власними емоціями, так і емоціями оточуючих. У структурі емоційного інтелекту виокремлюють такі складові:

- розуміння власних емоцій, уміння їх визначати;
- уміння управляти власними емоціями, визначати причину їх виникнення та чинники, які їх зумовлюють, змінювати їхню модальність та інтенсивність;
- розуміння емоцій інших людей за вербальними та невербальними ознаками;
- уміння керувати емоціями інших людей та цілеспрямовано впливати на них [3].

Робота соціального працівника – емоційно затратна. Без навичок саморефлексії, усвідомлення власних емоцій і здорових механізмів саморегуляції спеціаліст ризикує вигоранням, що знижує якість надання послуг і погіршує особисте життя.

Інструменти розвитку емоційного інтелекту (наприклад, майндфулнес, ведення щоденника емоцій, техніки когнітивного реструктурування) дозволяють уникати перенавантаження та професійного вигорання. Серед інструментів та методів розвитку емоційного інтелекту слід зазначити такі:

- розвиток емоційної компетентності через збагачення емоційного словника (уміння назвати свої емоції, пояснити їх значення);
- уміння управляти власними емоціями, здійснювати самоконтроль;
- техніки і методики по управлінню емоціями;
- розвиток емпатії як щодо оточуючих, так і щодо себе;
- розвиток соціальних навичок через інтерес до людей, цікавтеся їхнім світоглядом, цінностями, життєвими правилами, вміння відстоювати власні межі і проявляти асертивну поведінку;
- засвоєння методик ненасильницької комунікації [2].

Під час війни фахівці з соціальної роботи перебувають на передовій психосоціальної підтримки. Вони мають справу з величезним обсягом болю, втрат, травм. За таких умов розвинений емоційний інтелект допомагає не втратити людяність, забезпечує психологічну стійкість, дозволяє надавати допомогу без шкоди для себе. Саме тому тема є надзвичайно актуальною, оскільки розвиток емоційного інтелекту – ключ до ефективності, гуманності та витривалості в діяльності соціального працівника в сучасних умовах. Це не лише індивідуальна компетенція, а суспільна потреба, особливо у період воєнних і післявоєнних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Книжка, яка змінює уявлення про те, що означає бути розумним. К.: Вид-во «Vivat», 2018. 512 с.
2. Собчук Ю. Що таке емоційний інтелект та як його розвивати? [Електронний ресурс]. URL: <https://www.sens.lviv.ua/shho-take-emocijnyj-intelekt-ta-yak-jogo-rozvyvaty/>
3. Угляр М. В. Соціальний та емоційний інтелект соціальних працівників. *Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених* / гол. ред. В.В. Гоблик. Мукачево: МДУ, 2019. Випуск 1(3). С.171–177.

Віктор Мацюк

доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики та методики її навчання

Тернопільський національний педагогічний університет імені

Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Роман Рапінда

здобувач другого рівня вищої освіти спеціальності

Середня освіта (фізика)

Тернопільський національний педагогічний університет імені

Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

ІНТЕРАКТИВНІ ФІЗИЧНІ СИМУЛЯЦІЇ ЯК ЗАСІБ АДАПТАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ДЛЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

***Анотація.** У тезах розглядається використання віртуальних фізичних симуляцій як ефективного засобу навчання для учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Зосереджено увагу на важливості інклюзивної освіти й потребі створення доступного й адаптивного навчального середовища. Проаналізовано переваги застосування комп'ютерного моделювання, зокрема платформ PhET, Algodoo та Vascak, у процесі викладання фізики.*

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, фізика, інтерактивні симуляції, комп'ютерне моделювання.*

У сучасній шкільній освіті особлива увага приділяється інклюзивному навчанню. Відбувається трансформація освітнього процесу в напрямку створення умов для ефективного навчання учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Традиційні методи викладання фізики часто не враховують індивідуальні особливості таких школярів, а це ускладнює засвоєння ними навчального матеріалу. Інтерактивні фізичні симуляції в тому числі й комп'ютерне моделювання можуть стати ефективним інструментом для адаптації навчального процесу, забезпечуючи візуалізацію складних фізичних явищ та можливість індивідуального темпу навчання.

За даними Світового банку, близько 10–12 % населення планети належать до категорії людей з особливими освітніми потребами. З них кількість дітей, молодших 16 років, складає 140–165 млн осіб. Для здобуття освіти такі діти зустрічаються з безліччю перешкод, в результаті рівень відвідування навчальних закладів і відсоток тих, хто успішно закінчив навчання, суттєво нижчі, якщо порівнювати з їх однолітками. А неспроможність здобути якісну освіту позбавляє осіб з інвалідністю мати професію, гідну заробітну плату й суспільне визнання [1, с. 7].

Згідно з оновленим Законом України «Про освіту» інклюзивне навчання розглядається як система освітніх послуг, які гарантовані державою, що ґрунтується на принципах недискримінації, визнання людської різноманітності, а також забезпечення активної участі та включення усіх учасників освітнього процесу [3]. Воно передбачає створення освітнього середовища, котре б відповідало потребам і можливостям окремої дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2].

Саме тому створення комфортних умов навчання для дітей з особливими освітніми потребами стає дедалі важливішим.

Впровадження ІКТ, зокрема комп'ютерного моделювання в освітній процес як дидактичного засобу навчання принесли велику кількість педагогічних стратегій для навчання осіб з ООП, ставши при цьому реальним інструментом упровадження інклюзивної освіти.

Назвемо переваги інтерактивних симуляцій в інклюзивній освіті (див. рис. 1):

Візуалізація та доступність

- Фізика включає в себе значну кількість абстрактних ідей, які важко уявити, особливо дітям із когнітивними особливостями. За допомогою комп'ютерних симуляцій учні можуть бачити реальні зорові образи: траєкторії руху тіл, взаємодію сил, перетворення видів енергії тощо. В умовах інклюзивної освіти це значно покращує якість сприйняття.

Індивідуальний темп навчання

- Комп'ютерні моделі дозволяють працювати у комфортному, індивідуальному ритмі, що є особливо важливим для дітей із затримками психологічного розвитку, порушенням уваги або мовлення. Вони можуть самостійно запускати, припиняти чи повторювати моделювання.

Безпечні досліді

- Для дітей з порушенням опорно-рухового апарату або, наприклад, чутливістю до звуків та світла, реальні фізичні експерименти можуть бути недоступними або навіть і стресовими. Віртуальні моделі у такому випадку— ідеальний варіант для інклюзивного навчання.

Мотивація до навчання

- Інклюзивна освіта прагне не лише передати знання, але й зробити навчання захопливим та цікавим. Інтерактивні моделі надають учням можливість досліджувати світ фізики через гру, експеримент та власні відкриття, що значно підвищує інтерес до навчання.

Рис. 1. Переваги інтерактивних симуляцій в інклюзивній освіті

Розглянемо приклади ресурсів для створення комп'ютерних моделей, які можна використовувати в навчанні дітей з ООП.

PhET Interactive Simulations - освітня платформа, розроблена Університетом Колорадо в Боулдері (США), яка пропонує понад 150 безкоштовних інтерактивних симуляцій з фізики, хімії, біології, математики та інших природничих наук.

Особливості платформи: висока якість візуалізації фізичних процесів; доступні переклади багатьма мовами, в тому числі українською, хоча не усі; симуляції супроводжуються інструкціями, завданнями та можливістю уповільнення часу та редагування параметрів; застосування можливе як на інтерактивних дошках, так і на персональних пристроях учнів.

Для прикладу, вивчаючи тему «Взаємодія тіл, сили» та використовуючи віртуальну симуляцію на сайті Phet (див рис. 2) учням з ООП набагато краще дається освоєння цього матеріалу. Оскільки інтерфейс ресурсу – інтуїтивний, то діти, наприклад, з когнітивними порушеннями можуть легко оперувати об'єктами. Тут є можливість налаштувати масштаб, паузу та

Рис. 2. Модель взаємодії тіл на платформі Phet

використовувати сповільнене відтворення. Ресурс підходить для дітей з порушеннями слуху, розладами уваги, аутизмом тощо.

Переваги для учнів з ООП: візуальна підтримка: яскраві, динамічні симуляції допомагають краще засвоїти абстрактні фізичні поняття; можливість індивідуального навчання: учень може працювати у власному темпі, зупиняти симуляцію та повертатися до складних чи не зрозумілих моментів; безпека: дозволяє без ризику «експериментувати» навіть дітям з порушеннями моторики чи когнітивними особливостями; доступність: більшість симуляцій не потребують встановлення – достатньо інтернету і браузера.

Наступний ресурс Algodoo – безкоштовна програма-симулятор, яка дозволяє моделювати фізичні явища у двовимірному просторі. Вона також має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс і призначена для вивчення таких розділів фізики як: механіка, оптика, гідростатика тощо.

З її допомогою учні можуть: створювати власні моделі та експерименти шляхом «перетягування» об'єктів; врахувати сили, масу, швидкість, інші фізичні характеристики. У програмі передбачена можливість паузи та зміна параметрів в реальному часі.

Переваги для учнів з ООП: розвиток творчого мислення: учні можуть самостійно створювати фізичні моделі, що стимулює їхню уяву; простий інтерфейс: платформа інтуїтивно зрозуміла навіть дітям з мінімальним досвідом роботи з комп'ютером; робота у віртуальному середовищі: підходить для дітей з порушеннями координації або опорно-рухового апарату; індивідуальне налаштування: можна підлаштовувати складність задач та об'єктів під можливості дитини; стимулювання дослідницької активності: мотивує до спостереження, аналізу, порівняння та логічного висновку.

Ще одним цікавим ресурсом для комп'ютерного моделювання фізичних процесів є платформа Vascak. Вона пропонує безкоштовні інтерактивні анімації та симуляції з фізики, які можуть бути корисними для учнів з особливими освітніми потребами.

Для прикладу, використання моделі переходу одного виду енергії в інший сприяє глибшому розумінню сутності самого поняття енергії та її видів (див. рис. 3).

Наведемо ключові переваги цього ресурсу для такої категорії учнів: візуалізація складних понять; допомагають учням краще розуміти абстрактні фізичні явища, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу; інтерактивність та контроль: користувачі можуть змінювати параметри симуляцій у реальному часі, що дозволяє учням з ООП експериментувати та спостерігати за наслідками своїх дій; доступність та простота у використанні; платформа не потребує встановлення додаткового програмного забезпечення, що робить її легкою у використанні для учнів з ООП, які можуть мати обмежені технічні навички; підтримка різних мов.

Використання інтерактивних симуляцій у навчальному процесі, особливо для дітей з ООП сприяє підвищенню рівня засвоєння навчального матеріалу. Здійснює розвиток навичок самостійного навчання та критичного мислення. Сприяє зменшенню тривожності та підвищенню впевненості учнів у власних силах [1].

Тому віртуальні фізичні симуляції є потужним інструментом для адаптації навчального матеріалу відповідно до потреб учнів з ООП. Їх використання сприяє створенню інклюзивного освітнього середовища, де кожен учень має можливість розвиватися та досягати успіху

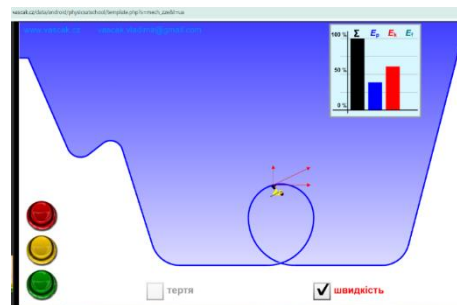

Рис. 3. Комп'ютерна модель переходу одного виду енергії в інший

Список використаних джерел

1. Гета А. В. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання: навчальний посібник / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. – Полтава : ПУЕТ, 2018. – 261 с.
2. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. А. – Київ : «А.С.К.», 2012. 308 с.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.06.2018).

Діана Мельничук,
аспірантка 2 року навчання,
кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи
факультет педагогічної освіти та соціальної роботи,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,

РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ПРОЕКТУ ІЗ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОСЛУГИ З ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ЛУЦЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Анотація. У статті розкрито мету діяльності Центру життєстійкості «Fox House» у Луцьку, створеного в рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я для подолання наслідків стресу. Розглянуто основні напрямки роботи центру, включаючи арт-терапію, психологічні тренінги, коучинг та групи самодопомоги, а також категорії осіб, яким надається підтримка. Наведено статистичні дані щодо кількості звернень та найбільш затребуваних послуг. Визначено роль Центру життєстійкості «Fox House» як важливого елементу системи соціально-психологічної підтримки в умовах воєнного стану, спрямованого на покращення психологічного добробуту населення.

Ключові слова: життєстійкість особистості, формування життєстійкості, комплексна соціальна послуга з формування життєстійкості.

За результатами дослідження, проведеного компанією Gradus Research у рамках Всеукраїнської програми ментального здоров'я, 77% українців перебувають у стані стресу або постійної тривожності, що суттєво впливає на якість життя та загальний добробут населення [6].

З метою покращення ситуації, Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. В рамках цього проекту створюються Центри життєстійкості – соціальні простори територіальних громад, які можна використовувати для надання різноманітних послуг із формування життєстійкості [2].

За даними Міністерства соціальної політики, загалом у проект залучено 308 громад у 23 областях України, з яких 230 вже відкрили Центри життєстійкості. У Волинській області працюють чотири такі осередки [7].

Одним із них є Центр життєстійкості «Fox House» у Луцькій міській територіальній громаді, який розпочав свою роботу в травні 2024 року та за пів року діяльності став одним із двох найкращих в Україні. Центр був створений на базі дитячого інклюзивно-корекційного центру, який первинно функціонував як заклад, що надавав послуги з розвитку та

інтеграції дітей у загальноосвітній простір. Однак, у зв'язку зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб та поглибленням соціально-психологічних проблем, спричинених воєнними діями, виникла потреба в розширенні спектру послуг [4].

Як зазначила директорка центру Ольга Шваліковська, зростання кількості звернень від внутрішньо переміщених осіб з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах, а також необхідність надання допомоги особам, що пережили травматичний досвід, зумовили залучення додаткових фахівців. Крім того, центр почав надавати підтримку сім'ям загиблих військовослужбовців, діти яких мають розлади розвитку мовлення [1].

На основі аналіз потреб було визначено, що корекційні послуги не є достатніми для вирішення комплексних проблем, з якими стикаються постраждалі. У зв'язку з цим, центр подав заявку на конкурс зі створення центру життєстійкості в Луцьку, який, у результаті, було виграно.

Основною метою центру життєстійкості «Fox House» є розвиток навичок життєстійкості серед мешканців громади, сприяння ефективному подоланню стресу та складних життєвих ситуацій. Центр життєстійкості «Fox House» у Луцьку надає послуги широкому колу осіб, що потребують підтримки, включаючи родини військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю та інших, які шукають психологічну допомогу.

Команда центру складається з восьми спеціалістів, яка включає фахівців із соціальної роботи, психологів та соціального менеджера, які надають соціальні послуги відповідно до Постанови КМУ № 1049 [5].

Основні напрямки діяльності центру включають арт-терапію, психологічні тренінги, коучинг, групи самодопомоги та ресурсні заняття. Центр також проводить інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення щодо доступних соціально-психологічних послуг, з акцентом на доступність інформації для осіб з різними порушеннями здоров'я [1].

За перший місяць роботи центру було зафіксовано звернення від 105 осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, 12 сімей загиблих військовослужбовців, 23 сімей військовослужбовців, 15 сімей внутрішньо переміщених осіб, 7 багатодітних сімей, 2 осіб з інвалідністю, 21 особи, яка пережила окупацію, 2 військовослужбовців, 8 матерів дітей з особливими потребами, 1 особи, яка втратила дитину через самогубство, та 14 осіб з інших категорій [3].

За період з травня по грудень 2024 року до центру звернулося близько 4 тисячі громадян різних категорій, з яких 350 отримали допомогу протягом останнього місяця [4].

Найбільш затребуваними послугами є інформування, психологічна підтримка, консультування, індивідуальна та групова психологічна робота. Особлива увага приділяється професіям з високим ризиком емоційного вигорання, таким як соціальні працівники та правоохоронці [1].

Центр активно співпрацює з департаментом соціальної політики Луцької міської ради, Волинським територіальним центром соціальної допомоги, патрульною поліцією Волинської області, центром протидії насильству та реабілітаційним центром для дітей з інвалідністю.

Регіональна координаторка Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» Наталія Коструба зазначила, що держава працює над забезпеченням доступності психологічної та психосоціальної підтримки для кожного громадянина, зокрема через навчання сімейних лікарів та створення центрів життєстійкості [1].

Отже, Центр життєстійкості «Fox House» у Луцьку є ключовим елементом системи соціально-психологічної підтримки, що функціонує в умовах воєнного стану, надаючи широкий спектр послуг від індивідуальних консультацій до групових тренінгів. Діяльність центру спрямована на адаптацію до потреб населення, постраждалого від війни, та здійснюється у тісній співпраці з державними та місцевими установами в рамках національної програми ментального здоров'я, що підкреслює його важливість як ресурсу для покращення психологічного добробуту громади.

Список використаних джерел

1. Життєстійкість у кожному з нас: як у луцькому центрі Fox House допомагають покращити ментальне здоров'я. *Район. Луцьк*. URL: <https://surl.li/kwqoym> (дата звернення: 21.03.2025)
2. Життєстійкість. Посібник з облаштування Центрів життєстійкості. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://surl.li/ktwabl> (дата звернення: 21.03.2025)
3. Звіт про роботу Центру життєстійкості «FOX HOUSE». *Луцька міська рада*. URL: <https://surl.li/vsdxqd> (дата звернення: 23.03.2025)
4. Начальник Волинської ОВА Іван Рудницький відвідав луцький центр життєстійкості Fox house (фото). *Конкурент. Інформаційне агентство*. URL: <https://surl.li/clzcks> (дата звернення: 23.03.2025)

5. Про реалізацію експериментального проекту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості: Постанова Каб. Міністрів України від 03.10.2023 р. № 1049. URL: <https://surl.li/tolwxl> (дата звернення: 21.03.2025)

6. Психічне здоров'я та ставлення українців до психологічної допомоги. *Gradus Research Plus*. URL: <https://surl.li/souxsv> (дата звернення: 21.03.2025)

7. Формування життєстійкості. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://surl.li/yiuvyz> (дата звернення: 23.03.2025)

Наталія Олексюк

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ТРЕТЯ МІСІЯ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито зміст понять «третья місія закладу вищої освіти» та «професійна адаптація ветерана». Проаналізовано можливості громадського служіння закладів вищої освіти в умовах російсько-української війни. Особливу увагу приділено діяльності Центрів ветеранського розвитку закладів вищої освіти, спрямовану на соціальне відновлення та професійну адаптацію ветеранів війни і членів їх сімей. Схарактеризовано основні напрями роботи закладів вищої освіти в реалізації третьої місії – роботу з ветеранами, а також з фахівцями із супроводу ветеранів та демобілізованих осіб. Окреслено перспективи використання досвіду українських закладів вищої освіти у реалізації громадського служіння закордоном.

Ключові слова: *російська агресія; заклади вищої освіти; громади; місія; громадське служіння; ветерани війни; соціальне відновлення; професійна адаптація.*

Російська агресія в Україні внесла суттєві корективи в усі сфери життя населення, у тому числі – сферу освіти. З початком воєнних дій та окупації урізноманітнилися напрями діяльності всіх закладів освіти і закладів вищої

освіти (далі – ЗВО) зокрема. Серед цього розмаїття чи не найголовнішим видається посилення участі ЗВО у життєдіяльності громад, що є закономірним – адже виші функціонують у громадах і є їх частиною. Таким чином, окрім освітньої та дослідницької діяльності, в умовах воєнного стану все більше ЗВО відіграють третю місію – так званого громадського служіння. Формати співпраці ЗВО з громадами можуть бути найрізноманітнішими: від створення й реалізації спільних соціальних, економічних, культурних проєктів до безпосередньої волонтерської діяльності, підтримки вимушено переміщених осіб, осіб з інвалідністю, інших вразливих верств населення, реабілітації військовослужбовців у медичних закладах, допомоги територіальній обороні та Збройним Силам України тощо [3, с. 87; 4].

Особливої уваги сьогодні заслуговує підтримка ЗВО ветеранів російсько-української війни та їх родин. Ветерани війни, які намагаються повернутися в соціум, потребують допомоги та особливої уваги з боку суспільства, яке вони захищали, а також розширення можливостей для соціального відновлення й подальшого працевлаштування [1]. Вважаємо, що саме робота з ветеранами і є новою (третьою) місією сучасних університетів України. Адже якщо раніше для ЗВО пріоритетними завданнями були освіта та наукові дослідження, то тепер до них додається й третє завдання – робота з тими, хто намагається переосмислити власний трудовий досвід, набути нового, а також з їх потенційними роботодавцями. Особливо це важливо й з огляду на зменшення чисельності абітурієнтів з числа випускників закладів загальної середньої освіти.

З метою надання ветеранам війни, їх сім'ям інформаційних, посередницьких, консультативних, психологічних, юридичних і освітніх послуг в ЗВО створюються Центри ветеранського розвитку (далі – ЦВР). Вони є важливою складовою формування та реалізації державної політики у сфері професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [2].

На основі аналізу нормативно-правових документів й наукових досліджень приходимо до висновку, що професійна адаптація – це заходи, спрямовані на здобуття, відновлення й удосконалення професійних знань, умінь і навичок, що здійснюються шляхом: підготовки, перепідготовки та

підвищення кваліфікації за робітничою професією, у тому числі – підвищення кваліфікації за освітніми програмами; отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше ступеня (рівня) освіти, підвищення кваліфікації, проходження спеціалізації, у тому числі – за скороченим терміном навчання; отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [2; 4; 5, с. 48].

Діяльність ЦВР ЗВО щодо професійної адаптації ветеранів війни спрямовується на сприяння у відновленні їх професійних умінь і навичок, підвищення кваліфікації, а також на здійснення професійної перепідготовки з цивільних професій і спеціальностей за відповідними освітніми рівнями й програмами неформальної освіти [1]. З цією метою ЦВР організовують розробку та реалізацію короткотермінових сертифікатних освітніх програм підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби. Так, ЦВР Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка пропонує ветеранам війни понад тридцять освітніх програм найрізноманітніших освітніх галузей та спеціальностей, наприклад: Встановлення, налагодження та обслуговування системного програмного забезпечення; Захист інформації в комп'ютерних системах і мережах; Експлуатація апаратів коптерного типу; Сучасні системи утеплення будівельних конструкцій; Внутрішнє декоративне оздоблення інтер'єрів; Основи електродугового та напіваавтоматичного зварювання; Енергоефективні технології; Виготовлення виробів з текстильних матеріалів; Перша психологічна допомога; Соціальне відновлення; Робота з постраждалими від насильства; Тайм-менеджмент в умовах невизначеності; Масаж і реабілітація; Документобіг; Іноземна мова (англійська) початковий рівень; Іноземна мова для повсякденного спілкування (англійська /німецька); Іноземна мова для ділового спілкування (англійська /німецька); Асистент вчителя (інклюзія); Квітникарство; Садівництво; Підготовка тьюторів до індивідуального навчання математики; Лідерство та командна робота та ін.

Окрім отримання освітніх послуг, особи, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України мають можливість отримати: психологічні консультації; правничу допомогу; сприяння розвитку підприємницьких ініціатив;

допомогу в організації та проведенні конференцій, семінарів, круглих столів, тренінгів, воркшопів, вебінарів та інших комунікаційних заходів, що є важливою передумовою їх ефективної адаптації до цивільного життя та реінтеграції у громаду [1; 5, с. 49].

Окремим напрямом діяльності ЦВР ЗВО в рамках виконання третьої місії – громадського служіння, є організація і здійснення підвищення кваліфікації фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Ця професія, нова для України й суспільства, спрямована на підтримку звільненої з військової служби особи, членів її сім'ї у переході до цивільного життя. Тому фахівці із супроводу мають володіти компетентностями, що забезпечать ефективність цього переходу та допоможуть ветерану, його сім'ї, громаді налагодити позитивно спрямовану життєдіяльність та соціальну взаємодію [2].

Таким чином, третьою місією ЗВО як освітніх інституцій є громадське служіння – їх дієва взаємодія з громадами, органами влади, бізнесом, громадськими організаціями – поза навчальною та науковою роботою. Особливо важливого значення третя місія університетів набуває в кризові періоди, коли консолідація і співпраця стають визначальними для подолання гострих викликів. Досвід українських ЗВО з розвитку суспільно орієнтованого підходу в умовах війни та відбудови у перспективі може бути використаним й іншими країнами. Перспективною, на наш погляд, є розробка національної політики з підтримки третьої місії університетів задля забезпечення адаптивності, стійкості, згуртованості та процвітання в Україні.

Список використаних джерел

1. Адаптація ветеранів війни до мирного життя: помічник ветерана. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiyaveteraniv-viyny-do-myrnoho-zhyttya-pomichnyk-veterana>

2. Деякі питання забезпечення професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України / *Постанова Кабінету Міністрів України №126 від 7 лютого 2025р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2025-п#Text>

3. Ординович В., Слосанська Г. Професійна адаптація ветеранів війни при переході від військового до цивільного життя як важлива соціальна проблема / *Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей* [Електронне видання] : Збірник тез. доповідей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 22-23 листопада 2024 р.) / за заг. ред. Л. Й. Петришин, Н.С. Олексюк, Г.М. Олійник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. С. 86–90.

4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. №3551-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. №45. Ст. 425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

5. Слосанська Г., Горішна Н., Бирик Д., Криницька І. Соціальна підтримка ветеранів/ветераном російсько-української війни та членів їхніх сімей у воєнний та повоєнний час // *Social Work and Education*. Vol. 10. No. 1. Р. 47-62. DOI : 10.25128/2520-6230.23.1.5

Галина Олійник

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Гурей Олександр,

*бакалавр освітньої програми «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ОДИНОКИХ МАТЕРІВ

У статті розкрито соціальну профілактику як засіб запобігання негативних проявів у поведінці одиноких матерів. Визначено, що основними суб'єктами профілактики девіантної материнської поведінки є державні та громадські організації, напрями, різноманітні форми та методи діяльності, що мають спрямованість на попередження і подолання негативного прояву материнської поведінки. Зокрема виділено три види профілактичної діяльності: первинна, вторинна, третинна. Досліджено,

що ефективна дія на соціально-профілактичні об'єкти здійснюється такими заходами як: загальними, спеціальними й індивідуальними.

Ключові слова: соціальна профілактика, одинокі матері, девіантна поведінка, служби соціальної роботи.

Постановка проблеми. Материнство – це одна із провідних соціальних ролей жінки, адекватна реалізація якої з одного боку є необхідною умовою для повноцінного функціонування і становлення жінки як особистості, а з іншого – для народження та виховання нової особистості. На жаль, швидкий розвиток сучасного суспільства, вплив багатьох негативних факторів на нього, зумовлює зміну традиційних стереотипів репродуктивної поведінки, трансформацію поглядів та ставлення жінки до виконання ролі матері, знецінення та відсутність відповідного місця материнства та власної дитини в ієрархії цінностей сучасної жінки.

Важливим та доцільним є пошук ефективних шляхів вирішення проблеми девіантного материнства. Основу має становити своєчасне виявлення та корекція відхилень при формуванні материнської поведінки. Основними суб'єктами профілактики девіантної материнської поведінки є державні та громадські організації, напрями, різноманітні форми та методи діяльності, що мають спрямованість на попередження і подолання негативного прояву материнської поведінки.

Отже, одним із соціально-значущих завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, є певні шляхи зниження рівня прояву різних девіацій материнської поведінки і підвищення ефективності їх профілактики.

Мета статті – розкрити соціальну профілактику як засіб запобігання негативних проявів у поведінці одиноких матерів

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна профілактика має комплексний характер, ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку дітей і молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля [1].

Соціальна профілактика девіантної поведінки одинокої матері – це сукупність науково-обґрунтованих та своєчасно зроблених дій, які спрямовані на попередження і усунення або нейтралізацію тих причин та умов, що викликають негативні прояви материнської поведінки; збереження, підтримання та захист доброго рівня життя і здоров'я людей.

Суб'єктами соціальної профілактики девіантного материнства серед матерів - одначок є державні та недержавні організації, посадовці і громадяни, які мають можливість брати участь в діяльності із профілактики різних негативних явищ в нашому суспільстві. Об'єктами соціально-профілактичної дії є саме такі негативні чинники життєдіяльності людей, що сприяють здійсненню асоціальних дій, а ще неточності у виховному аспекті та стереотипи поведінки, які досить часто викликають антигромадські вчинки.

Так, головною метою у профілактиці девіантного материнства є виявити причини і умови, які призводять до деяких відхилень у поведінці соціальних об'єктів. А також попередження і зменшення ймовірності появи відхилень завдяки соціально-економічному, правовому, організаційно-виховному, психолого-педагогічному заходу впливу [2].

Відомо, що ефективна дія на соціально-профілактичні об'єкти здійснюється такими заходами як: загальними, спеціальними й індивідуальними.

Загальні заходи, не призначаються не тільки для профілактики девіантної материнської поведінки, але як такі, що об'єктивно сприяють її попередженню або зниження рівня прояву (поліпшення законодавчої бази в сфері материнства, покращення соціально-економічної ситуації в країні, підняття освітньо-культурного рівня населення, систематичне вдосконалення виховної та культурно-масової роботи серед різноманітних груп ризику.

Спеціальні заходи призначаються тільки для профілактики різних форм прояву негативної поведінки в одиноких матерів і направленні на чинники, які їх спричиняють (сімейні, індивідуально-психологічні, соціально-економічні та інші).

Індивідуальні заходи здійснюються щодо конкретних осіб, поведінка яких має ознаки відхилень.

Крім цього виділяють наступні види профілактичної діяльності: первинна, вторинна, третинна.

Первинна профілактика – найбільш масова та найбільш ефективна. Вона спрямована не стільки на попередження відхилень материнської поведінки, скільки на формування в першу чергу здорового способу життя, запам'ятовування основ відповідального батьківства. Її контингент включає загальну популяцію підлітків, молоді, матерів, молодих сімей, а зміст спрямований на формування установки на здоров'я спосіб життя та

розвиток особистісного потенціалу щодо подолання негативних проявів соціального середовища, формування в особистості неприйняття та відмови від асоціальної поведінки.

Вторинна профілактика – це обмеження поширення окремих форм девіантної материнської поведінки в суспільстві. Мета вторинної профілактики є зміна ризикованої, асоціальної поведінки на адаптивну форму поведінки. А основними завдання – недопущення поглиблення девіацій материнської поведінки, підвищення потенціалу власних ресурсів для своєчасного попередження негативних проявів материнської поведінки та мінімізація впливу чинників, що її формують.

Під третинної профілактикою розуміють комплекс заходів соціально-педагогічного, освітнього, медико-психологічного характеру, що мають на меті запобігання переходу сформованого відхилення у більш важку форму, попередження виникнення стійких негативних наслідків та розвитку нових видів девіацій. Метою третинної профілактики є максимальне збільшення терміну ремісій, а також полягає у відновленні особистісного та соціального статусу людини і поступове повернення її до повноцінного життя.

Служби соціальної роботи, які здійснюють профілактику девіантної материнської поведінки у своїй діяльності використовують різноманітні форми та методи роботи.

Соціологічні дослідження проводяться з метою глибокого вивчення основних аспектів проблеми девіантної поведінки матерів-одиначок, збору даних про групи ризику, про стан та динаміку поширення проблеми на тій чи іншій території. Для того, щоб покращити здійснення профілактико-корекційної роботи з жінками, молоддю, сім'ями та отримання необхідної інформації часто організовують цікаві тестування, опитування, анкетування, актуальні бесіди.

Профілактично-корекційна робота націлена на проведення діагностики та психокорекції, надання психолого-педагогічної допомоги у вирішенні проблем. Надання індивідуальних консультацій для вагітних жінок, батьків, жінок, які мали хотіли відмовитися від дитини тощо.

Інформаційно-просвітницька діяльність має на меті проведення просвітницької роботи серед фахівців соціальних служб, представників громадських організацій, потенційних клієнтів, надання усієї необхідної інформації по проблематиці девіантного материнства. Інформаційно-просвітницька робота здійснюється у формі лекторіїв, відеолекторій, бесід,

консультацій, семінарів, тренінгів, масових заходів, роздачі брошур, буклетів тощо.

Системою соціальних і профілактичних служб реалізується ряд заходів, щодо попередження та запобігання негативної материнської поведінки. Найпоширеніші заходи: масові, інформаційні, навчальні, методичні, дослідницькі [2].

Висновки. На жаль, державні установи, що здійснюють профілактику девіантної материнської поведінки не в змозі максимально ефективно та результативно запобігти та повністю подолати проблему девіантного материнства. Причинами цього є недостатність фінансування соціальних програм по профілактиці девіантного материнства; відсутність матеріально-технічної бази ряду центрів, зокрема районних; проблематичним є кваліфіковане кадрове забезпечення, особливо в районах та міській місцевості. Ще однією з причин зростання негативних проявів материнської поведінки є недостатня узгодженість дій соціальних служб та недержавних організацій, що займаються профілактикою девіантної материнської поведінки.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Парфанови І. І. Соціальна профілактика :курс лекцій. Тернопіль, 2009. 159 с.

Галина Олійник,
*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

Вікторія Золотун,
*магістрантка освітньої програми
«Соціальне адміністрування у громаді»
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль*

ХАРАКТЕРИСТИКА МАЛОЗАБЕЗПЕЧЕНОЇ РОДИНИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

***Анотація.** У статті розкрито характеристику малозабезпеченої родини в сучасному українському суспільстві. Проаналізовано поняття «малозабезпеченість». Виокремлено категорії малозабезпечених осіб. Зокрема, виділено особливості людей з малозабезпечених родин. Визначено, що особливе місце у роботі з малозабезпеченими сім'ями має належити соціальному педагогу/працівнику.*

***Ключові слова:** малозабезпеченість, соціальний працівник, соціальна допомога, соціальна підтримка.*

Постановка проблеми. Сутнісною людською потребою є потреба у родині. Сім'я як людська спільнота виникла раніше, ніж нації чи держави, а нині саме сім'я є найвагоміший соціальний інститут. Роль сім'ї у суспільстві є надзвичайно вагомою, її не можливо порівнювати з жодним соціальним інститутом у суспільстві, оскільки саме від неї залежить перспектива розвитку країни, в ній відбувається формування та розвиток як особистості, а також оволодіння соціальними ролями, які є вагомими для забезпечення якісного процесу соціалізації членів родини у соціумі. Сім'я виступає як перший і найвагоміший виховний інститут.

Відзначимо, що суспільні умови, у яких проживають люди певної історичної епохи і конкретної країни, визначаються ступенем розвитку, насамперед, сім'ї як найменшої структурної одиниці суспільства.

У теперішньому часі досить поганий вплив на життя родин має достатньо високий рівень безробіття, дуже завищені тарифи на житлово-комунальні послуги, недостатня оплата за працю та ін. На жаль, малозабезпечені сім'ї не мають можливості оплатити певні послуги освіти і охорони здоров'я, цікаві туристичні послуги. Навіть не можуть дозволити собі багато інших матеріальних, соціальних і духовних благ. Саме в таких складних умовах неможлива достатня соціалізація дітей, реалізація їхніх потенційних можливостей, духовно-інтелектуальний розвиток, проблема бідності в сім'ї набуває складного характеру.

Зниження життєвого рівня населення за період тривалого реформування країни позначилося на моральному, фізичному і психічному здоров'ї всього населення, а особливо це торкнулося дітей та підлітків. Отже, бідність вважається чи не найбільш складною проблемою сучасної

України. Відомо, що погане соціально-економічне положення більшої частини українських родин створює соціальну напруженість та негативно впливає на всі ті процеси в суспільстві, які перешкоджають успішному розвитку країни. Так, держава, виконуючи свої соціальні завдання, повинна піклуватися про людей, які потребують допомоги, зокрема, й про малозабезпечені родини. Одним із варіантів надання допомоги таким родинам є здійснення соціальної роботи із цими родинами, що й обумовлює актуальність проблеми.

Метою статті – здійснити аналіз малозабезпеченої родини в сучасному українському суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі вивчення з'ясовано, що проблеми організації та надання соціальної допомоги малозабезпеченими сім'ям розглядаються як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, серед яких: В. Бочарова, В. Гуров, Л. Завацька, І. Зверєва А. Капська, В. Торохтий та ін. Однак, незважаючи на актуальність питання, слід відзначити певний дефіцит досліджень, які би були спеціально спрямовані на вивчення особливостей надання соціальної допомоги малозабезпеченим родинам.

Вперше поняття «малозабезпеченість» одержало законодавче закріплення у Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 1 червня 2000 р. Це визначення можна трактувати як певний соціальний ризик, який визначає неспроможність особи чи сім'ї з огляду на об'єктивні чинники забезпечити середньомісячний сукупний дохід на рівні прожиткового мінімуму. Іншими словами малозабезпечені – це достатньо специфічний стан матеріальної незабезпеченості людей, коли болючим є питання того, що доходи сім'ї не дозволяють підтримувати необхідне для життєдіяльності споживання. Тобто це такий стан, коли люди не мають засобів на мінімальний національний стандарт споживання, коли доходи родини нижче прожиткового мінімуму.

Нині загроза зубожіння нависла над цілком заможними соціально професійними прошарками населення (селяни, низькокваліфіковані робітники, інженерно-технічні працівники). З інтернет джерел встановлено, що для українського суспільства характерна сильна диференціація за деяким рівнем матеріального становища прошарків і груп, а число найменш забезпеченого населення за останні п'ять років збільшився з чотирьох до п'ятнадцяти разів.

За даними вітчизняних досліджень наше суспільство складається з чотирьох соціальних прошарків:

- бідні (майже 27% населення, більше половини з яких є злиденними);
- потенційно середньо-дохідні (приблизно 50% населення, доходи є недостатніми для віднесення до середнього прошарку);
- середньо-дохідні (приблизно 20% населення, є соціальна база майбутнього середнього класу);
- заможні (приблизно 3,0%).

Встановлено, що до малозабезпечених категорій (потребуючих підтримки держави), відносяться люди з інвалідністю I і II груп, громадяни віком від 80 років і більше, пенсіонери, багатодітні родини, неповні родини, родини з дітьми з особливими потребами, студентські родини, родини безробітних, родини з малолітніми дітьми, особи, що потрапили в екстремальні ситуації (вимушено переміщенні особи; люди, що постраждали в результаті стихійних лих; біженці, особи без постійного місця проживання).

Ми погоджуємося із думкою К. Либанової про те, що зниження рівня малозабезпеченості означає якісне зменшення кількості бідних. Це вимагає постійного розгляду основоположних причин та чинників малозабезпеченості. Ключовими аспектами у цьому питанні є визнання та розвиток потенціалу бідних, зростання їхньої продуктивної здатності та знищення бар'єрів, які перешкоджають цьому. Зниження рівня малозабезпеченості повинно бути зосереджено на покращенні соціальних, економічних та екологічних умов малозабезпечених та їхньому доступі до прийняття рішень [2, с. 65].

Виділяють такі особливості людей з малозабезпечених родин, як:

- деяка відсутність ініціативи, пасивність;
- перенесення відповідальності на інших;
- невміння ставити мету, домагатися її досягнення;
- страх ризику;
- прагнення обвинувачувати у своїх лихах інших [3, с. 76].

У той же час є такі специфічні риси малозабезпеченої родини, що є об'єктивними і не залежать від бажань чи особистісних характеристик її членів, наприклад, неможливість матері з економічних причин вийти зі сфери суспільної праці і зосередити свою увагу на проблемах родини і дітей.

Крім того, у суспільній свідомості існують міфи, що стосуються виховання дітей у малозабезпечених родинах, завдяки яким у суспільстві складається упередження до таких родин.

Висновок. Таким чином, малозабезпеченість родини – це не фатальна приреченість на заздалегідь негативний результат виховання, а серйозний фактор, з яким варто вважатися, організувати виховання, що несе в собі як плюси, так і мінуси. Виходячи з вищезазначеного поділяємо позицію Л. Коваль, І. Зверєвої та С. Хлебик, у тому, що особливе місце у роботі з малозабезпеченими сім'ями має належити соціальному педагогу/працівнику, який «педагогізує» сім'ю та її мікросередовище, створює педагогічні умови, що дозволяють їй набути позитивного соціального досвіду, засвоїти соціальні цінності і організовувати свою життєдіяльність на цій основі [1, с. 9].

Отже, соціальний працівник повинен не тільки допомагати родині подолати виниклі труднощі, при цьому залучаючи кошти благодійників або спостерігаючи за справедливим розподілом державної допомоги, а однією з місій – це навчити родину самопомогі і взаємодопомогі, що дасть більший ефект, ніж найщедріші матеріальні допомоги, в тому числі – будь-яке соціальне утримання.

Список використаних джерел

1. Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка. / Л. Г. Коваль, І. Д. Зверєва, С. Р. Хлебик. К. : ІЗМН, 1997. 392 с.
2. Либанова К. О. Ринок праці: соціально-демографічні аспекти. К. : 1996. 430 с.
3. Пилипенко П. Д. Пільги, компенсаційні виплати та інші види соціальної допомоги сім'ям, які мають дітей. *Виховання школярів*. 2006. №6. 96 с.

Галина Олійник

*доцент кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль*

Славська Марія,

*бакалавр освітньої програми «Соціальна робота»
Тернопільський національний педагогічний*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З НЕПОВНИМИ СІМ'ЯМИ

У статті розкрито зарубіжний досвід соціальної роботи з неповними сім'ями. Проаналізовано, що в Україні є не поганий досвід здійснення соціальної роботи з неповними сім'ями, який засвідчує її ефективність. Зокрема проблема життєдіяльності неповної сім'ї є актуальною не лише для нашої країни, але й для інших держав. Зарубіжний досвід соціальної роботи з неповною сім'єю є багатограним, а стратегії надання матеріальної та соціальної допомоги неповним сім'ям відрізняються за обсягом і характером.

Ключові слова: соціальна робота, неповна сім'я, матеріальна та соціальна допомога, соціальна підтримка.

Постановка проблеми. Сім'я – це надзвичайно важливий соціальний інститут в нашій державі. Великою мірою від цього інституту залежить майбутнє розвитку усього суспільства. Так, роль сім'ї не можливо порівнювати з іншими соціальними інститутами. Адже в ній відбувається процес формування та розвитку особистості людини і відбувається засвоєння різних соціальних ролей, які необхідні для адаптації індивідів в суспільстві.

Відомо, що сім'я завжди є одним із перших виховних інститутів, а зв'язок людина має впродовж всього свого життя. У сім'ї закладають цінності та моральні аспекти людини, а ще відбувається формування певних норм поведінки, розкривається внутрішній світ та різноманітні індивідуальні якості особистості, а також інтенсивно сприяє не лише формуванню особистості, але й саморозвитку, самопізнанню та самоствердженню людини, що мотивує її соціальну, креативну активність, розкриває як індивідуальність.

В даний час певний соціальний ризик може навіть реалізуватися в недостатньо ефективних економічних і психологічних умовах для виховування дітей. Це в свою чергу систематичні конфлікти, алкогольна і наркотична залежність її членів, а також в недоброму ставленні у середині сім'ї. Допомогти подолати проблеми сучасної сім'ї – це місія соціальних працівників.

Сьогодні сім'ї дуже часто опиняються у кризових становищах. В останніх роках відбувається деяке знецінення морально-духовних ідеалів у суспільстві. Враховуючи статистику в Україні, на жаль, 55-65% шлюбів розпадаються, проте є місцевості, де число розлучень навіть до 90%. Саме через такі обставини у нашій країні популярний феномен неповної сім'ї. А це в свою чергу потребує у фахівців гарного володіння усіма технологіями соціальної роботи з клієнтами. Неповна сім'я – це сім'я, яка складається лише з одного із батьків з однією неповнолітньою (або декількома неповнолітніми) дитиною; утворюється внаслідок відсутності (припинення) шлюбу, смерті одного з батьків або роздільного їх проживання [1, с. 3].

Мета статті – розкрити зарубіжний досвід соціальної роботи з неповними сім'ями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кількість неповних сімей в усіх індустріально розвинених країнах часто зростає [4]. Кожна конкретна ситуація неповної сім'ї неповторна, індивідуалізована, потребує компетентного вивчення і ставлення. Доцільно звернути увагу на зарубіжний досвід соціальної роботи з неповними сім'ями, який дає зрозуміти в необхідності функціонування служб психологічної реабілітації розлучених та їх дітей, педагогічного консультування, соціальної корекції, інших видів допомоги.

У Європі кожна п'ята дитина народжується у незаміжній жінки, в Данії таке становище спостерігається серед половини новонароджених, у Великобританії і Франції це число складає одну третину. Високий і відсоток розлучень, хоча в цілому, в країнах Європейського союзу він трохи знизився за останні роки минулого десятиліття, ці цифри коливаються від нуля в Ірландії, де розлучення забороняється законом, до трьох на кожну тисячу пар у Великобританії [2, с. 14]. Однією з причин нехтування сімейними цінностями за кордоном є той факт, що неповні сім'ї настільки добре забезпечуються різного роду державними допомогою, що стає економічно невигідним для певної частини населення закріплювати сімейні стосунки або перебувати у шлюбі (Швейцарія, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія і інші).

В деяких країнах (Англія) переважає стратегія допомоги малозабезпеченим. Одинокі матері, відповідно до програми «Підтримка доходу» (Швеція), можуть перебувати вдома, поки дитині не виповниться 16 років, отримуючи необхідне утримання від держави. Їй невигідно навіть

працювати в режимі неповної зайнятості. Тим не менш, середній дохід неповних сімей у Великобританії становить 40% його у повних сім'ях.

Так, у Норвегії соціальну допомогу та деякі виплати отримують одинокі матері і неповні сім'ї до досягнення дітей 19 років. Здійснивши аналіз, то а такою політикою вони живуть набагато краще порівнюючи з біднішими катнгоріями, але гірше, ніж повні сім'ї [3, с. 292].

У Франції діє стратегія підтримки сімей з дітьми, а також і неповних. Допомога надається для розлучених батьків, якщо один з них не виконує своїх матеріальних зобов'язань (місцева каса допомоги сім'ям виконує права батьків). Може надаватись додаткова соціальна допомога (на догляд за малими дітьми, за низького доходу матері та ін.). Тут більшість одиноких матерів після досягнення дитиною 3 років виходять на роботу (працює 78% їх загальної кількості). Така політика в європейських країнах веде до того, що жінки не народжують спеціально дітей, щоб скористатись соціальними допомогами, а подружні пари не розлучаються задля цього.

Цікаво є те, що Австралії одинокі батьки отримують державну допомогу на дітей залежно від власного заробітку. Створено спеціальний державний фонд, куди перераховується фіксований відсоток від заробітку того з батьків, хто не сплачує аліменти. З цього фонду розлучені одинокі батьки без аліментів дістають допомогу незалежно від власної зарплати. Вдови з неповнолітніми дітьми і ті, яким вже виповнилось 50 років, мають особливі пенсії. В Австралії діє спеціальна державна програма, що стимулює вступ одиноких матерів до вузів, де вони за успішного тестування отримують одночасно з державною допомогою і стипендію. Така практика сприяє не лише професійному зростанню, психологічному самопочуттю жінок, але й вихованню дітей [4].

Висновки. Проблеми життєдіяльності неповних сімей є досить актуальною не лише для України, але й для інших держав. Однією з причин нехтування сімейними цінностями за кордоном є той факт, що неповні сім'ї настільки добре забезпечуються різного роду державними допомогами, що стає економічно не вигідним для певної частини населення закріплювати сімейні стосунки або перебувати у шлюбі. Саме тому, цікавий зарубіжний досвід соціальної роботи з неповною сім'єю є досить багатограним. Традиційні стратегії з надання матеріальних та соціальних видів допомог неповним сім'ям в різних країнах суттєво відрізняється як за обсягами так і за характеристиками. Соціальні працівники виконують функції консультанта, помічника, захисника, організатора і координатора у допомозі батькам та

дітям. Досить часто соціальні працівники рекомендують максимальний та об'єктивний варіант стосунків для налагодження дружніх відносин задля інтересів дитини. Зарубіжний досвід дає змогу зрозуміти необхідність використання різних видів соціальної допомоги неповній сім'ї. Він, безперечно, вартує вивчення, інтерпретації і осмисленого застосування на теренах України.

Список використаних джерел

1. Листопад О. А. Соціальний аналіз проблем сучасної студентської сім'ї. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного інституту ім. Ушинського*. 2011. Вип.8-9. С. 125–128.
2. Мольпан Т. А. Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення : навчальний посібник. К.: Знання-Прес, 2008. 135 с.
3. Соціальна робота з молоддю в Україні : *Збірник інформаційно-методичних матеріалів*. К.: Столиця, 1997. 68с.
4. Фомюк Г. А. Невдале подружнє життя: теоретичні та практичні аспекти психологічної діагностики та консультування : навч. посіб. Київ. Наукова думка, 2012. 142 с.

Віктор Ординович,

*здобувач третього рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Адаптація ветеранів російсько-української війни до цивільного життя є одним із ключових викликів для сучасної України. Ефективність цього процесу багато в чому визначається можливістю доступу ветеранів до інформації та світових інформаційних ресурсів. Вказано, що використання інформаційних технологій є надзвичайно корисним для ветеранів як у процесі реінтеграції в соціум, так і у процесі їх професійної адаптації. У статті аналізуються особливості використання інформаційних технологій у професійній адаптації ветеранів.

Ключові слова: війна; ветерани; реінтеграція; професійна адаптація; інформація; інформаційні технології.

Сучасні реалії України концентрують увагу суспільства на веденні війни та мобілізації, економічній стабільності та військовій допомозі. Водночас одним із наслідків російсько-української війни є кількість ветеранів, яка постійно зростає. Держава має чіткі обов'язки перед ветеранами, а саме: забезпечення їх прав; законодавче врегулювання та реалізація пільг і послуг; реінтеграція у суспільство. Реінтеграція ветеранів війни в суспільство – це складний, довготривалий процес їх комплексного відновлення після служби та подальшої адаптації у різних сферах життя (політичній, економічній, соціальній) [5, с.87].

У процесі адаптації у ветеранів з'являється низка потреб, серед яких однією з найбільш актуальних є поновлення на робочому місці чи знаходження нової роботи – так звана професійна адаптація. Важливість професійної адаптації зумовлена тим, що повернення ветеранів до мирної професії сприяє їх включенню у взаємодію з цивільним соціумом, надає їм відчуття фінансової безпеки, а також зменшує ризики проявів залежностей чи інших відхилень поведінки [2]. Закордонний досвід засвідчує, що успішна адаптація ветеранів війни до цивільного життя можлива за їх повноцінної зайнятості, коли вони відчуватимуть себе потрібними суспільству фахівцями та фінансово незалежними від нього і держави [4, с.190].

Зазначимо, що проблема професійної адаптації ветеранів дедалі частіше стає предметом наукових досліджень. У працях А. Артеменко, К. Батаєвої, Д. Бибик, Є. Голубцової, Є. Гордієнко, Н. Горішньої, К. Горішньої, Т. Журавель, І. Криницької, О. Мраморової, Н. Олексюк, Г. Слозанської та ін. розглядаються найрізноманітніші аспекти професійної адаптації ветеранів війни до цивільного життя – мотивація подальшої професійної діяльності, зміни її сфери, професійна діагностика, механізми професійної адаптації, її ресурси та критерії успішної адаптації. Проте досі не дослідженими залишаються особливості використання технологій (у тому числі – інформаційних) у професійній адаптації ветеранів, що й стало предметом нашого дослідження.

До основних проблем, з якими стикаються ветерани при переході до цивільного життя, відносимо: відсутність-нестача-недостовірність інформації про наявні пільги та послуги; відсутність налагодженого

механізму залучення колишніх військовослужбовців до цієї системи пільг і послуг та інструкцій щодо порядку дій, щоб їх отримати; тривале очікування на отримання означених пільг і послуг; фізична віддаленість установ, що їх надають; складна система оформлення документів та бюрократія; брак кваліфікованого персоналу; відсутність зв'язку і взаєморозуміння з громадами, де проживають ветерани тощо [3, с. 69]. Безробітні ветерани також зазначають, що потребують підтримки в пошуку роботи, а саме: надання послуг інформування про доступні вакансії, проведення ярмарок вакансій та запрошення на них, перекваліфікацію й підтримку у відкритті власної справи [6].

Усі означені проблеми ветеранів можна вирішити шляхом використання у процесі реінтеграції інформаційних технологій, які створюють умови для їх доступу до інформаційних потоків й використання необмежених масивів інформації, що зберігаються в централізованих базах даних.

За визначеннями, що подаються у Національній програмі інформатизації (2022) та в сучасних довідкових джерелах, інформаційні технології – це «сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, послідовність та виконання операцій для збирання, обробки, накопичення та використання інформації, надання інформаційних послуг» [1, с. 23]; «цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, доступ до джерел інформації незалежно від місця розташування» [3, с. 70]. У загальному розумінні сутності інформаційних технологій науковці (та ін.) акцентують увагу на сукупності прийомів і методів збору, обробки й передачі інформації з використанням сучасних засобів комунікації, технічного та програмного забезпечення [5, с. 87]. Саме інформаційні технології дають змогу не лише оптимізувати процеси реінтеграції ветеранів, але й створюють можливість для сталої підтримки через онлайн-спільноти та віртуальні мережі, забезпечуючи ветеранам доступ до необхідних ресурсів незалежно від їх географічного розташування.

Важливо зазначити, що до засобів забезпечення інформаційних технологій відносяться: комп'ютер; відеотехніка; мультимедійні засоби (мультимедійний проектор, інтерактивна дошка); електронно-обчислювальна техніка; програмні продукти; інформаційні системи або їх

окремі елементи; електронні комунікаційні мережі тощо. Залежно від засобів інформаційні технології, що використовуються ветеранами у процесі професійної адаптації, об'єднуються у два класи: стаціонарні й мережні.

Для реалізації стаціонарних інформаційних технологій використовуються такі засоби, як: електронні видання; комп'ютерні навчальні курси, записані на твердих носіях (картах пам'яті, лазерних дисках); навчально-інформаційні аудіо- та відеоматеріали тощо.

Мережні технології складають ядро дистанційного навчання та реалізуються за допомогою спеціалізованого інформаційного середовища завдяки засобам обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, комп'ютерний зв'язок тощо) [1, с. 85]. Використання мережних технологій в освітньому процесі забезпечує ветеранам доступ до світових мереж з їх величезним обсягом інформації в різних галузях без просторових і часових обмежень, що надає можливість розробляти нові навчальні технології й підходи до використання традиційних методик. Окрім того, використання мережі Інтернет у освітньому процесі (наприклад, користування пошуковими системами) удосконалює навички самостійної роботи ветеранів [3, с. 71].

Таким чином, сучасні інформаційні технології відкривають ветеранам війни нові можливості не лише у пізнанні реальності, пошуку інформації, але і у залученні їх до професійної адаптації, шляхом упровадження нових форм і методів фахової підготовки, перепідготовки чи підвищення кваліфікації. Використання сучасних інформаційних технологій в умовах дистанційного навчання забезпечує інтерактивність освітнього процесу та належну якість професійної підготовки майбутніх фахівців.

Перспективною вбачаємо розробку навчально-методичного забезпечення використання інформаційних технологій у процесі професійної адаптації ветеранів війни і членів їх сімей.

Список використаних джерел

1. Бочаров Б. П., Воеводіна М. Ю. (2015). Інформаційні технології в освіті: монографія. *Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 197 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/78066484.pdf>
2. Горішня К. (2021). Професійна реадaptaція демобілізованих військовослужбовців: сценарне прогнозування майбутнього. *Інститут*

соціальної і політичної психології НАПН України. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-24-30>

3. Жиленко, Р. В. (2018). Дослідження основних потреб учасників АТО та членів їх сімей в соціальних послугах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 1 (42), 68–73. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/20429>

4. Олексюк Н. (2024). Соціальна підтримка ветеранів війни: можливості реалізації закордонного досвіду в Україні. // *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року)*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 189–194. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/32807/1/Zb_Sots_robota.pdf

5. Ординович В., Слосанська Г. (2024). Професійна адаптація ветеранів війни при переході від військового до цивільного життя як важлива соціальна проблема / *Стратегії наукового пошуку в соціальній роботі, соціальній педагогіці та соціальній освіті: поліфункціональність ідей [Електронне видання] : Збірник тез. доповідей II Всеукраїнської наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих учених (Тернопіль, 22-23 листопада 2024 р.)* / за заг. ред. Л. Й. Петришин, Н.С. Олексюк, Г.М. Олійник. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2024. С. 86–90.

6. Представництво МОМ в Україні (Січень, 2020). Життя після конфлікту: опитування щодо соціально-демографічних та соціально-економічних характеристик ветеранів конфлікту на сході України та їхніх сімей. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/veterans_reintegration_survey_2020_ukr.pdf

Людмила Петришин,
*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

Блашак Ольга
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,*

РОЛЬ КРЕАТИВНИХ РІШЕНЬ В АДАПТАЦІЇ ДО ЗМІН

У статті розглядається значення креативного мислення як ключового ресурсу в процесі адаптації особистості та організацій до змінних умов сучасного суспільства. Звертається увага на особливості прийняття креативних рішень кризових ситуаціях, які вимагають гнучкості мислення, творчого підходу та швидкого реагування. Наголошується, що креативні рішення є не лише інструментом вирішення проблем, а й потужним механізмом самореалізації та професійного зростання в умовах адаптації до постійних змін.

Ключові слова: креативність, креативне мислення, творчі рішення, адаптація, адаптаційні стратегії, розвиток креативного потенціалу.

Постановка проблеми. Креативні рішення як інструмент адаптації до змін набувають особливого значення в умовах сучасного динамічного суспільства, де постійне оновлення технологій, соціальних норм і професійних вимог потребує гнучкості та здатності до швидкого реагування. Здатність особистості знаходити оригінальні, нестандартні шляхи розв'язання проблем є критично важливою для ефективної адаптації як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності. Креативність у цьому контексті виступає не лише як риса особистості, а як результат інтеграції когнітивних, емоційних та соціальних компонентів, що забезпечують здатність до саморегуляції, творчого мислення та прийняття рішень у невизначених обставинах. Проблема дослідження полягає у вивченні соціального контексту і психологічних передумов, які сприяють або перешкоджають формуванню креативних стратегій адаптації до змін.

Виклад основного матеріалу. У контексті особистісної адаптації до змін, креативність не є окремим процесом, а інтегрується у всі сфери життя – від особистих рішень до професійної діяльності [1]. Особливо актуальним це стає у професіях, де людина щодня працює з новими ситуаціями, інформацією, емоційно напруженими подіями. Наприклад, фахівці соціальної сфери, психологи, педагоги чи управлінці потребують не лише знань, а й здатності діяти творчо у межах обмежених ресурсів чи нестандартних ситуацій.

Науковці підкреслюють, що креативне мислення формується не лише через інтелектуальні вправи, а й через досвід взаємодії в різних соціальних ролях. Участь у командній діяльності, проєктній роботі, міжособистісному спілкуванні сприяє розвитку навичок адаптації через практику застосування творчих стратегій [6]. Саме у таких ситуаціях фахівці вчаться домовлятися, враховувати різні точки зору, шукати компроміси, що є основою як творчого, так і адаптивного потенціалу.

Особливу роль у розвитку креативності відіграє середовище. У навчальному просторі важливо створити умови, де не критикуються помилки, а заохочується експеримент, пошук, ініціатива [3]. Це формує у фахівців психологічну безпеку, зменшує страх перед новизною і, відповідно, стимулює відкритість до змін. Важливо, щоб педагоги були не лише носіями знань, а й фасилітаторами креативності – моделювали ситуації які нададуть можливість реалізовувати свої ідеї на практиці.

Враховуючи, що культури піклування про своє психічне здоров'я в Україні практично немає, значно зростає роль методів саморегуляції психічних станів, що дозволяє оптимізувати свій функціональний стан, знімати психічне напруження, саморозвантажувати психіку. Тому доцільно приділяти увагу впровадженню у широкі верстви населення різних методів саморегуляції, наприклад, методів аутогенного тренування, медитації, арт-терапії, психологічним тренінгам та іншим методам, які допоможуть особистості мати ресурси самопідтримки, справитись з тими складними ситуаціями, які є в сучасному житті кожного українця [2].

Одним із найважливіших аспектів розвитку креативних навичок є здатність працювати з невизначеністю. Сучасна людина дедалі частіше стикається з ситуаціями, у яких немає готових відповідей або інструкцій [4]. Креативність у таких випадках – це здатність формулювати нові запитання, бачити проблему з різних боків, комбінувати елементи різного досвіду, експериментувати. Це особливо важливо у кризових або трансформаційних періодах, коли потрібні не лише швидкі реакції, а й нестандартне бачення ситуації.

Також варто врахувати вплив мотиваційних чинників на розвиток креативного мислення. Внутрішня мотивація, зокрема інтерес до пізнання, прагнення до самореалізації та внутрішня потреба у зміні, сприяє активізації творчого потенціалу. Особи з високою внутрішньою мотивацією, як правило, не чекають зовнішніх стимулів, а самостійно ініціюють зміни, шукають нові знання, технології, ідеї.

Креативність також вимагає толерантності до невизначеності – здатності не панікувати перед незрозумілими обставинами, а сприймати їх як виклик. Це один з найважливіших компонентів психологічної зрілості, що тісно пов'язаний із розвитком адаптаційних стратегій. Людина, яка не боїться невідомого, з більшою ймовірністю знайде нові шляхи вирішення проблем, проявить ініціативу, здатну трансформувати ситуацію[7].

Варто також звернути увагу на роль креативності в командній роботі. Уміння пропонувати ідеї, приймати й розвивати думки інших учасників, узгоджувати бачення – усе це вимагає не лише соціальних навичок, а й гнучкого мислення [5]. Команди, в яких розвинена креативна взаємодія, зазвичай демонструють вищу продуктивність, краще адаптуються до змін, ефективніше долають конфлікти.

Нарешті, важливо зазначити, що креативність - це не лише вроджена здатність, а й навичка, яку можна і потрібно розвивати. Застосування методів дизайн-мислення, «мозкового штурму», SWOT-аналізу, створення ментальних карт - усе це сприяє формуванню нового типу мислення, що виходить за межі шаблонів. У такому мисленні адаптація до змін стає не просто способом збереження рівноваги, а рушієм інновацій та розвитку.

Висновки. Загалом, креативність є ключовим чинником успішної адаптації особистості до змін. Розвиток креативного мислення сприяє формуванню гнучкості, відкритості до нового досвіду та здатності до ефективного вирішення проблем. Соціальні та освітні чинники відіграють важливу роль у підтримці та розвитку креативного потенціалу. Застосування креативних рішень у процесі адаптації до змін дозволяє не лише ефективно справлятися з викликами, але й сприяє особистісному та професійному зростанню.

Список використаних джерел:

1. Андрієнко Т.В. Креативність як чинник адаптації особистості до змін. *Психологія і суспільство*. 2018. № 2. С. 45–50.
2. Бондаренко О.М. Формування креативного мислення в умовах змін: соціально-психологічний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Психологія і педагогіка*. 2020. Т. 4. С. 22–28.
3. Кондратюк С.О. Соціальні аспекти розвитку креативного потенціалу особистості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 5. С. 133–140.
4. Мірошниченко І.В. Креативність у контексті особистісного розвитку в умовах невизначеності. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 34. С. 78–84.

5. Пономаренко В.І. Адаптаційні стратегії в умовах трансформаційного суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 3. С. 49–55.

6. Савченко Л.В. Психологія творчості та її роль в адаптації до змін. Освіта і розвиток обдарованої особистості. 2020. № 6(81). С. 114–118.

7. Черниш Н.В. Роль емоційної регуляції в креативному прийнятті рішень. *Актуальні проблеми психології*. 2021. Т. 16, вип. 3. С. 101–106.

Людмила Петришин,
*професор, доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи
та менеджменту соціокультурної діяльності
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

Анастасія Мацьків,
*магістрантка кафедри соціальної роботи і
менеджменту соціокультурної діяльності,
спеціальності 011 освітні, педагогічні науки,
ОПП Соціальна педагогіка
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються нормативно-правові основи діяльності соціальних педагогів у закладах загальної середньої освіти, які визначаються цілим рядом законодавчих та підзаконних актів, які регулюють соціально-педагогічну практику в Україні. Розглядається діяльність соціального педагога в закладах загальної середньої освіти, та зазначається що вона регламентується низкою законодавчих актів, що визначають як його права та обов'язки, так і конкретні напрямки роботи.

Ключові слова: *превентивна робота, соціальний педагог, заклад загальної середньої освіти, нормативно-правові основи.*

Постановка проблеми. Превентивна робота соціального педагога у закладах загальної середньої освіти є складовою частиною соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на забезпечення комплексної підтримки учнів і їх соціалізацію. В умовах сучасного суспільства, де соціально-культурні та економічні зміни впливають на систему освіти, заклади освіти не можуть функціонувати як автономні інститути. Превентивна робота, що здійснюється соціальним педагогом, орієнтована на попередження негативних явищ, таких як девіантна поведінка, соціальна ізоляція, конфлікти та інші, що можуть виникнути серед учнів, а також на підтримку їхнього гармонійного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правові основи діяльності соціальних педагогів у закладах загальної середньої освіти визначаються цілим рядом законодавчих та підзаконних актів, які регулюють соціально-педагогічну практику в Україні. Основним нормативно-правовим документом є Конституція України, яка закріплює право кожної людини на освіту, здоров'я та соціальний захист. Проте, для визначення конкретних обов'язків соціального педагога в закладах загальної середньої освіти необхідно звертатися до спеціалізованих законів, таких як Закон України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», а також інших актів, які регламентують діяльність педагогічних працівників в освітніх установах [1; 2].

Зокрема, Положення про психологічну службу у системі освіти України, введене наказом Міністерства освіти і науки України № 509 від 22 травня 2018 року, також визначає основи роботи соціальних педагогів, їх функції та завдання в навчальних закладах. Цей документ окреслює роль соціального педагога у створенні психологічного комфорту для учнів, а також у наданні необхідної соціально-педагогічної підтримки, яка передбачає не лише надання допомоги в кризових ситуаціях, а й проведення профілактичної роботи для запобігання розвитку проблемних явищ [4].

Нормативно-правові основи діяльності соціальних педагогів закріплені в низці законодавчих актів, серед яких важливе місце займають Закон України «Про освіту» та Закон України «Про повну загальну середню освіту». Згідно з цими документами, соціальний педагог у закладі освіти має виконувати важливі функції, спрямовані на забезпечення прав та потреб дітей, створення умов для їхнього здорового психічного та фізичного розвитку. Одним із головних завдань соціального педагога є підтримка

учнів у складних життєвих ситуаціях та надання соціально-педагогічної допомоги, що включає в себе профілактику та запобігання соціальних проблем. Це завдання виконуються шляхом організації різноманітних соціально-педагогічних заходів, спрямованих на підтримку та розвиток соціальної активності дітей, профілактику їхніх правопорушень та попередження проявів агресії серед учнів [1].

Важливо відзначити, що в законодавстві передбачено різноманітні типи закладів, що надають повну загальну середню освіту, серед яких як загально-освітні заклади, так і спеціалізовані, зокрема, мистецькі, спортивні, військові ліцеї, а також професійні коледжі. Превентивна робота соціальних педагогів у таких закладах має свою специфіку, адже потреби учнів, які навчаються в спеціалізованих навчальних закладах, мають свою індивідуальність. У таких закладах соціальний педагог має ще більшу відповідальність, оскільки часто учні цих навчальних закладів стикаються з додатковими труднощами, пов'язаними з особливостями навчального процесу та фізичною підготовкою.

Нормативно-правові основи превентивної роботи соціального педагога у закладі загальної середньої освіти є важливою складовою частиною регулювання його діяльності, що забезпечує чітке виконання завдань з соціалізації, підтримки та розвитку учнів. В Україні діяльність соціального педагога в закладах загальної середньої освіти регламентується низкою законодавчих актів, що визначають як його права та обов'язки, так і конкретні напрямки роботи [5]. Одним із перших важливих кроків у нормативному визначенні посади соціального педагога є Постанова Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 року № 963, згідно з якою ця посада була включена до переліку посад педагогічних працівників. Це рішення стало основою для подальшого визначення соціального педагога як важливого фахівця у системі освіти, що працює безпосередньо з учнями, їхніми сім'ями та педагогічним колективом. Уже в 2002 році соціальний педагог був включений до кваліфікаційного переліку спеціальностей України, що дозволило офіційно затвердити його роль у процесі освіти та виховання [2].

Згідно із чинним законодавством, соціальні педагоги є педагогічними працівниками, що визначає їх статус в освітній сфері. Вони працюють у системі загальної середньої освіти, незалежно від наявності посад практичних психологів, що передбачає їхню важливу роль у здійсненні соціально-педагогічного супроводу учнів. Зокрема, наказом Міністерства

освіти і науки України від 03.07.2017 № 948 були визначені нормативи чисельності соціальних педагогів у закладах освіти, що дозволяє забезпечити належний рівень їх присутності у навчальних закладах. Це нормативне забезпечення є важливим для ефективного виконання завдань, що стоять перед соціальними педагогами, таких як профілактика та запобігання соціальним проблемам серед учнів, підтримка соціалізації та адаптації в колективі [2].

Особливу увагу варто звернути на Положення про психологічну службу у системі освіти України, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 22 травня 2018 року № 509 [4]. Це Положення визначає основні функції та завдання соціального педагога, зокрема в контексті превентивної роботи. Згідно з документом, соціальний педагог у закладі освіти здійснює соціально-педагогічний супровід здобувачів. Превентивна діяльність соціального педагога спрямована на запобігання та протидію таким негативним явищам, як домашнє насильство, злочинність, алкоголізм, наркоманія та інші соціальні проблеми, що можуть вплинути на розвиток учнів.

З огляду на реалії світу, діяльність соціального педагога також передбачає адаптацію до змін, які відбуваються в умовах воєнного стану. Важливим аспектом є нормативна база, яка регулює організацію соціально-педагогічної діяльності в умовах війни. Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2023 року №782 «Про початок навчального року під час воєнного стану в Україні» визначає строки навчального року для закладів загальної середньої освіти в умовах війни, що триває з 1 вересня 2023 року до 28 червня 2024 р. [3].

Лист Міністерства освіти і науки України від 16 серпня 2023 року №1/12186-23 окреслює особливості організації нового навчального року в умовах воєнного стану, регламентуючи форми організації освітнього процесу. В умовах війни передбачено три основні форми навчання: очна, дистанційна та змішана. Очна форма застосовується лише в межах розрахункової місткості споруд цивільного захисту, що можуть бути використані для укриття учасників освітнього процесу у разі сигналу тривоги. Дистанційна форма організовується в районах ведення бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, де заклад освіти має можливість приймати рішення щодо кількості учнів у класах. Змішана форма передбачає поєднання різних видів занять, де практичні та лабораторні заняття проводяться в очному режимі, а лекційні – дистанційно. Ці форми

організації навчання потребують від соціальних педагогів значної гнучкості та адаптивності, адже вони мають забезпечити психологічний комфорт та соціальну підтримку учнів у будь-яких умовах [3].

Одним із ключових документів роботи соціального педагога є методичні рекомендації, розроблені Інститутом педагогіки НАПН України, під назвою «Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови: реалії, досвід, перспективи». Цей документ надає вичерпну інформацію та поради для освітніх установ щодо ефективного організування навчального процесу в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Також, важливими є методичні рекомендації, надані Міністерством освіти і науки України листом від 03.08.2023 № 1/11479-23, які стосуються надання індивідуальної підтримки учням з особливими освітніми потребами під час підготовки до реагування на надзвичайні ситуації. Ці рекомендації були розроблені Державною установою «Український інститут розвитку освіти» і містять практичні поради для учасників освітнього процесу, зокрема соціальних педагогів, щодо підготовки учнів з особливими потребами до непередбачуваних ситуацій. Професійний підхід соціального педагога дозволяє створити систему підтримки для дітей, що стикаються з надзвичайними умовами, і забезпечити їх безпеку та психологічний комфорт під час навчального процесу [5; 6].

Окрім того, організація виховного процесу у 2023/2024 навчальному році має здійснюватися відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 24.08.2023 № 1/12702-23. Відповідно до цього документа, соціальні педагоги повинні сприяти реалізації кількох важливих напрямів виховної роботи, що стали особливо актуальними в умовах війни. Одним із пріоритетних напрямів є національно-патріотичне виховання. Важливою частиною роботи є розвиток онлайн-волонтерства серед учнів, яке можна реалізовувати через виконання адміністративних та креативних завдань, збирання пожертв, долучення до українського кібер-війська, зокрема блокування каналів дезінформації, а також участь у віртуальному партизанстві, наприклад, шляхом надсилання скарг на прокремлівських агітаторів до адміністраторів соцмереж і чатів [3].

Висновки. У процесі роботи соціального педагога в закладах загальної середньої освіти важливо враховувати нормативно-правові основи, що регулюють організацію соціально-педагогічної діяльності, зокрема в умовах воєнного стану. У сучасних умовах соціальний педагог виступає як

важливий компонент системи підтримки учнів, що потребують особливого підходу, надання психологічної допомоги та супроводу. Його роль полягає не лише в організації та проведенні превентивних заходів, але й у забезпеченні безпеки та психологічного благополуччя учасників освітнього процесу в умовах стресу та нестабільної ситуації. У цих умовах важливо дотримуватись принципів гуманізму, підтримки та розуміння, щоб забезпечити учням безпечне та ефективне навчання навіть в таких складних умовах.

Список використаних джерел:

1. Веретенко І. М. Нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічної роботи в умовах закладу загальної середньої освіти. *Педагогіка та психологія*. Харків : Щедра садиба плюс, 2023. Вип. 48. С. 24-31.
2. Нормативна документація соціального педагога / О. Белова, Л. Письмак та ін. Київ : Шкільний світ, 2023. 120 с.
3. Освіта в умовах війни: реалії, виклики та шляхи подолання: матеріали II Форуму академічної спільноти (20-24 червня 2022 р.) / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури / упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ДВНЗ «ПДАБА», 2022. 152 с.
4. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 22 травня 2018 року №509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
5. Петришин Л. Й. Нормативно-правові основи діяльності соціального педагога в умовах воєнного стану / Л. Й. Петришин, Г. М. Олійник // Current trends in scientific research development : Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference (November 14-16, 2024). – Boston, USA : BoScience Publisher, 2024. – P. 432-438
6. Соціальний педагог закладу загальної середньої освіти: статус та основні напрямки діяльності: метод. рекомендації. Харків: ХОН-МІБО, 2006. 76 с.

Дмитро Плітін

*аспірант кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності*

*(ОНП Соціальна робота)
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

Наталія Олексюк

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

МЕХАНІЗМИ НАЛАГОДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито зміст поняття «інформаційна безпека особистості», схарактеризовано основні загрози безпеці, типи шкідливої інформації, об'єкти її маніпулятивного впливу та методи ведення. Зазначено, що надзвичайно важливо для збереження цілісності кожної особистості і державного суверенітету у цілому розробити ефективні механізми налагодження та підтримки інформаційної безпеки особистості. Особливу увагу приділено захисту психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів. Визначено перспективи подальших наукових пошуків в обраній тематиці.

Ключові слова: *інформаційні технології; особистість; суверенітет держави; інформаційна безпека; маніпулятивний вплив; механізми; протидія; налагодження.*

Новітні інформаційні технології сприяють розвитку демократичних сил у світі, проте поряд з цим часто стають засобом дестабілізації. Головна загроза інформаційній безпеці – це загроза впливу іншої сторони на інформаційну інфраструктуру країни, інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість, підсвідомість особистості, з метою нав'язати державі бажану (для іншої сторони) систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень у життєво важливих сферах суспільної й державної діяльності, керувати їхньою поведінкою і розвитком у бажаному для іншої сторони напрямку. Усе перелічене становить загрозу як окремо взятій особистості, так і

суверенітету країни у цілому в життєво важливих сферах її суспільної й державної діяльності, що реалізується на інформаційному рівні. Стратегічне інформаційне протистояння є самостійним і принципово новим видом протистояння, здатним вирішувати конфлікт без застосування збройних сил у традиційному розумінні [3, с. 24].

Дослідниця М. Пілат розглядає такі типи шкідливої інформації для особистої та національної безпеки: недобросовісна, неетична чи неправдива реклама чи інформація; інформація, що провокує соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть або ворожнечу; заклики до війни; пропаганда ненависті через зневагу чи перевагу; інформація, що деструктивно впливає на свідомість та психіку людини; інформація, що містить посягання на честь окремих осіб [4, с. 186-187].

Маніпулятивний вплив шкідливої інформації здійснюється на такі групи: психічні стани (фонові, функціональні, емоційні); спонукання для активності людини (потреби, інтереси, схильності); когнітивні (інформаційні) структури (зокрема, інформаційно орієнтовна основа поведінки людини загалом); регулятори активності людини (групові норми, самооцінка (відчуття власної гідності, самоповага, гордість), суб'єктивні відносини, світогляд, переконання, вірування, смислові, цільові, операційні установки); операційний склад діяльності (спосіб мислення, стиль поведінки та спілкування, звички, уміння, навички) [1, с. 89].

Аналізуючи інформаційну війну росії проти України дослідник Ю. Горбань, розглядає такі основні методи її ведення: пропаганда; дезінформація та маніпуляція; психологічний тиск; диверсифікація громадської думки; поширення чуток [2, с. 138].

Незважаючи на значний науковий інтерес до інформаційної безпеки та її забезпечення (проблему вивчали А. Аносов, З. Бржевська, Г. Гайдур, Ю. Горбань, М. Гуцалюк, Н. Довженко, Р. Киричок, В. Лужецький, О. Лужецький, А. Лужецький, О. Морозов, М. Пілат та ін.), величезна кількість питань залишаються не дослідженими. Саме тому метою нашої роботи є дослідити механізми забезпечення інформаційної безпеки особистості як складової державної безпеки в Україні.

Інформаційну безпеку визначаємо як стан захищеності суспільства, особи від інформаційних загроз, які можуть завдати шкоди їх існуванню чи функціонуванню [5, с. 35]. Інформаційна безпека ґрунтується на таких ключових принципах: соціальне усвідомлення важливості інформаційної безпеки; достовірність інформації; її цілісність; конфіденційність;

доступність; захист персональних даних; захист від інформаційних загроз [2, с. 140].

Забезпечення інформаційної безпеки суспільства закладено в основні нормативно-правові документи, які торкаються досліджуваної проблеми: «Стратегію кібербезпеки України» та «Доктрину інформаційної безпеки». Обидва документи передбачають створення всіх можливих заходів для безпечного функціонування кіберпростору та протистояння інформаційній агресії росії та передбачають формування захисту кіберпростору, що є основою захисту прав людини. Серед пріоритетних напрямів захисту інформаційної безпеки особистості, передбачених означеними документами, є: розвиток безпечного надійного кіберпростору; захист державних електронних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури; розвиток потенціалу сектору безпеки і оборони у сфері кібербезпеки; боротьба з кіберзлочинністю [3, с. 25].

Інформаційна безпека особистості включає захист психіки і свідомості людини від небезпечних інформаційних впливів (маніпулювання свідомістю, дезінформування, спонукання до конфліктів з іншими особами, соціальними групами та державою). Вважаємо, що для її здійснення необхідно підвищувати рівень теоретичної та практичної підготовки людини, при якому досягається захищеність її життєво важливих інтересів від інформаційних загроз [1, с. 92].

Окрім зазначених інструментів правового та регуляторного впливу держави на інформаційну сферу, до методів протидії шкідливому інформаційному впливу слід віднести розвиток у суспільстві здатності до особистого свідомого контролю над інформацією, що надходить. Цей метод передбачає формування критичного мислення, здатності орієнтуватися у величезному масиві інформації, кількість якої в інформаційну епоху зростає невпинно. Це потребує достатньо високого культурного та освітнього рівнів особистості та суспільства, тому основні зусилля держави повинні бути націлені на розвиток відповідних сфер суспільного виробництва як інструментів формування адекватного інституційного середовища [4, 190].

Особливо важливою на нашу думку є: розробка відповідних навчальних програм з цифрової та інформаційно-медійної грамотності, і відповідно, проведення навчань серед населення різних вікових груп; дотримання етики інформаційного спілкування; дотримання інформаційної гігієни та основних правил безпечної роботи з інформацією в мережі Інтернет. Насамперед це стосується нерозповсюдження неперевіреної

інформації, нерозголошення персональних даних, інформації про своє приватне життя тощо [5, с. 36].

Серед основних механізмів забезпечення інформаційної безпеки підприємницької діяльності в Україні як складника інформаційної безпеки держави доцільно виділити: інформаційний патронат; інформаційний захист (судовий, адміністративний, автономний); інформаційну кооперацію; формування ефективних систем захисту інформації [3, с. 25].

Таким чином, забезпечення інформаційної безпеки особистості полягає у здійсненні постійного контролю за джерелами виникнення потенційних загроз (антропогенні, технологічні та стихійні джерела) та захист інформації різними способами (захист програм від читання та копіювання, захист авторських прав на інформацію, захист від несанкціонованого доступу і запуску програм). Захист інформації на основі системи інформаційної безпеки є найбільш поширеним варіантом організації останньої, інколи навіть тотожним самій безпеці. У перспективі вважаємо за доцільне більш детально вивчити можливості протидії впливу небезпечної інформації на особистість.

Список використаних джерел

1. Брже夫ська З., Довженко Н., Киричок Р., Гайдур Г., Аносов А. (2019). Інформаційні війни: проблеми загрози протидія. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. Київ. № 3 (3). С. 88–96. URL: https://www.researchgate.net/publication/340828842_INFORMATIONI_VIJNI_PROBLEMI_ZAGROZI_TA_PROTIDI А.
2. Горбань Ю. (2015). Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Вип. 1. С. 136–141. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/sjs/vsi-vypusky/vypusk-1-nomer-883-2017/instrumenty-informaciyanoi-viyny-proti-ukrayiny-v-internet>.
3. Морозов О.Л. (2007). Інформаційна безпека в умовах сучасного стану і перспектив розвитку державності // *Віче*. №12. С. 23–25. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/598/>.
4. Пілат М. (2013). Інформаційні впливи та інформаційні війни: сутність понять та їхній зв'язок в інформаційну епоху. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. Вип. 32. С. 185–190.

5. Plitin D., Oleksiuk N. (2024). The content of personal information security in the conditions of war. *IX International Scientific and Practical Conference «New problems of science and ways of their solution»*, January, 02-03.2024,, Paris. France. Pp. 34–36. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/12346789/3169>.

Олександра Рижкова

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальність 231 Соціальна робота, факультету педагогіки і психології, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Ольга Сорока

доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ДІАГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ МАЛЮНКУ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Автори зосередили увагу на визначенні можливостей малюнку в процесі діагностики психоемоційної сфери дітей в період війни.

Ключові слова: *діагностика, малюнок, графічні методи, проєктивні малюнкові методи, арт-терапія, діти.*

В умовах сучасності воєнні конфлікти завжди супроводжуються кризами, які особливо болісно позначаються на дітях, що набуває особливого значення. У той самий час діагностика психоемоційного стану дітей в умовах війни часто ускладнена. Це пов'язано з тим, що діти не завжди можуть чи хочуть вербалізувати свої почуття, багато з них занурюються в себе або навпаки, поводять себе зухвало та деструктивно, маскуючи травму.

У таких обставинах надзвичайно важливо забезпечити своєчасне та якомога точне діагностування психоемоційного стану дітей з метою подальшого надання їм психосоціальної підтримки. Однак традиційні вербальні методи психологічного тестування часто виявляються неефективними в роботі з дітьми, які перебувають у стані емоційного шоку або ще не мають достатніх комунікативних навичок для усвідомленого самовираження.

У цьому контексті особливо актуальне використання малювання як проєктивного інструменту для психодіагностики. Нашу увагу привернули дослідження Н. Гриньової, М. Махній, О. Сороки, Т. Яценко та ін. присвячені аналізу потенціалу проєктивних графічних тестів для вивчення особистості.

На переконання Т. Яценко, малюнок дає можливість дитині відтворювати в образах реальність і проєктувати зміст психіки в символах. Сильна риса малюнка полягає в можливості поєднати зовнішній та внутрішній світи в образах і в певних символах, а це дає змогу психологу проникати у внутрішні самохарактеристики психіки дитини [7].

Питання пошуку нових способів надання психологічної допомоги як дітям, так і дорослим є надзвичайно важливим та актуальним на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки. Також актуальним залишається вдосконалення вже існуючих методик, які використовуються фахівцями-практиками.

Хоча графічні методи дослідження особистості мають порівняно коротку історію, сьогодні є багато ефективних технік, які стали класичними інструментами психодіагностики. Серед них – тест «Малюнок людини» (К. Маховер, Ф. Гудинаф), методика «Дім–Дерево–Людина» Дж. Бука, «Малюнок сім'ї» В. Вульфа, тест «Дерево» К. Коха та інші. Ці методи часто використовуються для дослідження індивідуально-психологічних особливостей людини.

Малюнок, як проєктивна методика, дає змогу виявити несвідомі аспекти психіки дитини. Через зображення можна отримати інформацію про її емоційний стан, рівень тривожності, страхи та інші соціально-психологічні характеристики. Особливо це актуально в умовах війни, коли діти можуть переживати сильний стрес і травму.

Інструкції до виконання психомалюнків спрямовані на актуалізацію спонтанності та невимушеності під час малювання, в процесі діалогічної взаємодії фахівця із соціальної роботи/ психолога з автором малюнків.

Т. Яценко стверджує, що «кількість малюнків дозволяє побачити схожість між окремими елементами з метою проведення аналогій та бачення цілісної образної картини індивідуально-психологічної історії життя суб'єкта, допомагає пізнати такі внутрішні механізми психіки й тенденції його поведінки, які зумовлюються логікою несвідомого, що не розкривається із змістом кожного зокрема малюнка» [7, с. 43].

Під час аналізу малюнків важливу роль відіграє психокорекційний діалог, який допомагає виявити та осмислити образи, що закладені у графічних елементах. Завдання, яке отримує дитина для створення малюнків, має на меті стимулювати вільне, спонтанне вираження її думок і почуттів. У ході подальшої розмови між соціальним працівником/психологом і дитиною відбувається активізація внутрішньої рефлексії, яка допомагає краще зрозуміти й усвідомити власні емоції та переживання.

Погоджуємося із М. Махній у тому, що аналіз дитячих малюнків дає можливість виявити різноманітні психологічні аспекти, серед яких:

- емоційний стан: кольори, які використовує дитина, можуть свідчити про її настрій (наприклад, темні кольори можуть вказувати на тривожність або депресію);
- страхи й тривоги: зображення агресивних фігур або сцен насильства можуть свідчити про внутрішні страхи дитини;
- самооцінка: розмір та розташування фігур на малюнку можуть вказувати на рівень самооцінки дитини;
- соціальні взаємодії: наявність або відсутність інших людей на малюнку може свідчити про соціальні зв'язки та почуття самотності [3].

Під час аналізу дитячих малюнків важливо звертати увагу не лише на основні кольори, а й на ті, чия наявність виглядає неприродно або надмірно. Наприклад, якщо дитина малює тільки чорним і не бажає розфарбовувати зображення, це може свідчити про внутрішні переживання або небажання ділитися емоціями. Так само, якщо всі елементи зображені червоним кольором, навіть якщо в реальності вони іншого відтінку, це може вказувати на сильне емоційне напруження або агресію. У більшості випадків діти використовують приблизно 5–6 кольорів. Якщо палітра більш різноманітна, це може свідчити про емоційно багатий, відкритий внутрішній світ дитини. Натомість обмежене використання кольорів може бути ознакою негативного емоційного стану або внутрішньої напруги.

Також важливо враховувати розміри й пропорції зображених об'єктів. Те, що є значущим для дитини, вона зазвичай малює великим. Наприклад,

зображуючи друзів, дитина найвищим може намалювати не того, хто фізично більший, а того, кого вважає важливим чи авторитетним для себе. Особливу увагу слід звертати і на відсутність певних частин тіла. Якщо персонаж без ніг, це може символізувати нестачу відчуття опори чи стабільності. Відсутність рук – ускладнене спілкування або взаємодію з оточенням. Великі вуха на малюнку часто свідчать про бажання дитини бути почутою або її залежність від думки інших. А непропорційно велика голова може вказувати на те, що дитина орієнтується більше на логіку, ніж на емоції.

Сьогодні існують різні методики аналізу дитячих малюнків, які допомагають виявити соціально-психологічні проблеми. Наприклад, методика «Людина під дощем» дає можливість оцінити здатність дитини справлятися зі стресовими ситуаціями. Аналізуючи зображення, фахівець із соціальної роботи/ психолог може визначити такі аспекти психіки дитини, як: рівень тривожності, самооцінку, силу характеру дитини, її здатність долати несприятливі ситуації та протистояти їм. Як людина справляється з труднощами, які захисні механізми застосовує [3].

Говорячи про арт-терапію варто зазначити, що такий метод є ефективним у роботі з дітьми, які пережили травматичні та переломні події у своєму житті. Вона дає змогу дитині виразити свої емоції через творчість, що сприяє зниженню рівня стресу та покращенню психологічного стану.

Цікавими у контексті нашого дослідження є міжнародні проекти, пов'язані з соціально-психологічною роботою з дітьми війни. Зокрема, Міжнародний соціальний проєкт Global Wellness Day в Україні запускає нову соціальну ініціативу – проєкт «Мрії крізь руїни очима дітей України», який спрямований на відновлення психологічного здоров'я дітей, що постраждали від війни. Діти малюють свої уявлення про щасливе життя, що допомагає їм впоратися з пережитим [6].

На наш погляд, використання малюнка в роботі з дітьми під час війни є ефективним методом діагностики та підтримки. Він дає можливість виявити внутрішній стан дитини, її емоції та переживання, а також надати необхідну соціально-психологічну допомогу. Арт-терапія та інші графічні методики можуть стати важливими інструментами в руках соціальних працівників, психологів, педагогів, батьків у цей складний час.

Результати численних досліджень і практичних спостережень свідчать про те, що аналіз зображень, створених дітьми, може надати фахівцям соціальної сфери цінну інформацію щодо рівня тривожності,

наявності психологічної травми, специфіки адаптаційних механізмів та загального емоційного фону. Малюнок також відіграє важливу роль у встановленні контакту між дитиною й фахівцем соціальної роботи/ психологом, що є особливо важливим у роботі з дітьми, які пережили травматичні події. Методика аналізу дитячих малюнків має значний потенціал у сфері соціально-психологічної діагностики в умовах війни. Її застосування сприяє своєчасному виявленню порушень емоційного розвитку та формуванню відповідної корекційної або терапевтичної стратегії, що є критично важливим для збереження психічного здоров'я дітей у період війни.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 198 с.
2. Злишков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с.
3. Махній М. М. Психомалюнкові методики у діагностично-корекційній роботі в системі інклюзивної освіти: інформаційно-методичний посібник. Чернігів: «Десна Поліграф», 2021. 128 с.
4. Сорока О. В. Арт-терапія: теорія і практика: навчально методичний посібник. Тернопіль: Астон, 2014. 196 с.
5. Сорока О. Дитячий малюнок: характеристика, можливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 30. С. 164-167.
6. Соціальний проєкт «МРІЇ КРІЗЬ РУЇНИ очима дітей України». Режим доступу: <https://sweden.mfa.gov.ua/news/proyekt-mriyi-kriz-ruyni-ochima-ditej-ukrayini> (дата звернення: 14.04.25).
7. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика. Черкаси: БРАМА, 2003. 216 с.

Володимир Савка,
*здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти,
спеціальність 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
м.Тернопіль*

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ПРАВА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

У статті розглядаються основні категорії соціальних гарантій та прав учасників бойових дій (УБД) в сучасних умовах. Аналізуються проблеми дослідження питання УБД у галузі права, соціології та соціальної роботи. Висвітлюються основні напрямки соціальних гарантій та прав УБД в Україні, наголошується, що для отримання соціальних пільг та гарантій учасники бойових дій повинні мати відповідний статус, підтверджений посвідченням встановленого зразка, при цьому порядок надання окремих пільг та розміри виплат можуть змінюватися відповідно до законодавства України.

Ключові слова: *учасники бойових дій (УБД), соціальні гарантії, соціальні права, основні категорії соціальних гарантій.*

Постановка проблеми. Соціальні гарантії та права учасників бойових дій (УБД) в Україні є важливим аспектом державної політики, спрямованим на підтримку та захист осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях, забезпеченні національної безпеки та оборони, відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації. Ці гарантії та права охоплюють широкий спектр сфер життя та регулюються низкою законодавчих актів, зокрема Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та іншими нормативно-правовими актами [1; 4].

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціальних гарантій та прав учасників бойових дій (УБД) в Україні є важливим напрямком наукових досліджень, що охоплює правові, соціальні, економічні та психологічні аспекти. Низка українських науковців присвятили свої праці різноплановій проблематиці УБД у галузі права, соціології та соціальної роботи. Серед них можна виділити: дослідження питання правового статусу ветеранів війни та учасників бойових дій, а також проблеми реалізації їхніх прав та соціальних гарантій (О. В. Музика); аналіз законодавства у сфері соціального захисту військовослужбовців та ветеранів, включаючи питання пенсійного забезпечення та пільг (Н. М. Крестовська); дослідження правових аспектів забезпечення прав учасників бойових дій на медичну допомогу та реабілітацію (В. В. Коваленко); вивчення міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав ветеранів та їх імплементації в національне

законодавство (І. В. Каліущенко); аналіз адміністративно-правових аспектів реалізації соціальних гарантій учасників бойових дій (О. Ю. Ступак); дослідження соціальної адаптації та реінтеграції ветеранів, включаючи питання соціальних послуг та підтримки (Т. В. Семигіна); аналіз соціальні потреби та проблем учасників бойових дій, а також ефективність існуючих програм соціальної підтримки (О. М. Ярошенко); вивчення психосоціальних аспектів життя ветеранів та їхніх сімей, а також роль соціальної роботи у їхній підтримці (І. І. Попович); дослідження питання соціальної справедливості та рівного доступу до соціальних гарантій для учасників бойових дій (Н. Б. Скок).

Здійснивши науковий аналіз провідних досліджень можемо визначити основні категорії соціальних гарантій та прав УБД в Україні, які в свою чергу можна об'єднати за такими напрямками [1; 2; 3]:

1. *Матеріальне забезпечення та пільги гарантують*: пенсійне забезпечення, так як учасники бойових дій мають право на достроковий вихід на пенсію за віком (на 5 років раніше встановленого законодавством пенсійного віку) за наявності певного страхового стажу, окрім того передбачені надбавки до пенсії та можливість призначення пенсії за особливими заслугами перед Україною; житлово-комунальні пільги, що забезпечує надання знижки у розмірі 75% на оплату житлово-комунальних послуг (квартплата, газ, електроенергія, водопостачання, водовідведення тощо), при цьому передбачено першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов; земельні пільги, що забезпечує першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва та городництва; транспортні пільги, що гарантує, безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (окрім таксі), автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами міжміського сполучення в межах області (за наявності відповідного посвідчення); податкові пільги, що забезпечують УБД звільнення від сплати земельного податку, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (за певних умов).

2. *Медичне забезпечення УБД гарантує*: безоплатне медичне обслуговування надає можливість учасникам бойових дій на безоплатне медичне обслуговування у державних та комунальних закладах охорони здоров'я, включаючи першочергове забезпечення лікарськими засобами, виробами медичного призначення та зубопротезування (за певних умов);

санаторно-курортне лікування, забезпечення путівками до санаторно-курортних закладів за рахунок держави (за наявності медичних показань); психологічну реабілітацію та безоплатну психологічну допомогу для подолання наслідків психологічних травм, пов'язаних з участю у бойових діях.

3. *Освітні права*, що гарантують першочергове зарахування до закладів освіти та державну підтримку в здобутті освіти будь якого рівня.

4. *Трудові права* забезпечують: переважне право на залишення на роботі, надання додаткової відпустки, сприяння у працевлаштуванні, першочергове обслуговування в установах та організаціях, також їм надається безоплатна правова допомога [1; 2; 3].

Для отримання вищезазначених пільг та гарантій учасники бойових дій повинні мати відповідний статус, підтверджений посвідченням встановленого зразка, при цьому порядок надання окремих пільг та розміри виплат можуть змінюватися відповідно до законодавства України.

Висновки. Результати сучасних наукових досліджень є важливим підґрунтям для розробки ефективної державної політики у сфері соціального захисту учасників бойових дій, удосконалення законодавства та практичної реалізації їхніх прав та гарантій. При цьому слід зазначити, що на сьогодні існує низка проблем у реалізації соціальних гарантій УБД, включаючи бюрократичні перешкоди, недостатнє фінансування окремих програм та складність отримання необхідних документів. Наголосимо, що держава постійно працює над удосконаленням системи соціального забезпечення учасників бойових дій, враховуючи їхні потреби та особливий внесок у захист суверенітету та територіальної цілісності України. Забезпечення належних соціальних гарантій та прав є важливим елементом державної політики підтримки ветеранів та їхньої реінтеграції в мирне життя.

Список використаних джерел

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL: <https://legal100.org.ua/wpcontent/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>. (дата звернення: 28.03.2025).

2. Законом України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 19.03.2025).

3. Урядовий портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zapustyv-stratehichniyi-proekt-perekhodu-vid-viiskovoi-sluzhby-do-tsyvilnoho-zhyttia>. (дата звернення: 25.03.2025).

4. Кульчицький Т., Савка В. Актуальні питання соціально-правового захисту учасників бойових дій // *Соціальна робота: виклики сьогодення : збірник наукових праць за матеріалами XIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль 25–26 квітня 2024 року). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 151-155.

Крістіна Сахно

асистент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій

Сумський державний університет

м. Суми

Катерина Завадська

студентка 4 курсу, освітня програма – 231 Соціальна робота

Сумський державний університет

м. Суми

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ГРУП САМОДОПОМОГИ ДЛЯ ВПЛИВУ НА ПРОБЛЕМУ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

У даній статті розкрито зміст проблеми соціальної ізоляції осіб похилого віку та груп самодопомоги як методу її подолання у межах послуги соціальної адаптації. Описано особливості його практичної реалізації на прикладі КУ «Берегиня»». Виявлено особливості його застосування із даною цільовою групою. У висновку окреслено перспективні напрями подальшого розвитку цього методу у контексті проблеми соціальної ізоляції.

Ключові слова: *соціальна ізоляція, соціальна адаптація, групи самодопомоги, особи похилого віку.*

Старіння націй – це термін, що використовується для опису демографічного процесу, характерним для якого є зниження рівня народжуваності, зростання тривалості життя і, як результат, зменшення частки осіб молодого віку. Маючи глобальний характер, наслідки даного явища є особливо помітними у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, до переліку яких, у тому числі, відноситься і Україна. Особливістю України у даному процесі є те, що із глобального

демографічного процесу це явище набуло ознак демографічної кризи, до основних із них відносяться:

- низький рівень народжуваності, наслідком якого є відсутність здатності відтворення населення [1, с. 3];
- високий рівень смертності, особливо передчасної серед чоловіків, що є одним із факторів пов'язаної проблеми статеві диспропорції населення, де кількість жінок перевищує кількість чоловіків (на 1000 чоловіків припадає 1158 жінок) [1, с. 3];
- низька середня тривалість життя [1, с. 3];
- довготривалі міграційні впливи осіб працездатного віку, які негативно впливають на загальну кількість населення та значним чином погіршують потенціал народжуваності [1, с. 3].

Відповіддю на дану кризу став процес зростання значення вікової категорії осіб похилого віку у різних сферах суспільного життя, про що свідчить прийняття Розпорядження про затвердження плану заходів з реалізації у 2024-2027 роках Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. Зміст деяких їх завдань – це стимулювання повернення певних категорій громадян до ринку праці (до таких категорій відносяться і люди похилого віку), створення умов для їх активної життєдіяльності, та забезпечення підтримки, що сприятиме благополуччю даної вікової категорії [4].

При роботі у напрямі активізації участі осіб похилого віку у всіх сферах суспільства, необхідним є розуміння даної цільової групи, актуальних для неї проблем та потреб. Зміни, характерні для осіб похилого віку мають комплексний характер і стосуються усіх аспектів життя. До основних із них відносяться: зміна статусу особи (тобто, вихід на пенсію, а отже перехід від працюючої особи до пенсіонера), звуження кола соціальних зв'язків (втрата контактів, отриманих у ході трудової діяльності, смерті друзів/знайомих/членів родини), ряд когнітивних змін, погіршення загального стану здоров'я, підвищена потреба у емоційній підтримці, самореалізації, відчутті власної корисності та значущості. Негативний характер описаних змін нерідко стає чинником проблеми, актуальність якої є особливо помітною саме у контексті цільової групи осіб похилого віку. Дана проблема – соціальна ізоляція.

Соціальна ізоляція – це стан, в якому людині бракує почуття соціальної приналежності, взаємодії з іншими; це мінімальна кількість соціальних контактів, брак повноцінних і якісних стосунків [5]. Окреслені у даному

визначенні явища значним чином стосуються саме осіб похилого віку (хоч і не обмежуються ними), викликаючи ряд несприятливих наслідків. Соціальна ізоляція пов'язана із високою вірогідністю розвитку як фізичних, так і розладів тривожних та депресивних станів, негативних когнітивних змін, хвороби Альцгеймера, і навіть смертю [6].

Ряд інструментів, наведених у Державному стандарті послуги соціальної адаптації, надає змогу використовувати методи, націлені на боротьбу із даною проблемою. Одним із таких методів є групи самодопомоги, описані напрями діяльності яких сприяють не лише подоланню вже існуючої проблеми, а і адаптують цільову аудиторію до зміненого оточуючого середовища, надаючи можливості взаємодії із ним.

Групи самодопомоги – це групи, що складаються із певного числа осіб, які самостійно визначають напрямок своєї діяльності і безперервно співпрацюють між собою завдяки бесідам, у ході яких окремі учасники можуть отримати полегшення і підтримку від інших членів групи і зрозуміти, що не тільки вони одні обтяжені аналогічними проблемами [2, стр. 9].

У ході реалізації авторського проєкту «Сила у спільноті», що складався із чотирьох сесій за темами пошуку сильних сторін особистості, психологічного розвантаження та зміни соціальних ролей, що реалізовувався у межах «Сумського міського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) «Берегиня», відділення денного перебування «Калина», із залученням фасилітаторки, у період з 20.09.2024 по 19.10.2024, було виявлено деякі особливості цільової групи, урахування яких є необхідним при роботі із методом груп самодопомоги.

Часто характерною для осіб похилого віку є занижена самооцінка, що навіть при вільному обговорення у форматі групи самодопомоги призводить до невпевненості у словах та переконаннях. Було виявлено, що особливо важливою для осіб похилого віку є можливість висловлення власної думки у сприятливому, дружньому та підтримуючому середовищі. Урахування індивідуальних потреб учасників показало, що найбільш оптимальною тривалістю сесій є одна година, протягом якої важливо робити акцент на позитивних аспектах життя, шляхах вирішення проблеми соціальної ізоляції, та можливостях розвитку, самореалізації і пошуку нових соціальних зв'язків.

Необхідним кроком, на якому неодноразово наголошували самі учасники, є повне абстрагування від непов'язаних зовнішніх чинників, обговорення новин та проблем, що не стосуються теми, адже, згідно з ними, діяльність групи самодопомоги покликана відволікати та підтримувати психологічно, а не пригнічувати негативними аспектами життя, з якими учасники і так стикаються поза межами групи. Ураховуючи особливості методу груп самодопомоги, та загальну тему боротьби із соціальною ізоляцією, важливим було застосування якомога більшої кількості видів групових взаємодій, що сприяли б створенню міцних зв'язків між учасниками та зближували б групу. Такі види взаємодій включають: групову роботу, роботу у парах, мозковий штурм, групову арт-терапію тощо.

Усі описані види застосовувалися у діяльності групи самодопомоги «Сила у спільноті», результативність якої оцінювалась учасниками як така, що може позитивно вплинути на людей, що відчують соціальну ізоляцію та надати нові знання, навички та техніки [3].

Отже, застосування методу груп самодопомоги по відношенню до осіб похилого віку – це процес, що потребує групи, члени якої сприятимуть взаємній підтримці, ураховуватимуть інтереси інших учасників та створюватимуть можливості продуктивної взаємодії. Перспективним напрямом подальшої роботи є дослідження інноваційних підходів застосування методу груп самодопомоги.

Список використаних джерел

1. Біленко О., Горбань С. Демографічна ситуація в Україні: сучасний стан та актуальні проблеми. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/80.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
2. Бутриновська У. Групи самодопомоги як ефективна форма соціальної роботи. *Науковий Часопис*. 2017. Т. 11, № 23. С. 8–13. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19049/Butrynovska.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Завадська К., Сахно К. Впровадження груп самодопомоги для подолання бар'єрів соціальної ізоляції осіб похилого віку. *»Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології«* : Матеріали X Всеукр. з міжнар. участю науково- практ. конф., м. Київ, 14–15 берез. 2025 р. Київ, 2025. С. 167–169.

4. Про затвердження плану заходів з реалізації у 2024-2027 роках Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 01.11.2024 № 1091-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1091-2024-p#Text> (дата звернення: 12.04.2025).

5. Loneliness and Social Isolation – Tips for Staying Connected. *National Institute of Aging*. URL: <https://www.nia.nih.gov/health/loneliness-and-social-isolation/loneliness-and-social-isolation-tips-staying-connected> (date of access: 12.04.2025).

6. Social Isolation and Loneliness Definitions and Measures - Addressing Social Isolation To Improve the Health of Older Adults: A Rapid Review - NCBI Bookshelf. *National Center for Biotechnology Information*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK537897/> (date of access: 12.04.2025).

Михайло Федоров

аспірант

Уманський державний педагогічний

університет імені Павла Тичини

м. Умань

ЧИННИКИ І ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розвиток волонтерської діяльності є ключовим чинником формування громадянського суспільства, як у соціальній, так і в безпековій сферах. Метою даного дослідження є виявлення основних факторів, які сприяли активному розвитку волонтерства в Україні, зокрема у сфері соціального захисту.

Серед головних причин зростання ролі волонтерства можна виділити:

- загострення соціальних проблем;
- недосконалість системи соціального забезпечення вразливих верств населення;
- неефективність у структурі національної безпеки.

Волонтерська діяльність в Україні охоплює широкий спектр напрямів, зокрема має важливе значення для підсилення обороноздатності країни. Завдяки зусиллям волонтерів та волонтерських організацій забезпечується

підтримка армії та реагування на загрози з боку зовнішньої агресії.

Дослідження, присвячені вивченню волонтерської діяльності як засобу підвищення обороноздатності, зокрема виконані А. Слободською, Н. Борецькою, Г. Крапівіною, Т. Лях та іншими, висвітлюють як теоретичні, так і практичні аспекти цієї теми.

Сучасна соціальна робота орієнтується на індивідуальну допомогу тим, хто її потребує. Волонтерська діяльність у цьому контексті має низку переваг:

- сприяє знайомству з колективами та ефективному вирішенню конфліктів;
- ліквідує бар'єри між місцем роботи клієнтів і соціальними службами;
- дозволяє волонтерам зберігати контроль над ситуацією;
- зміцнює командну ідентичність.

Волонтерство є складовою частиною недержавних соціальних служб, які надають підтримку людям у складних життєвих обставинах, а також тим, хто прагне розвитку, самореалізації або змістовного дозвілля.

Соціальна робота в Україні тісно пов'язана із системами соціального захисту та педагогіки й охоплює різні види допомоги: побутову, медичну, правову, педагогічну — усі вони мають практичну спрямованість на задоволення потреб людини.

Основні завдання волонтера:

- 1) стимулювати соціальні зміни;
- 2) вирішувати міжособистісні проблеми;
- 3) сприяти особистісному й професійному розвитку;
- 4) підтримувати ідеї самореалізації та самозахисту;
- 5) організовувати корисне дозвілля.

Волонтерська діяльність базується на принципах соціальної справедливості та поваги до прав людини. Вона виникає в результаті взаємодії між людьми та соціальним середовищем.

Місія волонтерства полягає у:

- підтримці осіб у складних ситуаціях;
 - сприянні розкриттю потенціалу;
 - формуванні системи цінностей;
 - попередженні соціальних проблем;
 - реагуванні на кризові ситуації в житті окремих осіб, родин і громад.
- Згідно з аналітикою Національного інституту стратегічних досліджень,

поштовхом до зростання волонтерського руху стали: внутрішня управлінська криза; нестача якісних рішень на рівні державного управління; зовнішні виклики; зміна суспільної свідомості; обмеженість ресурсів для забезпечення обороноздатності; прагнення до миру; посилення інститутів громадянського суспільства.

Волонтерство дозволяє самореалізуватися тим, хто готовий підтримати інших, співпереживати та діяти на користь суспільства. На відміну від професій типу «людина — людині» (лікар, педагог тощо), волонтерська діяльність вирізняється багатофункціональністю та високим рівнем емоційного залучення.

Основною рисою волонтерської діяльності як професійного напрямку є те, що вона спрямована на активізацію потенціалу допомоги самих отримувачів послуг.

Основні функції волонтерства:

- організаційна;
- діагностична;
- прогностична;
- правозахисна;
- профілактична;
- побутова;
- психологічна та інші.

Інструментами волонтерської роботи є різноманітні засоби, знання та дії, що сприяють досягненню поставлених цілей. Для ефективного виконання функцій потрібна належна організаційна структура.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що волонтерська діяльність в Україні є не лише важливою складовою громадського життя, але й суттєвим чинником зміцнення обороноздатності держави. Її розвиток став відповіддю на: нестачу ресурсів у ЗСУ; недосконалість логістичних процесів; дефіцит технічного забезпечення; слабкість виробничої бази; недостатню державну підтримку вимушених переселенців.

Список використаних джерел

1. Гнатовський М.М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів: 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
2. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. — Київ: НІСД, 2015. 36 с.

3. Fedorov M. Competence dimensions of volunteer activity for the formation of value characteristics of the volunteer personality in the social and security sphere in Ukraine. Karlsruhe, Germany, January, 2025.

<https://www.moderntechno.de/index.php/meit/issue/view/meit36-01/meit36-01>

1. Fedorov M. Competence dimensions of volunteer activity for the formation of value characteristics of the volunteer personality in the social and security sphere in Ukraine. Karlsruhe, Germany, January, 2025.

<https://www.moderntechno.de/index.php/meit/issue/view/meit36-01/meit36-01>

Світлана Чернета,
*завідувач кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи, доктор педагогічних наук,
професор, Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк*

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті розглядається поняття соціального замовлення як інструменту підвищення якості надання соціальних послуг. Аналізуються нормативно-правові засади впровадження соціального замовлення, його роль у забезпеченні ефективності соціальної роботи. Окрема увага приділяється сучасним викликам і перспективам розвитку цього інструменту в Україні. Зроблено висновки про необхідність удосконалення механізмів контролю за якістю соціальних послуг.

Ключові слова: соціальне замовлення, соціальні послуги, якість, ефективність, контроль, механізми.

Соціальна політика є найважливім компонентом функціонування держави, оскільки забезпечує добробут населення та соціальну стабільність. Особливо ця проблема актуалізується під час війни, оскільки кількість категорій соціально незахищених громадян зростає і відповідно зростає потреба в соціальних послугах. За цих умов особливо гостро постає потреба у якості цих соціальних послуг, яка досягається, в т.ч. і завдяки впровадженню соціального замовлення.

Соціальне замовлення є формою делегування державою частини своїх соціальних функцій недержавним установам, що дозволяє більш гнучко

реагувати на потреби населення [1, с. 45]. У світовій практиці соціальне замовлення давно використовується як ефективний інструмент забезпечення якості соціальних послуг, особливо у таких сферах, як допомога малозабезпеченим, догляд за людьми з інвалідністю, робота з бездомними, підтримка сімей у складних життєвих обставинах [2, с. 67].

В Україні інститут соціального замовлення почав активно розвиватися після прийняття в 2019 році нового Закону України «Про соціальні послуги», що визначив основні засади формування, надання та фінансування соціальних послуг, а також поняття «соціальне замовлення», організаційно-правові засади надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення. Соціальне замовлення визначається як «засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах» [3, с. 23].

Завдяки конкуренції серед надавачів соціальних послуг створюється стимул до поліпшення якості роботи. Зокрема, недержавні організації, беручи участь у конкурсі на отримання соціального замовлення, мають довести свою компетентність, ефективність та спроможність виконати завдання, що є визначальним чинником у забезпеченні високої якості надання послуг [4, с. 54].

Окрім того, соціальне замовлення дає змогу уникнути монополії державних установ на надання соціальних послуг. У результаті підвищується гнучкість та адаптивність соціальної сфери, що є особливо важливим в умовах сучасних соціально-економічних викликів [5, с. 101].

Важливе значення мають також підходи, запропоновані Семигінім Т.В., який акцентує увагу на ролі партнерства держави і громадянського суспільства у забезпеченні якості соціальних послуг [8, с. 120].

Важливою проблемою залишається питання контролю за якістю послуг, що надаються в межах соціального замовлення. Експерти підкреслюють необхідність розробки чітких стандартів, а також механізмів оцінювання діяльності постачальників [6, с. 78]. Зокрема, ефективним є впровадження незалежного аудиту, опитування клієнтів, а також формування відкритих реєстрів надавачів соціальних послуг [7, с. 60].

Варто, на нашу думку, визначити особливості соціального замовлення, які відображають його дієвість та ефективність:

- публічно-приватне партнерство (соціальне замовлення передбачає взаємодію між державою, органами місцевого самоврядування та недержавними структурами (громадськими організаціями, благодійними фондами, приватними установами), що дозволяє залучати додаткові ресурси й експертизу);
- конкурсний відбір надавачів (надавачі соціального замовлення відбираються через відкриті конкурси, що стимулює здорову конкуренцію та підвищує якість послуг);
- цільове фінансування (кошти, що виділяються на виконання соціального замовлення, мають строго цільовий характер – вони спрямовані виключно на надання визначених послуг конкретному отримувачу);
- орієнтація на потреби клієнтів (соціальне замовлення ґрунтується на попередньому аналізі потреб особи/сім'ї, що дозволяє більш ефективно адресувати допомогу);
- деталізована оцінка якості (надавачі зобов'язані дотримуватися державних стандартів якості, звітувати про виконану роботу, здійснювати оцінку якості надання соціальної послуги шляхом соціального замовлення);
- соціальна орієнтованість (основною метою соціального замовлення є не прибуток, а поліпшення умов життя, захист прав і задоволення потреб осіб/сімей, які потрапили в складні життєві обставини).

Отже, соціальне замовлення є потужним інструментом підвищення якості надання соціальних послуг, що сприяє розвитку конкурентного середовища, тобто формується ринок соціальних послуг, підвищує ефективність використання бюджетних коштів та стимулює інновації у соціальній сфері. Водночас існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази, розробці стандартів якості, механізмів контролю та партнерства. Подальші наукові дослідження доцільно зосередити на розробці моделей ефективної взаємодії держави та недержавних організацій у межах соціального замовлення, а також на вивченні досвіду інших країн.

Список використаних джерел

1. Васильченко Л.Д. Соціальне замовлення як механізм державно-громадського партнерства. *Вісник соціальної роботи*. 2019. № 3. С. 43–52.
2. Ганущак Ю.Р. Реформа соціальної сфери: проблеми та перспективи. *Соціальний захист*. 2018. № 6. С. 65–70.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 31. Ст. 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

4. Качур І. Соціальне замовлення в Україні: сучасний стан і перспективи. *Соціальна робота в Україні*. 2020. № 2. С. 52–59.
5. Лазоренко О.М. Соціальні послуги: шляхи підвищення ефективності. *Економіка України*. 2021. № 7. С. 100–107.
6. Міщенко В.О. Контроль якості надання соціальних послуг. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2020. № 2. С. 77–83.
7. Петренко С.В. Аудит соціальних послуг: методологія і практика. К. : Центр учбової літератури, 2019. 160 с.
8. Семигін М.І., Семигін Т.В. Соціальна політика: реалії та нові підходи. К. : Академвидав, 2005. 456 с

Ming Ding,

postgraduate student

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

China

Scientific supervisor: Olga Soroka

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences,

Head of the Department of Social Work and

management of socio-cultural activities

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Ternopil

STRESS RESISTANCE AS AN INDICATOR OF MENTAL HEALTH OF MANAGERS

The author raises the issue of disclosing the essence of the phenomenon of «mental health». It has been established that the successful performance of managers' professional activities is possible provided that their mental health is maintained. The activity of managers is characterized by complexity and increased tension, it is associated with a high risk of mental health disorders. The adaptive, anthropocentric and phenomenological groups of conditions for the development of the acmeological reserve of managers' health are distinguished.

Keywords: *stress resistance, mental/mental health, managers, managers, leaders, professional activity, acmeological approach.*

Achievement in the field of professional activity is determined by the prevalence of values or their reassessment. The above, in our opinion, allows us

to consider their totality as factors that, in turn, play a significant role in determining the mental health of a person. We emphasize that professional management activity is one of the most stressful. This is because this activity involves systematic psychological, physical, emotional and intellectual stress. Periodically arising stressful situations, irregular working hours, irregular nutrition, unsystematic sports, inadequate rest – all of this negatively affects the health of managers and their level of performance. At the same time, we should not forget that health is necessary for the effective performance of our professional functions.

We fully support A. Zemba states that “the professional activity of managers is associated with systematic psychological, physical, emotional and intellectual stress, which can lead to health problems” [1, p. 145].

The intensity of the tension that arises during the performance of professional activities, in particular of managers, requires increased attention to the consideration of aspects of their mental health, which is often identified with mental, psychological and spiritual health.

The World Health Organization (WHO) defines mental health as “a state of well-being in which a person can realize his or her potential, cope with the normal stresses of life, work productively and fruitfully, and have the ability to contribute to the life of his or her community” [2]. L.Karamushka uses “the concept of ‘mental health’ as a broader one that will apply to all manifestations of mental health in all categories of the population and professionals” [4, p. 17]. We fully share the opinion of domestic researchers that mental health as a “phenomenon is an integrated characteristic of the individual that underlies the overall well-being and quality of life of a person [3, p. 79].

It should be emphasized that the main criteria of mental health are adequacy of mental reflection, adequate perception of oneself, high concentration of attention, retention of information in memory, ability to logically process information, critical thinking, creativity, emotional stability, free expression of emotions and feelings, optimism, balance, adequate level of aspirations, sense of duty, responsibility, self-confidence, independence, spontaneity, sense of humor, self-respect, adequate self-esteem, will, self-control, activity, purposefulness, communication skills, moral principles, prudence, adaptability, good health, physical activity.

L. Kalashnikova, Y. Rudenko, S. Rudenko emphasize that “the role of the system-forming components of mental health as an integrated characteristic of the individual is played by: the balance between the emotional, psychological, social

and spiritual well-being of the individual and the state of harmony of the person with the outside world and with himself” [3, p. 80].

Increasing the level of managers’ readiness, and therefore the degree of success in performing managerial activities, is directly related to the conditions for maintaining their mental health. In this case, we are convinced that the acmeological resources of this process should be taken into account, the limits of which are set by the possibilities of increasing the acmeological level of managers’ personalities. The acmeological approach provides an opportunity to reveal the inner potential of a person, enabling him or her to dispose of it in the course of extreme situations, coping with situational anxiety.

Based on scientific research, we will distinguish groups of conditions for the development of the acmeological reserve of managers’ health: adaptive, anthropocentric and phenomenological. Let us consider the first group of conditions in more detail. Thus, adaptation conditions include unforeseen circumstances that may lead to strain on managers’ internal resources and, as a result, the emergence of stressful circumstances, as well as an increase in the severity of situational risks that negatively affect a person. In addition, these conditions include circumstances that can create favorable conditions for the lives of managers. This refers to what is commonly termed as “personal comfort”

Among the main factors of deterioration of managers’ mental health are the following: professional factors (professional workload, level of conflict, psychological climate, status in the system of interpersonal relations, ability to control constantly changing circumstances, etc.); general social factors (everyday problems, responsibility, existential factor, etc.). In light of the above, I would like to note that the level of mental health of managers is particularly affected by the degree of their demand in the organization, because in the absence of a sense of need, it is difficult to implement the process of self-realization and satisfaction of needs that are important to the individual.

Phenomenological conditions can be characterized as a person’s full or partial dependence on the natural circumstances surrounding him or her. This, in turn, requires additional efforts, the importance of which is determined by the need to maintain the most optimal psychophysiological level. This can be easily explained, in particular, if managers realize that they are powerless to solve unexpected problems. As a result, managers experience a drop in the level of satisfaction with their professional activities, which is accompanied by the deformation of personal and characteristic qualities.

The whole set of the above characteristics and aspects of professional activity that can negatively affect the content of both internal and external relations with the manager's environment can cause his/her personal problems. The key factor determining the degree of possibility of personal and, as a result, professional problems of a manager is stress.

“In the context of practical psychology, the term “stress” is most often used in the sense of “distress” or “bad stress”, such as “strong physical, mental or emotional stress”, “reactions that a person has when he or she feels that the requirements for him or her exceed his or her individual and social resources”, etc.” [5, p. 16].

When experiencing a stressful situation, a manager comes to a state of high or full readiness, according to which his or her body mobilizes its full potential for instant psychological and/or physical activity, which makes it possible to carry out complex activities while controlling their actions. It is possible to achieve a high degree of stress resistance, which largely determines a manager's ability to endure very high emotional loads in the context of intense professional activities. Achieving a high level of stress resistance, gradual formation of the manager's readiness for such situations is possible with a comprehensive interdisciplinary approach.

Список використаних джерел

1. Земба А. Стиль керівництва та професійне здоров'я управлінців. Психологічні перспективи / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Луцьк, 2012. Вип. 13. С. 145–151.
2. Зміцнення психічного здоров'я: концепції, нові дані, практика: доповідь Всесвітньої організації охорони здоров'я, Департамент психічного здоров'я та токсикоманії у співпраці з Вікторіанським фондом зміцнення здоров'я і Університетом Мельбурн. ВООЗ. Женева, 2005.
3. Калашникова Л. В., Руденко Ю. Ю., Руденко С. А. Розуміння сутності ментального здоров'я в контексті комплексного підходу. *Наукові записки*. Серія: Психологія. 2024. Випуск 1 (3). С. 74–81.
4. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни : Навч.-методичний посібник. К.: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 124 с. URL :

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737839/1/Karamushka_Mental%20health.pdf

5. Наугольник Л. Б. Психология стрессу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

Kateryna Oliynyk

Candidate of Psychological Sciences

Associate Professor of the Department of Social Work and Social

Pedagogy

Khmelnytskyi National University

Khmelnytskyi

SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN IN SITUATIONS OF PARENTAL LOSS OR DIVORCE

The author presents an overview of the psychological challenges children face in situations of parental loss or divorce and highlights the need for timely socio-psychological support. Attention is paid to key components of effective intervention, including crisis counseling, emotional expression, and family therapy. The study emphasizes integrative, child-centered approaches and discusses barriers such as stigma, lack of resources, and institutional gaps. Future prospects include scalable programs, digital tools, and culturally adapted practices to improve support systems.

Keywords: *parental loss, divorce, socio-psychological support, child resilience, emotional development*

In modern society, the family plays a central role in the emotional and psychological development of children. However, increasing rates of divorce, separation, and parental mortality create a significant number of children growing up in non-traditional or disrupted family environments. The psychological consequences of parental loss or divorce often include heightened levels of anxiety, feelings of abandonment, difficulties with identity formation, and lowered academic or social performance. These challenges are particularly acute during key developmental stages, where the absence of a stable parental presence can disrupt emotional security and the development of trust.

While the effects of family breakdown have been extensively researched, there remains a lack of comprehensive socio-psychological frameworks for providing early and effective intervention to children facing such crises. In many countries, including post-conflict or economically strained societies, the systems

of psychosocial support are either underdeveloped or inconsistently implemented [1, p. 123]. Therefore, there is a pressing need to systematize knowledge on the nature of children's socio-psychological trauma due to parental loss or divorce, and to identify effective forms and strategies of intervention.

Children experiencing parental loss often go through stages similar to the mourning process: denial, anger, bargaining, depression, and acceptance. Divorce, though not necessarily associated with death, can trigger a similar psychological response due to the perceived loss of family unity. Studies show that children aged 6 to 12 are especially vulnerable, as they are old enough to comprehend the permanence of the situation but lack mature coping mechanisms [2, p. 475].

Behavioral manifestations may include regressive behaviors (e.g., bedwetting, tantrums), increased clinginess, attention-seeking, or withdrawal from peers. Adolescents may express their distress through rebellion, identity confusion, or risk-taking behaviors. These emotional responses are compounded when the divorce is accompanied by high interparental conflict or lack of clear communication.

Socio-psychological support refers to a system of measures aimed at maintaining or restoring a child's emotional balance, resilience, and sense of security. It includes both individual and systemic approaches involving family, school, peers, and professional support services.

Key components of socio-psychological support for children facing parental loss or divorce include several interrelated interventions aimed at promoting emotional stability and resilience. Crisis intervention and counseling provide immediate psychological assistance to address acute emotional responses, helping children process shock, grief, or confusion. Stabilization of routine and environment is essential to reduce anxiety, as consistent daily activities create a sense of safety and predictability. Equally important is the facilitation of emotional expression through therapeutic modalities such as play therapy, art therapy, or narrative techniques, allowing children to process feelings they may struggle to verbalize. Psychoeducation for both the child and caregivers supports understanding of emotional reactions and introduces healthy coping mechanisms. Finally, family therapy serves to restore trust, improve communication, and strengthen emotional bonds within the reorganized family system, fostering a supportive and secure environment for the child's development [3, p. 2].

Effective support models are based on an integrative, child-centered approach. For instance, the *Child-Centered Play Therapy (CCPT)* model allows

children to express complex emotions through symbolic play under the guidance of a trained therapist. The *Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy (TF-CBT)* framework has shown significant efficacy in reducing PTSD symptoms of children who experienced family trauma.

School-based interventions also play a crucial role, particularly when home environments are unstable. Social-emotional learning (SEL) programs, group counseling sessions, and teacher involvement can provide continuity of care. The *Circle of Security* model emphasizes building secure attachment relationships even after family disruption, focusing on emotional availability and responsiveness of caregivers [2, p. 478].

Despite the availability of effective methodologies, several significant barriers hinder the implementation of socio-psychological support for children experiencing parental loss or divorce. Cultural stigma surrounding mental health services or family disruption often discourages families from seeking help, particularly in more traditional or conservative communities. In rural or low-resource areas, the shortage of trained mental health professionals limits access to quality support. Furthermore, a lack of coordination between schools, families, and mental health institutions can lead to fragmented or inconsistent care, reducing the overall effectiveness of interventions. Legal constraints related to custody or visitation rights may also disrupt the child's emotional stability, especially when parental conflict or restricted contact exacerbates feelings of insecurity and loss [4, p. 47].

These challenges highlight the need for systemic reforms and increased community awareness to ensure comprehensive and accessible support for all affected children.

The experience of parental loss or divorce is a profound psychological challenge that, without timely support, can negatively affect a child's developmental trajectory. Socio-psychological support plays a crucial preventive and rehabilitative role by creating safe spaces for emotional processing, building resilience, and restoring a sense of continuity and belonging [1, p. 130].

The findings emphasize the necessity of adopting an integrated, multi-level model of intervention that involves families, schools, mental health professionals, and community organizations. Psychological resilience is not an innate trait but can be fostered through structured support.

Future directions for research and practice include developing scalable intervention programs for schools and community centers, implementing digital tools for remote psychological support (particularly in conflict zones or remote

areas), conducting longitudinal studies to assess the long-term impact of early interventions, and designing culturally sensitive practices tailored to specific regional or ethnic contexts.

In conclusion, building effective systems of socio-psychological support for children in situations of parental loss or divorce is not only a task of mental health professionals, but also a responsibility of educational institutions, policymakers, and the broader society.

References

1. Ardianto A., Gunawan E., Yusuf N., Tubagus M. The Psychological Impact of Divorce on Children in Manado City, North Sulawesi. *Ulul Albab: Jurnal Studi dan Penelitian Hukum Islam*. 2024. № 6 (2). P. 123-135.
2. Iqbal M., Khalid M. S., Rehman N., Yanping L. Parental divorce: Impact on socio-psychological behavior and academic performance of students in teacher's perception. *Journal of Divorce & Remarriage*. 2021. № 62 (6). P. 475-492.
3. Khimmataliev D. O., Ergashevna B. K. Family Crises: Psychological Dynamics and Strategies for Resolution. *ASEAN Journal of Community and Special Needs Education*. 2024. № 4 (1). P. 1-10.
4. Kurylo V., Karaman O., Yurkiv Y., Stepanenko V., & Kharchenko L. Legal basis and main technologies of socio-psychological work with vulnerable categories of the population in the community. *Social and Legal Studios*. 2024. № 7 (1). P. 46-55.

Maryna Voloshenko

doktor nauk pedagogicznych,
docent, psycholog Łódzkiego Stowarzyszenia Pomocy Szkole

PROFILAKTYKA UZALEŻNIEŃ WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY

Autorka porusza aktualny i niepokojący problem uzależnień wśród dzieci i młodzieży. Autorka analizuje przyczyny sięgania po substancje psychoaktywne, takie jak chęć ucieczki od stresu, potrzeba akceptacji społecznej czy poszukiwanie silnych doznań. Podkreśla również znaczenie profilaktyki, która powinna być prowadzona na trzech poziomach: pierwotnym, wtórnym i trzeciorzędowym. Wskazuje na potrzebę zaangażowania lokalnych społeczności i budowania środowiska wspierającego rozwój młodych ludzi. Artykuł akcentuje rolę szkoły,

rodziny i społeczeństwa w przeciwdziałaniu psychodegradacji młodego pokolenia.

Słowa kluczowe: uzależnienia, młodzież, dzieci, profilaktyka, substancje psychoaktywne, stres, społeczeństwo, wychowanie

W dzisiejszych realiach, uzależnienia wśród najmłodszych i młodzieży to zjawisko nader częste. Wynika to przede wszystkim z rozwoju współczesnej cywilizacji. Postęp cywilizacyjny, choć przyniósł liczne pozytywne rezultaty w różnych sferach życia, jak i szereg ułatwień, takich jak :

- Rozwój mediów
- Postęp w komunikacji
- Osiągnięcia w medycynie, wiąże się również z negatywnymi konsekwencjami, takimi jak konflikty międzyludzkie.

Zatem nie przypadek to, że akurat w obecnym wieku wprowadzono koncept «epidemii uzależnień», która osiągnęła skalę stanowiącą niebezpieczeństwo dla młodzieży i dzieci, a także dla całej społeczności. Równolegle z rozkwitem uzależnień zauważalny jest wzrost przestępczości i prób samobójczych. Zjawiska te prowadzą do psychicznego upadku osób dotkniętych tego rodzaju zaburzeniami, do destrukcji rodziny oraz do degradacji życia społecznego. Problem uzależnień obecny jest aktualnie w każdym otoczeniu. Zacołanie społeczne wobec problemu i narastająca bieda, skutkują tym, iż umysł ludzki jest tak zajęty myślami o zarobieniu pieniędzy na utrzymanie, iż zanikają wszelkie wartości. Ujawnia się spadek wagi fundamentów oraz harmonii rodziny, pojmowanej jako podstawowa jednostka społeczna. Ponadto, zaciera się odmiennosc człowieka, gdyż wszystko zostaje ujednolicone, a relacje międzyludzkie osłabione – jednostki egzystują obok siebie, nie zwracając na siebie uwagi. W takim kontekście, społeczeństwo przejawia brak tolerancji wobec wszystkiego, co jest obce i zdefiniowane w ramach norm społecznych, jednocześnie ulegając zubożeniu. Nierzadko sięgają po alkohol, aby choć na moment uciec od rzeczywistości. Wzmagają nałóg palenia tytoniu, gdyż uspokaja to ich nerwy. Brak im czasu na rozmowy z potomstwem, ze względu na absorbującą pracę zawodową, która często angażuje ich po 24 godziny na dobę. Położenie dzieci oraz młodzieży w takim środowisku jest wysoce specyficzne. Ich zasadniczym obowiązkiem jest edukacja, która nie jawi się jako priorytet ze względu na swoją powtarzalność, a stanowi źródło frustracji w dążeniu każdego młodego człowieka do niezależności. Samo nauczanie jest rutynowe i schematyczne. Nauczyciele wykazują zainteresowanie przede wszystkim

ocenami, kontakt z uczniami to rzadkość. W rezultacie rozwija się «podziemne» życie uczniów, o którym rodzice i opiekunowie nie mają pojęcia. Zarówno rodzina, jak i szkoła, rzadko reagują na pojawiające się trudności, często je pomijając. W konsekwencji, nastolatki same szukają sposobów na rozwiązanie swoich problemów, co nie zawsze pokrywa się z akceptowanymi zasadami i normami społecznymi. Czas dojrzewania to emocjonalny huragan - trudno określić w tej sytuacji kim tak naprawdę jest młody człowiek, to już nie dziecko, ale jeszcze nie dorosły, brak mu odpowiedzialności, ma swoje pasje, styl ubierania się i swoje problemy. Chce wszystkiego doświadczyć i przekonać się, «jak to smakuje». Nie słucha dorosłych, którzy starają się go przekonać do odpowiedniego postępowania; zawsze «wie lepiej» i nie liczy się z konsekwencjami swoich czynów.

Młody osobnik wpada w sidła nałogu z analogicznej przyczyny, dla której liczni dorośli sięgają po substancje: by zaznać ulgi i umknąć przed napięciem.

Znalezienie prostej odpowiedzi na kwestię, dlaczego nastolatki sięgają po zakazane środki, jest wyzwaniem. Młodzi ludzie często argumentują, że «narkotyki» uwalniają od trosk i pozwalają zapomnieć o trudnościach. Substancje psychoaktywne, dym papierosowy, czy alkohol stanowią dla nich element, który pozwala zaimponować grupie rówieśniczej i uzyskać akceptację w swoim środowisku.

Psycholodzy, z kolei, wskazują na trzy fundamentalne czynniki, które mogą wepchnąć dziecko w szpony nałogu:

1) Odkrywanie świeżych, pozytywnych odczuć. Młody człowiek tęskni za przygodą, czymś nowym, pobudzającym. Ceni ryzyko i nie znosi monotonii oraz ustalonego porządku. Narkotyk, pozornie, odpowiada na jego pragnienia – dzięki niemu może poczuć się «istotny», «owiany tajemnicą», «dojrzały», potrafi również, bez minimalnego zaangażowania z własnej strony, doznawać radości i emocjonujących wrażeń.

2) Pragnienie zerwania z presją, frustracją i bólami. Środek odurzający na krótko odseparowuje od szarej codzienności, relaksuje, maskuje emocje. Nerwowo przed spotkaniem nastolatek odpala jointa, przed sprawdzianem sięga po amfetaminę. W obliczu trudności sięga po haszysz, zapominając o nich na moment - to współczesny portret młodzieży.

3) Chciałbym wpasować się w krąg. Pragnę poczuć wewnętrzną moc, spełniać to, co kreują mass-media: ideał „gościa z luzem”, twardego, obojętnego na troski, korzystającego z natychmiastowych i prostych rozwiązań. Gdy doskwiera ból głowy – sięga po pigułkę. Kiedy czuje zmęczenie, spożywa

energetyka albo chłonie cudowne witaminy. W chwili, gdy ktoś oferuje mu substancje odurzające, nie protestuje.

Narkotyków jest coraz więcej, a trudnych sytuacji dla młodych ludzi również nie brakuje; jednak na horyzoncie widać też «szybkie» rozwiązania: tabletki, piwo, papieros.

Każda używka, w tym kontekście, jawi się jako uniwersalne panaceum na problemy i napięcia – jako skondensowana, łatwa przyjemność.

Kluczowe znaczenie zyskuje zatem kwestia profilaktyki, która obejmuje działania mające na celu ochronę przed konkretnymi uzależnieniami, chorobami, zakłóceniami rozwoju oraz patologiami społecznymi.

Prewencja to proces permanentny, zapewniający jednostkom i strukturom szansę na:

- Udoskonalanie wiedzy oraz podnoszenie świadomości w odniesieniu do indywidualnych i zespołowych zasobów.

- Kształtowanie umiejętności w zakresie eksploatacji własnych potencjałów.

- Innowacyjne wykorzystywanie wsparcia zewnętrznego, ukierunkowane na wykształcenie zdolności do zarządzania wyzwaniami życiowymi, co z kolei efektywnie redukuje ryzyko wystąpienia problemów psychicznych, emocjonalnych bądź społecznych, predysponujących do sięgania po substancje psychoaktywne.

Działania prewencyjne, ukierunkowane na modyfikację egzystencji jednostki, winny uwzględniać wzmocnienie otoczenia społecznego, w którym dany osobnik odnajduje niezbędne wsparcie w progresie. Profilaktyka skupia się zarówno na jednostce, jak i na społeczeństwie, bowiem system społeczny wraz ze wszystkimi powiązaniem zapewnia strukturę, warunkującą zdrowy rozwój i egzystencję jednostek. Kluczowe jest, by profilaktyka miała miejsce na szczeblu społeczności lokalnej. Jedynie wtedy możliwe jest wykorzystanie właściwych i skutecznych metod oddziaływania, adekwatnych do specyficznych potrzeb członków danej społeczności. Bez względu na charakter, wszystkie działania profilaktyczne mają wspólny mianownik celów. Można wyliczyć dziesięć podstawowych: szerzenie prawdziwej i rzetelnej informacji o zjawisku, które profilaktyka obejmuje; kształtowanie świadomych wzorców konsumpcji; budowanie umiejętności interpersonalnych, a w szczególności samoświadomości, oceny własnej osoby i samodyscypliny; rozwój umiejętności interdyscyplinarnych, zwłaszcza empatycznych, współpracy, komunikacji oraz rozwiązywania konfliktów; kształtowanie dojrzałej odpowiedzialności jako

właściwego wzorca do naśladowania (obejmującej m.in. styl życia, postawy wobec substancji psychoaktywnych), podejmowanie decyzji; budowanie środowiska rodzinnego, społecznego i zawodowego, które podnosi jakość życia wszystkich jego uczestników; umożliwienie wczesnego wykrywania, diagnozowania zagrożeń i rozwijania strategii zapobiegawczych, opartych na zrozumieniu przyczyn szkodliwych uwarunkowań.

Prewencja uzależnień, wedle ekspertów, może odbywać się na trzech płaszczyznach. Akcje miałyby charakter:

1. Prewencji pierwotnej lub profilaktyki w ścisłym tego słowa znaczeniu, mającej na celu niedopuszczenie do zaistnienia problemów. Profilaktyka pierwszorzędowa to działania ukierunkowane z jednej strony na promocję zdrowia i przedłużanie ludzkiego życia, z drugiej - zapobieganie pojawianiu się problemów związanych z zażywaniem i nadużywaniem substancji psychoaktywnych. Szczególnie mocno akcentuje się tutaj budowanie i doskonalenie różnorodnych umiejętności radzenia sobie z życiowymi wyzwaniami.

2. Prewencji wtórnej lub wczesnej interwencji (dotyczyłyby one działań skierowanych do osób narażonych na wystąpienie u nich rozmaitych problemów). Profilaktyka drugorzędowa (lub wczesna interwencja) stawia sobie za cel rozpoznanie osób najbardziej narażonych na uzależnienie, a następnie udzielenie im pomocy w ograniczeniu tego ryzyka, tym samym uniemożliwiając rozwój nałogowego sięgania po substancje.

3. Prewencji trzeciorzędowej, tj. działań w obszarze następstw nadużywania substancji psychoaktywnych. Profilaktyka trzeciorzędowa, definiowana jako interwencja podejmowana po ukształtowaniu się nałogu, skupia się na dwóch głównych celach. Po pierwsze, ma na celu zahamowanie postępu choroby, a więc zapobieganie dalszemu pogłębianiu się uzależnienia. Po drugie, dąży do reintegracji osoby uzależnionej z otoczeniem, ułatwiając powrót do życia w społeczeństwie. Chodzi tu o stworzenie warunków do prowadzenia życia satysfakcjonującego, zgodnego z normami społecznymi, przede wszystkim wolnego od nałogu.

Bibliografia

1. Kusztal, J., Piasecka, M. Współczesne podejścia do terapii uzależnień dzieci i młodzieży – przegląd stanowisk teoretycznych i empirycznych. *Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce*. 2019. T. 14, nr 4(54). S. 55–70. URL: <https://czasopisma.ignatianum.edu.pl/index.php/eetp/article/view/1154>

2. Szymaniak, K. Młodzież w obliczu problemu uzależnień od substancji psychoaktywnych – profilaktyka. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*. 2019. Nr 1(15). S. 87–101. URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/pl/10-15804/ksm/5702-ksm201913>

3. Wawrzyniak, S. Rola współczesnej szkoły w zakresie profilaktyki uzależnień od substancji szkodliwych. *Studia Edukacyjne*. 2020. Nr 56. S. 253–263. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/se/article/view/26849>

Oleksandr Volf

PhD

Head of the Board

All-Ukrainian Association of palliative and hospice care

Kyiv

Stephen Connor

Dr

Executive Director

Worldwide Hospice Palliative Care Alliance

INNOVATIVE EDUCATIONAL PROGRAMS IN THE FIELD OF HEALTHCARE

The article addresses the application of innovative educational technologies in the context of care for seriously ill patients. The article focuses on the integration of professionals from various disciplines into the learning process. It presents the initial findings of a study conducted on the implementation of clinical case discussions in the field of palliative care, which have been held since 2024. The study highlights the potential of multidisciplinary training formats to enhance the quality of care and promote interprofessional collaboration.

Key words: *social work, palliative care, hospice care, multidisciplinary cooperation.*

Palliative care is a comprehensive system of medical, social, psychological, and spiritual support for people with serious illnesses. Over 500,000 families in Ukraine annually require this type of support [1, p. 311]. The need for development of palliative care represents one of the pressing social demands in Ukraine. It is, therefore, a significant contemporary social issue in Ukraine, and one that falls within the scope of social work, which includes not only direct support but also education, awareness-raising, and empowerment. One of the key

strategies for addressing this challenge is the development and implementation of educational programs, particularly those based on international standards and principles.

Since its founding in 2011, the All-Ukrainian Association for Hospice and Palliative Care has been conducting educational activities, utilizing a multidisciplinary approach by organizing joint training sessions for medical and social workers, psychologists, and volunteers.

In 2023, it launched an international clinical case review program. Project partners include the Worldwide Hospice Palliative Care Alliance (a UK Charity) and the American-Eurasian Cancer Alliance, with financial support provided by international donors through the Global Giving platform. Several international palliative care experts voluntarily contribute their time to these case reviews from leading institutions including Johns Hopkins, Harvard University, and Fox Chase Cancer Center.

The case review initiative is based on the broader context of palliative care development in Ukraine. According to the Ukrainian Law on the Fundamentals of Health Legislation, palliative care is classified as either general or specialized. As of 2025, approximately 1,300 institutions provide palliative care services in both inpatient and mobile formats. Due to the absence of an officially recognized medical specialty in palliative care in Ukraine, most of these institutions offer general palliative care. This means that they primarily provide medical care, while social work is overlooked. However, doctors have a significant need for specific knowledge regarding social aspects, such as working with family members, providing socio-legal support, and more.

Participants in the clinical case reviews include representatives of palliative care institutions—practicing physicians, healthcare managers, psychologists, and if possible hospital social workers. Each conference also features international speakers. To date, over 250 professionals from more than 11 regions of Ukraine have participated in these events.

The clinical case reviews are held quarterly. Topics already addressed include: “Palliative Care in Oncology: Cervical Cancer,” “Palliative Care for Severe Combat Injuries,” and “Palliative Care in Lung Cancer.” Each session begins with a short presentation of a clinical case by a team from a palliative care institution (hospital). The selected cases are complex, allowing for the consideration of medical, psychological, and social dimensions. Attendees may ask clarifying questions, followed by commentary and discussion by both Ukrainian and international experts.

Key aspects of these discussions include:

1. Comparing international and Ukrainian experiences:
In Ukraine, palliative care often focuses on expanded medical services, pain management, symptom control, and, where possible, psychological and spiritual support. In contrast, palliative care in the U.S. typically involves a broader interdisciplinary approach, with specialized involvement of social workers, psychologists, and healthcare chaplains, many of whom are trained specifically in palliative care.
2. Addressing sensitive issues:

Discussions include ethically and emotionally complex topics such as the discontinuation of care at a patient's request, managing profound fears, and working with families that are unwilling to engage in the care process.

An important organizational element is that since 2020, the Association has been officially accredited as a provider of continuing professional development for healthcare institutions in Ukraine, with proven experience in medical education.

A post-event survey provided the following insights: A total of 48 respondents participated. Of these, 34 (71%) rated the events with the highest score (5), 11 rated them 4 (23%), and 3 rated them 3 (6%). All participants found the events useful and expressed interest in future participation. Topics suggested for future discussions included:

- Pressure ulcer treatment
- Use of fentanyl patches in inpatient care
- Protecting healthcare workers from hostility or negligence by patients' relatives
- Social work with veterans and their families
- Managing palliative care for patients with diabetes, stroke, or dementia
- Cancer patient care

While 45 participants had no suggestions regarding the format, 3 suggested more practical content and in-person meetings. Six requested more written materials in advance, and 2 proposed extending the duration from 60 to 90 minutes.

Regarding frequency:

10 participants found the current frequency optimal,
8 suggested monthly meetings,
6 suggested every two months,
3 preferred semiannual or annual sessions.

Four respondents felt that some topics lacked practical relevance, whereas five participants, with limited experience in palliative care, stated that all topics were valuable to them. Only two respondents indicated a willingness to present and discuss their own complex cases.

The questionnaire also addressed cooperation with social services and agreements with the National Health Service of Ukraine (NHSU). Given that general palliative care in Ukraine lacks defined requirements for multidisciplinary collaboration, it is not surprising that 13% of respondents reported no cooperation with social services, and around 40% noted irregular collaboration. Nevertheless, 86% reported that their institutions had signed contracts with the NHSU and received funding, despite the fact that the NHSU's requirements also include cooperation with social protection institutions and social workers, not to mention NGOs and volunteers.

A key outcome of these conferences is the advancement of the Ukrainian palliative care movement toward international standards. From the perspectives of social work and public education, one of the primary tasks of educators is to activate participants and encourage more open, engaged discussion of complex cases. The long-term goal of this educational effort is to ensure the delivery of palliative care in accordance with international best practices. An important aspect for the development of social work is that, during these training events, medical professionals discuss complex cases together with social workers. Further research may focus on the ways in which professionals implement the acquired knowledge in their work with families, as well as on international approaches and best practices for conducting such clinical case discussions.

Список використаних джерел

Volf O, *The Influence of NGOs on the Palliative and Hospice Care Policies in Ukraine in 2011–2024*, *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 2024, No. 4, pp. 311–319.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА
МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИЩА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА (WSL), М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЯНА ДЛУГОША (UJD),
М. ЧЕНСТОХОВА, ПОЛЬЩА
УНІВЕРСИТЕТ HUMANITAS, М. СОСНОВЕЦЬ, ПОЛЬЩА
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. А. С. МАКАРЕНКА
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г. С. СКОВОРОДИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК ТЕЗ
XIV МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ»
24-25 квітня 2025 р.

Зміст статей подано в авторській редакції.
За заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук